

Mati Erelt

EESTI KEELE LAUSEÕPETUS

SISSEJUHATUS

ÕELDIS

Mati Erelt

Eesti keele süntaks: Sissejuhatus. Öeldis

Raamatu valmimist on rahaliselt toetanud riiklik programm
„Eesti keel ja kultuurimälu” (EKKM 11-227) ning
Haridus- ja Teadusministeerium

Toimetaja Helle Metslang
Keeletoimetaja Tiiu Erelt
Küljendanud Sirje Ratso
Trükk: Bookmill

© Tartu Ülikool, 2013

ISSN 1736-180X

ISBN 978-9985-4-0743-1

SAATEKS

See raamat on esimene osa koostamisel olevast eesti keele süntaksist, mis täiendab ja tänapäevastab kakskümmend aastat tagasi ilmunud „Eesti keele grammatika” (EKG II 1993) süntaksikäsitlust. EKG süntaks on täitnud oma ülesannet hästi ja põhiosas teeb seda praegugi. Kuid kahe aastakümne jooksul on eesti keele süntaksi kohta saadud märkimisväärsel hulgal uusi uurimistulemusi, esiplaanile on tõusnud funktsionaal-tüpoloogiline uurimissuund, kasutada on ulatuslikud arvutikorpused. Kokkuvõtete tegemine on juba paratamatu, et keeleõpetusel, keelekorraldusel ja ka keeleuurijail endil oleks, millele tugineda.

Siinne osa sisaldab sissejuhatuse eesti keele süntaksisse ning predikaadi ja selle grammatiliste kategooriate käsitle. EKGga võrreldes on siin muutunud võrdlemisi palju, seda ehk seetõttu, et just predikaatverbiga seonduvat on viimastel aastakümnetel eriti palju uuritud. Osalt olen seda teinud ise, rohkem aga teised lingvistid, kelle käsitlesi olen püüdnud vajadust mööda arvestada. Ehkki see süntaksiraamat on esituslaadilt käsiraamat, olen erinevalt EKGst kasutatud uurimustele tekstis ka viidanud. Nagu EKGs nii ka siin on suuremate osade lõpus viited kirjandusele, kust lugeja võib leida lisamaterjali kirjeldatava nähtuse kohta. Kasutatud kirjanduse täielik biblioandmetega loetelu on raamatu lõpus.

Raamatus kasutatud keeleainestik pärineb mitmest allikast: keelekorpustest, Internetist, enda ja teiste kirjutistest, EKGst, osa olen moodustanud ise. See allikate paljus teeb küll võimatuks nähtuste sageduse hindamise, samas aga tagab, et käsitlemata ei jää ka harva esinevad kasutusjuhud. Võimaluse korral on keelenäide varustatud kasutusregistri märgendiga.

Olen tänulik paljudele headele kolleegidele ja õpilastele Tartu Ülikoolist, kelle tegevus on kas otseselt või kaudselt kaasa aidanud

selle raamatu valmimisele. Eriti tänan professor Helle Metslangi, kellega koostasime kunagi EKG süntaksiosa, kellega kahasse oleme avaldanud kümmekond süntaksiartiklit ja kes on sättinud ka seda raamatut. Samuti olen väga tänulik Tiiu Eretille, kes on hoolitsenud selle eest, et raamat keeleliselt korras oleks.

Mati Erelt

SISUKORD

Lühendid.	11
SISSEJUHATUS	13
Lauseõpetus ja lause	13
Lause ja tema moodustajad	14
Sõnaliigid ja fraasiliigid	17
Sõnaliigid	17
Fraasiliigid	23
Moodustajate seosed: rinnastus ja alistus	25
Moodustajate semantilised funktsioonid.	30
Tegevussubjekt	31
Tegevusobjekt.	33
Tegevussubjekti ja tegevusobjekti esmane ja teisene vormistus.	35
Moodustajate pragmaatilised funktsioonid.	37
Lause infostruktuur.	37
Referents ehk viitamine	38
Lauseliikmed	40
Lause põhitüübid (struktuuritüübid)	43
Elementaar- ja komplekslauseid. Täislauseid, väljajäetelised lauseid ja vaeglauseid	46
LAUSE EHITUS: ÖELDIS	49
Liht- ja liitöeldis	49
Põimkonstruktsioon Vf + Vinf	51
Perifraatilised verbivormid.	51
Ahelverbid	53

Rindkonstruktsioon Vf + Vf	55
Reduplikatiivsed verbitarindid	55
Rindverbid	56
Väljend- ja ühendverbid	59
Väljendverbid	59
Väljendverbi sarnaseid konstruktsioone	60
Ühendverbid	62
Õeldisverbi grammatilised tähendused	66
<i>Situatsiooni ajastruktuur. Tegevuslaad, aspekt ja aeg</i>	<i>67</i>
Tegevuslaad	67
Aspekt	71
Piiritlusaspekt	71
Faasiaspekt	77
<i>Situatsiooni sisefaaside väljendamine</i>	<i>78</i>
Ingressiivsus	78
Kontinuaatiivsus	79
Progressiivsus	79
Egressiivsus	82
<i>Situatsiooni eel- ja järelfaasi väljendamine</i>	<i>82</i>
Prospektiiv	82
Retrospektiiv	86
Kvantitatiivne aspekt	87
Iteratiivsus	88
Distributiivsus	88
Multiplikatiivsus	89
Aeg	90
Üldist	90
Preesens	93
Minevikuajad	94
Preteeritum	94
Perfekt ja plu(skvam)perfekt	94
Markeeritud kõneviiside minevik	98

Tulevik	100
<i>saama</i> -tulevik	101
<i>hakkama</i> -tulevik	102
<i>Irreaalsus, modaalsus ja evidentsiaalsus. Kõneviis</i>	105
Irreaalsus	105
Modaalsus	106
Üldist	106
Dünaamiline modaalsus	109
Osalejaväline modaalsus	110
Osalejaväline mittedeontiline modaalsus	111
Osalejaväline deontiline modaalsus	113
Episteemiline modaalsus	114
Modaalverbide <i>saama, võima ja pidama</i> mitme- tähenduslikkus	117
Modaalverbide grammatiseerumine	119
Evidentsiaalsus	121
Otsene ja kaudne evidentsiaalsus	121
Evidentsiaalsus ja modaalsus	125
Kõneviis	127
Kindel kõneviis	127
Tingiv kõneviis	128
Käskiv kõneviis	133
Möönev kõneviis	140
Kaudne kõneviis	145
Kaudse kõneviisi tekkest ja levikust	147
Eitus	150
Üldist	150
Lauseeitus	151
Eitav verbivorm	151
Eituslause omadusi	153
Lauseeituse erijuhtumeid	154
Partikkel <i>ei</i> lause algul	154
Pronoomenid ja proadverbid lauseeituse fookuses ..	154
Eitus rindtarindis	155

Eitus vastandava rinnastuse korral	155
Eitus ühendava rinnastuse korral.	157
<i>Ega</i> pealause algul	158
Moodustajaeitus.	159
Lauseeitus ja moodustajaeitus samas lauses	162
Sisu ja vormi mittevastavusi eituse ja jaatuse väljendamisel	163
Isik ja arv. Öeldise ühildumine alusega	166
Üldist.	166
Pöörete tähendused.	168
Pöörete põhitähendused	168
Üld- ja umbisikule viitavad pöörded	169
Kõneleja ja kuulaja kaudne väljendamine	171
Isikuühildumine	174
Arvuühildumine	175
Öeldise arvuvorm, kui alus on mitmuse vormis, kuid sisult ainsuslik	175
Öeldise arvuvorm, kui alus on ainsuse vormis, kuid sisult mitmuslik.	176
Öeldisverbi arvuvorm, kui alus on rindtarind.	179
Öeldisverbi arvuvorm, kui alus on komitatiivtarind.	181
Tegumood.	182
Üldist.	182
Impersonaal	184
Impersonaal ja lause põhitüübid	185
Impersonaali isikutõlgendus	187
Impersonaalilause tegevussubjekt	190
Impersonaali ühisjooni passiiviga	192
Passiiv	193
Passiivilause tegevussubjekt	194
Passiivi partitsiip kui predikatiiv	195
Mitteresultatiivne seisundipassiiv	196

Perifrastiline passiiv ja impersonaal	196
<i>saama</i> -seisundipassiiv	197
<i>saama</i> -tegevuspassiiv	198
<i>saama</i> -impersonaal	199
Impersonaal / passiiv	199
Impersonaliseerimise erijuhtumeid	201
Passiivi ja impersonaali omadustega konstruktsioone . .	202
Progressiivne / prospektiivne ja ingressiivne	
perifrastiline passiiv: <i>olema</i> + <i>Vmisel</i> ja <i>minema</i> /	
<i>tulema</i> + <i>Vmisele</i>	202
<i>käima</i> / <i>toimuma</i> / <i>juhtuma</i> + deverbaalsubstantiiv .	205
Kausatiiv, antikausatiiv ja refleksiiv	208
Kausatiiv	208
Derivatiivne kausatiiv	211
Perifrastiline kausatiiv	212
Antikausatiiv	215
Refleksiiv	217
 Kasutatud kirjanduse lühendid	 219
Kasutatud kirjandus	220

LÜHENDID

Näiteallikate ja kasutusregistrite lühendid

a	ajakirjandus
i	ilukirjandus
s	suuline kõne
t	teaduskirjandus
D	Delfi
G	Google
N	Neti
RK	Riigikogu stenogramm
TÜKK	Tartu Ülikooli kirjakeele korpus

Grammatikalühendid

ad	adessiiv
Adj	adjektiiv
AdjP	adjektiivifraas
Adv	adverb
Advl	adverbiaal
AdvP	adverbifraas
gen	genitiiv
InfP	infiniitne verbifraas
N	substantiiv
nom	nominatiiv
NP	substantiivifraas
Obj	objekt
pl	pluural
PP	kaassõnafraas
QP	kvantorifraas
S	lause

sg	singular
Subj	subjekt
TO	tegevusobjekt
TS	tegevussubjekt
V	verb
Vda	da-infinitiiv
Vf	finiitne verbivorm
Vinf	infiniitne verbivorm
Vma	ma-infinitiiv
Vnud	nud-partitsiip
Vmas	ma-infinitiivi inessiiv, mas-vorm
Vmata	ma-infinitiivi abessiiv, mata-vorm
Vmatu	matu-vorm
Vtud	tud-partitsiip

SISSEJUHATUS

LAUSEÕPETUS JA LAUSE

§ 1 **Lauseõpetus** ehk **süntaks** on grammatika osa, mis kirjeldab lause ehitust ning lause kui terviku ja tema osade funktsioone.

Lause on süntaksi põhiüksus. Tüüpiline lause sisaldab **finiitset verbivormi** ja üht või mitut sellist osa, mille keskmeks on käänd- või mäarsõna. Nt

Minu poeg / lõpetas / möödunud kevadel / Tartu ülikooli.

Lause ja tema osad täidavad samaaegselt mitut funktsiooni. Eelkõige väljendab lause mingit sündmust või olukorda, mida võib tinglikult nimetada **situatsiooniks**. Lause funktsiooni, mis seisneb situatsiooni tähistamises, nimetatakse **tähistus-** ehk **nominatiivseks** (ka denotatiivseks) funktsiooniks. Peale otseselt situatsiooni enda väljendab lause situatsiooni aja, koha ja osaliste suhet kõne-situatsiooni aja, koha ja osalistega (kõneleja ja kuulajaga), sageli ka kõneleja hinnangut situatsiooni tegelikkuse, võimalikkuse või vajalikkuse kohta ja info allikat, mis koos nominatiivse funktsiooniga moodustavad lause **semantilise** (laias mõttes) funktsiooni. Semantilisele funktsioonile lisandub **pragmaatiline** funktsioon, mis hõlmab lause suhtluseesmärki (väidet, küsimust, käsku, soovi või hüüdu) ning lausega edastatava info suhet kontekstiga (tuntud, uus, definiitne jne).

Nende funktsioonide täitmiseks kasutab keel **leksikaalseid** ja **grammatilisi vahendeid**. Leksikaalsed vahendid on iseseisva leksikaalse tähendusega sõnad (lekseemid). Nende põhiülesandeks on situatsiooni komponentide tähistamine. Grammatilised vahendid väljendavad situatsiooni komponentide semantilisi

tüüpe (tähendusi 'kes', 'kellele', 'kuhu', 'kuidas' jms) ning mitmesuguseid situatsiooniüleseid semantilisi ja pragmaatilisi tähendusi. Leksikaalsed vahendid kuuluvad süntaksisse niivõrd, kui võrd grammatiliste vahendite valik on sõltuvuses sellest, millise sõnaga on tegemist (nt verbid erinevad reksiooni poolest). Süntaksit ei huvita siiski enamasti mitte konkreetne sõna, vaid sõnaklass (kas sõnaliigi või selle allklassi mahus). Süntaktiline kirjeldus esitataksegi tavaliselt sõnaklasside ja grammatiliste vahendite terminis.

Grammatilisi (kõige laiemas tähenduses) vahendeid on viit liiki:

- leksikaalgrammatilised vahendid – abisõnad, nt kaas- või sidesõnad, ka osa asesõnu
- morfoloogiliste kategooriate tunnused ehk muutetunnused, s.o noomeni käände- ja arvutunnused ning võrdlusastmete tunnused, verbi arvu-, isiku-, aja-, kõneviisi-, tegumoe- ja kõneliigitunnused, samuti infiniitsete verbivormide tunnused
- osa tuletusliiteid, nt kausatiivi- ja refleksiiviliited
- prosoodilised vahendid – intonatsioon ja rõhk
- sõnajärg

Süntaksi ülesanne on kirjeldada neid seaduspärasusi, mille järgi grammatilised vahendid seovad leksikaalseid vahendeid funktsionaalseteks tervikuteks: lause moodustajateks ja terveteks lauseteks.

LAUSE JA TEMA MOODUSTAJAD

§ 2 **Lause** on süntaktiline konstruktsioon, mille põhistruktuuri moodustavad **finiitne verbivorm** ja selle juurde kuuluvad **fraasid**. Nt lause

[Väike poiss] haigutas [üsna magusasti]

koosneb finiitverbist *haigutas* ja fraasidest *väike poiss* ja *üsna magusasti*.

Finiitne verbivorm on lause **tuum**(sõna) – lause esindaja, millest olenevad lause kui terviku omadused ja mis võib ka üksi lausena toimida.

Müristab. Tulen.

Samas on finiitne verb tema juurde kuuluvate fraaside suhtes **põhi**(sõna), mis määrab nende kui **laiendite** omadused (→ § 9).

Fraasid on struktuurihierarhias lausete ja sõnade vahetervikud. Nende tuumaks, mis määrab fraasi kui terviku omadused, on kas mingi muu sõnaliigi sõna kui verb või siis verbi käändeline vorm. Fraasi omadused olenevad ennekõike tema tuuma sõnaliigist ning fraase nimetataksegi tema tuumsõna liigi järgi. Fraas *väike poiss* on nimisõnafraas, sest selle süntaktilised omadused (nt lauseliikmelisuse) määrab nimisõna *poiss*, fraas *üsna magusasti* aga on määr-sõnafraas, sest tema tuumaks on määrsõna *magusasti*. Nagu lause tuum võib toimida üksi lausena, nii ka fraasi tuum võib esineda ilma laienditeta, ühesõnalise fraasina, nt *poiss* ja *magusasti* lauses

[Poiss] haigutas [magusasti].

Fraasilisuse määramise seisukohast pole seega oluline, kas sõnal on konkreetsetes lauses laiendeid või mitte, vaid see, kas tal saab või ei saa olla laiendeid. Sõnad, mis pole laiendatavad, nt *üsna* fraasis *üsna magusasti* või *see* fraasis *see väike poiss*, pole fraasid.

Oma laiendite suhtes toimib ka fraasi tuum põhisõnana. Nii on fraasi *üsna magusasti* tuum *magusasti* selle laiendi *üsna* põhi (→ § 9).

Märkus. Termineid fraasi tuum(sõna) ja fraasi põhi(sõna) käsitatakse vahel sünonüümidenä. Neil tuleks siiski vahet teha. Fraasi tuumsõna on fraasi enda koosseisu kuuluv sõna, fraasi põhi aga teine moodustaja, mida fraas kui tervik laiendab. Nt adverbifraasi *üsna magusasti* põhjaks lauses *Väike poiss haigutas üsna magusasti* on verb *haigutas*, mitte adverb *magusasti*, mis on põhjaks laiendile *üsna*.

Seda, kas mingid sõnad kuuluvad kokku ja moodustavad fraasi, aitab määrata fraasi asendatavus pronoomeniga ning fraasi moodustajate lahutamatus. Nt sõnade ühend *väike poiss* lauses (a) on lause (b) teises osalauses asendatud isikulise asesõnaga *ta* ning lauses (c) küsiva asesõnaga *kes*.

- a. *Väike poiss* andis koerale kondi.
- b. *Väike poiss* andis koerale kondi, sest *tal* hakkas koerast kahju.
- c. *Kes* andis koerale kondi?

Fraasideks ei ole aga nt *koerale kondi* või *poiss .. koerale*, sest mingit asesõna nende sõnajadade asemele panna ei saa.

Fraasi terviklikkuse näitajaks on ka see, et harilikult ei puuduta lause sõnajärje muutused fraasisisest sõnade paigutust, st fraasid liiguvad lauses tavaliselt tervikutena. Vrd

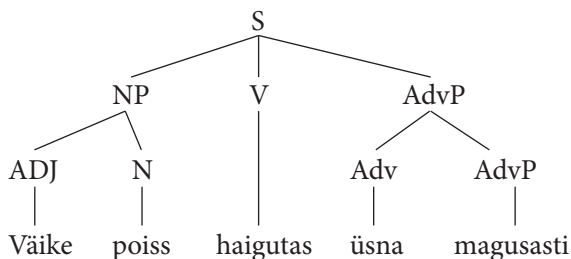
Väike poiss luges raamatut. – Raamatut luges *väike poiss*. – **Väike* luges raamatut *poiss*.

Lause moodustajaks võib peale fraaside ja sõnavormide olla erijuhul ka teine lause, seda nii finiiitverbi laiendina, s.o lause vahetu moodustajana (a), kui ka fraasi koosseisus (b). Selliseid lauseid nimetatakse **osalauseteks** ning osalauseid sisaldavaid lauseid endid **liitlauseteks**. Nt

- a. Ma tean, [*et ta tuleb täna*].
- b. Peeter tunneb seda [*meest, kes selle artikli kirjutas*].

Nii nagu armee koosneb korpustest, korpused diviisidest, need omakorda brigaadidest ja nii kuni üksiksõduriteni välja, nii on ka fraasid ja sõnad lause moodustajatena omavahel **koosnemissisaldumissuhetes** ja moodustavad kokku hierarhilise fraasi- ehk moodustajastruktuuri, mida on võimalik graafiliselt kirjeldada mitmel viisil, nt hargmiku ehk puu, kastskeemi või sulgskeemi abil.

HARGMIK

KASTSKEEM

SULGSKEEM

[[Väike] poiss] [haigutas] [[üsna] magusasti]

SÕNALIIGID JA FRAASILIIGID

- § 3 Fraasi liigi määrab põhijuhtudel tema tuuma sõnaliik. Seda siiski ainult põhijuhtudel, sest sõnade jaotamisel sõnaliikidesse on arvesse võetud neidki tunnuseid, mis lause fraasistruktuuri seisukohast olulised pole, nt seda, kas sõna täidab asendavat funktsiooni või mitte. Lisaks on sõnaliike, mille esindajad jäävad fraasistruktuurist üldse välja, iseloomustades situatsiooni kui tervikut.

Sõnaliigid

- § 4 **Sõnaliigirühmad.** Sõnad jagunevad kahte suurde rühma – sõnadeks, mis tüüpjuhul kuuluvad lause põhistruktuuri, tähistades situatsiooni osalisi või nende suhteid, ning sõnadeks, mis jäävad lause põhistruktuurist välja.

Lause põhistruktuuri kuuluvad sõnad jagunevad:

- süntaktiliselt – **iseseisvateks** sõnadeks ja **mitteiseseisvateks** ehk **abisõnadeks**
- semantiliselt – **täistähenduslikeks** ja **mittetäistähenduslikeks** sõnadeks
- morfoloogiliselt – **muutuvateks** ja **muutumatuks** sõnadeks

Iseseisvad on sõnad, mis saavad üksi esineda fraasina. Abisõnad üksi fraasina esineda ei saa, nad seovad omavahel lause moodustajaid või toimivad nagu tunnused või liited. Näiteks *ja* ühendab lauses (a) omavahel kahte nimisõna fraasi, *üle* on küll fraasi (b) tuum, kuid samas toimib selles fraasis nagu käändetunnus:

- Jüri *ja* Mari sõitsid linna.
- üle* mere

Täistähenduslikud on sõnad, mis kannavad denotatiivset tähendust ega vaja selle väljendamiseks konteksti abi, nt sõnad *poiss*, *sööma*, *väike*, *kiiresti*. Ühte sõnaliiki kuuluvatel täistähenduslikel sõnadel on tavaliselt ka üldisem tüüpiline tähendus ehk **kategoriaalne tähendus**. Sõnaliigi üldisem tähendus võib olla (laias mõttes) asja, omaduse või tegevuse tähendus.

Mittetäistähenduslikud on suhteliselt abstraktse ehk „tühja” tähendusega. Iseseisev mittetäistähenduslik sõna (ehk asendav sõna) võib kontekstis saada konkreetse tähenduse. Näiteks lauses

Mari võttis *õuna* ja andis *selle* Jürile

viitab sõna *see* õunale ja saab seeläbi konkreetse tähenduse. Mittetäistähenduslik sõna, mis on ühtlasi abisõna, muudab mõne täistähendusliku moodustaja tähendust või väljendab moodustajate suhet. Näiteks sõna *sisse* muudab sõna *elama* tähendust: *sisse elama*. Kõik abisõnad ongi mittetäistähenduslikud.

Morfoloogiliselt muutuvad sõnad jagunevad:

- **pöörsõnadeks** ehk **verbideks**
- **käändsõnadeks** ehk **noomeniteks**

Sõnad, mis jäävad lause põhistruktuurist välja, on **partiklid**. Need võivad toimida iseseisva lausena või lause süntaktiliselt sõltumatu osana. Nt

Ai! Kahjuks te eksite.

Partiklite tähendus pole denotatiivne, vaid pragmaatiline. Morfoloogiliselt on partiklid muutumatud sõnad.¹

§ 5 Sõnaliigid on sõnade põhilised leksikaalgrammatilised klassid, mis määratakse sõnade semantiliste või pragmaatiliste, süntaktiliste ja morfoloogiliste tunnuste kombinatsioonide alusel. Eesti keele grammatilise kirjelduse tarvis on sobiv eristada 13 sõnaliiki.

Iseseisvad täistähenduslikud sõnad:

1. **Tegusõnad** ehk **verbid** on tüüpjuhul tegevust (laias mõttes) väljendavad sõnad, mis saavad esineda lauses predikaadina ning muutuvad pöördes, ajas, kõneviisis, tegumoes ja kõneliigis. Nt

Ma sõidan Kreekasse. Poisid püüdsid kala. Mine koju! Eestis juuakse hapupiima. Ta ei tahtnud magada.

2. **Nimisõnad** ehk **substantiivid** on tüüpjuhul asju (esemeid, olendeid jms) nimetavad sõnad, mis saavad lauses esineda verbi seotud laiendina ning muutuvad käändes ja arvus. Nt

Poiss andis koerale kondi. Mehed parandavad autot.

3. **Omadussõnad** ehk **adjektiivid** on tüüpjuhul (asja) omadust väljendavad sõnad, mis võivad lauses esineda täiendina (nimisõna modifitseerijana) ning muutuvad käändes, arvus ja võrdlusastmes. Nt

Otsin uue auto. Mari ja Epp on andekad, aga Leeni on veelgi andekam.

¹ Terminit *partikkel* on kasutatud ka laiemas tähenduses. Traditsioonilises grammatikas nimetati partikliteks kõiki muutumatuid sõnu. Hiljem on partikliteks nimetatud mittetäistähenduslikke muutumatuid sõnu (nt EKK 2007: 171). Siinne kitsam käsitlus langeb enam-vähem kokku Tiit Hennoste (2002) omaga.

4. **Arvsõnad** ehk **numeraalid** on asjade hulka või järjestust väljendavad ning käändes ja arvus muutuvad sõnad. Semantilisel ja süntaktilisel jagunevad arvsõnad **põhiarvsõnadeks** ehk **kardinaalideks** ja **järgarvsõnadeks** ehk **ordinaalideks**. Põhiarvsõnad väljendavad asjade absoluutset arvu ning käituvad süntaktiliselt kaheti – ainsuse nominatiivis nõuavad oma laiendilt osastavat käänet, teistes käänetes aga ühildavad laiendi endaga. Ainsaks erandiks on *üks*, mis ühildab laiendit ka nominatiivis. Nt

Autos istus kaks meest. Kahele mehele meil tööd ei jätku. Üks mees jääb ilma tööta.

Järgarvsõnad väljendavad asjade kohta mingis järjestuses ning saavad esineda omadussõnade kombel ühilduva täiendina. Nt

Peeter tuli ujumises neljandale kohale.

5. **Määrsõnad** ehk **adverbid** on muutumatud sõnad, mis väljendavad kohta, aega, viisi, seisundit, hulka ja määra jms ning esinevad lauses määrusena (verbi, adjektiivi või teise adverbi modifitseerijana). Nt

Eemalt kostis automürinat. Ta külastab meid sageli. Pille mõtleb ja räägib kiiresti. Täna tuleb väga palav ilm. Auto on täiesti lõmmis.

Iseseisvad mittetäistähenduslikud sõnad ehk asendavad sõnad:

6. **Asesõnad**² ehk **pronoomenid** on käändsõnad, mis käituvad lauses nimi-, omadus- või arvsõnade taoliselt, kuid on nendega võrreldes „tühjema”, abstraktsema, sageli deiktalise sisuga. Vastavalt sellele, missuguse täistähendusliku sõnaliigi taoliselt pronoomenid käituvad, võib neid jagada a) **asenimisõnadeks** ehk **prosubstantiivideks**, nt *mina, tema, kes*, b) **aseomadussõnadeks** ehk **proadjektiivideks**, nt *niisugune, missugune, iga*,

² Täpsem nimetus oleks *asekäändsõna*, kuid jääme siiski traditsioonilise termini juurde.

ja c) **asearvsõnadeks** ehk **pronumeraalideks**, nt *mitu, mitmes, mitu-setu, mitmes-setmes, mitmendik*.

7. **Asemäärsõnad** ehk **proadverbid** on (täistähenduslike) määrsõnade mittetäistähenduslikud vasted, mis väljendavad nagu määrsõnadki peamiselt kohta, aega, viisi, seisundit, hulka ja määra (*sinna, seal, sealt, kuhu, kus, kust; siis, millal, kunas; nii, nõnda, sedasi, kuidas* jne) (a). Kuid peale selle võivad asemäärsõnad osutada ka sündmuste põhjuslikele seostele, väljendades põhjust, otstarvet või möödust (*sellepärast, seeläbi, miks; mis-jaoks, mistarvis; kusjuures, seevastu, sellegipoolest*) (b). Nt

a. *Kuhu* sa lähed? Olime *siis* kõik alles noored ja rohelised. *Kuidas* sa minuga räägid! See on *nii* ilus!

b. Hilinesin *sellepärast*, et buss läks katki. *Miks* sa seda tegid? Ta tervis pole küll kiita, kuid *sellegipoolest* tuleb ta oma tööga toime.

8. **Abiverbid** on leksikaalselt tühjad või grammatilise tähendusega pöörsõnad, mis kuuluvad lauses täistähendusliku põhi- verbi juurde, aidates sellel moodustada liit- või perifrastilist verbivormi. Nt

on (teinud), *ärge* (tehke), *saab* (toimuma)

Mitteiseseisvad mittetäistähenduslikud sõnad ehk abisõnad:

9. **Abimäärsõnad** ehk **afiksaaladverbid** on muutumatud sõnad, mis kuuluvad lauses tegusõna juurde, andes sellele mingi uue tähendusvarjundi või konkretiseerides tegusõna tähendust. Nt

läbi (elama), *vastu* (võtma), *kallale* (kippuma), *ära* (sõitma)

Abimäärsõnad on tähenduselt lähedased verbiliidetele: nad moodustavad koos tegusõnaga uue tähendusliku terviku (→ § 34).

10. **Kaassõnad** ehk **adpositioonid** on muutumatud sõnad, mis seostuvad lauses nimisõnafrasiga, andes sellele ligilähedaselt samasuguseid tähendusi nagu käändetunnused. Nt

(maja) *taga*, (linna) *kohal*, *pärast* (sööki)

11. **Sidesõnad** ehk **konjunksioonid** (*ja, ning, ega, ehk, või, aga, kuid, ent, vaid, et, kui, kuna, sest, kuni, kuigi, ehkki, nagu*) on muutumatud sõnad, mille ainsaks süntaktiliseks funktsiooniks on siduda lauses moodustajaid, seejuures viimaste vormi mõjustamata. Nt

mees *ja* naine, Juku on väike, *aga* tubli. Hakka minema, *sest* kell on juba palju.

Süntaktiliselt sõltumatud pragmaatilise tähendusega sõnad ehk partiklid:

12. **Rõhumäärsõnad** on muutumatud sõnad, mis toimivad lauses üldlaienditena. Nad annavad edasi kõike seda, mis käib lausega väljendatava situatsiooni kui terviku kohta, s.o situatsiooniüleseid tähendusi, nagu modaalhinnanguid (*võib-olla, vist, arvata-vasti, kahjuks* jne) (a), suhtluseesmärki (*kas, las*) (b), sündmuse või selle osaliste tuntust või olulisust kuulaja jaoks (*ju, siis, ka, samuti, eelkõige, veel, hoopis, küll, just, juba, ometi* jne) (c). Nt

- a. *Võib-olla* ma eksin.
- b. *Kas* sa sööma tuled? *Las* ta läheb.
- c. Ma *ju* ütlesin seda. See on *hoopis* nii.

13. **Hüüdsõnad** ehk **interjektsioonid** on omaette lausena või lause süntaktiliselt sõltumatu osana (hüüundina) toimivad muutumatud sõnad, mis väljendavad kuulaja afektiivseid reageeringuid (*oi, ahaa, tohoh, ohhoo, ai, voh* jne) (a), tahteimpulsse (*äss, nõõ, kõtt, säh, marss, kuss* jne) (b) või on suhtluses kontakti sõlmimise ja hoidmise vahendid (*halloo, noh, no, jah, ah nii, ah soo, nii-nii* jne) (c). Nt

- a. *Hurraa! Oi*, kui ilus!
- b. *Kuss! Sä*h, võta labidas!
- c. *Noh*, kuidas sa siis elad?

Vastavused keelesüsteemi eri tasandite vahel ei ole absoluutsed. Mingi sõnaliigi tüüpiliste esindajate kõrval leidub sõnu, mis ühe

või teise omaduse poolest sarnanevad mingi teise sõnaliigi sõnaga. Näiteks *roostekarva* väljendab omadust ning võib esineda täiendina (*roostekarva pintsak*), kuid ei käändu. Viimase asjaolu poolest sarnaneb ta määrsõnaga. Niisugustel juhtudel saab sõnaliigilise kuuluvuse määramisel otsustavaks see, mis sõnaliigi omadused on sõna puhul ülekaalus. *Roostekarva* loetakse omadussõnaks, sest tema puhul domineerivad omadussõna omadused. Ainult et tegu ei ole mitte tüüpilise, vaid perifeerse omadussõnaga. On ka sõnu, mille sõnaliigilist kuuluvust on raske või lausa võimatu määrata. Selliseid kahe sõnaliigi vahepeale jäävaid sõnu on näiteks osa helijäljendeid, mis võivad esineda iseseisva lausena nagu hüüdsõnad, kuid samas olla ka verbi modifitseerivad laiendid, seega määrsõnad. Vrd

Sulpsti! See oli kivi, mis vette kukkus. – Kivi kukkus *sulpsti* vette.

Ühe või teise sõnaliigi alltüüpe ning nende tüüpilisi ja perifeerseid esindajaid käsitletakse lähemalt süntaksi neis osades, kus vastaval sõnaliigil on keskne roll.

Fraasiliigid

§ 6 Fraasiliikide arv piirdub kuuega:

FRAASI LIIK	SÜMBOL ³	NÄIDE ⁴
nimisõnafraas	NP	<i>väike poiss</i>
omadussõnafraas	AdjP	<i>väga ilus</i>
määrsõnafraas	AdvP	<i>väga kiiresti</i>
infiniitne verbifraas	InfP	<i>süüa</i> saia, saia <i>sööv</i>
kaassõnafraas	PP	<i>üle</i> aia, laua <i>peale</i>
hulga(sõna)fraas	QP	<i>kaks</i> meest, <i>hulk</i> mehi, <i>mitu</i> meest, <i>palju</i> mehi

³ Ka eesti keeleteaduses on tavaks kasutada fraaside tähistamiseks ingliskeelsetel nimetustel põhinevaid sümboleid: NP – noun phrase, AdjP – adjective phrase, AdvP – adverb phrase, PP – pre- and postpositional phrase, QP – quantifier phrase.

⁴ Kursiiv märgib tabelis fraasi tuumsõna.

Tüüpilised fraasid on nimisõna-, omadussõna- ja määrsõnafraas. Need on tervikuna asendatavad asesõna (s.o asekäändsõna) või asemäärsõnaga. Nende komponente ei ole tüüpjuhul võimalik lahutada.

Infiniitse verbifraasi tuumaks on infiniitne verbivorm. Käesolevas süntaksikäsitusluses ei peeta (finiitset) verbifraasi omaette fraasiliigiks. Erinevalt infiniitsest verbist võib finiitne verb seostuda ka subjektiga, mille olemasolu ja tähendusklass olenevad verbist samamoodi kui verbi muud laiendid. Subjekti pidamine verbifraasi osaks aga tähendaks kogu lause pidamist verbifraasiks. Infiniitne verbifraas, kus subjekti olla ei saa, sarnaneb selles suhtes rohkem tüüpilise fraasiga.⁵ Siiski on ka infiniitne verbifraas nimi-, omadus- ja määrsõnafraasist vähem tüüpiline, sest tema komponente on võimalik üksteisest lahutada, nagu nt lauses

Seda filmi tahan ma kindlasti vaadata.

Finiitverbi ühendit muude laienditega kui subjekt (mis fraasistruktuurigrammatika järgi on verbifraas) nimetame vajaduse korral traditsioonilise süntaksi kombel **öeldisrühmaks**.

Kaassõnafraas erineb tüüpilistest fraasidest selle poolest, et fraasi tuumana nõuab kaassõna alati obligatoorset laiendust nimisõnafraasi näol, st kaassõna ei saa mitte kunagi üksi fraasina toimida. Vrd

*Ta elab minu juures. – *Ta elab juures.*

Hulgafraasi tuum hõlmab hulka väljendavaid sõnu, s.o eelkõige põhiarvsõnu, kuid peale nende ka hulka väljendavaid nimi- ja asesõnu (*rühm mehi, hulk mehi, mitu meest* jm) ning määrsõnu (*palju mehi* jm), mis kõik käituvad lauses ühtmoodi, nõudes oma laiendilt partitiivi vormi. Ebatavaline ja problemaatiline on see fraas mitte üksnes selle poolest, et hulgasõna lõikub nii mitme sõnaliigiga, vaid ka selles suhtes, et käänduva põhisõna korral on hulgasõna

⁵ Ka uues soome keele grammatikas (ISK 2004: 428) on fraasiks peetud üksnes infinitiivi- ja partitiibifraase.

selgelt fraasi tuumaks üksnes nominatiivis (*rühm mehi*). Muude käänete puhul on tuuma ja laiendi vahel ühildumisseos (*rühmale meestele*), kusjuures võimatu poleks tuumaks pidada hoopis nimi-sõna ja fraasi käsitleda nimisõnafraasina.

Asesõnad (vähemasti enamik neist) käituvad süntaktiliselt nagu täistähenduslik sõnaliik, mida nad asendavad. Seetõttu pole olemas asesõnafraasi, vaid asesõnalise tuumaga fraas võib olla kas nimisõnafraas (*meie, Tartu ülikooli õppejõud*), omadussõnafraas (*umbes selline*) või hulgasõnafraas (*mitu meest*).

Arvsõnadest käituvad põhiarvsõnad niisiis hulgasõnadena, järgarvsõnad aga toimivad nagu omadussõnad, esinedes nimisõna ühilduva täiendina, nt *kümnendas klassis*, fraas *täpselt kümnes* on seega omadussõnafraas.

Fraasideks ei ole sidesõnad. Neid ei ole võimalik laiendada, seega nad ei saa esineda fraasi tuumana. Fraasideks pole ka partiklid, s.o rõhumäärsõnad ja hüüdsõnad, sest nad jäävad lause põhistruktuurist välja.

MOODUSTAJATE SEOSD: RINNASTUS JA ALISTUS

§ 7 Nii lause kui ka fraasi moodustajate vaheline seos on **alistus**- ehk **subordinatsiooniseos** või **rinnastus**- ehk **koordinatsiooniseos** ning selliste seostega konstruktsioonid vastavalt **põim**- ehk **subordinatiivtarind** või **rind**- ehk **koordinatiivtarind**.

§ 8 **Rinnastus** ehk **koordinatsioon** ühendab süntaktiliselt võrdväärsed vahetuid moodustajaid, olgu neiks fraasid või osalaused. Nt

Mees istutas aeda [õunapuud] ja [marjapõõsad]. Ta on [väike], aga [tubli].

[Taevas läks pilve] ja [hakkas vihma sadama].

Moodustajate täieliku võrdväarsuse korral, s.o semantiliselt markeerimata koordinaatsiooni korral on iga moodustaja distributsioon sama, mis nende ühendil tervikuna. Rinnastust vormistavad a) sidesõnad jm sidendina toimivad sõnad, b) moodustajate kõrvasend, c) konnektiivsed üldlaiendid, sageli koos sidendiga. Nt

- a. mees *ja* naine; väike, *aga* tubli; Ta ei söö *ega* joo.
- b. suur, paks mees
- c. mitte *ainult* tark, vaid *ka* ilus

§ 9 Alistus ehk **subordinatsioon**⁶ on põhiline ja seejuures komplitseeritum seosetüüp. See on moodustaja sõltuvus teisest moodustajast. Alistavat moodustajat nimetatakse **põhjaks**, alistuvat **laiendiks**. Alistus on ennekõike sisuline sõltuvus, mis seisneb sisulistes piirangutes (valikukitsendustes) võimalikule laiendile. Alistusseos on näiteks lauses

Poiss loeb raamatut

verbi *loeb* ja nimisõna *raamatut* vahel, sest verb seab sisulised piirangud objektnoomenile. Normaaljuhul tähistab *lugema*-verbi laiend elutut, mistõttu ei saa öelda näiteks **Poiss loeb õpetajat*. Alistusseoses on ka näiteks adjektiivifraasi *väga ilus* ja substantiivifraasi *ilusale tüdrukule* moodustajad, sest intensiivistamise võimalus oleneb omadusest ja omaduse tüüp omaduse kandjast. Olenevalt sellest, kas põhja tähendus eeldab laiendit või mitte, st kas laiendiga tähistatu kuulub tema tähendusstruktuuri või mitte, liigituvad laiendid **seotud laiendeiks** ehk **komplementideks** ning **vabadeks laienditeks**.⁷ Seotud ja vabade laiendite seos põhjaga on aga vastavalt **komplementatsioon** ja **modifikatsioon**. Lauses *Poiss loeb raamatut* on nii *poiss* kui ka *raamatut* verbi *lugema*

⁶ Tänapäeva süntaksiteooriates on hakatud subordinatsiooniks (ingl *subordination*) nimetama vaid osalause vahelist alistusseost. Üldisemat põhja ja laiendi vahelist seost aga nimetatakse sõltuvuseks (ingl *dependence*). Ma ei näe siiski vajadust muuta meil kinnistunud terminikasutust.

⁷ Terminid *seotud laiend* ja *vaba laiend* pärinevad Huno Rätsepalt (1978).

seotud laiendid, sest verb *lugema* väljendab tegevust, millel on nii tegija kui ka objekt, millele tegevus on suunatud. Samas ei kuulu lugemise spetsiifikasse näiteks koht või aeg, mistõttu koha- ja aja-laiendid on käsitletavad *lugema*-verbi juures vabade laienditena. Küll aga on seotud laiend näiteks verbi *asuma* kohalaiend lauses *Kultuuriministeerium asub Tallinnas*.

Seotud laiendid on eelkõige verbidel, kusjuures alati on seotud laienditeks subjekt ja objekt, teatud juhtudel ka adverbiaal. Peale verbide võib seotud laiendeid olla ka nimisõnadel, omadussõnadel, kaassõnadel ja hulgasõnadel.

PÕHI

verb	Isa (Subj) <i>kinkis</i> emale (Advl) lilli (Obj)
omadussõna	teiste peale <i>kade</i>
nimisõna	<i>riid</i> naabrite vahel
kaassõna	<i>üle</i> aia, <i>ilma</i> rahata, <i>vastu</i> puud
hulgasõna	<i>kaks</i> inimest, <i>mitu</i> inimest

Märkus. Mõnikord ei pruugi seotud laiendi olemasolu olla tingitud niivõrd põhja enda tähendusest, kuivõrd konstruktsiooni kui terviku tähendusest. Näiteks verbi *rääkima* tavatähendusse ei kuulu tulemus, mistõttu verb *rääkima* ei nõua ka vastava seotud laiendi olemasolu lauses. Kuid selline laiend võib seal siiski olla, nagu nt lauses *Ta rääkis mu pehmeks*.

Sõna seotud laiendite arvu nimetatakse selle sõna **valentsiks**. Kui sõna tingib näiteks kaht seotud laiendit, nagu sõna *lugema*, siis selle sõna valents on kaks ehk see sõna on kahe**valentne**. Öeldakse ka, et sõna *lugema* on kahe**kohaline**. Selline ütlemissviis pärineb loogikast: sõna käsitatakse loogikalise predikaadina, millel on teatud arv argumendikohti, mida saab täita konkreetsete sõnadega. Enamik eesti keele sõnu on ühe-, kahe- või kolmevalentsed (-kohalised). Nullkohalisi sõnu on vähe – need on peamiselt ilmastiku- või füsioloogilised verbid (*müristama*, *iiveldama* jms).

Vabu laiendeid saab lisada väga paljudele ja väga erineva tähendusega sõnadele. Sellised on paljud määrused. Näiteks ajamääruse

(*täna, eelmisel aastal, mõnikord* vms) või viisimääruse (*kiiresti, hästi* vms) võime lisada peaaegu kõigile verbidele:

Ma käisin *täna* linnas. Ta lõpetas *elmisel aastal* ülikooli. Magasin *hästi*. Rong sõitis *kiiresti*.

Vabade laiendite hulka kuuluvad ka a) enamik täiendeid ning b) omadus- ja määrsõnade määralaiendid. Nt

- a. *ilus* tüdruk, *puidust* paat, *venna* lapsed
- b. *väga* ilus, *üsna* kiiresti

Seotud laiendid on enamasti süntaktiliselt obligatoorsed, vabad laiendid fakultatiivsed. Siiski ei ole laiendi obligatoorsus või fakultatiivsus laiendi seotuse või vabaduse absoluutne näitaja. Komplement võib tihtipeale ära jääda verbist sõltumatutel põhjustel, näiteks indefiniitsena. Vrd

Ta suitsetab *sigaretti*. – Ta suitsetab.

Teiselt poolt võib vaba laiend mõnikord pragmaatilistel põhjustel olla obligatoorne. Nt

Ta käitub *halvasti*. – *Ta käitub. Tal on *paha* tuju. – ?Tal on tuju.

§ 10 Alistuse vormistus. Eesti keel kuulub laiendit markeerivate keelte hulka (ingl *dependent-marking languages*), seega alistuse näitajaks on enamasti laiendi grammatiline vorm. Komplementatsioon avaldub vormiliselt **rektsioonina**, s.o seosena, kus laiendi grammatilise vormi määrab üldjuhul põhja leksikaalne tähendus. Põhja leksikaalsest tähendusest võib oleneda:

- käändsõna kääne, nt kohanes linnaeluga, kirjutas alla lepingule
- käändsõnaga seostuv kaassõna, nt uhke poja *üle*, halastamatu poja *vastu*
- verbi käändeline vorm, nt tahab laulda, hakkab laulma
- lauselise moodustaja sidesõna, nt Noored räägivad, *et* elu on ilus.

Mõnikord oleneb laiendi grammatiline vorm lisaks tähendusele ka põhja leksikaalsest kujust, st sünonüümidel võib vahel olla erinev rektsioon. Nt

osales talgutel – võttis osa talgutes

Enamasti võib ühe ja sama põhja üht ja sama semantilist rolli täitvatel laienditel siiski olla mitu vormistusvõimalust, st põhi tingib tavaliselt pigem grammatiliste vormide klassi kui ühe kindla vormi. Seda on nimetatud ka substitutsiooniklassi-rektsiooniks (Rätsep 1978: 64). Substitutsiooniklassi ühe või teise liikme valiku määravad sel juhul muud asjaolud kui põhja leksikaalne tähendus. Nt

Jüri sai *Marelt* ~ *Mare* käest riielda. Jüri tuli *ministeeriumist* ~ *Munga tänavalt* ~ *maja tagant*.

Nendesamade grammatiliste vahenditega markeeritakse ka vabu laiendeid, kuid erinevalt seotud laiendeist ei olene laiendi grammatiline vorm põhja leksikaalsest tähendusest, vaid laiendist endast ja konstruktsioonist tervikuna.

Teine alistuse grammatilise markeerimise viis on põhja ja laiendi (grammatiline) **ühildumine** ehk **kongruents**. Ühildumine on selline seos kahe moodustaja vahel, kus ühe moodustaja grammatiline vorm tingib teise moodustaja grammatilise vormi. Näiteks nimisõna laiendav omadussõna on nimisõnaga samas käändes ja arvus, st omadussõnaline laiend ühildub nimisõnalise põhjaga käändes (v.a rajavas, olevas, ilma- ja kaasaütlevas käändes) ning arvus:

ilus tüdruk, ilusale tüdrukule, ilusatest tüdrukutest, ilusate tüdrukutega

Märkus. Ühildumine ei pruugi olla ainult põhja ja laiendi vaheline grammatiline seos. Näiteks predikatiivadverbiaal võib ühilduda subjekti või objektiga arvus (*Ta istus nukrana nurgas.* – *Nad istusid nukratena nurgas.*), ehkki põhja ja laiendi suhtest nende puhul hästi rääkida ei saa.

Alistuse markeerijana toimib ühildumine nii modifikatsiooni kui ka komplementatsiooni korral, kuid ühildumise suund on kummaski erinev. Modifikatsiooni markeerivat ühildumist esindab ülalnimetatud omadussõnalise atribuudi ühildumine nimisõnalise põhjaga. Markeeritud liige on siin laiend, mis on kooskõlas eesti keeles domineeriva markeerimisstrateegiaga. Komplementatsiooni markeerivat ühildumist esindab predikaatverbi ühildumine subjektiga isikus ja arvus. Nt

Mina loen / meie loeme raamatut. Sina loed / teie loete raamatut.

Laiendiks on siin alus, sest verb valib aluse, mitte vastupidi. Samas aga on grammatiliselt markeeritud hoopis põhi, s.o öeldisverb, subjekti isiku- ja arvuinfo dubleerimine verbi juures loob võimaluse asesõnalise subjekti infokadudeta ärajätkuks.

Märkus. Põhja markeeriv konstruktsioon on ka näiteks possessiivkonstruktsioon, kus põhjale lisandub possessiivsufiks. Eesti keeles on possessiivühildumine kadunud, soome keeles aga veel elujõus, nt (*minun*) *poikani*.

Märkus. Subjekti ja predikaadi seost on selle sisulise ja vormilise erisuu-
nalisuse tõttu vahel käsitletud alistusest erineva seosetüübina – **predikaat-**
siooni(seose)na. See on põhjendatud siis, kui alistuse vormiseost pidada
alistuse määratlemisel sama oluliseks kui tähendusseost.

MOODUSTAJATE SEMANTILISED FUNKTSIOONID

- § 11 Semantilisest aspektist tähistab lause tervikuna mingit situatsiooni, lause moodustajad aga selle situatsiooni komponente. Verb (ka verbi ühend predikatiivi või predikatiivadverbiaaliga) väljendab tegevust, protsessi või seisundit, verbi (mittepredikatiivsed) seotud laiendid situatsiooni osalisi ning vabad laiendid ennekõike situatsiooni asjaolusid, s.o toimumise aega, kohta, viisi, tingimusi jms. Näiteks lauses (a) väljendab verbivorm *ehitas* tegevust, seotud

laiendid *Jaan* ja *suvila* situatsiooni osalisi ning vaba laiend *suvel* tegevusaega. Lauses (b) väljendab *olema*-verbi ühend predikatiivse adjektiiviga *uhke* seisundit, seotud laiendid *Jaan* ja *oma suvila üle* aga osalisi.

- a. Jaan ehitas suvel suvilat.
- b. Jaan on uhke oma suvila üle.

Loogilis-semantilises mõttes on verb semantiline predikaat ja tema (mittepredikatiivsed) seotud laiendid argumentid.

Argumentsetel seotud laienditel on kaks semantilist põhifunktsiooni ehk semantilist **makrorolli** – **tegevussubjekt** (ingl *actor*) ja **tegevusobjekt** (ingl *undergoer*). Nende olulisus lauseehituses avaldub eelkõige nende käitumisomadustes, s.o selles, et nad toimivad mõningate lausesiseste asenduste ning väljajäätude (nn süntaktiliste protsesside) **kontrollijana**.

Tegevussubjekt

- § 12 Tegevussubjekt on argument, mis väljendab situatsiooni keskset osalist – nii tegevuse sooritajat kui ka protsessis olijat. Näitelauses *Jaan ehitas suvel suvilat* on selleks *Jaan*, mis on ühtlasi grammatiline subjekt (alus). Lauses

Tüdrukule meeldib poissi narrida

on tegevussubjektiks aga *tüdrukule*, mis grammatiline subjekt ei ole. Mõlemad seotud laiendid võivad kontrollida refleksivatsiooni (s.o moodustaja asendust enesekohase asesõnaga), mis näitab, et subjekti grammatiline vormistus refleksivatsioonis oluline ei ole.

Nt

Jaan ehitas suvel *oma* suvilat.

Tüdrukule meeldib *oma* poissi narrida.

Sama kehtib ka infiniititarindi subjekti väljajätu kohta. Lausest *Tüdrukule meeldib poissi narrida* nähtub, et infinitiivitarindist (*poissi*

narrida) välja jäetud subjekt peab identne olema (sihitu) põhilause tegevussubjektiga, st *narrija* saab siin olla ainult tüdruk.

- § 13 Olenevalt verbi tähendusest võib tegevussubjekti konkreetne **semantiline roll** olla erinev. Prototüüpne tegevussubjekt on **tegija** ehk **agent** – tegevuse otsene, aktiivne läbiviija, teadlikult toimiv, oma tegevust täielikult kontrolliv elusolend (harilikult inimene).⁸
Nt

Mees ehitas maja. Neiu ujub.

Tegija asemel võib sama predikaadiga lauses tegevussubjektiks olla **mitteteadlik toimija**, harilikult elutu objekt. Nt

Palgid ujusid allavoolu.

Viimase alaliigiks on **jõud** – aktiivsusest agendile lähedane, kuid seda tegevust mittekontrolliv elutu sooritaja (eelkõige loodusjõud). Nt

Maavärin purustas sadu hooneid.

Tegevuslauses võib tegevussubjektiks olla ka tegevuse **vahend** ehk **instrument**. Nt

Pall lõhkus akna.

Erinevalt mitteteadlikust toimijast eeldab vahend agendi olemasolu sündmuses. Vahend võib saada tegevussubjektiks üksnes siis, kui agent on implitsiitne, sest eksplitsiitse agendiga lauses on tegevussubjektiks ikka agent, nt *poiss* lauses

Poiss lõhkus palliga akna.

Märkus. On võimalik küll öelda *Poisi pall lõhkus akna*, kuid *poiss* tõlgendub siin omajana, mitte agendina.

⁸ Makrorolli nimetamisel tegevussubjektiks ongi lähtutud tema prototüüpselt esindajast.

Taju-, tunde- ja modaalsõnade puhul võib tegevussubjektiks olla **kogeja**, s.o psüühilises protsessis või seisundis olija (a), või hoopis **stiimul** – psüühilise protsessi või seisundi otsene tekitaja (b). Nt

- a. *Mulle meeldib muusika. Ma tahan koju minna. Mul on vaja natuke süüa.*
- b. *Kärbeste sumin tüütas meest.*

Omamislauseis võib tegevussubjektiks olla **omaja** (a), lauseis, mis väljendavad millegi üleminekut ühe omaja valdusest teise – **saaja** (b). Nt

- a. *Mul on kaks venda.*
- b. *Poeg sai isalt taskuraha.*

Seisundimuutust väljendavates tulemuslausetes võib tegevussubjektina toimida **lähe**, s.o lähtekoht või lähteseisund. Nt

Poiss kasvas meheks.

Tegevusobjekt

§ 14 Tegevusobjekt on argument, mis näitab seda, kellele või millele tegevus või protsess on suunatud. Nt

Poiss loeb raamatut. Ta ehitas endale suvila.

Nii nagu tegevussubjekt, toimib ka tegevusobjekt süntaktiliste protsesside kontrollijana. Kui lauses on tegevusobjekt, siis kontrollibki infinitiivi subjekti väljajätku enamasti just tegevusobjekt, mitte tegevussubjekt. Näiteks järgmistes lausetes on laps see, kes hakkab või tuleb sööma, mitte ema. Et kontrollijaks on just tegevusobjekt, mitte grammatiline objekt (sihitis), seda näitab tegevusobjekti adessiivne vorm teises lauses:

Ema kutsub lapse [laps sööb]. → Ema kutsub lapse sööma.

Ema käsib lapsel [laps tuleb sööma]. → Ema käsib lapsel sööma tulla.

Refleksivatsiooni kontrollijana konkureerib tegevusobjekt tegevussubjektiga. Kui lauses on nii tegevussubjekt kui ka tegevusobjekt, võib jääda lahtiseks, kummale neist enesekohane asesõna viitab. Nt

Ta¹ saatis poisil² oma^{1/2} asjade järele.

Ta¹ käskis poisil² oma^{1/2} asjad ära tuua.

- § 15 Ka tegevusobjekti konkreetne semantiline roll võib olenevalt verbi tähendusest avalduda mitmel moel. Prototüüpne tegevusobjekt on **patsient** – objekt, mille seisund või asukoht tegevussubjekti tegevuse tulemusena muutub. Nt

Ta avas akna. Isa viis poja kooli.

Sellele lähedane semantiline roll on **teemaobjekt** (ehk **käsitlusobjekt**) – objekt, millele tegevus on küll suunatud, kuid mida tegevus ei mõjuta. Nt

Jaan luges ajalehte.

Seisundimuutust väljendavates tulemuslausetes võib tegevusobjektina toimida **siht**, s.o sihtkoht või sihtseisund. Nt

Poisist kasvas mees.

Osa semantilisi rolle on tegevusobjektidel ühised tegevussubjektiga. Taju-, tunde- ja modaalpredikaatide puhul, kui tegevussubjektiks on **kogaja**, võib tegevusobjektiks olla **stiimul**. Nt

Ma armastan sind.

Lauseis, mis väljendavad millegi siirmist ühelt valdajalt teisele, on mõeldav tegevusobjektiks pidada ka **saajat** (a). Selle kasuks räägib muu hulgas asjaolu, et saaja võib niisuguses lauses kontrollida infinitiivi subjekti kustutamist (b). Samas tähendaks see kahe tegevusobjekti koosinemise võimaluse tunnistamist lauses (a). Nt

a. Isa andis *pojale* taskuraha.

b. Ema andis *lapsele* [*laps sööb*]. → Ema andis *lapsele* süüa.

Saajale lähedane semantiline roll on **kasusaaja** ehk **benefitsient**.
Nt

Isa ehitas *pojale* lennuki.

Märkus. Mõnes käsitluses (nt Primus 1999, Lehmann 2006) on saajat ja kasusaajat vaadeldud tegevussubjektist ja tegevusobjektist erineva, kolmanda makrorolli (*proto-recipient, indirectus*) esindajatena. Paljudes keeltes vormistatakse nii teemaobjekt kui ka saaja grammatilise objektina, mistõttu neis keelis nimetatakse vastavaid lauseid **ditransitiivseteks** lauseteks. Eesti keeles on saajaga laused siiski (mono)transitiivsed, sest saajat vormistab allatiivne adverbiaal (mida mõnikord on käsitatud kaudsihitisena).

Tegevussubjekti ja tegevusobjekti esmane ja teisene vormistus

- § 16 Tegevussubjekt vormistub primaarselt grammatilise subjektina. Tegevusobjekt, kui mitte arvestada saaja või kasusaaja rollis argumenti, vormistub tegevussubjektiga lauses primaarselt grammatilise objektina, kujundades sihilise ehk transitiivse lause (→ § 21). Mõningate predikaatide puhul võib tegevusobjekt olla ka sihitu ehk intransitiivse lause ainsaks argumendiks, märkides objekti, millega midagi juhtub või mis on mingis seisundis ilma tegevussubjekti toimetä. Nt

Maja lagunes. Laps jäi haigeks. Laps on haige.

Kas tegevussubjekt *resp.* -objekt vormistub esmasel (prototüüpsel) kujul, s.o alusena *resp.* sihitisena, või teisesel (mitteprototüüpsel) kujul, s.o määrusena, oleneb predikaadi tähendusest ja moodustaja semantilisest rollist, aspektist ja jaatusest või eitusest, tegumoest ning predikaadi finiitsusest või infiniitsusest.

Tegevussubjektina saab mitteprototüüpse, kaudse vormistuse tihtipeale taju-, tunde- ja modaalpredikaadi kogejaargument (a), verbi *olema* omajaargument (b), muutusverbide lähteargument

(c); tegevusobjektina patsientargument (d), muutusverbe laiendav sihiargument (e) (→ § 22). Nt

- a. *Marile* meeldib muusika. *Teil* tuleb vabandada. *Mind* hämmastab teie silmakirjalikkus.
- b. *Mul* on kaks venda.
- c. *Poisist* kasvas mees.
- d. Ta palus *neil* ~ *neid* lahkuda.
- e. Poiss kasvas *meheks*.

Tegevussubjekt võib vormistuda mitteprototüüpse alusena – partitiivsubjektina eksistentsiaallauses, kui ta on kvantitatiivselt indefiniitne (piiritlemata) või kui eksistentsiaallause on sisult eitav või kahtlev (→ § 22). Nt

Peenral kasvas *lilli*. Klaasis on *vett*.

Laual pole *raamatut*. Kas sellel vaidlusel on *mõtet*?

Predikaadi semantika ja moodustaja semantilise rolliga määratud lausetüüpe, nii neid, kus tegevussubjekt ja tegevusobjekt on oma prototüüpses markeerimata vormistuses, kui ka neid, kus nad on kaudses vormistuses, samuti eksistentsiaallauseid nimetatakse lause põhitudüüpideks (→ § 22).

Markeeritud tegumoes (passiivis ja impersonaalis) jääb tegevussubjekt kas implitsiitseks või saab kaudse vormistuse peamiselt kujul *Ngen + poolt* (a) või *Nad* (b) (→ § 132, 135). Nt

- a. Dissidendid saadeti *valitsuse poolt* maalt välja.
- b. *Mul* on töö tehtud.

Tegevussubjekti vormistus oleneb ka sellest, kas tegemist on lause või sekundaartarindiga. Sekundaartarindi tegevussubjekt, kui see ei ole samaviiteline põhilause tegevussubjektiga, saab üldjuhul genitiivse vormistuse (a). Nominalisatsioonis vormistub genitiivselt ka tegevusobjekt (b). Nt

- a. *Minu* kuuldes ta nii ei räägi.
- b. *Juurvilja* söömine on tervisele kasulik.

§ 17 Peale tegevussubjekti ja tegevusobjektiga hõlmatud semantiliste rollide on ka mitmeid kõrvalrolle, mis reguleerivad peaaegslikult määrusena toimivate vabade laiendite vormistust. Nende hulka kuuluvad a) **(asu)koht**, b) **tee**, c) **põhjus**, d) **eesmärk**, e) **aeg**, f) **viis** jne. Nt

- a. Peeter magas *diivanil*.
- b. Peeter jooksis *trepist* üles.
- c. Peeter hakkas *valust* nutma.
- d. Peeter läks koju *magama*.
- e. Peeter jäi *õhtul* magama.
- f. Peeter magas *sügavasti*.

MOODUSTAJATE PRAGMAATILISED FUNKTSIOONID

§ 18 Suhtluse seisukohast on lause peamiseks ülesandeks teate (väite, küsimuse, käsu jne) edastamine kuulajale. Info peab olema esitatud kuulaja teadmisi ja eelnevat kaasteksti arvestavalt. Funktsioone, mida moodustajad täidavad selleks, et info jõuaks kuulajani, nimetatakse moodustajate **pragmaatilisteks funktsioonideks**. Osa nendest on seotud lause infostruktuuriga, osa referentsiga.

Lause infostruktuur

§ 19 Mis tahes info serveeritakse kuulajale nii, et üks osa sellest võetakse teate lähtepunktiks, teine osa haagitakse selle külge. Seda osa lausest, mille kohta midagi teatatakse (teate lähtepunkti), nimetatakse **teemaks**. Ülejäänud lauseosa, mis väljendab seda, mida millegi kohta teatatakse, on **reema**. Teemat eristab reemast põhiliselt sõnajärg: teema on harilikult lause algul, reemast eespool. Olevalt kaastekstist võib lause teemaks saada kord üks, kord teine moodustaja. Vrd

	TEEMA	REEMA
a.	Peeter	luges raamatut.
b.	Raamatut	luges Peeter.

Igal predikaadil on siiski mingi primaarne teema-reema liigendus ehk pragmaatiline orientatsioon. Näiteks verbi *lugema* puhul esindab primaarset teema-reema liigendust lause (a), kus teemaks on agentsubjekt *Peeter*. Sellist teemat nimetatakse **primaarseks** ehk **neutraalseks teemaks**. Eri lausetüüpide puhul võib primaarne teema olla nii semantiliselt kui ka süntaktiliselt funktsioonilt erinev (→ § 22). Näiteks järgmises lauses on primaarseks teemaks mitte agenti väljendav subjekt, vaid hoopis kogejat väljendav objekt:

	TEEMA	REEMA
	Marit	vihastas Jüri saamatus.

Pragmaatikasse kuulub ka referendi eriline esiletõstmine – fookustamine. Fookustatud osa lauses on (kontrastiivne) **fookus**. Fookustamiseks kasutatakse tavaliselt esiletõsterõhku (kirjas märgitud versaaliga). Nt

Need lilled tõin ju MINA.

Märkus. Praha lingvistidelt pärit terminite *teema* ja *reema* asemel on kasutatud ka termineid *topik* (ingl *topic*) ja *kommentaar* (ingl *comment*). *Reema* asemel on kasutatud ka terminit *fookus* laiemas tähenduses.

Referents ehk viitamine

- § 20 Kõneleja võib nimisõnafraasi kasutada kas **referentsena** või **mitte-referentsena**. Referentne NP viitab tegeliku või kujuteldava maailma entiteedile, mis saab seeläbi NP **referendiks**. Referentsed on näiteks järgmise lause kõik nimisõnafraasid peale *ehitajana*. Viimane ei viita referendile, vaid väljendab referendi omadusi. Nt

Jaan vestles laeval ühe noore mehega, kes ütles, et ta töötab Tampere ehitajana.

Referentsed fraasid võivad olla **spetsiifilised**, **geneerilised** või **mittespetsiifilised**. Esimesed teevad mingi valiku võimalike referentide hulgast (a), teised viitavad kõikidele võimalikele referentidele (b), kolmandad suvalisele võimalikule referendile (c). Nt

- a. *Naabrimees* laenas mult raha.
- b. *Rott* on närliline.
- c. Tahaksin süüa paar *banaani*.

Referentne fraas võib olla ka **definiitne** ehk **määratud** või **indefiniitne** ehk **määramatu**. Definiitse fraasi referenti saab kuulaja (kõneleja arvates) tuvastada, indefiniitse fraasi referenti mitte. Nt

Maril (DEFINIITNE) käis *üks sõbranna* (INDEFINIITNE) külas.

NP referent võib olla määratud (tuvastatav):

- kõneolukorra kaudu – definiitsed on kõnelemise ajal kohalolijaile nähtavad või kuuldavad referendid, näiteks *leiba* on järgmises lauses definiitne siis, kui leib on laual:

Palun ulata mulle *leiba*!

- eelnevas kontekstis mainimise läbi, näiteks järgmise tekstilõigu teises lauses on *see sõbranna* definiitne just seetõttu, et selle referenti on esimeses lauses mainitud:

Maril käis *üks sõbranna* külas. *See sõbranna* rääkis, et ta astub ülikooli.

- implitsiitselt, näiteks üldteada (a) või vestluspartnerite ühisest teadmusest järelduvad (b) referendid:
 - a. *Maakera* on ümmargune. [Maakera on unikaalne objekt, mida kõik teavad.]
 - b. Osta *pastori* käest mett. [Nii kõneleja kui ka kuulaja tunnevad üht pastorit, kes mett müüb.]

Definiitne NP on harilikult (ehkki mitte päris alati) ka spetsiifiline, s.o kindlale referendile viitav, nagu eeltoodud näidetes. Samas

spetsiifiline ei pruugi sugugi olla kuulaja jaoks määratud, näiteks ülalesitatud tekstilõigus *Maril käis üks sõbranna külas. See sõbranna rääkis, et ta astub ülikooli* on spetsiifiline nii esimese lause indefiniitne *üks sõbranna* kui ka teise lause definiitne *see sõbranna*.

Eesti keel ei ole artiklikeel ning definiitsus ja indefiniitsus võivad jääda markeerimata. Nende eksplitsiitseiks väljendusvahendeiks on eelkõige pronoomenid. Sageli markeerib indefiniitsust indefiniitpronoomen *üks*, definiitsust demonstratiivpronoomen *see*, seda nii üksi kui ka atribuudina ehk määratlejana.

LAUSELIIKMED

§ 21 Lauseliikmed on moodustajate klassid (eelkõige) nende süntaktiliselt relevantse grammatilise vormi alusel.

Eesti keele lauseliikmed on:

- **öeldis** ehk (**grammatiline**) **predikaat**
- **alus** ehk (**grammatiline**) **subjekt**
- **sihitis** ehk (**grammatiline**) **objekt**
- **öeldistäide** ehk **predikatiiv**
- **määrus** ehk **adverbiaal**
- **täiend** ehk **atribuut**

Öeldis on finiiitne verbivorm või sellega funktsioonilt võrdväärne finiiitse osisega ühend. Nt

Poiss jookseb. Poiss hakkas minema. Poiss laskis jalga.

Alus ja sihitis on öeldisverbi argumendid ehk seotud laiendid ehk komplemendid.

Alus on tüüpjuhul nimisõnafraas nimetavas käändes, mis ühildab endaga öeldisverbi isikus ja arvus. Nt

Poiss magab. Ma magan / me magame.

Alus on predikaadi esimene, olulisim argument – tegevussubjekt või selle puudumisel tegevusobjekt. Nt

Mees (TS) ehitab maja. *Maja* (TO) laguneb.

Alus ühildab arvus ka predikatiivi (a) ning võib arvus ühildada predikatiivadverbiaali (b). Nt

- a. *Poisid* on läbimärjad.
- b. *Poisid* jõudsid koju läbimärjana ~ läbimärgadena.

Alus kontrollib tavaliselt mitut süntaktilist protsessi, nagu refleksivatsioon või argumendi kustutus infiniitse komplemendi moodustuses, kuid see on tingitud tema semantilisest makrorollist. Küll aga on üksnes aluse, mitte igasuguse tegevussubjekti omaduseks olla sihtmärk mitmes süntaktilises protsessis. Kustutuse kontrollijaga identne alus kustutatakse *ma-* ja *da-*infinitiivi moodustamisel (a, b) ja relatiivse aktiivse partitsiibitarindi moodustamisel (c). Lisaks on alus ka tõste sihtmärgiks, s.o moodustajaks, mis tõstetakse kõrvallausest pealause subjektiks (d) või objektiks (e). Nt

- a. Ta läks [*Ta* sööb]. → Ta läks _ sööma. Ta viis lapse [*Laps* sööb]. → Ta viis lapse _ sööma.
- b. Ta püüdis [*Ta* naeratas]. → Ta püüdis _ naeratada. Talle meeldis [*Ta* korjas seeni]. → Talle meeldis _ seeni korjata.
- c. Neiust [*Neiu* võitis laulukonkursi] kirjutati ajalehes. → Laulukonkursi võitnud neiust kirjutati ajalehes.
- d. Paistab, et *poisid* jäävad hiljaks. → *Poisid* paistavad hiljaks jäävat.
- e. Ma arvan, et *Peeter* jääb hiljaks. → Ma arvan *Peetri* hiljaks jäävat.

Peale tüüpilise, nimetavas käändes aluse loetakse aluseks ka eksistentiaallause partitiivset nimisõna(fraasi). Nt

Laua on *leiba*. Oodatavat ei saabunudki.

Peale nimisõnafraasi võib aluseks olla ka mis tahes muu moodustaja, kui seda on võimalik asendada substantiivse aluse kombel käituva asenimisõnaga. Nt

Palju inimesi ootas trammi. – *Kes* ootas trammi? *Mõtelda* on mõnus. – *Mis* on mõnus? *See* on mõnus. On tore, et *sa tulid*. – *Mis* on tore? *See*, et *sa tulid*, on tore.

Sihitis on tüüpjuhul verbist sõltuv nimisõnafraas osastavas, omastavas või nimetavas käändes, millega tähistatule on verbiga väljendatud tegevus suunatud, st mis on ühtlasi tegevusobjekt. Nt

Mees parandas *autot*. Mari andis Jürile *kõrvakiilu*. Jürile anti *kõrvakiil*.

Sihitis ei ühilda põhipredikaati, kuid võib ühildada predikatiiv-adverbiaali. Nt

Ta võttis *need* puhtana ~ puhastena ~ puhtaina kaasa.

Sihitise kontrollija-omadused tulenevad tema funktsioonist tegevusobjektina. Sihtmärgiks saab aga olla vaid grammatilise objektina vormistatud tegevusobjekt. Sihitis võib kustutuse sihtmärgiks olla näiteks transitiivverbi laiendava *da*-infinitiivi puhul (a) ja relatiivse passiivse partitsiibitarindi moodustamisel (b). Nt

- a. Ta viis pesu [pestakse *pesu*] → Ta viis pesu pesta _.
- b. Majas [meile ehitati *maja*] oli neli tuba. → Meile ehitatud majas oli neli tuba.

Nagu aluseks nii ka sihitiseks võib peale nimisõnafraasi olla mis tahes muu moodustaja, kui seda on võimalik asendada tüüpilise sihitise vormis asenimisõnaga. Nt

Juku armastab *hommikuti kaua magada*. – Mida Juku armastab? Ema arvas, et Juku tahab *süüa*. – Mida ema arvas?

Õeldistäide on tüüpjuhul verbist *olema* sõltuv käändsõna(fraas) nimetavas või osastavas käändes, mis toimib semantilise predikaadi osana, näidates, kes, mis või missugune on alusega, erijuhul muu nominaalse lauseliikmega tähistatu. Nimetavas käändes õeldistäide ühildub alusega arvus. Nt

Laps / lapsed on *haige* / *haiged*. Ta / nad on *insener* / *insenerid*. Ta on *Eesti paremaid maletajaid*. Lapsel on *palav*. Väljas on *tuuline*. Laps on *väsinud* / *söömata*.

Määrus on igasugune verbi laiend, mis pole alus, sihitis ega öeldistäide, samuti igasugune omadus- ja määrsõna laiend. Nt

Jüri andis *Marile* raamatu. *Maril* on raamat. Lähem tööle. *Eile* sadas. Ta hilines, *sest auto läks katki*. Ta oli karm *viastama*. Ta on väga haige. Kell on *üsna* palju.

Märkus. Määrusteks võivad olla nii vabad kui ka seotud laiendid. Nt lauses *Jüri andis eile Marile raamatu* on *eile* vaba määrus, *Marile* aga seotud määrus. Mõnes käsitluses peetakse määrusteks ainult vabu määrusi, seotud määrusi aga käsitatakse omaette lauseliikmena – **obliikvana**.

Täiend on nimisõna laiend. Nt

pikk mees, *pruudi* pilt, *linnast* tulek

Lauseliikmeteks ei peeta **sidendeid** ja **üldlaiendeid**. Sidendid vormistavad moodustajatevahelisi rinnastus- ja alistusseoseid (a). Üldlaiendid modifitseerivad kogu lause tähendust (b). Nt

- a. Poiss *ja* tüdruk jalutasid käsikäes. Ei maksa hädaldada, *sest* see ei aita.
- b. *Kahtlemata* on ta haritud inimene. *No* tule nüüd *ometi*!

LAUSE PÕHITÜÜBID (STRUKTUURITÜÜBID)

§ 22 Tüüpjuhul on alus nimetavas käändes ja verbi ühildav nimisõnafraas, mis on ühtaegu nii tegevussubjekt kui ka neutraalne teema. Niisugust tüüpalust sisaldavat lauset nimetatakse **normaal-lauseks**. Normaallause võib olla sihitisega, s.o sihiline ehk **transitiivne** (a), või ilma sihitiseta, s.o **sihitu** ehk **intransitiivne** (b). Sihitu lause erijuhtumiks on **öeldistäitega** ehk **predikatiiviga lause** (c). Nt

- a. Jaan ehitab suvilat.
- b. Jaan magab.
- c. Jaan on haige / üliõpilane.

On keeli, kus ongi vaid normaallauseid, nt inglise keel. Eesti keeles on siiski ka teistsuguseid lauseid, kus puudub üksühene vastavus teema, tegevussubjekti ning aluse vahel.

Olemasolu- ehk **eksistentsiaallause** väidab kellegi või millegi olemasolu mingis kohas ja/või mingil ajal, esitleb kedagi või midagi. Prototüüpse olemasolulause lausealguliseks neutraalseks teemaks ongi harilikult koha- või ajamäärus (*õues, peenral, täna*), samas kui alus, mis on ühtlasi tegevussubjekt (*lapsed, lilli, kõva tuul*) paikneb reemana verbi järel. Nt

Õues on lapsed. Peenral kasvab lilli. Täna on kõva tuul.

Omajalause on lausealguline neutraalne teema samuti määrus, nimelt alalütlevas käandes valdajamäärus ning grammatiline subjekt järgneb verbile. Erinevalt olemasolulausest on see teema ühtlasi tegevussubjekt koos vastavate süntaktiliste omadustega (kontrollib näiteks enesekohast asendust lauses). Nt

Tal on raamat. Peetril on oma tuba.

Märkus. Omaja- ja normaallause vahepealse lausetüübi moodustavad „välise omajaga” laused, nt *Mul on käsi haige*, milles normaallause *Mu käsi on haige* atribuut on tõstetud nimisõnafraasist välja verbi laiendiks.

Kogejalause sarnaneb paljus omajalausega. Siingi on lausealguline teema harilikult alalütlevas käandes määrus ja see täidab ühtlasi tegevussubjekti rolli, nagu näitab enesekohaste asesõnade ning infinitiivitarindi tõlgendus. Nt

Peetril oli oma [s.o Peetri] sõbra pärast häbi. *Peetril oli häbi* / piinlik / vaja lahkuda [s.o lahkuja oli Peeter].

Kogejat märkiv lausealguline moodustaja võib olla ka sihitis. Nt

Teda huvitab botaanika. Mind hämmastab teie võhiklikkus.

Erinevalt omajast ei pruugi kogeja siiski mitte alati lause algust eelistada. Vrd järgmisi eelisjärjega lauseid:

Mulle meeldib suusatada. – kuid: Sa meeldid *mulle*. *Mind* hämmastab teie võhiklikkus. = Teie võhiklikkus hämmastab *mind*.

Tulemus- ehk **resultatiivlauses** on lausealguliseks teemaks seest-ütlevas käändes määrus. Kui normaallauses (a) markeeritakse tulemust (sihti), mitte lähteseisundit, siis tulemuslauses on asi vastupidine (b). Nt

- a. Poiss kasvas *meheks*.
- b. *Poisist* kasvas mees.

Mittenormaallauseile ehk markeeritud teemaga lauseile (vähimal määral kogejalauseile) on iseloomulik, et alus, kui see on lauses olemas, võib olla peale nimetava käände (täisalus) ka osastavas (osaalus), seejuures (mittekontrastiivse) eituse korral lausa kohustuslikult. Nt

Toas olid *inimesed* / oli *inimesi*. Toas ei olnud *inimesi*. Mul on *head sõbrad* / *häid sõpru*. Tal ei ole *häid sõpru*. *Poisist* kasvas *mees*. *Poisist* ei kasvanud *meest*.

Nii asend verbi järel kui ka osastava käände võimalus ning asjaolu, et osastavaline alus ei ühilda öeldisverbi, muudavad mittenormaallause aluse osalt sihitise sarnaseks.

Lause põhitüübid

LAUSE PÕHITÜÜP	TEEMA		VERB	REEMA	
NORMAAL- LAUSE	TS:alus	<i>Jaan</i> <i>Jaan</i> <i>Jaan</i>	<i>ehitab</i> <i>magab</i> <i>on</i>	TO:sihitis öeldistäide	suvilat haige
OLEMAS- OLULAUSE	määrus	<i>Aias</i>	<i>kasvab</i>	TS:alus	<i>lilli</i>
OMAJA- LAUSE	TS:määrus	<i>Jaanil</i>	<i>on</i>	alus	<i>auto</i>
KOGEJA- LAUSE	TS:määrus TS:sihitis	<i>Jaanile</i> <i>Jaani</i>	<i>meeldib</i> <i>huvitab</i>	alus alus	<i>muusika</i> <i>muusika</i>
TULEMUS- LAUSE	TS:määrus	<i>Jaanist</i>	<i>tuli</i>	alus	<i>muusik</i>

Omamist, kogemist ja resultatiivsust võib väljendada ka normaallausega. Vrd

OMAJALAUSE: *Mul on maja.* – NORMAALLAUSE: *Ma oman maja.*

KOGEJALAUSE: *Sa meeldid mulle.* – NORMAALLAUSE: *Ma armastan sind.*

TULEMUSLAUSE: *Poisist kasvas mees.* – NORMAALLAUSE: *Poiss kasvas meheks.*

Normaallause kasutus näitab kasvutendentsi.

ELEMENTAAR- JA KOMPLEKSLAUSED. TÄISLAUSED, VÄLJAJÄTTELISED LAUSED JA VAEGLAUSED

§ 23 Moodustajate struktuuri põhjal liigituvad laused elementaar- ja komplekslauseteks. **Elementaarlaused** on laused, mille moodustajate seas ei ole situatsiooni väljendavaid konstruktsioone – osalauseid või sekundaartarindeid. (Sekundaartarindeite hulka kuuluvad infiniit- ja absoluuttarinid ning nominalisatsioonid.) Laused, mis sisaldavad nimetatud osi, on **komplekslaused**. Kõik laused peale osalauseetega lausete on **lihtlaused**. Osalauseetega lauseid nimetatakse **liitlauseteks**. Nt

ELEMENTAARLAUSE	{	Jüri läheb pensionile.
		Jüri vaatab jalgpalli. Päike paistab.
KOMPLEKS- LAUSE	{	Jüri on alati õigus.
		Jüri kavatses <i>pensionile minna</i> .
		Jüri läks <i>paadiga sõitma</i> .
		<i>Jürit</i> vaadates tuli meelde keelestrateegia.
	{	Jüri istus, <i>miits</i> peos.
		<i>Jüri</i> sebine pole olnud asjatu.
LIITLAUSE	{	<i>Vihma</i> sajab, aga päike paistab.
		Ma tean, et <i>Jüri</i> on alati õigus.

Lause kui ehituslik tervik ei pruugi kirjas alati kokku langeda **ortograafilise lausega**, mis algab suurtähega ja lõpeb lauselõpumärgiga. Ortograafiline lause võib vastata ka liitlause osalausele või hoopis mitme liht- või liitlause ühendile. Näiteks lause (a) on üks liitlause, aga kaks ortograafilist lauset, lause (b) üks ortograafiline lause, aga kaks pärislauset (teine algab asesõnaga *see*).

- a. Kõik nägid seda pealt. Aga ometi ei teinud keegi midagi.
- b. Siin on naine, kellele on äsja teatatud, väga saamatult muide, et ta abikaasa sõidab teisega ära, see naine jumaldab oma meest ja tema ainuke reaktsioon on vastus: „Suurepärane. Kui tema on õnnelik, siis olen seda ka mina.” [i]

Lause, mille sisu on maksimaalselt eksplitseeritud, on **täislause**. Nt

Laps sööb jäätist.

Laused, millest mõni vormielement on välja jäetud, kuid mis sellele vaatamata on üheselt mõistetavad kas kaasteksti abil või ka ilma selleta, on **väljajättelised laused** ehk **lünklaused** ehk **elliptilised laused**. Nt

Lähen koju (← Ma lähen koju). Peeter tuli koju ja läks magama (← Peeter tuli koju ja Peeter läks magama).

Täis- ja väljajätteliste lausete vahepealse lausetüübi moodustavad **vaeglaused**. Need on laused, milles osa sisukomponente on selgelt eksplitseerimata, kuid millest pole ka midagi välja jäetud. Nt

Selle teeb valmis paari päevaga. Jõudu! Tere hommikust! Käed üles!

Vaeglauses on millegi puudumisel kindel tähendus, näiteks lause *Selle teeb valmis paari päevaga* puhul järeldub aluse puudumisest, et öeldu kehtib kelle tahes kohta.

Nii väljajätteliste kui ka vaeglausete kirjeldus kuulub otseselt süntaksi ülesannete hulka. Keelekasutuses, eriti suulises argivestluses esineb aga väga sageli lauseid, kust on välja jäetud kõik peale

uut infot väljendava osa. Niisuguse lausena võib toimida mis tahes sõnade ühend või sõnavorm. Vt nt järgmist dialoogi:

Pakk. – Kellele? – Jüri Tammele. – Vale korter. Teine uks paremalt.

Selliseid lauseid kirjeldab vestlusanalüüs.

Kirjandust sissejuhatuse kohta

ERELT, MATI 1977. Ebamäärasusest sõnade liigitamisel. | ERELT, MATI 1980. Some notes on the classification of words and the transposition of adjectives in Estonian. | ERELT, MATI 2004. Lauseliigendusprobleeme eesti grammatikas. | ERELT, MATI 2005. Source-marking resultatives in Estonian. | ERELT, MATI, HELLE METSLANG 2006. Estonian clause patterns – from Finno-Ugric to Standard Average European. | ERELT, MATI, HELLE METSLANG 2008. Kogea vormistamine eesti keeles: nihkeid SAE perifeerias. | HENNOSTE, TIIT 2002. Suulise kõne uurimine ja sõnaliigi probleemid. | ISK 2004 | KARLSSON, FRED 2002. Üldkeeleteadus. | LINDSTRÖM, LIINA 2012. Tundekausatiivkonstruktsioon eesti moodi. | PAJUSALU, RENATE 2009. Sõna ja tähendus. | RÄTSEP, HUNO 1978. Eesti keele lihtlausete tüübid. | RÄTSEP, HUNO 1981. Eesti keele lihtlausete põhitüübid kontensiivse tüpoloogia vaatekohast.

LAUSE EHITUS: ÖELDID

Liht- ja liitöeldid

§ 24 Öeldiseks ehk (grammatiliseks) predikaadiks on harilikult a) pöördeline verbivorm või b) pöördelise verbivormi ühend käändelise, erijuhul teise pöördelise verbivormiga, käänd- või määr sõnaga. Nt

a. Poiss *sõi* saia.

b. Ta *pidi lahkuma*. Mine *osta* poest leiba. Kass *pistis* hiire *nahka*.
Poiss *sõi* saia *ära*.

Pöördelised verbivormid võivad olla ühesõnalised **lihtvormid** ja mitmesõnalised **liit-** ehk **analüütilised vormid**. Liitvormid on verbi täis- ja ennemineviku vormid, mis koosnevad abiverbi *olema* pöördelisest vormist ja põhiverbi mineviku kesksõnast, ning eitavad verbivormid, mis koosnevad eituspartiklist *ei* või osaliselt muutuvast eitusverbist *ära*, *ärge*, *ärgu*, *ärgem* ~ *ärme* ja põhi-verbist. Pöördelised verbivormid, nii ühe- kui ka mitmesõnalised, on **liitöeldised**.

LIHTVORM	Mees	<i>ehitas</i>	maja
LIITVORMID	Mees	<i>on ehitanud</i>	maja
	Mees	<i>oli ehitanud</i>	maja
	Mees	<i>ei ehita</i>	maja
		<i>Ära ehita</i>	maja

Põhiverb on liitvormi leksikaalne osis, mis määrab lausemalli. Abiverb ja eitussõna osalevad ennekõike liitvormi grammatiliste

tähenduste väljendamisel. Oma kasutusregulaarsuselt ei erine nad seotud morfeemidest.

Märkus. Abiverb *olema* on harilikult finiiitne, kuid ahelverbide koosseisus episteemilises tähenduses modaalverbide *saama*, *võima* ja *pidama* ning evidentsiaal-episteemiliste verbide *näima*, *paistma* ja *tunduma* juures võib *olema*-abiverb olla ka infiniitvormis (vt Rätsep 1978: 38), nt *Ta võiks olla / pidi olema / näis olevat selle töö kirjutanud*.

§ 25 Pöördelise verbivormi ühendid käändelise verbivormiga, harva teonimega (konstruktsioon Vf + Vinf) või teise pöördelise verbivormiga (Vf + Vf) ning käänd- või määrsõnaga, mis tervikuna toimides määravad lausemalli, on **liitöeldised**. Sellisteks ühenditeks on:

PERIFRASTILISED VERBIVORMID	See	<i>saab olema</i>	tema suupäev
AHELVERBID	Laps	<i>hakkas sööma</i>	
REDUPLIKATIIVSED VERBITARINDID	Ema	<i>ootas ja ootas</i>	
RINDVERBID	Ma	<i>lähen toon</i>	piletid
VÄLJENDVERBID	Lahing	<i>leidis aset</i>	öösel
ÜHENDVERBID	Maja	<i>lagunes ära</i>	

Perifrastilised verbivormid sarnanevad morfoloogiliste sõnavormidega. Enamik ülejäänud ühendeid on võrreldavad tuletistega: nende üks komponent toimib umbes samamoodi kui verbiafiks (vrd *läheb mööda* – *möödub*, *jääb seisma* – *seiskub*). See analoogia on motiveerinud ka nende nimetamist verbideks. Siiski tuleb rõhutada, et nende „verbide” puhul ei ole siiski tegemist mitmeosalise sõnaga, vaid ikkagi sõnade ühendiga, mille komponendid kuuluvad igaüks oma sõnaliiki. Et need ühendid moodustavad süntaktilise terviku, ei ole veel kriteerium nende kuulutamiseks üheks sõnaks. Samamoodi käituvad ka näiteks kaassõna ühendid nimisõnaga.

PÕIMKONSTRUKTSIOON Vf + Vinf

- § 26 Liitöeldisena toimiva tarindi moodustavad suuremal või vähemal määral grammatiseerunud finiiitverb ja leksikaalse ehk sisuka verbi käändeline vorm või teonimi. Käändeline verbivorm kannab nende ühendite põhisisu ja määrab ka võimalikud laiendid. Finiiitverbi grammatiseerumise astme järgi jaguneb konstruktsioon **perifrastiliseks verbivormiks** ja **ahelverbiks**. Perifrastiliste verbivormide finiiitne osis on abiverb ja ühend tervikuna sarnaneb verbi liitvormiga. Ahelverbide finiiitsel osisel on rohkem leksikaalverbi omadusi ning konstruktsioon tervikuna jääb perifrastilise verbivormi ning leksikaalverbi ja selle seotud laiendina toimiva infinitiivi ühendi vahemaile. Piirid tarinditüüpide vahel pole siiski teravad.

liitöeldis	liitöeldis		öeldis + komplement
verbi liitvorm	perifrastiline verbivorm	ahelverb	verb + infinitiiv
<i>on söönud</i>	<i>jäi söömata</i>	<i>hakkas sööma</i>	<i>kavatses süüa</i>

Perifrastilised verbivormid

- § 27 Perifrastilisteks verbivormideks peetakse a) *olema*-verbi ühendeid mingi muu käändelise verbivormiga kui *nud-* ja *tud-*kesksõna või b) mingi muu suhteliselt üldise tähendusega verbi, nt *saama*, *jääma*, *pidama*, ühendeid käändelise verbivormiga (harva ka teonimega, vt nt § 47, 145–146), juhul kui need ühendid on küllaltki regulaarse kasutusega ning kannavad seda tüüpi tähendust, mida võib edasi anda morfoloogilise tunnusega, s.o aja, aspekti, tegumoe või kõneviisi tähendust.

Perifrastilisi verbivorme

NIMETUS	KONSTRUKTSIOON	NÄIDE	
TULEVIK	<i>saama + Vma</i>	See <i>saab olema</i> tema suupäev	→ § 66
	<i>hakkama + Vma</i>	Tunnid <i>hakkavad toimuma</i> reedeti	→ § 67
PROGRESSIIV	<i>olema + Vmas</i>	Kuritegevus <i>on vähenemas</i>	→ § 47
PROKSIMATIIV		Külalised <i>on lahkumas</i>	→ § 49
AKTIIVI RETROSPEKTIIV	<i>olema + Vnud</i>	Ta <i>on sellest üllatunud</i>	→ § 52
SEISUNDI- PASSIIV (PASSIIVI RETRO- SPEKTIIV)	<i>olema + Vtud</i>	Töö <i>on tehtud</i>	→ § 134 → § 52
	<i>olema + Vmata</i>	Töö <i>on tegemata</i>	
SAAMA- SEISUNDI- PASSIIV (DÜNAAMI- LINE PASSIIVI RETROSPEKTIIV)	<i>saama + Vtud</i>	Töö <i>saab tehtud</i>	→ § 139 → § 153
	<i>jääma + Vmata</i>	Töö <i>jääb tegemata</i>	
SAAMA- TEGEVUS- PASSIIV	<i>saama + Vda</i>	Ta <i>sai</i> ema käest <i>riielda</i>	→ § 140
SAAMA- IMPERSONAAL	<i>saama + Vda/tud</i>	Eile <i>sai</i> kõvasti tööd <i>teha / tehtud</i>	→ § 141
KVOTATIIV	<i>pidi + Vma</i>	Ta <i>pidi</i> haige <i>olema</i>	→ § 77
AVERTIIV		Ta <i>pidi</i> kukkuma	→ § 50

Perifrastilised verbivormid erinevad liitvormidest järgmiste omaduste poolest.

- Nad esitavad rohkem piiranguid verbi tüübile, nt *saama*-tulevikku ei saa kuigi vabalt moodustada agentiivsetest verbidest (*Ma *saan* tööl *käima*).

- Nende abiverb ei seostu nii vabalt grammatiliste kategooriatega, mõnikord aga saab olla ainult kindlas grammatilises vormis, nt avertiivi puhul saab *pidama*-verb abiverbina olla ainult lihtminevikus (Ta *pidi* kukkuma).
- Osa perifrastiliste verbivormide puhul võib abiverb ise olla liitvormis, nt retrospektiivi puhul (*Olen olnud* korduvalt *petetud*).
- Perifrastilise verbivormi abiverbi saab mõnel juhul infiniitseks muuta (*Petetud olla* pole kuigi meeldiv).
- Perifrastilise verbivormi abiverbi saab mõnel juhul nominaliseerida (*Petetud olemine* pole kuigi meeldiv).

Ahelverbid

§ 28 Ahelverbid on mõningate suhteliselt abstraktse tähendusega või deskriptiiv- ja onomatopoeetiliste verbide kokkukuuluvad ühendid *da-* ja *ma-*infinitiiviga ning infinitiivi omadustega *vat-*vormiga. Ahelverbide finiitsel osisel on erinevalt perifrastilise verbivormi abiverbist leksikaalne tähendus ning see osis moodustab tähenduslikke sarju. Selles suhtes sarnaneb ahelverbi finiitne osis infiniitset seotud laiendit nõudvate verbidega ja teda võib parimal juhul pidada poolabiverbiks.

Ahelverbide hulka kuuluvad järgmised tarindid:

- 1) faasiverbide ühendid infinitiiviga: a) tegevuse algust väljendavate faasiverbide ühendid *ma*-tegevusnimega: *hakkab sööma*, (lehm) *tuleb lüpsma*, *kukub / pistab karjuma*, *jääb magama* (→ § 45); b) proksimatiivsust väljendavate verbide ühendid *da*-tegevusnimega: *ähvardab kokku kukkuda*, *tahab põhja kõrbed* (→ § 49), või c) *ma*-tegevusnimega: *kipub ära vajuma* (→ § 49); d) tegevuse lõppu väljendava faasiverbi *lakkama* ühend *mast*-vormiga: (kõrvad) *lakkavad kumisemast* (→ § 48). Nt

- a. Ta *hakkas* ise *rääkima*, et tal on koerad metsas. [a] Endal sai lehm talvel poegimisega otsa, mullikas *tuli lüpsma* alles

- mais. [i] Ilmavalgust näinud, mustlaslikult tõmmu nahaga lapsuke *pistis* täiest kõrist *karjuma*. [i]
- b. Tuhala Nõiakaev on tänavu juba kaks korda *ähvardanud keema hakata*. [a]
- c. Eestist *kipub saama* riik, kelle maavarad ja tööjõud on rakendatud võõrastele riikidele kasumit tootma. [a]
- d. Ühe asja parandad, kaks asja *lakkavad töötamast*. [i]
- 2) episteemilise tähenduse korral a) modaalverbi *pidama* ühend *ma*-tegevusnimega, b) modaalverbide *võima*, *tohtima* ja *saama*, harvemini ka *tarvitsema*, *pruukima* ja *tahtma* ühendid *da*-tegevusnimega (→ § 76). Nt
- a. Keegi ei vastanud, midagi *peab juhtunud olema*.
- b. Meie konfliktidest haaratud maailm *võib olla* palju avaram ja huvitavam kui esmapilgul paistab. [a] Teie soov *ei pruugi täituda*. Neid tuleb tõenäoliselt veel, kuid sellist lumesadu *ei tohiks enam tulla*. [a]
- 3) evidentsiaalverbide *näima*, *paistma*, *tunduma* ühendid *vat*-vormiga (→ § 77). Nt
- Nadja müüb vaimulikke raamatuid ja *näib* üsna vaga ja usin *olevat*. [i] Täna *paistab* asi ruttu *minevat*. [i] Kuumust *tundub olevat* üle neljakümne. [a]
- 4) tegevuse põhjustamist väljendavate a) verbide *panema*, *ajama*, *saama* jt ühendid *ma*-tegevusnimega ning b) verbi *laskma* ühendid *da*-tegevusnimega (→ § 150). Nt
- a. Teil on õigus, raha *pane*b rattad *käima* ja naised kodumaa hülgama. [i] Küsimus *ajas* mind oma lihtsusega *naerma* ja hämmeldas pisut ka. [i]
- b. Mina *laseksin* ülikonna *õmmelda*. [a]

- 5) tegevuse viisi iseloomustavate deskriptiiv- ja onomatopoeetiliste verbide ühendid põhiverbi *da*-tegevusnimega, s.o **koloratiivtarindid**: (keegi) *nähvab vastata, paugub kõhida, kihistab naerda, logistab sõita, vehib käia, vudib joosta, vitsutab süüa, vihub töötada*; (pea) *huugab valutada*; (väljas) *krabistab sadada* jne. Nt

Müüja *nähvab* midagi *vastata*. | Jüri on juba poolteist nädalat *kõhida* *paukunud*. [N] Eesti vanim lehm Õõda *vitsutas* sünnipäeval porgandeid *süüa*. [a] .. pea *huugab* *valutada*, tahaks pikali visata. [N]

Mõned koloratiivtarindid on sünonüümsed tarinditega, kus põhi-
verbi laiendab deskriptiiv-onomatopoeetiline konverb. Nt

paugub kõhida – *kõhib* *paukudes*, kuid: *vitsutab süüa* – **sööb* *vitsutades*

RINDKONSTRUKTSIOON Vf + Vf

Reduplikatiivsed verbitarindid

- § 29 Reduplikatiivsed verbitarindid on identsetest liikmesverbidest koosnevad rindtarindid. Verbi reduplikatsioon väljendab kontinuatiivsust (→ § 46). Rindliikmeid seob harilikult sidesõna *ja*, eituse korral *ei* .. *ega*. Sündeetilise ehk sidesõnalise rinnastuse korral on liikmeid tavaliselt kaks (a). Harva esineb ka kolmest liikmest koosnevat tarindit, sidesõnaga kõigi liikmete vahel (b). Asündeetiline ehk sidesõnatu rinnastus ei ole kuigi tavaline. Rindliikmeid on sel juhul harilikult kolm, harva kaks (c). Nt

- a. Ta *ootab ja ootab*. Ta *ei tule ega tule*. | Mina *seisin ja seisin* nagu tola ega osanud ära minna. [i] Koer aina *kaugenes ja kaugenes*, ta poleks vist enam hüüdmistki kuulnud .. [i] Iseloomulikundmõtetele on see, et haige ise võib oma mõtetesse suhtuda mõistliku kriitikaga, kuid sellele vaatamata mõte aina *kordub ja kordub*. [a]

- b. Melu *kestis ja kestis ja kestis*, lõpuks ma andsin alla, koperdasin rõdule ja kutsusin politsei. [N]
- c. Aga peaks *tegutsema, tegutsema, tegutsema...*[i] Ta ootas, ootas kannatamatult Praha-nädala algust .. [i]

Märkus. Kontinuatiivsust väljendavast verbi reduplikatsioonist erineb dialoogis kasutatav lausungi reduplikatsioon, nt *Kas sa kinno lähed? – Lähen, lähen*, mis väljendab kinnitust või nõusolekut (Keevallik 2001).

Rindverbid

§ 30 Rindverbid on peamiselt mõningate liikumisverbide (kõige sagedamini verbide *minema* ja *tulema*, harvemini *käima*, *jooksma* jm), vähemal määral ka muude verbide (*võtma*, *otsima*) finiiivormide kokkukuuluvad rindühendid muude verbide finiiivormidega. Rinnastus on siin enamasti asündeetiline (a), kuid küllaltki levinud on ka sidesõna *ja* kasutus (b). Nt

- a. *Lähen heidan* korraks pikali. *Lähen ostan* lehe. *Mine tee* uks lahti. *Tule vaata* paberitest järele. *Käib kuulutab* kohvikutes, et mehel on armuke. *Jooksen toon* selle ära. | Nüüd ma *lähen panen* kohvivee üles. [i] .. võib-olla Krista *tuleb otsib* mind üles .. [i] *Võta pane* see sinna. [i]
- b. *Lähen ja heidan* pikali. | *Käisin ja lugesin* seda Nuume tööd. [e-kiri]

Tavaliselt koosnevad eesti keele rindverbid kahest verbist, mistõttu EKGs (1993: 22) on neid nimetatud kaksikverbideks. Kuid võimalik on ka rohkem kui kahe finiiitverbi ühendamine. Nt

Mine jookse too see siia. *Lähen käin* viin kirja posti. | *Lähen käin toon* sulle šokolaadi. [a]

Tüüpiliste eesti rindverbide komponendid on küll ühesuguse grammatilise vormistusega, kuid neil on erinev süntaktiline ja semantiline ülesanne. Selles suhtes sarnanevad rindverbid ahelverbidega kui põimühenditega. Tarindi tuumaks on siingi järelkomponent,

mis määrab lausemalli (liitõeldise kui terviku seotud laiendite olemasolu ja vormi). Tüüpilise rindverbi esikomponent on liikumisverb, kuid see ei väljenda mitte niivõrd mingisse kohta suundumist kui tegevuse alustamist ehk ingressiivset aspekti (→ § 45). Näiteks lauses *Lähen heidan korraks pikali. Lähen ostan lehe* on laiendid *pikali* ja *lehe* tingitud verbide *heitma* ja *ostma*, mitte aga *minema* tähendusest. Liikumise sihtpunkt aga jääb neis ühendites määramata, mistõttu liikumisverb näitab pigem tegevusse kui tegevuskohta suundumist. Tegevusse suundumise ehk tegevuse alustamise tähendus on ühtlasi see, mis eristab liikumisverbilise esikomponendiga rindverbi üksikverbist (*Heidan pikali. Ostan lehe*). Tegevuse alustamise tähendusega on kooskõlas ühendi esikomponendi sage esinemine imperatiivis (*Mine tee uks lahti*).

Verbi ja infinitiivi ühendist erinevad rindverbid sisuliselt selle poolest, et kõneleja usk tegevuse toimumisse on rindverbi puhul suurem (vt ka Tragel 2003a). Vrd

Ma lähen lehte ostma. – *Ma lähen ostan lehe.*

Märkus. Asündeetilisi rindverbe on peetud ka **sari-** ehk **seriaalverbideks** (Erelt 2003, Tragel 2003a). Tüpoloogiliselt on sariverbid omased eelkõige isoleerivatele keeltele, s.o keeltele, kus verbimorfoloogia täielikult või peaaegu täielikult puudub, kuid vähesel määral leidub neid ka muudes keeltes. Eesti asündeetilistel rindverbidel on tõepoolest sariverbidele omaseid jooni, nagu ühine subjekt, ühised morfoloogilised markerid, intonatsiooniline eraldamatus. Komponentide erineva funktsiooni tõttu kuuluksid eesti sariverbid asümmeetriliste sariverbide rühma. Kuna aga eesti keeles vahelduvad sariverbide taolised asündeetilised tarindid üsna vabalt mittersariverbipäraste sündeetilistega (*Lähen heidan korraks pikali* = *Lähen ja heidan korraks pikali*. *Lähen ostan lehe* = *Lähen ja ostan lehe*), siis on igal juhul vaja ka neid kahte rühma ühendavat nime-tust, milleks termin *rindverb* võiks sobida.

Esikomponendiga väljendatud liikumine või muu tegevus võib siiski sageli mõtestuda ka iseseisva tegevusena, misjuhul on

tegemist pigem öeldisrühmade või osalausete (sümmeetrilise) rinnastuse kui verbide endi rinnastusega. Kindlasti pole enam liit-öeldisega tegemist laiendatud esikomponendiga või intonatsiooniliselt eraldatud tarindite puhul. Nt

Lähme nüüd ja aitame tal sohva üles viia. – Lähme, aitame tal sohva üles viia.

Eesti keele puhul raskendab vahetegemist verbide ja öeldisrühmade rinnastuse vahel see, et erinevalt mitmetest teistest keeltest (nt taani, norra, afrikaani) jääb eesti rindverbide puhul kehtima öeldisrühmade rinnastusele omane piirang, mis ei luba küsimustada või relativeerida kogu rindtarindit. Ei ole võimalik öelda:

*Mida ma läksin (ja) ostsin? *Leht, mille ma läksin (ja) ostsin.

§ 31 Tüüpilistest rindverbidest erinevad *mine tea* ja *mine saa aru*, mis väljendavad järelkomponendiga märgitu eitust. Nt

Mine tea (= ei tea), mis ta teha kavatseb. | Mine saa nüüd neist aru. [i]

Selliste tarindite olemasolu seletub ehk sellega, et eituse võib esineda pragmaatilise järeldusena muudegi imperatiivsete *mine*-ühendite puhul, nt *Mine püüa tuult välja!* (käsk, mida on võimatu täita). Kui komponenti *mine* käsitleda eitussõnana (nagu Tauli 1980: 220, ka Tragel 2003a: 933–934), siis tuleks ka järelkomponente *tea* ja *saa aru* pidada mitte imperatiivvormideks, vaid konnegatiivideks. Kuivõrd eitavad on vaid paar *mine*-konstruktsiooni, siis *mine* grammatiseerumine veel kuigi kaugele edenenu pole. Seetõttu oleks õigem käsitleda mõlemat komponenti siiski imperatiivse verbivormina ja konstruktsiooni tervikuna eitust väljendava idiomatilise rindtarindina. Erinevalt muudest rindverbidest pole *mine*-kinnisühendite komponentide vahele võimalik panna sidesõna. Erinevuseks on seegi, et *mine*-kinnisühendite komponente saab vabalt teineteisest lahutada. Nt

**Mine ja tea* .. | *Mine sa tea*, kuhu ükskord välja jõutakse. [i] *Mine neid tea*, nemad ju kangesti koolitatud ja haritud. [i]

VÄLJEND- JA ÜHENDVERBID

Väljendverbid

§ 32 Väljendverbid on verbi ja käändsõna, harvemini verbi ja käändsõnafraasi või verbi ja kaassõnafraasi ainukordsed ühendid, mis moodustavad idiomaaatilise tähendusterviku: *aru saama, aset leidma, jutule võtma, tähele panema, hammast ihuma, silma hakama, jalga laskma, korrale kutsuma, poppi tegema, sõjajalal olema, jumalaga jätma, pahaks panema, kindlaks tegema, vedelaks lööma, libedale minema, hea seisma, miksiki panema, omaks võtma; ühist keelt leidma, (ei) sooja ega külma olema; naha peale andma* jne. Nt

Ma ei saa su jutust aru. Kohtumine leidis aset neutraalsel territooriumil. | RMK juhtkond ihus hammast Norra metsadele. [a] Kaks Koread on siiani juriidiliselt sõjajalal. [a] Me jätsime Anteroga sealsamas lokaali ees kella kümne ajal jumalaga. [i] Ta seisis hea selle eest, et poeg saaks põhjaliku hariduse. [i] Selle jaapanlastelt õpitud elutarkuse oli ta vanemaks saades omaks võtnud. [i] Ametiühingud ja tööandjad ei leidnud ühist keelt. [a] 71-aastane vanadaam andis kurjategijale naha peale. [D]

Väljendverbi põhisisu kannab nominaalne komponent, millel on tüüpjuhul järgmised omadused (Muischnek 2004: 575).

- See esineb ühes kindlas vormis (Püüdlused jooksevad liiva / *liivasse. Kord läks käest / *kätest ära).
- Sealhulgas puudub sel ka sihitise käändevaheldus (Ta kandis hoolt / *hoole laste eest, kui need veel väikesed olid).
- Sellel ei saa olla fakultatiivseid laiendeid, st laiendeid ei saa lisada ega ära jätta (*Ta laskis sealt vasakut jalga. *Me ei leidnud temaga keelt).
- Seda ei saa küsimustada (Koosolek venis pikale. – *Millele koosolek venis?).

Verbaalne osis lisab käändsõnale tegevusliku sisu ja on sageli üsna üldise tähendusega (*olema, tegema, jätma, ajama, minema, lööma, andma, panema, võtma, pidama* jne).

Kõrvalekalded loetletud omadustest on piiratud ulatuses siiski võimalikud. Mõnel juhul esineb vormilist varieerumist, sealhulgas sihitise käände vaheldust (a) ja laiendi lisamise võimalikkust (b). Varieeruda võib mõnikord ka verb (c). Seega prototüüpsete väljendverbide kõrval on ka ebatüüpilisi. Suurem varieerumine osutab teisele konstruktsioonitüübile (vt → § 33). Nt

- a. *maad ~ maid jagama, pintsliste ~ pintsli pistma* | Vähi on oravate selja taga hoopis isamaalastele *silmi teinud*. [a] Selleks ajaks olin ma juba nii purjus, et *tegin* kogu aeg Marcole *silma*. [i] *Tee* talle *tuul alla*. Valga *tegi* tabeli viimasele *tuule alla*. [a] Kui Eestist käis üle nõukogude võimu ülistavate mälestusmärkide mahavõtmise kampaania, siis Kärkla tähtsaimat teeristi valvavale Kivi-Jürile *tuult alla ei tehtud*. [a]
- b. Koosolek *venis üsna pikale*. Ta *ei teinud* sellest *suurt / erilist numbrit*.
- c. Poiss *tegi / viskas koolist poppi*.

Väljendverbi sarnaseid konstruktsioone

§ 33 Leidub verbi ja noomeni ühendeid, mis mõne omaduse poolest meenutavad väljendverbe, kuid mida siiski ei saa pidada lauses liitpredikaadina toimivaks väljendverbiks.

Väljendverbid ei ole ja liitpredikaadina ei toimi need verbi ja (enamasti somaatilise) noomeni ainukordsed ühendid, mis pole idioomid, st millel on ainult otsene tähendus, nt *õlgu kehitama, silmi pilgutama, saba liputama, pead vangutama, käsi ringutama* (Rätsep 1978: 22). Nt lauses *Koer liputas saba* pole öeldiseks mitte *liputas saba*, vaid *liputas üksi, saba* aga on sihitis. Substantiivi *saba* on võimalik laiendada, päris võimatu pole ka objektivaheldus ja küsimustamine. Nt

Koer liputas saba. – *Koer liputas oma väikest saba.* *Koer liputas oma saba ära* ja jooksis minema. *Mida koer liputas?*

Samuti pole väljendverbideks **tugiverbikonstruktsioonid**. Need on mitteidiomaatilised konstruktsioonid, mis koosnevad sündmust (tegevust või protsessi) väljendavast nimisõnafraasist ning suhteliselt sisutühjast verbist (*tegema, ajama, pidama, lööma, käima* jms), mis „toetab” nimisõna grammatiliselt, kandes verbi grammatilisi tunnuseid. Konstruktsiooni sisulise keskmäna toimiv substantiivifraas täidab lauses kas objekti (a) või subjekti funktsiooni (b) (Muischnek 2005). Tugiverbikonstruktsiooni saab tihti peale asendada samasisulise verbiga (c). Nt

- a. Eesti *pidas* Venemaaga *läbirääkimisi*. | Samas on Rootsi *teinud* NATOga kogu aeg reaalselt *koostööd*. [a]
- b. Korteris *toimub* remont. Piimatootjate vahel *käib äge hinnasõda*.
- c. Jüri *tegi* tööd ~ *töötas*.

Tugiverbikonstruktsioonid moodustavad lauses küll sisulise terviku – semantilise predikaadi, kuid sellel puuduvad eespool loetletud tüüpilise väljendverbi omadused, mistõttu grammatilist predikaati (öeldist) kui süntaktilist tervikut see moodustada ei saa (Muischnek 2005):

President	<i>pidas</i>	<i>kõnet / kõne</i>
SUBJEKT	VERB	OBJEKT
AGENT	[SEMANTILINE PREDIKAAT]	

Väljendverbideks pole ka predikaatiivist ja köitmena toimivast suhteliselt sisutühjast *olema*-verbist koosnevad konstruktsioonid (a), samuti muutumist (b) või põhjustamist (c) väljendavate verbide ühendid adverbialina toimivate tulemusseisundit väljendavate noomenite või adverbidega (→ § 150, 152). Needki on käsitatavad semantiliste predikaatidena, millel sageli on ka paralleelvaste tuletatud verbi näol (nt *jäi haigeks* = *haigestus*), kuid mitte süntaktiliste predikaatidena. Nt

- a. Mari *on* *ilus*. Jüri auto *on* *katki*.
- b. Mari *jäi* *haigeks*. Jüri auto *läks* *katki*.
- c. Vihm *tegi* pesu *märjaks*. Kaotus *ajas* Jüri *närvi*.

Ühendverbid

§ 34 Ühendverbid on verbi kokkukuuluvad ühendid määrsõnaga. Erinevalt ahel- ja väljendverbidest kannab ühendverbi põhisisu verbaalne osis. Adverb lisab sellele mingi nüansi, toimides afiksi taoliselt. Seetõttu on ühendverbi koosseisus olevaid adverbe nimetatud **afiksaaladverbideks** ehk **abimäärsõnadeks**. Afiksaaladverbiks võib olla lokaalne ehk koha-, perfektiivsus-, seisundi- ja modaal-määrsõna.

Lokaalsed afiksaaladverbid osutavad üldistatud kujul suhtelist suundumis-, paiknemis-, eemaldumis- või kulgemiskohta: *alla, asemele, eemale, ette, juurde, kaasa, kohale, kätte, külge, maha, otsa, pärale, peale, sisse, taha, vastu, üles, ümber; all, asemel, eemal, väljas; alt, asemelt, eemalt, väljast; läbi, mööda, ringi, üle* jne. Nt

Jänes jooksis autole *ette*. Koor laulis solistidega *kaasa*. Sellepärast ei hakata veel *külge lööma*. Küllap ma *otsin* su ise *üles*. Sellise kauba vastuvõtmise eest peaks *peale makstama*. | Mind panebki imestama, et sellised mehed *kukkusid sisse*. [a] Selle *peale naerdakse* teid *välja* ja te ei teeni kuigi palju. [i] Vedur ja osa tsisterne *läksid ümber*. [i] Harald *vaatas* peremehe askeldusi lõbusalt muiates *pealt*. [i] Rong *sõitis* sadamakraanade *alt läbi*. [i]

Lokaalsete afiksaaladverbide juures ilmneb kõige selgemini ühendverbide jagunemine kahte rühma – ainukordseteks ja korrapäras-teks (Rätsep 1978: 28). Ainukordsed ehk idiomaatilised ühendverbid koosnevad piiratud kombinatsioonivõimalustega osistest, mis moodustavad mitte ainult süntaktiliselt, vaid ka semantiliselt liigendamatu terviku, st verbi ja abimäärsõna ühend on omandanud uue tähenduse: *peale käima, üle ajama, maha võtma, peale ajama, juurde lõikama, üles ütlema, taga otsima, üle pakkuma, üle pingutama, üles lööma, üles ässitama* jne. Korrapärased ühendverbid ei ole valmis sõnastikuüksused nagu ainukordsed ühendverbid. Nad kujunevad mingi tähendusrühma verbide (nt liikumisverbide) suhteliselt regulaarsel kombineerumisel kindlasse rühma kuuluvate

afiksaaladverbidega: *alla* / *eemale* / *juurde* / *kohale* / *ligi* / *pärale* / *tagasi* .. + *minema* / *jooksma* / *astuma* / *kihutama* / *sõitma*. Mõlemad ühendi osised säilitavad tähendusliku iseseisvuse. Vaatamata sellele moodustavad ka korrapärased ühendverbid süntaktiliselt lahutamatu terviku. Lausemalli ei määra siin mitte finiiitverb üksi, vaid koos afiksaaladverbiga. Just viimase tähendus tingib näiteks laiendi *sillast* elatiivivormi järgmises lauses:

Poiss *jooksis sillast üle*. – *Poiss *jooksis sillast*.

Märkus. Paljudel ühendverbi osana esinevatel kohamäärsõnadel on samakujuline kaassõnaline vaste. Vrd *Puu kukkus vankrile **peale*** (määrsõna) – *Puu kukkus vankri **peale*** (kaassõna). Seda, kas vaadeldav sõna kuulub määrsõnana verbi juurde (*kukkus peale*) või kaassõnana nimisõna juurde (*vankri peale*), näitab ühendi lahutatavus ja osalt ka nimisõna kääne. Kuivõrd kaassõna on lähedane käändetunnusele, siis tema ja nimisõnafraasi vahele ei saa paigutada teisi moodustajaid. Võib küll öelda: *Puu kukkus vankrile ootamatult **peale*** (määrsõna), kuid mitte: *Puu kukkus vankri ootamatult **peale***. Teiseks, kaassõna nõuab nimisõnalt peamiselt omastavat (tagasõnana, nt *vankri peale*) või osastavat (eessõnana, nt *mööda teed*) käänat. Muude käänete kasutusvõimalused on võrdlemisi piiratud. Seevastu ühendverbi koosseisus olev määrsõna nõuab ühendverbi nimisõnaliselt laiendilt eelkõige kohakäändelist vormi, vrd ülaltoodud näitepaare.

Perfektiivsust väljendavad afiksaaladverbid märgivad tegevuse piiritletust (s.o lõpetatust või resultatiivsust) või vähemalt piirivõimaluse olemasolu. Sellised afiksaaladverbid on *läbi* (*lugema*), *maha* (*müüma*), *minema* (*minema*), *otsa* (*lõppema*), *tulema* (*tulema*), *täis* (*kritseldama*), *valmis* (*tegema*), *välja* (*kannatama*) jne. Nt

Ta *luges raamatu läbi*. *Tulime koosolekult tulema*. Jättis kõik ja *läks minema*. Laps *sõi pudru ära*. | Kui Ants niiviisi kodu poole ruttas, hakkas tal ka ühtlasi kahju, et kooliorjus *otsa lõppes*. [i] Terepinge tegi hääletusmasina *valmis* eelmisel aastal Jüri Piheli õhutusel Eurovisiooni lauluvõistluse publikuhääletuseks. [a]

Levinuim perfektiivsusadverb on *ära*, mis moodustab hulga korrapäraseid ühendeid, nii selliseid, kus ta täidab üksnes tegevuse piiritlemise ülesannet, nagu *ära jagama*, *ära mõistatama*, *ära ootama*, *ära tegema*, *ära tellima* (a), kui ka selliseid, kus aspektitähendus kaasneb suunatähendusega, nagu *ära kutsuma*, *ära viskama*, *ära viima*, *ära ajama* (b) (→ § 42). Nt

- a. Ülemus *jagas* ülesanded *ära*.
- b. Ülemus *kutsus* töötajad *ära*.

Seisundit väljendavad adverbid kuuluvad afiksaaladverbidenä ühendverbide koosseisu vaid siis, kui nad moodustavad koos verbiga uue tähendusliku terviku ja tingivad lausemalli. Vastasel juhul on nad iseseisvad adverbid ja lauses seisundimääruseks. Afiksaalsetena esinevad *kinni* (*nabima*), *lahti* (*saama*), *kokku* (*kukkuma*), *viltu* (*minema* / *kiskuma*) jms. Nt

Komisjonikaupluses *saab* kaubast *lahti*. (Vrd *Komisjonikaupluses *saab* kaubast.) | Meid *nabiti kinni* igasuguse vastupanuta. [i] Turuplatsi ümbritsevad majad olid mädanenud, *kokku kukkunud* või põlemas, platsil aga kees tõeline põrgu. [i] Mis päev see küll täna oli, et kõik asjad nii koledasti *viltu kiskusid*! [i]

Modaalsust väljendavad afiksaaladverbid *vaja* ja *tarvis* ühendverbides *vaja minema* / *olema*, *tarvis minema* / *olema*. Nt

Sulle *ei lähe* midagi *vaja* peale püssi ja piibliraamatu. [i] *Pole vaja* uskuda seda, mida näed. [i] Suurt ajamist *oli tarvis*, enne kui ta läks. [i]

Ühendverbide määrsõnalise osa võivad moodustada ka kohamäärsõnad koos perfektiivsus- või seisundimäärsõnadega. Nt

Ta oli kõik selle tõepoolest *ette ära näinud*, kuigi keeldus seda mäletamast. [i]

Ühendverb võib olla ka väljendverbi ja ahelverbi verbaalseks komponendiks, nt *arust ära olema*, *jalga maha saada*, *puust ette tegema*, *vedru välja viskama*, *üle minema hakkama* jms. Nt

Väikelapsed ja koerad *olid* täiesti *arust ära*, karglesid lumes ringi ning viskusid hangedesse selili. [a] Kuid minule peab kõik ikka *puust ette tegema*. [i] Teda vallanud kangestus *hakkas* aegamisi *üle minema*. [i]

§ 35 Eesti keeles on tugev tendents analüütilisusele ja seetõttu on ühend- ja väljendverbide kasutus tänapäeva eesti keelele väga omane, hoolimata sellest, et suur osa selliseid verbe on kunagi võetud kasutusele saksa keele eeskujul (Hasselblatt 1990). Tuleliste kasutamine ühend- ja väljendverbide asemel, nagu seda keeleeuendusest alates on soovitatud, on mõnikord lause teatestruktuuri seisukohast halvem võimalus. Nii võimaldab ühend- või väljendverbi mitteverbaalse osise paigutamine sihitise järele lause lõppu näidata sihitise tuntust, ilma et oleks vaja muuta lause normaalset rõhustruktuuri. Ühekomponendilise verbi kasutamisel on aga sihitise tunde näitamiseks (määruseta lauses) vaja seda verbi rõhutada (vt ka → § 42). Vrd

Ta *tegi* oma akna *lahti*. – Ta *avas* oma akna.

Kirjandust liht- ja liitpredikaadi kohta

ERELT, MATI 1997. Reduplication in Estonian. | ERELT, MATI 2001. Some notes on the grammaticalization of the verb *pidama* in Estonian. | HASSELBLATT, CORNELIUS 1990. Das estnische Partikelverb als Lehnübersetzung aus dem Deutschen. | MUISCHNEK, KADRI 2004. Verbi ja noomeni püsiühenditest eesti keeles. | MUISCHNEK, KADRI 2005. Eesti keele tugiverbid ja nende mõju lause ehitusele. | MUISCHNEK, KADRI 2006. Tugiverbist üldiselt ja intransitiivsest tugiverbikonstruktsioonist lähemalt. | MUISCHNEK, KADRI 2006. Verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles. | MUISCHNEK, KADRI, HEETE SAHKAI 2010. Liitpredikaadid leksikoni-grammatika kontinuumil: konstruktsioonide produktiivsusest verbiga *minema* moodustatud liitpredikaatide näitel. | OJUTKANGAS, KRISTA 1998. Asyndeetisistä verbi-ilmaisuista suomalais-ugrilaisissa kielissä. | PIHLAK, ANTS 1985. Eesti ühendverbid ja perifrastilised verbid aspektitähenduse väljendajana. | RÄTSEP, HUNO 1978. Eesti keele lihtlausete tüübid. | SAHKAI, HEETE 2005. Teonimi perifrastilises verbivormis. | TRAGEL, ILONA 2003. Eesti keele seriaalkonstruktsioonist.

Öeldisverbi grammatilised tähendused

§ 36 Öeldisverbi grammatilises vormis avalduvad mitmesugused sündmusülesed (sündmust kui tervikut hõlmavad) tähendused: **tegevuslaad** (→ § 38), **aspekt** (→ § 39–56), **aeg** (→ § 57–67), **reaalsus** / **irreaalsus** (→ § 68), **modaalsus** (→ § 69–76), **evidentsiaalsus** (→ § 77–78), **kõneliik** (**jaatus** / **eitus**) (→ § 97–113), sündmuse osalistega seotud tähendustest **isik** ja **arv** (→ § 114–126) ning sündmuste ja selle osaliste vahekorda haaravatest tähendustest **tegumood** (→ § 127–146) ning **kausatiivsus** (→ § 147–151), **antikausatiivsus** (→ § 152) ja **refleksiivsus** (→ § 153). Need tähendused võivad väljenduda morfoloogiliselt, perifrastiliselt (leksikaalgrammatiliselt), vahel ka derivatiivselt. Regulaarseim ja verbi enda tähendusest vähem olenev on morfoloogiline vormistus. Et morfoloogiliselt pole võimalik väljendada kõiki loetletud tähendusi ning kuna morfoloogiline vorm võib väljendada ka grammatiliste tähenduste kombinatsioone, siis on morfoloogiliste tähenduste ehk morfoloogiliste kategooriate loend mõnevõrra erinev ülalesitatud grammatiliste tähenduste loendist. Eesti keele morfoloogilised kategooriad on **aeg** (hõlmab osalt ka aspekti), **kõneviis** (modaalsust, evidentsiaalsust ja reaalsust / irreaalsust, lisaks ka suhtluseesmärki ühendav kategooria) (→ § 79–97), **tegumood**, **pööre** (hõlmab isikut ja arvu) ning **kõneliik**.

Predikaatverb on loetletud tähenduste esmane, kuid mitte ainus kandja. Samad tähendused võivad paralleelselt või alternatiivselt väljenduda muudeski lauseelementides (kas grammatiliselt või leksikaalselt), samuti süntaktilistes konstruktsioonides kui tervikutes. Näiteks tüüpilisi aspekti väljendamise vahendeid on objekti kääne, modaalsust väljendavad sageli modaaladverbid, suhtluseesmärki lausekonstruktsioon jne. Tervikpildi saamiseks vaadeldavate tähenduste väljendamise võimalustest käsitletakse predikaatverbi juures ka mitteverbaalseid võimalusi.

Situatsiooni ajastruktuur. Tegevuslaad, aspekt ja aeg

§ 37 Lausega väljendatud situatsioon on ajaline nähtus, millele on ühelt poolt omane ajaline kulg, sisemine ajastruktuur, teiselt poolt aga lokaliseeritus kõnehetke suhtes. Sisemine ajastruktuur hõlmab **tegevuslaadi** (*Aktionsart*) ja **aspekti**, suhe situatsioonivälise viitehetkega on **aeg**.

Tegevuslaadi mõiste alla kuuluvad lausega väljendatavate situatsioonide ajalised tüübid – dünaamilised või staatilised situatsioonid jms. Aspekti mõistesse kuulub eelkõige see, kuidas me neid tüüpe vaatleme – kas väljastpoolt, jagamatute tervikutena, või seestpoolt, nende toimumises. Aspekt hõlmab ka seda, millises toimumisfaasis olevana situatsiooni vaadeldakse, ning situatsioonide korduvust. Ei tegevuslaad ega aspekt ei seo situatsiooni mingi välise viitehetkega, st need ei ole deiktilised kategooriad.

Märkus. Tegevuslaadi on mõnikord nimetatud ka **leksikaalseks aspektiks** ja aspekti siinses tähenduses **grammatiliseks aspektiks**, arvestades nende tüüpilisi vormistusviise. Tegevuslaadi ja aspekti ühisnimetusena on kasutatud ka terminit **aspektuaalsus**.

TEGEVUSLAAD

§ 38 Situatsiooni sisemise ajastruktuuri ja vastavad situatsioonitüübid ehk tegevuslaadid, millest oleneb paljusi lauseelementide grammatiline vormistus ja süntaktiline käitumine, määravad kolm põhikategooriat: **dünaamilisus**, **duratiivsus** ja **teelisus**. Situatsioonide liigitamisel arvestatakse lisaks neile temporaalsetele kategooriatele ka **agentiivsust**.

Vastanduse dünaamiline / mittedünaamiline alusel jagunevad situatsioonid **dünaamilisteks** situatsioonideks ehk **sündmusteks** ja **staatilisteks** situatsioonideks ehk **seisunditeks**. Dünaamiline situatsioon pigem „toimub” kui „on olemas”, ta kulgeb

heterogeensena, mingis mõttes muutlikuna. Staatileine situatsioon pigem „on olemas” kui „toimub”, on homogeenne, pidev ja muutumatu.

SÜNDMUS: Jüri koostab aruannet. Ilmad läksid soojaks.

SEISUND: Ilmad on / püsivad soojad. Kohv maksab neli eurot. Vaal on imetaja. Nina on tal sinine. Julgete päralt on maailm. Basseinivesi sisaldab kloori. Ma armastan sind.

Tüüpilise seisundipredikaadina toimib verb *olema* koos predikatiivi või predikatiivadverbiaaliga (*on punane, on president; on katki, on eesistujaks*). Ka liitõeldisena on verbi *olema* tarindid staatilist laadi (*on uinumas, on tulemata, on teada*). Verb *olema* väljendab neis ühendes staatilisust üldse. Tüüpilised seisundiverbid, s.o normaaljuhul seisundipredikaadina toimivad verbid, on a) paiknemisverbid: *asuma, elama, elunema, paiknema, leiduma, olema* 'asuma' jt; b) suhteverbid: *olema, kuuluma, koosnema, sisalduma, maksuma, sõltuma, võrduma, omama, puuduma, vajama, piisama, jätkuma, sarnanema, näima* jt; c) tajuverbid: *tunduma, uskuma, mäletama, teadma, meeldima* jt.

Seisundiverbidest ei saa üldjuhul moodustada progressiivset aspekti märkivat konstruktsiooni (**oli koosnemas, *oli näimas*, aga siiski: *on olemas*). Seisundiverbidel puudub perfektivse ja imperfektiivse aspekti vaheldus, mistõttu nendega ei seostu perfektivsusadverbid (**ära asuma, *ära sisalduma*). Seisundiverbe on suhteliselt vähe, enamik verbe on dünaamilise tähendusega.

Sündmused jagunevad omakorda **duratiivseteks** ehk **kestusega** sündmusteks ja **punktuaalseteks** ehk **momentaanseteks** ehk **hetkelisteks** sündmusteks.

DURATIIVNE SÜNDMUS: Jüri loeb raamatut.

PUNKTUAALNE SÜNDMUS: Oks murdus. Pomm plahvatas

Duratiivsetes lausetes on predikaadiks harilikult duratiivsed verbid: *ujuma, askeldama, kasvama, viima, tooma* jt, punktuaalsetes lausetes aga punktuaalsed verbid: *sähvatama, praksatama,*

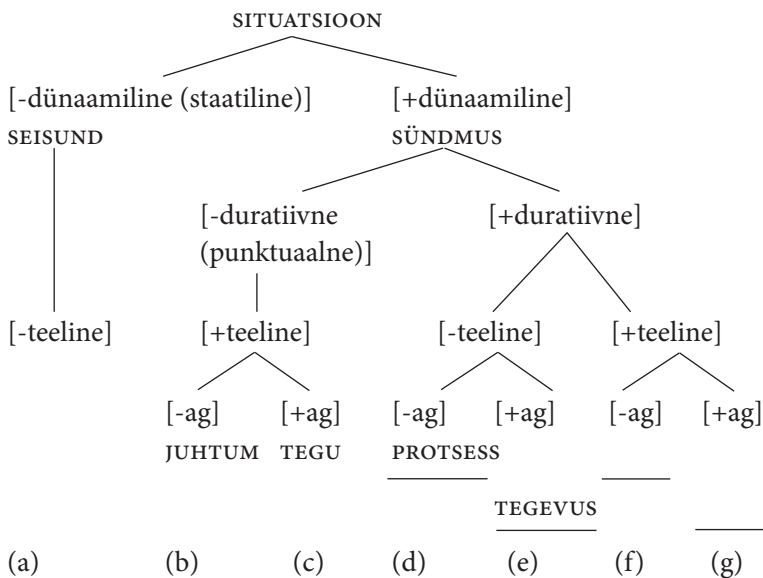
välgatama, liigahtama jne. Duratiivide korral näitab *mas*-tarind sündmuse toimumist vaatlushetkel (*on / oli tantsimas*), punktuaalide korral peatselt aset leidva sündmuse eelfaasis olekut vaatlushetkel (*on plahvatamas*) (→ § 49). Punktuaalsed on normaaljuhul ka seisundimuutust väljendavad verbid *lõppema, algama, avanema, uinuma, süttima, valmima* jne. Nende eripäraks on aga see, et nad võivad esineda ka duratiivsetes lausetes, kui duratiivsust väljendavad lisavahendid, nt teatud tüüpi aja- või viisimäärused, nt *Oks murdus*. – *Oks murdus järk-järgult*.

Teelisuse poolest jagunevad situatsioonid sellisteks, millel on mingi sisemine, loomulik ammendumispiir, ja sellisteks, millel selline piir puudub, mis ei jõua kuhugi välja ning mille lõpp on vaid katkemine. Esimesi nimetatakse **teelisteks** ehk **piiritletavateks**, teisi **ateelisteks** ehk **mittepiiritletavateks** situatsioonideks. Tüüpiliselt ateelised on seisundid, nt *Ta on kurb*, tüüpiliselt teelised on punktuaalsed sündmused, nt *Ta jäi magama*. Kestusega sündmused võivad olla nii teelised, nt *Ta ehitas maja*, kui ka ateelised, nt *Ta pikutab diivanil*.

Märkus. Teelisust silmas pidades on punktuaalseid sündmusi nimetatud **saavutusteks** (ingl *achievement*) ja teelisi kestusega sündmusi **sooritusteks** (ingl *accomplishment*), ateelistel kestusega sündmustel eesti keeles lühem nimetus puudub (ingl **activity**).

Agentiivsus tähendab agendi, s.o situatsiooni suhtes aktiivse, seda kontrolliva osalise olemasolu situatsioonis. Agentiivsed saavad olla ainult sündmused (dünaamilised situatsioonid). Agentiivsuse alusel jagunevad hetkelised sündmused agentiivseteks **tegudeks**, nt *Jüri ulatas Peetrile sae*, ja mitteagentiivseteks **juhtumiteks**, nt *Oks murdus*, kestusega sündmused aga vastavalt **tegevusteks**, nt *Jüri saagis oksa*, ja **protsessideks**, nt *Puu kõikus tuule käes*.

Märkus. Mõnikord (nt Dik 1997: 114–115) on agentiivsete hulka arvatud ka osa seisundeid, nt *Reet hoiab oma raha sukasääres*, vrd selgelt mitte-agentiivne *Reeda raha on sukasääres*.

ASPEKT

§ 39 Aspekt näitab:

- situatsiooni piiritletust – **piiritlusaspekt**
- situatsiooni ajalist faasi – **faasiaspekt**
- situatsiooni kvantiteeti – **kvantitatiivne aspekt**

Piiritlusaspekt

§ 40 Piiritlusaspekt on aspektikategooria tüüpilisim esindaja, mida sageli peetaksegi ainsaks aspektiliigiks. Piiritlusaspekt (edaspidi § 40–43: aspekt) näitab, kas situatsiooni ammendumispiir on saavutatud, st kas situatsioon on piiritletud või mitte. **Piiritletud** ehk **perfektiivsed** situatsioonid on piiri saavutanud teelised situatsioonid, kusjuures alati on piiritletud punktuaalsed situatsioonid. **Piiritlemata** ehk **imperfektiivsed** situatsioonid on nii teelised situatsioonid, mis pole saavutanud oma piiri, kui ka kõik ateelised situatsioonid (seisundid ja ateelised kestusega sündmused), s.o situatsioonid, mida ei saagi piiritleda. Aspektivaheldus esineb niisiis ainult teeliste kestusega sündmuste puhul:

Ta ehitas suvilat. [PIIRITLEMATA] – Ta ehitas suvila. [PIIRITLETUD]

Poiss kasvas. [PIIRITLEMATA] – Poiss kasvas suureks. [PIIRITLETUD]

Situatsiooni piiritlemist võib seletada ka selle põhjal, kuidas kõneleja situatsiooni kirjeldamisel end situatsiooni suhtes positsioneerib. Piiritlemata on situatsioon sel juhul, kui kõneleja paigutab oma kujuteldava vaatluspunkti situatsiooni kulu sisse. Vaatluspunkti positsioonilt avaldub situatsioon toimuvana, seisukohta antud situatsiooni algus- või lõpp-piiri suhtes ei võeta. Nt

Laps magab. Tee on märg. Keegi hüüab. Päike kõrvetas. Arno kustutas tuld. Poisid suusatasid. Poisid suusatasid viit kilomeetrit.

Piiritletud on situatsioon siis, kui kujuteldav vaatluspunkt jääb situatsioonist väljapoole. Seega on situatsioonil mingi piir, mis

eraldab teda vaatluspunktist. Vaatluspunkti seisukohalt on situatsioon terviklik, ta sisemine kulg ei ole oluline. Nt

Lootus kustus. Arno puhus tule ära. Raha sai otsa. Saadik kutsutakse kodumaale tagasi. Päike on kogu rohu ära kõrvetanud. Poisid suustasid viis kilomeetrit.

Positsioneerimise seisukohast on aspekt seega vaatlusaspekt.

Piir, millega sündmus võib ammenduda, on tegevusobjekti või -subjekti tulemus(seisund) (a), sihtkoht (b) või lõppaeg (c). Perfektiivset sündmust, mis saavutab tulemuspiiri, nimetatakse ka **resultatiivseks** sündmuseks. Nt

- a. Mees ehitas suvila. Noorik kandis kaksikud ilmale. Põud närtsitas rohu. Tuba muutus külmaks. Uks vajus lahti.
- b. Laev läks merepõhja. Lennuk viis reisijad teisele lennuväljale.
- c. Koosolek vältas öhtuni. Päev venitati öhtusse.

§ 41 Lausega väljendatud situatsiooni aspekt sõltub ennekõike verbist, selle sisemisest (leksikaalselt väljenduvast) aspektitähendusest. Aspekti seisukohast jagunevad verbid kolmeks tüübiks:

- 1) **imperfektiivsed verbid** väljendavad ateelist (mittepiiritletavat) kestusega sündmust või seisundit ja esinevad seega tüüpjuhul (kui verbi laiendid ei määra teisiti) aspektilt piiritlemata lausetes, nt intransitiivverbid *paiknema, elama, magama, jooksmas, liikuma, kiikuma, nutma, naerma* (a) ja transitiivverbid *armastama, vihkama, nägema, vaatama, mõtlema, ette heitma* (b). Transitiivse imperfektiivse verbi objekt on tüüpjuhul partitiivis (st sellel puudub kolme sihitiskäände võimalus), mistõttu neid verbe on nimetatud ka **partitiivverbideks**. Nt

a. Jüri *elab* Tartus. Laps *magab*.

b. Jüri *armastab* Maret ja *heidab* talle truudusetust *ette*.

- 2) **perfektiivsed verbid** väljendavad hetkelist sündmust, esinedes seega tüüpjuhul aspektilt piiritletud lausetes. Perfektiivsed verbid on valdavalt intransitiivsed: *plahvatama, lahkuma,*

uinuma, unustama jt (a), kuid leidub ka perfektiivseid transitiivverbe: *ammendama, andestama, kaotama, saavutama* jt (b). Viimaste objekt on jaatavas lauses alati totaalne. Nt

- a. Pomm *plahvatas*. Jüri *lahkus* Tartust.
- b. Jüri *saavutas oma eesmärgi*.

- 3) **imperfektiiv-perfektiivsed verbid** ehk **neutraalsed verbid** ehk **aspektverbid** väljendavad teelist (piiritletavat) kestusega sündmust ja esinevad nii aspektilt piiritlemata kui ka piiritletud lausetes. Imperfektiiv-perfektiivsed verbid on valdavalt transitiivsed: *ehitama, parandama, sööma, kirjutama* jt (a), kuid on ka intransitiivseid: *kasvama, vähenema* jt (b). Nt

- a. Jüri *ehitas* suvilat. [PIIRITLEMATA] – Jüri *ehitas* suvila. [PIIRITLETUD]
- b. Puud *kasvasid* kiiresti. [PIIRITLEMATA] – Puud *kasvasid* suureks. [PIIRITLETUD]

§ 42 Eesti keeles ei ole piiritlusaspekt verbi morfoloogiline ega derivatiivne kategooria. Seetõttu väljendatakse aspektivaheldust võimaldavate verbide puhul aspekti verbiväliste vahenditega. Transitiivverbide korral on aspekti väljendamise morfoloogiliseks vahendiks objekti kääne – täissihitis omastavas ja nimetavas, osasihitis osastavas käändes. Tegemist pole siiski parima vahendiga. Täissihitis osutab küll alati sündmuse piiritletusele (a), kuid osasihitis võib viidata nii piiritlemata sündmusele (b) kui ka piiritletud sündmusele (objektieseme mittepiiritletuse korral) (c). Nt

- a. Jüri tõi Marele *tordi*. Mehed ehitasid endale *suvilad*.
- b. Mehed ehitasid endale *suvilaid*.
- c. Jüri tõi Marele *torti*.

Pealegi on eesti sõnade objektikäänete vormid sageli eristamatud (*kala – kala – kala*).

Verbi juures on võimalik väljendada perfektiivset aspekti leksi-kaalgrammatiliselt – **perfektiivsusadverbidega** (ehk **piirajatega**)

ära, läbi, otsa, välja, üles, valmis jne, mis muudavad verbi ühendverbiks (→ § 34). Nende perfektiiвне tähendus on kujunenud latiivse suunatähenduse alusel. Tänapäevases kasutuses võib perfektiiвsus kas a) kaasneda suunatähendusega siirmist või siirdumist väljendavate verbide puhul, b) olla ise põhitähendus, kaastähenduseks abstraktne latiivne tähendus ('siit, s.o deiktilisest keskmest eemale või selle poole') või c) mõnel juhul esineda ka puhtal kujul (*sünnitas lapse ära*). Distributsioonilt kõige vähem piiratud on *ära*, mis on kujunemas universaalseks perfektiiвsuspartikliks (Metslang 1997a, 2001b). Nt

- a. Jüri *veeret*as vaadi *ära*. Jüri *tõst*is paberi *üles*.
- b. Mare *kaot*as rahakoti *ära*, aga Jüri *leid*is selle *üles*.
- c. Mare *sünnit*as lapse lõpuks *ära*.

Inherentelt perfektiiвsete verbide (a) ja aspektverbide (b) puhul dubleerivad perfektiiвsusadverbid verbiga või objekti käändega väljendatud perfektiiвsust, olles aspektitähenduse seisukohast seega fakultatiivsed. Transitiiвsete aspektverbide puhul aitab nende kasutamine mõnikord üle saada objekti käänete homonüümias (c). Enamasti tingib perfektiiвsusadverbi kasutamise siiski infostruktuur. Lause lõpus paikneb normaaljuhul (neutraalse rõhumalli puhul) uut infot väljendav lauseelement. Perfektiiвsusadverbi paigutamine lause lõppu võimaldab näidata talle eelneva objekti tuntuks, ilma et oleks vaja muuta lause neutraalset rõhumalli, nt verbi kontrastiivrõhuliseks (d). Ka annab see võimaluse jätta kogu lausesisu teemasse ja rematiseerida pelgalt perfektiiвsust (e). Viimane tuleb eriti selgelt esile millegi tekitamist väljendavate perfektiiвsete verbide puhul (*saavut*ama, *loom*ama, *leiut*ama, *püstit*ama, *sünnit*ama jms) (Metslang 1997a, 2001b). Nt

- a. Jüri *tapp*is sääse (*ära*). Hulk raamatuid on siiski ka *ära pääste*tud. [i] Kuid enne, kui selle saate *ära lõpet*an, paar sõna veel. [s] Vaenlane *suri* (*ära*). Koosolek *lõppe*s (*ära*). Uus ülikond *määr*du*s* peol (*ära*). Ained *segune*s*id* (*ära*). Ma *väsi*n (*ära*).

- b. Ta *kooris* kartulid *ära*. Ta *täitis* tabeli lüngad (*ära*). Valged taldrikud ilmuvad lauale ja *koristatakse* jälle *ära*. [i]
- c. Jüri *ehitas* maja. [1. PARTITIIV, PIIRITLEMATA, 2. GENITIIV, PIIRITLETUD] – Jüri *ehitas* maja (*valmis*). [GENITIIV, PIIRITLETUD]
- d. Jüri *parandas* aia *ära*. – Jüri *PARANDAS* aia.
- e. Lõpuks *sünnitas* ta lapse (*ära*).

Perfektiivsusadverbid võivad lisanduda ka imperfektiivsetele (ateelistele duratiivsetele) verbidele ja muuta verbi aspekti. Sellisel juhul toimivad nad peamiste, valdavalt obligatoorsete ja intransitiivverbide korral ainsate perfektiivsusmarkeritena lauses. Osal juhtudel nad ühtlasi modifitseerivad verbi leksikaalset tähendust, kujundades perfektiivse ühendverbi näol uue leksikoniüksuse (nt *tundma* – *ära tundma*, *narrima* – *ära narrima*) (a), osal juhtudel muudavad vaid aspekti (*põlema* – *ära põlema*, *lugema* – *läbi lugema*) (b). Vahel võib perfektiivsusadverbi kohta täita ka mingi latiivne määrus (c). Lisaks perfektiivsuse väljendamisele täidavad perfektiivsusadverbid siingi ka infostruktuurilist ülesannet (d). Nt

- a. Jüri *tundis* Maret. – Jüri *tundis* Mare *ära*. | 10 000 krooniga kuus võib *ära elada*, ehkki mitte igal aastal Mallorcal puhkamas käia. [a]
- b. Maja *põles maha*. Ta *luges* raamatu *läbi*.
- c. Terese võttis ta riidest lahti, *pesi* jaheda veega *puhtaks* ning andis süüa. [i]
- d. Jüri *suudles* Maret. – Jüri *suudles* Mare *ära* ja läks tööle. *Puhka ära* ja asu uuesti ametisse!

Siirmist ja siirdumist väljendavate verbide puhul märgivad afiksaaladverbid *ära*, *välja*, *maha* jt, samuti latiivsed määrused ennekõike piiri ja on verbi tähendusest johtuvalt harilikult obligatoorset. Perfektiivsete ja neutraalsete siirdeverbide puhul dubleerib latiivne laiend ühtlasi perfektiivsust (a) ja täidab infostruktuurilist ülesannet. Imperfektiivsete verbide puhul lisavad need laiendid situatsioonile üksnes piiri, kuid ei näita selle piiri saavutamist, s.o situatsiooni piiritletust. Lause aspekti väljendamine jääb

transitiivses lauses objekti käändevormi ülesandeks (b), intransitiivsed laused jäävad tihtipeale aspektilt kaheti tõlgendatavaks (c). Nt

- a. Ta *pani* raamatu ära / *lauale*. Jüri *andis* oma palga *Marele*.
- b. Ta *veeretab* vaadi ära / *õue*. – Ta *veeretab* vaati ära / *õue*.
- c. Jüri *sõitis* Brüsselisse.

Kui perfektiivsust on võimalik väljendada perfektiivsusadverbide ja latiivsete määruste abil, siis imperfektiivsust annavad edasi aja- ja viisiadverbid *aeglaselt*, *pikkamööda*, *tasapisi*, *järk-järgult*, *aina*, *üha*, *parajasti*, *edasi*, *alati*, *pidevalt* jt. Imperfektiiivsete verbide puhul täpsustavad need juba kestuslikuna esitatud sündmuse ajalist kulgu (a), perfektiiitse verbiga seostudes aga muudavad mittekestva sündmuse kestvaks (b). Nt

- a. Jüri puhkab *parajasti*.
- b. Välk *parajasti* sähvatas, kui mulle äkki kõik selgeks sai. Jüri võidab Peetrit *alati*. Ta kaotab *pidevalt* väärtasju. Oks murdus *järk-järgult*. Tööpäev lõppes *tasapisi*.

Selle asemel, et muutust ennast kestvana käsitada, võib käsitada kestvana selle eelfaasi, asjade seisu, mis sellele muutusele viib. Nt

Ta suri *pikkamööda* / kolm päeva. Ta ammendab oma jõuvarusid. Ta tappis siga. Jüri võidab viimast partiid.

§ 43 Piiritletud ja piiritlemata lausetel on mõningaid erinevaid grammatilisi omadusi. Erinevad on mitmete ajavormide tõlgendused (→ § 59). Ainult piiritletud aspektiga lauses esineb komitatiivne kestust märkiv ajaadverbiaal, mis märgib piirini jõudmise kiirust (a), ja translatiivne ajas lokaliseeruv adverbial, mis märgib vaatluspunkti, milleks peab tegevus olema piirini viidud (b). Nt

- a. Raamat sai *kolme aastaga* valmis. Poisid suusatasid viis kilomeetrit *parima ajaga*.
- b. Raamat sai valmis *uueks aastaks*. Poisid olid *õhtuks* suusatanud viis kilomeetrit.

Objektisarnased määraadverbiaalid liituvad piiritlemata lausele. Totaalne määrus annab sellele piiritletuse (a), partsiaalne aspekti ei muuda (b). Nt

- a. Vihma sadas *kaks tundi*. Minu vaatlusala asus *kuu aega* Hääde-meestel. Jüri käis *kaks aastat* kinoklubis. Poisid suusatasid *viis kilomeetrit*. Poisid suusatasid viit kilomeetrit *tund aega*.
- b. Minu vaatlusala asus *teist kuud* Hääde-meestel. Poisid suusatasid *viit kilomeetrit*.

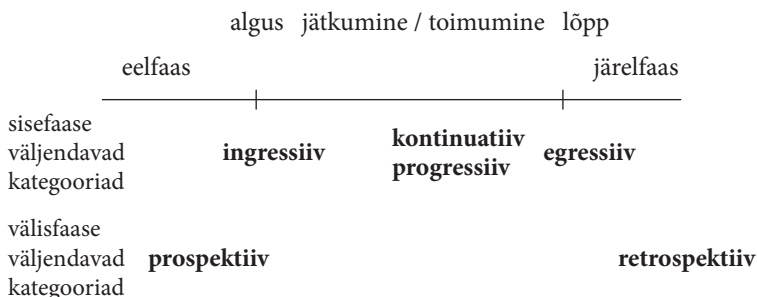
Aspekti võib lauses korduvalt muuta. Vrd

Küün põles. [PIIRITLEMATA] – Küün põles *tuhaks*. [PIIRITLETUD] – Küün põles *alati* tuhaks. [PIIRITLEMATA]

Faasiaspekt

§ 44 Faasiaspekt näitab, millises toimumisfaasis olevana situatsiooni vaadeldakse. Faasiaspekti liigid on:

- situatsiooni enda sisemisi ajafaase, s.o algust (ingressiivsust), jätkumist või toimumist (kontinuaatiivsust või progressiivsust) ja lõppu (egressiivsust ehk terminatiivsust) näitavad aspektid;
- situatsiooni eelfaasi (prospektiivsust) ning järelfaasi (retrospektiivsust) näitavad aspektid.

Faasiaspekte väljendavad mitmesugused grammatilised ja leksi-kaalgrammatilised verbikonstruktsioonid.

SITUATSIOONI SISEFAASIDE VÄLJENDAMINE

Ingressiivsus

§ 45 Ingressiivsust ehk situatsiooni algust väljendavad:

- 1) faasiverbid *hakkama, asuma, minema, tulema, jääma* koos *ma*-infinitiiviga (a). Need verbid väljendavad lihtsalt algust ehk neutraalset algust. Infinitiivi asemel võib olla ka tegevustähen-
dusega substantiiv, harilikult allatiivis (b). Mõned faasiverbid, eriti *hakkama, jääma, minema* võivad väljendada lisaks algu-
sele kui dünaamilise situatsiooni faasile ka seisundimuutust (inchoatiivsust), seostudes psüühilist või füsioloogilist seisundit väljendava noomeni või adverbiga (c). Nt
 - a. Ta *hakkas sööma*. Nii Eesti kui Läti ülikoolimaastik *hakkab* lähiajal paratamatult *diferentseeruma* .. [a] Tänu sellele *hakkas* haigestumine 1950ndate aastate keskel *väheneda*. [a] Keskfraktsiooni õhutusel *asus* Isamaaliit aktiivselt musta hobust *otsima*. [a] .. aga teel *läinud* hobune nii hullusti *lõhkuma*, et teinud mehe jalale häda. Vesi *läks keema*. [i] Ära tule mulle *rääkima*, et tema sinu suhtes plaani ei pea! [i] Lehm *tuli lüpsma*. Laps *jäi magama*. Järgmisel päeval luuras ta hetke, mil Lutrin töö katkestas ja aknast välja *vahtima jäi*. [i]
 - b. Ta *hakkas tööle*. *Asuti* uue seltsi *organiseerimisele*. | Homme *lähevad* loosimisele avatud uste päeva auhinnad. [a] Ukraina kriis *tuleb arutusele* ka Vene-EL-i tippkohtumisel. [a]
 - c. (Kellelgi) *hakkas kiire / külm / kahju*. (Keegi) *hakkas õmblejaks / jäi haigeks*.
- 2) faasiverbid *lööma, panema, pistma, puhkema, kukkuma* jt ning deskriptiiv- või onomatopoeetilised verbid *lahvatama, purskama, prahvatama* jt koos *ma*-infinitiivi või noomeniga. Loetletud verbid väljendavad intensiivset ehk järsku algust. Nt

Mees *lõi kartma*. Mu soomussärk *lõi* vist märgatavalt *pragunema* ..

[i] Poiss *pani röökima*. Poisid *pistsid jooksuma*. Kuulajad *puhkesid*

naerma. Ema kukkus hädaldama. Mees kukkus jooma. Kus kukkus rahva seas äkki löömamängu mängima! [i] Rannapapp kohendab süsi, tõmbab halu lõkke serva, et see *leekima ei lahvataks*. [i] Tüdruk *purskas naerma*. Mootor *prahvatas käima*.

- 3) *ma*-infinitiiv üksi, peamiselt rahvanarratiivis (Päll 1956: 68) ja kõnekeeles. Nt

Kalevipoeg hobust *proovima*. Noorem poeg *pajatama* .. | „Sina muidugi mõisa kohe *kaebama!*” kohmab Huntaugu teomes nurgast. [i] Sina kohe *norima* selle tähe kallal. [G]

- 4) liikumisverbid rindverbide koosseisus, eriti *minema* ja *tulema* (→ § 30). Nt

Lähen ostan leiba. Lähen ja ostan leiba.

Kontinuaatiivsus

- § 46 Kontinuaatiivsust, s.o seda, et sündmus on (kunagi) alanud ning kestab vaatlushetkel edasi, väljendavad:

- 1) koordinatiivsed redupliktiivtarindid, harilikult sündeetilised (a), harva asündeetilised (b) (→ § 29). Nt

a. Ta *jookseb ja jookseb*. Ema *ei tule ega tule*.

b. Ta *ootas, ootas* kannatamatult Praha-nädala algust .. [i]

- 2) väljaspool verbi kestusadverbiaalid *aina, üha, ikka, järjest, muudkui* jne, sageli koos verbikordusega. Nt

Elu *aina* paraneb. Ta *muudkui* vitsutab süüa. Nad *aina* kordavad ja kordavad, et midagi ei juhtu. [i]

Progressiivsus

- § 47 Progressiivsus on sündmuse toimumine vaatlushetkel (parajasti). Toimumist käsitatakse kui sündmuse „sisselülitatud” seisundit, kestust rõhutamata.

Ehkki imperfektiivse situatsiooni puhul jäeldub progressiivsus juba verbi preesensi- või preteeritumivormi kasutusest (a), toimib aktiivis spetsiaalse progressiivtarindina *mas*-tarind, s.o perifrastiline verbivorm *olema* + *mas*-vorm (b). Mõlemal juhul saab lisavahendina kasutada vaatlushetkele osutavat adverbiaali *parajasti*, *just* jne. Nt

- a. Laps *magab* / *magas*. Jüri *töötab* / *töötas*. Jüri *pane*b / *pani* ust kinni. Rong *saabub* / *saabus parajasti* teisele tee.
- b. Staadionil *on toimumas* meeste kaugushüpe. Staadionil *on parajasti toimumas* meeste kaugushüpe.

mas-tarind on ühemõtteliselt progressiivne järkjärgulist muutust väljendavate verbide puhul. Nt

Kuritegevus *on vähenemas*.

Kestuseta sündmuse (sh seisundimuutust) väljendavate verbide puhul väljendab *mas*-tarind aga sündmuse eelfaasi (imminent-sust) (→ § 49). Nt

Pomm *on plahvatamas*. Külalised *on lahkumas*.

Kestusega agenttiivse sündmuse korral on *mas*-tarind harilikult kasutusel oma lokaal-finaalses lähtetähenduses. Nt

Kus Juku on? – Juku *on suusatamas*.

Siiski võib *mas*-tarind väljendada progressiivsust lausetes, millega luuakse tekstis taust põhisündmustele (vt Metslang 1993a, 1995). Sellised on nt eksistentsiaallaused jt remaatilise subjektiga laused, millega tuuakse sündmustesse uusi osalisi ja kus aktiivne tegevus mõtestub ümber „olemise viisiks” (a). Taustalausete hulka kuuluvad ka põhisündmustele ajaraame loovad laused, sh ajakõrvallaused (b). Agentiivsed progressiivilised laused on iseloomulikud reportaažistiilile (c). Nt

- a. Linna vahel *on hulkumas* kahtlasi isikuid.
- b. On eesti keele tund. Lapsed *on kirjandit kirjutamas*.
Eile, kui lapsed *olid* parajasti kirjandit *kirjutamas*, läks korraga elekter ära.
- c. .. väga head söitu *on tegemas* Urmo Aava. [a]

Kestusega agentiivsete sündmuste puhul on *mas*-vormi kasutus hakanud mõnevõrra levima mujalegi, osalt ilmselt inglise ja soome keele mõjul (a). Progressiivsele tähendusele lisaks on niisuguste sündmuste puhul levimas peatse alguse tõlgendus (→ § 49) ja seega on agentiivseid *mas*-lauseid võimalik kaheti tõlgendada. Nt lause (b) on tõlgendatav nii progressiivselt 'arutab parajasti' kui ka proksimatiivselt 'hakkab kohe arutama'.

- a. Ehkki USA meedia *on* elavalt *arutamas*, millal .., *on* meedia juba Obamat võitjaks pidamas ja Obama ise ka võitjana *käitumas*. [a]
Partei juhtkonnas *on* jätkuvalt *tekitamas* ärevust mõte, et .. [a]
- b. Keelenõukogu *on arutamas* keeleteaduse parandusettepanekuid.

Kuivõrd progressiivsus eeldab hetkevaadet sündmusele, st „parajasti” tähendab ainult hetke, ajapunkti, mitte ajavahemikku, siis ei ole võimalik progressiivses lauses kasutada kestusadverbiaale. Võib küll öelda nt (a), kuid ei saa öelda (b).

- a. Staadionil *oli* kell kaksteist / eile õhtul *toimumas* meeste kaugushüpe.
- b. *Staadionil *oli kaks tundi toimumas* meeste kaugushüpe.

Passiivilauseis kasutatakse progressiivsuse väljendajana perifrastilist verbivormi *olema* + teonimi adessiivis (a) (→ § 145). Teonime asemel kasutatakse mõnikord ka *us*-deverbaali (b). Nagu *mas*-tarind, nii *misel*-tarindki võib toimida ka proksimatiivselt (→ § 49).
Nt

- a. Maja *on lammutamisel*.
- b. Samal ajal *on arutusel* uus kvaliteedisüsteem.

Egressiivsus

- § 48 Egressiivsust ehk sündmuse lõppemist resultaadile osutamata väljendab verb *lakkama* + *mast*-vorm. Nt

Arvuti *lakkas* töötamast. | Ma *ei lakanud* uskumast, et Jumal on olemas. [N]

Märkus. Mõnikord on lisaks kolmele faasitähendusele – ingressiivsusele ('algama'), kontinuatiivsusele / progressiivsusele ('jätkuma') ning egressiivsusele ('lõppema') – esitatud veel neljas 'mitte algama', mida on nimetatud **kunktatiiviks** (Plungian 2003: 305–306) ja mis esineb alati koos pragmaatilise tähendusega 'vastupidi kõneleja ootustele'. Eesti keeles väljendavad seda tähendust konstruktsioonid *Ta ei tulnudki. Ta ei ole ikka veel tulnud*. Esimesel juhul on kõneleja lootuse sündmuse toimumisse kaotanud, teisel juhul loodab edasi.

SITUATSIOONI EEL- JA JÄRELFAASI VÄLJENDAMINE

Prospektiiv

- § 49 Prospektiivsed konstruktsioonid väljendavad situatsiooni eelfaasi, imminentsust. Markeerimata prospektiivi ehk **proksimatiivi** saab kasutada nii mineviku kui ka oleviku situatsioonide korral (a). See jätab ka lahtiseks, kas situatsioon leiab tegelikkuses aset või mitte, mistõttu on aktsepteeritav nii lause (b) kui ka lause (c). Nt

- Puder *tahtis* / *tahab* põhja kõrbed.
- Puder *tahtis* põhja kõrbed, kuid õnneks ei kõrbenud.
- Puder *tahtis* põhja kõrbed ja kahjuks kõrbeski.

Proksimatiiv esineb põhiliselt kaht tüüpi verbikonstruktsioonide kujul:

- 1) konstruktsioonid osaliselt abiverbistunud tahtverbidega *ähvardama*, *töötama*, *tahtma*, *kavatsema* + *Vda* (a), algusverbiga *hakkama* (b) ning verbidega *kippuma*, *kibelema*, *tikkuma*, *tükkima* jt + *Vma* (c). Nt

- a. Tuhala Nõiakaev on tänavu juba kaks korda *ähvardanud* keema hakata, kuid mõlemal korral on heitlik ilm seda takistanud. [a]. Tasuta Interneti leviala *töotab* pealinnas tasapisi laieneda. [a] Mul *tahab* see [mulgipuder] alati põhja kõrbed. [a]
- b. Laps *hakkas* haigeks jääma.
- c. Uute eramute müümine *kipub* soiku jääma. [a]

Märkus. Verbide *ähvardama*, *töotama* ja *tahtma* grammatiseerumine proksimatiivsust väljendavateks verbideks on kooskõlas sellise tähendusega verbide üldise arenguga Euroopa keelis. Selles arengus on eristatud mitut astet. Verbi *ähvardama* grammatiseerumine on jõudnud astmele, kus seda verbi kasutatakse proksimatiivses tähenduses mitte ainult elutu, vaid ka elusa subjekti korral (4. grammatiseerumisaste Heine & Kuteva 2006, Heine & Miyashita 2008 järgi), nt *Suurvesi ähvardab vanalinna üle ujutada. Mu mees ähvardab haigeks jääda.* Verb *töotama* ei ole esialgu veel päriselt 4. astmele jõudnud, olles proksimatiivses tähenduses kasutatav vaid elutu subjekti korral, vrd *Angerjakasvatus töotab kujuneda kasumlikuks ettevõtmiseks.* [a] – **Mu mees töötab haigeks jääda / terveks saada.* Ehkki tulemuslauses, kus elus tegevussubjekt vormistub määrusena, mitte grammatilise subjektina, on proksimatiivne *töotama* võimalik, vrd *Poisist töötab kasvada tubli mees.* – *?*Poiss töötab kasvada tubliks meheks.* Samas, vaatamata sellele et subjekti valiku poolest on *ähvardama* rohkem grammatiseerunud kui *töotama*, on *ähvardama* abiverbina siiski säilitanud oma negatiivse eelduse, *töotama* oma positiivset eeldust aga mitte, vrd ebasobiv: *Väikemees ähvardab terveks saada.* – sobiv: *Kuresaares töötab bussiga sõitmine poole kallimaks minna.* [a]

- 2) infiniitkonstruktsioon *olema* + *Vmas* (progressiivtarind). Proksimatiivne tähendus ilmneb ennekõike punktuaalsete, sh seisundimuutust väljendavate verbide puhul, nagu *lõppema*, *algama*, *lahkuma*, *uinuma*, *plahvatama*, *nõustuma* jms (a) (→ § 47). Pelgale imminentsustähendusele osutab muu hulgas võimalus lisada minevikuvormi puhul lausesse sündmuse hili-sema toimumise kinnitus (b). Siiski on viimasel ajal mõnevõrra

hakatud *mas*-tarindit proksimatiivsena kasutama ka duratiivsete verbidega seoses (c). Nt

- a. Vene väed *on* Gorist *lahkumas*. [a] Laps *on* *uinumas*. Vilja Savisaar *on* kosmilisest armuenergiast *plahvatamas*. [N] Kui *oldi* järve äärest *lahkumas*, hakkas äike sähvima. [a] Valitsusliit *on nõustumas* elektriaktsiisi tõstmise ja kilekotimaksuga. [a]
- b. Vene väed *olid* linnast *lahkumas* ja mõne aja pärast lahkusidki.
- c. Eesti Vabariigi Valitsus *on* peatselt *arutamas* põlevkivisektori keskkonnamaksude tõstmise kava järgnevak 15 aastaks. [G]

Verbide *minema* ja *tulema* *mas*-vormi asemel kasutatakse ka verbaalnoomeneid *minek* / *minemine*, *tulek* / *tulemine* adessiivis või kaassõnadega *peal* või *äärel* (a). Passiivilauses väljendab proksimatiivsust konstruktsioon *olema* + teonimi adessiivis, mida ei saa asendada konstruktsiooniga *olema* + *Vmas* (b). Nt

- a. *Tulekul on* metsaseaduse muudatused. [a]. Üks neist vigastatutest *on mineku peal*, kui mitte läinud juba. [a] .. [koer] hüppas, tiris kotti, mis tundus kuudi küljest lahti *tulemise äärel olevat*. [a]
- b. Sõmerpalus *on avamisel* sisekrossihall. [a]

§ 50 **Avertiiv** esindab markeeritud prospektiivi, näidates, et situatsioon oli peaaegu toimumas, kuid jäi siiski toimumata. Avertiivsus sisaldab seega kolme tähenduskomponenti: minevik + imminentsus + eitus (kontrafaktiivsus) (Kuteva 1998: 116, 1999: 36). Eesti keeles väljendab avertiivset tähendust *pidama*-verbi preteeritumivorm + *ma*-infinitiiv.⁹ Nt

⁹ Kuteva (1998: 116, 1999: 36) arvates toimib eesti keeles avertiivina *olema*-verbi konditsionaalivorm + põhiverbi mineviku partitsiip, nt *Klaas oleks maha kukkunud*. Kuteva siiski eksib. Sellel konstruktsioonil puudub avertiivile obligatoorselt omane imminentsustähendus, on vaid konditsionaali irreaalsustähendus ja mineviku partitsiibi minevikutähendus. Seda kinnitab muu hulgas võimalus lisada sellistesse lausetesse mitteimminentseid ajamäärusi, nagu *aasta pärast, kunagi*, nt *Laps oleks kunagi ikka maha kukkunud. Ta oleks aasta pärast ülikooli astunud*.

Klaas *pidi* maha kukkuma. | Tuul löikas läbi kampsuni ja *pidi* patsikummi peast ära puhuma. [i]

Avertiivsus sarnaneb proksimatiivsusega imminentsustähenduse poolest, erineb aga obligatoorse minevikutähenduse ja kontrafaktiivsuse poolest. Kontrafaktiivsuse tõttu ei ole võimalik nt lause (a). Avertiivne tähendus on ainult minevikuvormil, preteeritumi asendamine olevikuga kaotab imminentsustähenduse, nt lause (b) on tõlgendatav vaid modaalsena. Nt

- a. *Klaas *pidi* maha kukkuma ja kukkuski.
- b. Klaas *peab* maha kukkuma

Märkus. *Pidi*-vormi avertiivne tähendus on kujunenud *pidi* kavatsustähendusest, mis esineb sageli modaaltähenduse kaastähendusena, nt *Rahvusvaheline filmikriitikute žürii tegi oma otsuse juba laupäeva lõunaks, sest žürii president pidi* (a. 'kavatses'. b. 'oli sunnitud') *Pariisi oma naise sünnipäevale lendama*. [a] Erinevalt kavatsustähendusest ei sisalda avertiivne tähendus tahtelist komponenti ning tulebki selgesti esile just siis, kui infinitiiv on seisundit või mittetahtelist protsessi väljendav verb.

§ 51 Prospektiivsust võivad väljendada ka üldlaiendid *peaaegu* (et), *äärepealt*. Nt

Mandri külje all on ka Manilaid, teel Kihnule *peaaegu et* riivatakse seda maatükki. [a] Väidetavalt oligi Kadrioru staadion eilseks *peaaegu välja müüdud*. [a] Alkohol hävitas *äärepealt* minu abielu. [a]

Neil laienditel on peale imminentsustähenduse ka eitav tähendus, mida kinnitab võimatus lisada selliste lausete juurde toimumist kinnitavat konteksti. Nt

peaaegu et riivatakse, kuid *siiski ei* riivata – **peaaegu et* riivatakse, kuid *siiski* riivatakse

Eitava tähenduse tõttu sobivad need üldlaiendid kokku ka konditionaaliga. Nt

Estonian Airi nõukogu liige *oleks äärepealt* lennuõnnetuse põhjustanud. [a]

Kuna sellised laiendid ei eelda verbi minevikuvormi, siis jäävad nad oma tähenduselt (imminentsus + eitus) proksimatiivi (imminentsus) ja avertiivi (imminentsus + eitus + minevik) vahepeale.

Neid laiendeid on võimalik lisada ka proksimatiivsele või avertiivsele verbitarindile, kusjuures proksimatiivile lisatuna toovad nad sisse eituse, näidates, et situatsioon ei leia või ei leidnudki aset. Nt

Ta *pidi peaaegu kukkuma*. | Uskumatult kaunis armastuslugu, mis *ähvardab peaaegu katki jääda*, aga lõpeb siiski õnnelikult. [a]

Retrospektiiv

§ 52 Retrospektiiv väljendab vaatlushetke seisundit kui eelneva sündmuse tulemust. Tegevussubjekti seisundit vormistab (eelkõige seisundimuutust väljendavate) verbide *nud*-partitsiip (a), tegevusobjekti seisundit *tud*-partitsiip (b). Esimesel juhul on tegu aktiivi retrospektiiviga, teisel passiivi retrospektiiviga ehk seisundipassiiviga (→ § 134). Nt

- a. Poiss *on üllatunud*.
- b. Aken *on avatud*.

Seisundis olemise eitust võib (ehkki mitte alati) edasi anda ka *mata*-vorm, seda nii aktiivi (a) kui ka passiivi (b) puhul. Nt

- a. Ma *olen magamata*.
- b. Aken *ei ole avatud*. – Aken *on avamata*.

Partitsiip käitub retrospektiivtarindis nagu adjektiiv ning tarindil on seega predikatiivtarindi omadusi. See avaldub muu hulgas partitsiibi võimes seostuda kõigis aegades muutuva *olema*-(abi)verbiga (*on / oli / on olnud / oli olnud üllatunud / avatud*). Varem ongi retrospektiivseid konstruktsioone nimetatud vastavalt aktiivseks ja passiivseks adjektivatsiooniks (Rajandi 1968/1999). Retrospektiiv erineb perfektist, nt Poiss *on / oli* koju *läinud* ja pluperfektist, nt Ust *on / oli parandatud*, mis väljendavad vaatlushetkele

eelnevat sündmust, mille tulemus ulatub vaatlushetkesse olevikus või minevikus.

Perfekt ja pluperfekt võivad vormilt kokku langeda retrospektiivi oleviku ja lihtmineviku vormidega, nt *Aken on avatud* tõlgendub nii retrospektiivse seisundina kui ka perfektivse sündmusena. Väidetavasti ongi paljudes keeltes seisunditähendusega partitsiibitarind diakrooniliselt perfekti ja pluperfekti allikas (Plungian 2003: 298–299). Eesti ja soome keele puhul on vähemasti seisundipassiivi (seega passiivset retrospektiivi) käsitletud tegevuspassiivi allikana (Tommola 1993: 78–79).

Märkus. Retrospektiivi on nimetatud ka **resultatiiviks** (nt Nedjalkov 1983, Plungian 2003: 298). Siin on resultatiiviks nimetatud vaid *Kapsas kasvas suureks. Ema kasvatas kapsa suureks* -tüüpi konstruktsioone (Erelt 2005b).

Retrospektiivina võib käsitleda ka dünaamilise sisuga konstruktsioone *saama* + *tud*-partitsiip ja *jääma* + *mata*-vorm. Esimesed osutavad seisundisse jõudmisele, teised mittejõudmisele. Nagu *olema* nii ka *saama* ja *jääma* muutuvad retrospektiivses tarindis kõigis aegades. Nt

Töö saab / sai / on saanud / oli saanud tehtud.

Aken jääb / jäi / on jäänud / oli jäänud avamata.

Kvantitatiivne aspekt

- § 53 Kvantitatiivne aspekt näitab situatsioonide paljust. Aspektitähendused on suhteliselt vähe grammatiseerunud, väljendudes peamiselt verbiliidetena või väljaspool verbi leksikaalselt. Süntaktilistest vahenditest kasutatakse kordust (reduplikatsiooni). Kvantitatiivsest aspektist kui verbi (leksikaal)grammatilisest kategooriast võib eesti keele puhul rääkida vaid mõnel erijuhul. Põhilised kvantitatiivse aspekti tähendused on iteratiivsus, distributiivsus ja multiplikatiivsus.

Iteratiivsus

§ 54 Iteratiivsus on samade osalistega situatsiooni esinemine mitu korda, seejuures eri ajaperioodidel, vaheaegadega. Seda väljendatakse peamiselt leksikaalselt – sagedusadverbiaalidega *sageli, tihti, aeg-ajalt, õhtuti, kaks korda, mitu korda* jms (a). Iteratiivsust on võimalik edasi anda ka kordusadverbiaalide reduplitseerimisega (b). Ka verbikordus väljendab korduvat tegevust, kuid üldisemas ajaplaanis mõtestub see kontinuatiivsuseks (c). Nt

- a. Käin *tihti* kinos. *Õhtuti* küpsetame pannkooke. Loen *iga päev* tund aega raamatut.
- b. Tüdruk mangus, et loeksin seda *veel ja veel kord*. [i]
- c. Ta *sööb ja sööb*, aga paksemaks ikka ei lähe.

Iteratiivsuse alaliik on **habituaalsus**. See on tegevussubjekti omadusena (kalduvusena) mõtestuv situatsiooni regulaarne kordumine. Habituaalsuse leksikaalgrammatilisteks väljendusvahenditeks on verb *tavatsema* ja ühendid *on tava(ks)*, *on kombeks* ~ *komme* jms, mis moodustavad habituaalse konstruktsiooni koos põhiverbi *da*-infinitiiviga (a). Habituaalsetena võivad tõlgendada verbi oleviku või lihtmineviku vormid (b). Seda tõlgendust aitavad esiplaanile seada mitmuse osastavas objekt (c) ning korduvust või sagedust väljendavad adverbiaalid (d). Nt

- a. Juhan *tavatseb* hommikuti jooksmas *käia*. Juhanil *on tava(ks)* / *komme (kombeks)* hommikuti jooksmas *käia*.
- b. Kas te *suitsetate*? Varem ma *suitsetasin*.
- c. Ta *loeb kriminaalromaane*.
- d. *Koristan* tuba *laupäeviti*. *Koristan iga laupäeval* toa ära.

Distributiivsus

§ 55 Distributiivsus on sama situatsiooni esinemine mitu korda, kuid iga kord vähemalt osalt eri osalistega. Distributiivsuse korral on seega tegemist situatsiooni mittetäieliku kordumisega. Eesti keeles

ei näidata distributiivsust verbis, vaid distributiivsete (eraldi vaatlevate) pronoomenite ja adverbidega. Nt

Ema andis *igale* lapsele kommi. Külalised saabusid *üksteise järel*. Vaatasin *ükshaaval* läbi kõik taotlused. Teadmisi läheb *kõikjal* vaja.

Multiplikatiivsus

§ 56 Multiplikatiivsus (ehk **frekventatiivsus**) on situatsiooni kordumine samal ajaperioodil. Situatsiooni käsitatakse tervikuna, mis koosneb korduvatest üksikaktidest. Multiplikatiivsust väljendavad *le*-elementi sisaldavad liited (*hüp/le/ma*, *mõti/skle/ma*, *loe/tle/ma* jne), samuti liited *-ki* ~ *-gi* (*äh/ki/ma* *mää/gi/ma*), *-u* (*praks/u/ma*), *-i* (*tork/i/ma*) jt (EKK 2007: 380–381). Multiplikatiivsed verbid on valdavalt onomatopoeetilised või deskriptiivverbid. Multiplikatiivse situatsiooni üksikakti väljendamine on **semelfaktiivsus**, mida eesti keeles vormistavad verbiliited *-ata-* (*välg/ata/ma*, *naer/ata/ma*), *-ahta-* (*hirn/ahta/ma*) ja *-a-* (*krahm/a/ma*).

Kirjandust aspekti kohta

DIK, SIMON 1997. The Theory of Functional Grammar. Part I. | EREL, MATI 2001. Some notes on the grammaticalization of the verb *pidama* in Estonian. | EREL, MATI 1985. *ma-*, *mas-* ja *mast-*infiniitivist eesti keeles. | EREL, MATI 2005. Source-marking resultatives in Estonian. | EREL, MATI 2009. Prospektiiv ja retrospektiiv eesti keeles. | EREL, MATI, HELLE METSLANG 2009. Some notes on proximative and avertive in Estonian. | HEINE, BERND, TANYA KUTEVA 2006. The Changing Languages of Europe. | ISK 2004 | KUTEVA, TANYA 1998. On identifying an evasive gram: Action narrowly averted. | KUTEVA, TANYA 1999. TAM-auxiliation, and the avertive category in Northeast Europe. | KUTEVA, TANYA 2001. Auxiliation. | METSLANG, HELLE 1995. The progressive in Estonian. | METSLANG, HELLE 1993. Kas eesti keeles on olemas progressiiv? | METSLANG, HELLE 1997. Eesti prefiksaaladverbist *ära* soome keele taustal. | METSLANG, HELLE 2001. On the developments of the Estonian aspect: The verbal particle *ära*. | METSLANG, HELLE 2009. Estonian grammar between Finnic and SAE: some comparisons. | PIHLAK, ANTS 1985. Eesti ühendverbid ja perifraasilised verbid aspektitähenduse väljendajana. |

PIHLAK, ANTS 1985. Tähelepanekuid kursiivsusest ja terminatiivsusest eesti keeles. | PLUNGIAN, VLADIMIR A. 1999. A typology of phasal meaning. | PLUNGIAN, VLADIMIR A. 2003. Владимир А. Плунгян. Общая морфология. | RAJANDI, HENNO 1999/1968. Eesti impersonaali ja passiivi süntaks. | SAIKAI, HEETE 2005. Teonimi perifrastilises verbivormis. | SULKALA, HELENA 1996. Expression of aspectual meanings in Finnish and Estonian. | TOMMOLA, HANNU 2000. Progressive aspect in Baltic Finnic. | TOMMOLA, HANNU 1984. On the aspectual significance of „phase meanings”.

AEG

Üldist

§ 57 Aeg lause grammatilise kategooriana näitab lausega väljendatud situatsiooni ajalist suhet kõnehetkega või teise situatsiooniga. See suhe võib olla **samaaegsus** ehk **olevik**, **eelnevus** ehk **minevik** või **järgnevus** ehk **tulevik**. Suhe kõnehetkega on **absoluutne aeg**.

OLEVIK Ma kirjutan kirja.
 MINEVIK Ma kirjutasin kirja.
 TULEVIK Teil saab olema väga raske.

Ajasuhe teise sündmusega on **relatiivne aeg** ehk **taksis**. Näiteks järgmistes lausetes väljendab infiniitne verbivorm *tehes* lause põhisündmusega samaaegset tegevust, verbivorm *tehtud* aga sellele eelnevat tegevust:

RELATIIVNE OLEVIK Tööd *tehes* unistasime puhkusest.
 RELATIIVNE MINEVIK Töö *tehtud*, läksime puhkama.

Teades teise situatsiooni seost kõnehetkega, selgub lausest ka relatiivse aja seos kõnehetkega. Näiteks lausetes *Tööd tehes unistasime puhkusest* ja *Töö tehtud, läksime puhkama* paikneb relatiivse aja lähtepunkt finitverbivormide *unistasime* ja *läksime* ajatähenduse tõttu absoluutses minevikus, mistõttu kõnehetke suhtes paigutub töö tegemine esimeses lauses mineviku olevikku, teises lauses mineviku minevikku. Kuivõrd ka relatiivse aja lähtepunktiks on

kaudselt lõpuks kõnehetk, on aeg oma olemuselt deiktiline kategooria (EKG I 1995: 74–79).

Ajatähenduste põhilisi väljendusvahendeid on verbi morfoloogilised ajavormid. Morfoloogilise ajakategooria ehk **tempuse** liikmed on **olevik** ehk **preesens**, **lihtminevik** ehk **preteeritum** ehk **imperfekt**, **täisminevik** ehk **perfekt** ja **enneminevik** ehk **plu(skvam)perfekt**. Iseseisvas finiitses lauses väljendavad olevik ja lihtminevik alati absoluutset aega, täis- ja enneminevik aga ajasuhteid, kus absoluutne aeg on ühendatud relatiivsega. Kõrvalause sündmusaeg suhestub eesti keeles pealause sündmusajaga, mistõttu kõrvallauses väljendavad relatiivset aega kõik morfoloogilised ajavormid.

Märkus. Selle poolest erineb eesti keel nt inglise keelest, kus nt refereerivas komplementlauses võib olla absoluutne aeg. Vrd He says that he *is living* in London. – Ta ütleb, et ta *elab* Londonis. He said that he *was living* in London. – Ta ütles, et ta *elab* Londonis. Teisiti öeldes, eesti keele refereerivas komplementlauses ei kehti ladina grammatikast tuntud aegade ühildumise (*consecutio temporum*) reegel.

Ainult relatiivset aega väljendavad infiniittarindite peasõnana toimivad infiniitsed verbivormid.

Peale morfoloogiliste verbivormide väljendavad ajasuhteid mõned perifrastilised verbivormid, väljaspool verbi ajamäärused ja lauselaiendid.

- § 58** Eesti keele tempussüsteemi põhivastandus on mitteminevik : minevik, st eesti keeles puudub morfoloogiline tulevikuvorm. Tulevik järeldeb teatud tingimustel olevikuvormist või väljendub perifrastiliselt (→ § 65–67). Morfoloogilised minevikuvormid on eri kõneviisidel esindatud erineval määral. Kõik mineviku ajad – preteeritum, perfekt ja pluperfekt – on üksnes kindlal kõneviisil, möönval kõneviisil on preteeritum ja perfekt (→ § 91), tingival ja kaudsel üksnes perfekt (→ § 81, § 96), käskival kõneviisil minevikukategooria puudub (→ § 84).

Indikatiivi ajavormid

	PERSONAAL		IMPERSONAAL
PREESENS	ma teen sa teed ta teeb	me teeme te teete nad teevad	tehakse
PRETEERITUM	ma tegin sa tegid ta tegi	me tegime te tegite nad tegid	tehti
PERFEKT	ma olen teinud sa oled teinud ta on teinud	me oleme teinud te olete teinud nad on teinud	on tehtud
PLU(SKVAM)- PERFEKT	ma olin teinud sa olid teinud ta oli teinud	me olime teinud te olite teinud nad olid teinud	oli tehtud

Verbi ajavormi oleviku-, mineviku- ja tulevikutähendus on enne- kõike sündmusaja¹⁰ (S) ja kõnehetke (K) suhe. See suhe pole siiski otsene, vaid tekib vaatlushetke (V) vahendusel. Vaatlushetk on kas kõnehetkele langev, sellele eelnev või järgnev hetk ajas, mille seisukohast sündmust vaadeldakse. Lihtaegade – preesensi ja preteeritumi puhul paigutab kõneleja end (näiliselt) sündmusaega, mis preesensi puhul hõlmab kõnehetke või on sellest hilisem, preteeritumi puhul aga eelneb sellele. Seega lihtaegade tähenduste kirjeldamise puhul pole vaatlushetke ja sündmusaja eristus ilmtingimata vajalik. Lihtaegade perfekti ja pluskvamperfekti korral on vaatlushetk sündmusajast hilisem. Kõneleja vaatleb sündmust tagantjärele, kokkuvõtvalt, koos sündmusest järelduvaga. Lihtaegade minevikulisus on seega relatiivne. Perfekti puhul langeb vaatlushetk üldjuhul kokku kõnehetkega (oleviku minevik), erijuhul on sellest hilisem (tuleviku minevik), pluskvamperfekti puhul aga eelneb kõnehetkele (mineviku minevik).

¹⁰ Täpsem oleks öelda situatsiooniaeg, aga kui võrd situatsiooni prototüüp on sündmus, siis eelistatakse terminit sündmusaeg.

Preesens

- § 59 Indikatiivi preesens väljendab mitteminevikku, olles selle piires markeerimata ajavorm. Tema põhifunktsiooniks on näidata, et situatsioon leiab aset kõnehetkel (kõnehetkega kokkulangeval vaatlushetkel) ($S=V=K$). See preesensi põhitähendus realiseerub vaid aspektilt piiritlemata (imperfektiivses) lauses, kui selles või kontekstis ei sisaldu tulevikuviiteid. Nt

Ma *loen* raamatut.

Olevikuvormis öeldisega lause, mis on aspektilt piiritletud (perfektiivne), või lause, mis ise või mille kontekst sisaldab tulevikuviiteid (nt ajamääruste *homme*, *tulevikus* vms kaudu), väljendavad tulevikulist situatsiooni ($S>V=K$). Nt

Ma *loen* raamatu läbi. Seda raamatut *loen* ma homme.

Preesensit kasutatakse retoorilise võttena ka minevikusündmuste kirjeldamisel (**ajalooline olevik** ehk *praesens historicum*). Kõneleja esitab sel juhul minevikusündmuse nii, nagu see toimuks olevikus. Nt

Ühel hommikul *avastab* Rüütel, et lumi on maas. See *näib* teda rõõmustavat, president *ei võtagi* sisse oma tavalist platsi. [a]

Markeerimatuse tõttu kasutatakse preesensit ka geneeriliselt, s.o mis tahes ajal kehtivate tõdede väljendamisel. Nt

Eesti keel *on* soome-ugri keeli.

Ajalt geneerilised on olevikuvormid ka siis, kui nad väljendavad habituaalset aspekti – harjumuslikku tegevust ehk tegevust kui tegevussubjekti omadust (→ § 54). Nt

Kas te *suitsetate*? (= Kas te olete suitsetaja?)

Aspektitähendustest võib preesens väljendada ka progressiivsust. Nt

Laps *magab* / *magas*.

§ 60 Ka markeeritud kõneviiside preesensivormid märgivad harilikult olevikku (a), perfektivses või tulevikuviiteid sisaldavas lauses aga tulevikku (b). Käsku ja soovi väljendavais lauseis märgib preesens alati tulevikku, sõltumata aspektist (c). Nt

- a. Ma *oleksin* parema meelega kodus. Mari *kirjutavat* luuletusi.
- b. Jüri *kirjutavat* luuletuse. Homme *töötavat* ta kodus.
- c. *Kirjuta* luuletus / luuletust! *Mingu* sul hästi!

Minevikuajad

Preteeritum

§ 61 Preteeritum ehk imperfekt ehk lihtminevik näitab, et situatsioon leidis aset mingil kindlal kõnehetkele eelneval vaatlushetkel ($S=V<K$), st preteeritum on definiitne minevikuaeg (Metslang 1997c: 99). Sageli konkretiseeritakse vaatlushetke ajamäärusega. Nt

Jüri *elas* tol ajal Pärnus. Ma *käisin* eile Tartus. Ma *lugesin* raamatut.

Kõneleja kujutus kandub täielikult ühele ajale minevikus – ta ei seosta seda kuidagi olevikuga ega ka mingi teise minevikuhetkega. Nt lausest *Jüri elas tol ajal Pärnus* ei saa teha mingeid järeldusi Jüri praeguse elukoha suhtes. Preteeritum on kõige tavalisem jutustus- tamise ajavorm.

Preteeritumi sekundaarseid kasutusi on **meenutusminevik**: tuletades meelde minevikus teadasaadut, kasutatakse minevikku vaatamata sellele, et öeldu võib kehtida olevikuski (EKG I 1995: 77). Nt

Mis see *maksis*? (= Mis sa *ütlesid* selle maksvat?)

Perfekt ja plu(skvam)perfekt

§ 62 Perfekt ehk täisminevik ja plu(skvam)perfekt ehk enneminevik väljendavad relatiivset minevikku. Perfekt on oma põhitähenduselt oleviku minevik, mis näitab, et situatsioon leidis aset või vähemalt

algas enne olevikulist vaatlushetke ($S < V = K$), samuti seda, et minevikus toimunu on oluline oleviku jaoks, selle tulemused avalduvad olevikus. Millal sündmus minevikus aset leidis, see jääb (tüüpilise perfekti puhul) ebamääraseks, st perfekt on indefiniitne minevikuaeg. Nt

Ma *olen* seda raamatut juba *lugenud*. Seda raamatut *on* palju *loetud*.

Vaatlushetk võib ka järgneda kõnehetkele, kui sellele osutavad vastavad ajamäärused. Niisugusel juhul on tegemist tuleviku minevikuga. Nt

Sügiseks *on* katus *parandatud*.

Pluperfekt erineb perfektist vaatlushetke minevikulisuse poolest ($S < V < K$), samuti selle poolest, et seda saab kasutada nii infiniitse kui ka defiiniitse minevikuajana. Nt

Ma *olin* seda raamatut juba (eelmisel aastal) *lugenud*. Seda raamatut oli (eelmisel aastal) *palju loetud*.

Vaatlushetke olevikulisusele perfekti puhul ja minevikulisusele pluperfekti puhul osutab *olema*-verbi preesensi resp. preteeritumi vorm, relatiivsele minevikule põhiverbi mineviku partitsiip. Perfektiaegade ajalisele kaheplaanilisusele vastab seega liitaegade vormiline kaheosalisus, st perfekti ja pluperfekti vorm on isomorfne sisuga (Metslang 1993c: 206).

§ 63 Põhitähenduse raames eristatakse nelja perfekti kasutustüüpi (Comrie 1976: 56–61, Metslang 1997c, Metslang, Tommola 1995).

- 1) **Tulemusperfekt** esitab oleviku seisundi minevikusündmuse resultaadina. Perfekti ajaline kaheplaanilisus avaldub kõige selgemini just tulemusperfekti puhul. Tulemusperfekti kasutatakse tüüpiliselt preesensi kontekstis. Nt

Paistab, et *on käinud* vargad: aken on katki, asjad vedelevad põrandal.

Analoogiline kasutus on ka pluperfektil. Tulemuspluperfekt esitab mingi minevikuaja seisundi varasema sündmuse tulemusena. Nt

Paistis, et *olid käinud* vargad: aken oli katki, asjad vedelesid põrandal.

Märkus. Diakrooniliselt on perfektiajad kujunenud retrospektiivsest aspektist (→ § 52). Seejuures retrospektiivile omane situatsiooniline kaheplaanilisus on perfektiaegade tüüpidest kõige paremini säilinud just tulemusperfektis ja -pluperfektis. Kui aga perfekti ja pluperfekti puhul on ikkagi põhiline minevikus toimunu ja oleviku *resp.* mineviku seisund järelduv sellest, siis retrospektiivi puhul on peamine oleviku või mineviku seisund, mis vaid eeldab eelnevat tegevust. Vrd *Uks on suletud* retrospektiivitähenduses *Uks on kinni* ja perfektitähenduses *Keegi on sulgenud ukse*. Perfektiaegade puhul kuulub partitsiip verbi liitvormi koosseisu, seostudes abiverbiga *olema*, mis saab olla ainult preesensis või preteeritumis. Retrospektiivne partitsiip aga toimib predikatiivina või predikatiivadverbiaalina, seostudes verbidega *olema*, *saama* ja *jääma*, mis muutuvad lisaks lihtaegadele ka lihtaegades, nt *Uks on olnud / oli olnud suletud (juba pikemat aega)*. Perfektiaegade edasiste muutustena on keeltes täheldatud nende muutumist üheplaanilisteks mineviku väljendajateks ja seejärel liitvormi asendumist liitvormiga (vt lähemalt Metslang 1993b: 207–213).

- 2) **Kogemusperfekt** võtab kõnehetke seisukohalt kokku sündmuse esinemise või mitteesinemise eelneva ajavahemiku jooksul. Kogemusperfektiga seostub nii olevikuplaan ja seega preesensi kasutamine kui ka minevikusündmuste täpsustamine preteeritumi vormis. Nt

Ta on tark inimene, kes *on käinud* mitmes ülikoolis. Pärast keskkooli õppis ta tehnikaülikoolis, hiljem aga lõpetas Tartu ülikooli ajakirjanikuna.

Kogemuspluperfekt võtab kokku mingile mineviku ajahetkele eelnenu. Nt

Ta oli tark inimene, kes *oli käinud* mitmes ülikoolis.

- 3) **Lähimineviku perfekt** ehk **kuuma uudise perfekt** kasutatakse hiljaaegu toimunud sündmuste nimetamisel rõhutamaks sündmuse aktuaalsust või olulisust kõnelemisaja vaatepunktist. Nt

Kanter *on* maailmarekordi *püstitanud*!

Lähimineviku perfekt kasutatakse tekstis tavaliselt sündmuse esmanimetamisel. Edasine sündmuse kirjeldus kasutab juba defiiniitset minevikuaega preteeritumi. Nt

Kanter *on* maailmarekordi *püstitanud*! Ta *parandas* seda tervelt 50 sentimeetriga.

Siiski on täismineviku kasutamine uudsuse toonitamiseks suhteliselt harv. Enamasti aetakse läbi lihtminevikuga.

Preteeritumi kasutatakse tihtipeale ka teiste perfektitüüpide asemel, mis väljendavad olevikuliseks vaatlushetkeks lõppenud sündmust, s.o tulemus- ja kogemusperfekti puhul (a), samuti tulemus- ja kogemuspluperfekti asemel (b). Nt

- a. Standardi *tõlkis* NN ning *vaatas läbi* ja *kiitis heaks* töörühm (*pro* Standardi *on tõlkinud* NN ning *läbi vaadanud* ja *heaks kiitnud* töörühm).
- b. Juhtuski see, mida juba kaua *aimati* ja *oodati* (*pro* oli *aimatud* ja *oodatud*). Heitsin veel kord pilgu maalile, mille kallal kunstnik meie tuleku eel *töötas* (*pro* oli *töötanud*).

Kuivõrd perfekt ja pluperfekti puhul on ajaline kaheplaanilisus ilmsem ja liitajavormi asendamisel üheplaanilise lihtajavormiga sisukadu suurem – kaotsi läheb viide vaatlushetke olukorrale –, siis on keelekorraldus sellist asendust tauninud.

- 4) **Jätkuva situatsiooni perfekt** väljendab situatsiooni, mis on alanud minevikus ja jätkub kõnehetkel. Jätkumisele osutab keskusadverbiaal, sageli koos partikliga *juba*. Jätkuva situatsiooni perfekt esineb tüüpiliselt preesensi kontekstis. Nt

Ma *olen elanud* siin juba kümme aastat ja tunnen kõiki elanikke.

Sageli kasutataksegi jätkuva situatsiooni täismineviku asemel olevikku. Seegi kasutus on leidnud keelekorralduse poolt hukkamõistu. Nt

Vananemise probleemi *uuritakse* (*pro on uuritud*) juba pikemat aega.

Nagu perfekt korral võib ka pluperfekt puhul sündmus vaatlushetkel jätkuda, kui sellele viitavad kestusmäärused. Nt

Ma olin elanud siin kümme aastat ja tundsin kõiki elanikke.

Perfektiajad võivad väljendada ka kaudset evidentsiaalsust. Seejuures saab perfekt oma olevikulise vaatlushetke tõttu kontekstis enamasti järelalusliku (a), pluperfekt aga minevikulise vaatlushetke tõttu vahendava (refereeriva) (b) evidentsiaalsuse tõlgenduse (\rightarrow § 77). Nt

- a. (Paistab nii, et) siin *on* keegi käinud.
- b. (Räägitakse, et) Mart *oli* (= *olevat*) suvel Kreekas käinud.

Markeeritud kõneviiside minevik

§ 64 Markeeritud kõneviiside minevikuajad erinevad kindla kõneviisi minevikuaegadest.

Tingiva ja **kaudse kõneviisi** minevik on vormilt kaheosaline (*oleks sünninud, olevat sünninud*) ning vormist lähtudes võib seda pidada perfektiks. Tähenduslikult on see aga mitteprototüüpne perfekt – sisult pigem üldminevik, sest see märgib sündmuse eelnemist kõnehetkele, eristamata preteeritumi, perfekt ja pluperfekt tähendusi (EKG I 1995: 79). Nt

- a. Kui Mari kõnniks veel ühe kilomeetri, siis *oleks* tal juba pool teed käidud. Eile hommikul *ei oleks* Mari endast seda *uskunud*. Veel varem *poleks* ta isegi väikese õhtuse jalutuskäiguga kuidagi *hakkama saanud*.

- b. Mari *olevat* pika maa *maha käinud* ja ära *väsinud*. Ta *olevat* teele *asunud* juba kell kuus hommikul. Enne seda *olevat* ta kolm päeva vihasena *ringi käinud*.

Enamasti väljendab tingiva ja kaudse kõneviisi perfekt sedasama ajasuhet, mis indikatiivi preteeritum, olles seega sisult üheplaani-line. Nt

Ta *olevat* teele *asunud* juba kell kuus hommikul.

Selles tähenduses on liitvormi kõrval kasutusel ka keeleuuendusli-kud liitvormid – *nuks*- ja *nuvat*-vorm (→ § 81, § 96). Esimest kasu-tatakse võrdlemisi sageli, teist ilmselt tema pikkuse tõttu harva. Nende sünteetiliste vormide kasutusele tulekus on nähtud ikoo-nilisustendentsi avaldust, s.o tendentsi väljendada üheplaani-list ajatähendust liitvormiga (Metslang 1991a). Nt

- a. Juhan *sõõnuks* praadi, aga tal ei olnud raha. | Vaid mingi õnneliku juhuse kombel ei komistanud ma ühegi julgeolekuagendi peale, kes *teinuks* mu väiksele ulakusele konkreetse lõpu. [i]
- b. Juhan *sõõnuvat* praadi, kui sõber talle helistas. | Kui Jumalale meeldiski savist inimeste vorpimine, siis *olnuvat* see tema isiklik asi. [i]

Kui tingivas või kaudses kõneviisis saab mineviku partitsiibile lisada *olema*-verbi mineviku partitsiibi (*olnud*, *oldud*), siis on par-titsiip harilikult seisunditähenduses ning tegemist on retrospek-tiivset aspekti väljendava verbikonstruktsiooniga nagu indikatiivi puhul. Nt

- a. Kui Mari kõnniks veel ühe kilomeetri, siis *oleks* tal juba pool teed *käidud* (*olnud*). Mõttehüpped isegi tulid kasuks, sest muidu *oleks* mul küll tähelepanu *kadunud* *olnud* .. [a]
- b. Pärn *olevat* *olnud* samuti *üllatunud*, kuuldes toimetajatelt, et luge-jad ei saa tema piltidest aru. [t]

Kaudse kõneviisi puhul leidub siiski ka konstruktsioone, kus põhi-verbi partitsiip pole seisunditähenduses ja *olema*-verbi mineviku partitsiip toimib distantsimarkerina (→ § 96).

Käskival kõneviisil puudub minevikuaeg. Vormid nagu *olgu läinud*, *olgu tehtud* esindavad tuleviku retrospektiivi. Nt

Olgu ta siit homseks läinud. Olgu see töö teil homseks tehtud.

Möönva kõneviisi minevikuaegadeks on preteeritum ja perfekt, mis oma tähenduselt ei erine indikatiivi vastavatest aegadest (→ § 91). Nt

- a. *Õelnud* siis kohe, et sa tulla ei saa.
- b. *Olgu* ta pealegi *oodanud* siin juba tundide viisi, mina ei saa teda kuidagi aidata.

Tulevik

§ 65 Eesti keeles puudub futuurum morfoloogilise kategooriana. Situatsiooni tulevikulisust väljendavad olevikuvormis predikaadiga laused: a) aspektilt piiritlemata (imperfektiivse) situatsiooni korral tulevikule viitavate leksikaalsete vahendite abil, nt ajamäärustega *tulevikus*, *homme*, *varsti* jms, b) piiritletud situatsiooni korral ka üksinda. Nt

- a. Seda raamatut *loen* ma *homme*.
- b. Ma *loen* selle raamatu (*homme*) läbi.

Tulevik on tagaplaanitähendus situatsiooni algusfaasi väljendavate (ingressiivsete) (a) ja eelfaasi väljendavate (prospektiivsete) (b) konstruktsioonide puhul. Tulevikule osutavad samuti situatsiooni järeلفaasi väljendavad (retrospektiivsed) tarindid – dünaamiline retrospektiiv (*saama* + *tud*-partitsiip, *jääma* + *mata*-vorm) nii koos ajamäärusega kui ka üksinda (c), staatiline retrospektiiv (*olema* + *tud*-partitsiip) koos ajamäärusega (d). Nt

- a. Ma *hakkan* / *asun* (*homme*) seda raamatut *lugema*.
- b. *Olen* uksest välja *minemas*.

- c. Mul *saab* see raamat (*homseks*) *loetud*. Mul *jääb* see raamat *lugemata*.
- d. *Homseks on* mul see raamat *loetud*.

Eesti keeles on siiski olemas kaks perifrastilist tulevikuvormi: a) *saama*-tulevik (verbi *saama* preesensivorm + *Vma*) ja b) alguskonstruktsioonist kujunenud *hakkama*-tulevik – verbi *hakkama* preesensivorm + *Vma*. Nt

- a. Meil *saab* kõik *olema* nii nagu teistel.
- b. Seminar *hakkab toimuma* kolmapäeviti.

Märkus. Vanas kirjakeeles on tuleviku abiverbina kasutatud ka alam-saksamõjulist *pidama*- ja *tahtma*-tulevikku (Mägiste 1936: 76). Tuleviku abiverbina on soovitatud kasutusele võtta ka saartel modaalverbina ning sugulaskeeltes modaal- ja tulevikuverbina esinevat *leema*-verbi, nt *See oli, on ja leeb olema* (Aavik 1924, 1935, Ariste 1975).

***saama*-tulevik**

§ 66 *Saama*-tulevik on tähenduselt üldine, lisatähendusteta tulevikutarind. Teda kasutatakse peamiselt *olema*-verbiga, vähem muude seisundiverbidega või mitteagentiivseid protsesse väljendavate verbidega (*sõltuma*, *tähendama*, *mõistma*; *toimuma*, *kujunema* jms) (Metslang 1994a: 603–606). Nt

Pühapäeval lubab valima minna 71% inimestest, kuid tegelik valimisaktiivsus *saab olema* kümme protsenti väiksem .. [a] Füüsilise isiku tulumaksu osa riigituludes ei muutu oluliselt, selle suurus *saab sõltuma* tulumaksumäära vähenemise trepiastmete asukohast ja kõrgusest. [a] Ta kinnitas, et kaevandamine *saab toimuma* ainult maa all ning maa peal *saab toimuma* vaid valmistoodangu ladustamine ja kliidini transportimine. [a]

Soodsad kontekstid *saama*-tuleviku kasutamiseks on eksistentiaallused (a), ajaplaani vastandused (b), samuti selget tulevikuviidet nõudvad väljendid (c) (Metslang 1994a: 605). Nt

- a. Lastekodudes *saab olema* töötaja, kelle hooleks on kasvandike sotsiaalne kaitse. [a]
- b. Inimest ümbritseb palju saladusi, mida ta ei mõista ja vahel iial *ei saa mõistma*. [i] Alati *on olnud, on ja saab olema* maailmas õnnetuid, keda ei aita arst, keda ei lohuta ega kinnita ei kunst ega kirjandus. [i]
- c. Ühisfirma nõukogu *saab olema* seitsmeliikmeline.

Tegelikust keelekasutusest võib siiski leida üksikuid näiteid *saama-*tuleviku kohta ka aktiivse tegevusega seoses. Nt

Härra Olesk, kes siin esimeses reas istub, *saab* selle eest *hoolitsema*. [a]

*Saama-*abiverbi ei kasutata preteeritumis, mineviku tuleviku väljendamiseks.

Märkus. Ehkki *saama-*tuleviku juured on olemas eesti keeles endas *saama-*verbi algse tähenduse 'tulema' näol (Mägiste 1936), ei ole *saama-*tulevik kujunenud *saama-*verbi loomuliku grammatiseerumise teel futuurumi abiverbiks, vaid võetud kirjakeeles kasutusele saksa *werden-*tuleviku eeskujul, vrd *Ich werde kommen – Ma saan tulema* (vt lähemalt Metslang 1994a, 1997b). See asjaolu ise ja sellest johtuv keelekorralduse negatiivne suhtumine on takistanud *saama-*tuleviku laiemat levikut. *Saama-*tarindi osakaal tuleviku väljendamise vahendite hulgas on seniajani väga väike ega näita kasvutendentsi, vaid mõjub aktiivse tegevusega seoses vanamoelisenä.

***hakkama-*tulevik**

- § 67 *Hakkama-*tulevik on kujunenud ingressiivsest konstruktsioonist, kui faasiverb *hakkama* on preesensivormis ning lauses on ajamäärusega vm moel paigutatud vaatlushetk tulevikku. Kui ingressiivses konstruktsioonis on esiplaanil alguse tähendus ja sündmuse enda järgnev toimumine järelalus, siis *hakkama-*tuleviku korral on esiplaanil sündmuse toimumine tulevikus, selle algus aga tagaplaanil. Alguse tähendus on esiplaanil eelkõige ühekordsete

sündmuste puhul, mille algus on lokaliseeritud ja pragmaatiliselt oluline (a). Tulevikutähendus seevastu tõuseb esiplaanile tulevikus regulaarselt korduvate tegevuste ja protsesside, ka kestvate seisundite puhul, mille täpne algusaeg pole oluline (b) (Metslang 1994a: 606–609, 1997b: 229–230). Nt

- a. Viie minuti pärast *hakkab* kell *helisema*.
- b. Järgmisel aastal *hakkavad* tunnid *toimuma* reedeti. (~ Järgmisel aastal toimuvad tunnid reedeti). Tuleval nädalal *hakkab sadama*. | Hoones *hakkab paiknema* kaabeltelevisiooni peajaam .. [a]

Hakkama-futuurum ei ole nii üldise tulevikutähendusega kui *saama*-futuurum. Ta väljendab situatsiooni, mis algab ja kestab edasi tulevikus. Erinevalt *saama*-tulevikust ei saa sellega näidata olevikus juba alanud situatsiooni jätkumist tulevikus (Metslang 1993b: 215–218). Vrd

- a. Nõukogu on praegu ja *saab* ka edaspidi *olema* seitsmeliikmeline.
- b. ?Nõukogu on praegu ja *hakkab* ka edaspidi *olema* seitsmeliikmeline.

Samas ei ole *hakkama* erinevalt *saama*'st (pool)abiverbina põhi-verbis suhtes valiv. Ta seostub nii staatiliste kui dünaamiliste verbidega, seejuures sageli ka agentiivsete verbidega, mis *saama* puhul on väga erandlik (Metslang 1994a: 606–609, Prass 2012). Nt

Onistar *hakkab tegema* oma tehastes Kristali toodetud Venemaa tunnumaid viinamarke .. [a]

Preteeritumivormiline *hakkama*-verb väljendab harilikult tegevuse algust (a), kuid võib ka väljendada mineviku tulevikku (b). Nt

- a. *Hakkasin* kirja kirjutama.
- b. Tunnid *hakkasid toimuma* reedeti.

Kirjandust aja kohta

AAVIK, JOHANNES 1924. Keeleuuenduse äärmised võimalused. | AAVIK, JOHANNES 1935. Tuleviku väljendamine eesti keeles II. | ARISTE, PAUL 1975. Eesti keelel leeb tulevik. | KILGI, ANNIKA 2010. Tuleviku tulekust: tulevikulisuse väljendamisest meie esimestes piiblitõlgetes. | LOORITS, OSKAR 1923. Tingiva ja kaudse kõneviisi minevik. | METSLANG, HELLE 1991. Ajast ja tema vormist verbitarindeis. | METSLANG, HELLE 1991. Die temporale Bedeutung der Verbalkonstruktionen im Estnischen. | METSLANG, HELLE 1993. Viron aika – muoto, merkitys, ikonisuus. | METSLANG, HELLE 1993b. Verbitarind ajatähendust väljendamas. | METSLANG, HELLE 1994. Eesti ja soome – futuurumita keeled. | METSLANG, HELLE 1994. Temporal relations in the predicate and the grammatical system of Estonian and Finnish. | METSLANG, HELLE 1994. Kielet ja kontrastit. | METSLANG, HELLE 1994. Grammatikalisest eesti ja soome keeles. | METSLANG, HELLE 1994. Mõnda ajast eesti ja soome keeles. | METSLANG, HELLE 1996. The developments of the futures in Finno-Ugric languages. | METSLANG, HELLE 1997. On the use of the Estonian past tense forms during the last century. | METSLANG, HELLE 1997. Unterschiedene Tendenzen in den grammatischen Systemen des Estnischen und des Finnischen. | METSLANG, HELLE 1997. Eesti keele ja teiste soome-ugri keelte futuurumi arenguid. | METSLANG, HELLE 2000. Analytism and synthetism in the development of tense and aspect systems of literary Estonian. | METSLANG, HELLE, HANNU TOMMOLA 1995. Zum Tempussystem des Estnischen. | MÄGISTE, JULIUS 1936. Eesti *saama*-futuuri algupärase ja tarvitamiskõlblikkusest. | PRASS, KERLI 2012. *Saama*- ja *hakkama*-tulevik tänapäeva eesti kirjakeeles. | SAARI, HENN 1976. Keele kultuurikihist, 3: Quale verbum est futurum: *leema*! | SEREBRENNIKOV, BORISS. 1959. Pluskvamperfekti ja perfekti päritolu probleemist läänemeresoome keeltes. | SEREBRENNIKOV, BORISS 1963. Категории времени в прибалтийско-финских языках. | TOMMOLA, HANNU 1992. The marking of future time reference in Estonian. | USTAL, ÜLLE 1981. Perfekti kasutamise semantilistest tingimustest tänapäeva eesti keeles. | VIITSO, TIIT-REIN 1976. Eesti muutkondade süsteemist.

Irreaalsus, modaalsus ja evidentsiaalsus. Kõneviis

IRREAALSUS

§ 68 Predikaadist nähtub, kas lausega väljendatud situatsioon leiab / leidis vaatlushetkel aset tegelikkuses, st on / oli **reaalne**, või mingis irreaalses, kujutletavas „maailmas” – tulevikus, teatud tingimuste esinemise korral vm olukorras, st on **irreaalne**.

Situatsiooni **reaalsust** väljendavad kindla ja kaudse kõneviisi vormid, seda juhul, kui lauses puuduvad irreaalsust väljendavad leksikaalsed vahendid ning olevikuvormid ei väljenda tulevikku. Nt

Mari õpib / õppivat (parajasti) eesti keelt.

Irreaalsus on paljude grammatiliste tähenduste kaastähendus, nagu a) mitte-episteemiline modaalsus, b) käsk, c) soov, d) *jah-/ei-küsimus*, e) tulevik, f) prospektiivsus jne. Nt

- a. Ta on võimeline töötama. Tal tuleb töötada.
- b. Tule tuppa!
- c. Ma tahaksin juua.
- d. Kas sa suppi sööd?
- e. See saab olema huvitav eksperiment.
- f. Haige oli suremas. Pidin kukkuma.

Irreaalsuse spetsiaalseks grammatiliseks väljendusvahendiks on **tingiv kõneviis** (→ § 82). Nt

Sind *aitaks* ainult puhkus.

Märkus. Irreaalsust on peetud ka modaaltähenduseks. Nii käsitleb seda ka EKG II 1993 (183–185). Irreaalsuse seob modaalsusega ka nt Plungian (2003), kes peab irreaalset modaalsust üheks modaalsuse kahest põhi-liigist, mis ühendab endas kõiki mitte-episteemilise modaalsuse liike ning tingimuslikku modaalsust, s.o tingimuslause põhilauses avalduvat

modaalsust, nt *Kui seal oleksid küüned, roniks ta puu otsa*. Irreaalsele modaalsusele vastandub Plungiani järgi hinnangumodaalsus, mis hõlmab episteemilist hinnangut, väärtushinnangut ('hea' – 'halb') ja intensiivsushinnangut. Siinses töös jäädakse praegu rohkem levinud kitsama modaalsuskäsituse juurde, mis küll tunnistab irreaalsuse ja mitte-episteemilise modaalsuse tihedat seost, kuid peab irreaalsust siiski omaette nähtuseks, eelkõige tema seoste tõttu ülalnimetatud mittemodaalsete tähendustega.

MODAALSUS

Üldist

§ 69 Modaalsus on kõneleja hinnang situatsiooni võimalikkuse või vajalikkuse / paratamatuse kohta. Modaalsuse põhitüübid on episteemiline ja mitte-episteemiline modaalsus. **Episteemiline** ehk **tõenäosusmodaalsus** avaldub situatsiooni tõenäosus- või usutavusastme määranguna. Nt

Seda on vist / kindlasti raske teha.

Mitte-episteemilise hinnangu mõjupiirkonnas on harilikult tegevus, harva protsess või seisund, ja see on orienteeritud otseselt või kaudselt selle vastutavale osalisele – tegevussubjektile. Seetõttu on mitte-episteemilist modaalsust nimetatud ka **osalejakeskseks modaalsuseks**, mis võib olla **osalejasisene** või **osalejaväline**. Esimesel juhul oleneb tegevuse võimalikkus või vajalikkus tegevussubjektist endast – võimalikkus avaldub tegevussubjekti võimalisusena (a), vajalikkus aga sisemise sunnina (b). Osalejasisest modaalsust nimetatakse ka **dünaamiliseks** ehk **võimelisusmodaalsuseks**. Nt

- a. Ta on võimeline arvutiga töötama.
- b. Ma pean natuke mõtlema, mida teha.

Osalejavälise modaalsuse puhul määravad tegevuse võimalikkuse või vajalikkuse osalejavälsed tingimused (a) või väline

autoriteet – isik, institutsioon, sotsiaalsed normid (b). Välisautoriteedist tingitud võimalikkus avaldub lubatusena, vajalikkus kohustusena ning sellist modaalsust nimetatakse **deontiliseks modaalsuseks**. Nt

- a. Võime minema hakata, sest enam ei saja. Peame kiirustama, sest varsti hakkab sadama.
- b. Ta tohib tulla. Ta peab tulema. | Naastrehvide ja naelrehvide kasutamine on lubatud 15. oktoobrist. [G] Patsient on kohustatud käituma vastavalt temale kehtestatud ravirežiimile. [G]

Mitte-episteemilisest modaalsusest järeldub tavaliselt situatsiooni irrealsus. Seevastu situatsiooni esinemise tõenäosust võib hinnata nii reaalsuses kui ka hüpoteetilises olukorras.

VÕIMALIK-REAAALNE. Ema on vist juba kodus.

VÕIMALIK-IRREAALNE. Võib-olla ta tuleks, kui hästi paluda.

Modaalsuse liigid

	MITTE-EPISTEEMILINE ehk OSALEJAKESKNE			EPIS-TEEMILINE
	OSALEJASISENE ehk DÜNAAMILINE	OSALEJAVÄLINE		
		MITTE-DEONTILINE	DEON-TILINE	
VÕIMALIK	Ta on võime- line arvutiga töötama	Ta saab tulla, sest ilm on ilus	Ta tohib tulla	Võib-olla tuleb homme ilus ilm
VAJALIK / PARATA- MATU	Ta lihtsalt peab alati vastu vaidlema	Ta peab koju jääma, sest vihma sajab	Ta peab tulema	Homme tuleb kind- lasti ilus ilm

Modaalsust väljendatakse peamiselt leksikaalselt: verbide jm semantilise predikaadina või selle osana toimivate modaalsõnade abil (a), episteemilist modaalsust ka väljaspool predikaati modaalsadverbide abil (b). Modaalsuse tuletuslikud vahendid on *tav-* ja *matu-*vorm (c). Nt

- a. Tal *tuleb* minna. Ta *peab* minema. Tal on *käsk* minna. On *kindel*, et ta läheb.

- b. Ta *vist* läheb. Ta läheb *kindlasti*.
- c. See ülesanne on *lahendatav*. = Seda ülesannet on võimalik lahendada. See ülesanne on *lahendamatu*. = Seda ülesannet pole võimalik lahendada.

Ühe komponendina sisaldub modaalsus ka kõneviiside tähenduses – episteemiline modaalsus eelkõige konditsionaali (→ § 82) ja kvotatiivi (→ § 78) ning deontiline modaalsus eelkõige imperatiivi (→ § 84) ja evidentsiaalse jussiivi (→ § 94) tähenduses.

Mitte-episteemilise modaalsuse puhul laiendab modaalpredikaati enamasti infinitiiv, mille tegevussubjekt on kustutatud ident-suse tõttu (iseseisva) modaalpredikaadi tegevussubjektiga. Nt

Ta tohib *tulla*. < Ta tohib [*ta tuleb*].

Mitte-episteemilise modaalpredikaadi (enamasti inimest väljendav) tegevussubjekt realiseerub kas grammatilise subjektina (aktiivses normaallauses) (a) või adessiivadverbiaalina (kogejalauses) (b). Erijuhul võib grammatilise subjektina vormistuda tegevusobjekt (sisult passiivses normaallauses) (c). Nt

- a. Ta on võimeline arvutiga töötama. Ta suudab arvutiga töötada. Ta võib koju minna. Ta peab koju minema.
- b. Tal tuleb koju minna.
- c. See *viga* on parandatav. Vrd: Seda viga on (kellelgi) võimalik parandada.

Tegevussubjekti tähendustüübi ja vormistuse määrab mitte-episteemilise modaalsuse korral alati süntaktiliselt iseseisev modaalpredikaat või -predikatiiv.

Episteemilise modaalsuse puhul laiendab infinitiiv ainult grammatiseerunud modaalverbe, kusjuures infinitiivi tegevussubjekt ei ole kustutatud, vaid tõstetud lause tegevussubjektiks – selle vormi ja tähendustüübi määrab infinitiiv, mitte modaalverb (a). Muude episteemiliste predikaatide puhul on modaalpredikaadi laiendiks üldjuhul *et*-kõrvallause (b). Verbe *näima*, *paistma*, *tunduma*, mille kasutusest järeldub episteemilisus ja mida mõnikord ongi peetud

episteemilisteks modaalverbideks, kuid mis oma põhisult on siiski evidentsiaalsed (→ § 77), võib laiendada *et*-lause või tõstetud tegevussubjektiga *vat*-tarind (c). Nt

- a. Võib [Saagid tulevad tänavu head] → Saagid võivad tänavu head tulla.
Võib [Tal on piinlik] → Tal võib piinlik olla.
- b. On võimalik, et homme tuleb ilus ilm.
- c. Näib, et homme tuleb ilus ilm. Homme näib ilus ilm tulevat.
Paistab, et tal on piinlik. Tal paistab piinlik olevat.

Dünaamiline modaalsus

§ 70 Dünaamiline ehk võimelisusmodaalsus on hinnang osaleja (tegevussubjekti) võimelisuse või sisemise vajaduse kohta midagi teha. Dünaamilised modaalpredikaadid on süntaktiliselt iseseisvad, nende tegevussubjekt on kas nominatiivis (alus) või adessiivis (määrus).

Dünaamilist võimalikkust (võimelisust) väljendavad ühe-mõtteliselt tarindid: a) [TSnom] *olema võimeline / võimetu / suuteline* + *Vma* ja c) [TSnom] *suutma* + *Vda*. *ma*-infinitiivi asemel kasutatakse vahel translatiivset noomenit (b). Nt

- a. Ants *on võimeline* autot *juhtima*. | Oma haavade tõttu olin ma *võimetu* kiiresti midagi *ette võtma*. [i] Eelarvamused on inimesele vajalikud, kui ta pole *suuteline looma* arvamusi. [i]
- b. Ehkki ta teisi inimesi nende ihuhädades oskas aidata, *oli* ta enda *aitamiseks võimetu*. [i] Ent *enamaks polnud* Kalev kogu mängu jooksul *suuteline*. [a]
- c. Ants *suudab* autot *juhtida*. | Tema *suudab* oma muret ja südamevalu üksindagi *kanda*. [i]

Võimelisustõlgenduse võib saada ka tarind [TSnom] *saama / võima* + *Vda*. Nt

Ants *saab* ('suudab') autot *juhtida*. Ainult sina *võid* mind *aidata*. | „Tänu oma kogemustele *saan* vanemaid *aidata*,” on Leesi kindel. [a] Peaga *võib* suuri asju *korda saata*. [a]

Võimelisus järeldeb kindla, tingiva ja kaudse kõneviisi isikulisest kasutusest. Nt

Ta *teeb* / *teeks* / *tegevat* selle töö ära poole tunniga.

Dünaamilisel vajalikkusel (sisesunnil) puuduvad ühemõttelised väljendusvahendid. Seda väljendavad ühe tähendusena tarindid: a) [TSad] *olema*:3sg *vaja* / *tarvis* + *Vda*, b) [TSnom] *pidama vaja-liku* / *tarviliku* + *Vda*, c) [TSnom] *pidama* + *Vma*, d) [TSnom] *olema sunnitud* + *Vma*. Nt

- a. Mul *on vaja* süüa *minna*. | Mul *oli* *tarvis* veidi üksi *olla*, et end koguda. [i]
- b. Igaüks *pidas vajaliku* *osta* pudeli viina, mis siis maksis 25 rubla. [a]
- c. Ants kohe *peab vahele rääkima*. | Ma *pean ütlema*, et iga kord oli see üsna valus. [i]
- d. See, mida ma olen otsinud, on ikkagi vist, ma *olen sunnitud* seda *tunnistama*, parema sõna puudumisel, armastus. [i]

Osalejaväline modaalsus

§ 71 Osalejaväline modaalsus on situatsiooni võimalikkus või vajalikkus, mis ei tulene tegevussubjekti enda võimetest või vajadustest, vaid välistest mõjutajatest. Modaalsushinnang on suunatud tegevussubjektile kas a) otseselt või b) üksnes kaudselt, tegevust esiplaanile seades. Viimasel juhul on tegevussubjekt üldisikuline. Nt

- a. Võite minna! Tal tuli reis lendurite streigi tõttu ära jätta.
- b. Aeda pääses tagaukse kaudu. Sinna ei tohi / on keelatud minna.

Osalejaväline mittedeontiline modaalsus

§ 72 Osalejaväline mittedeontiline modaalsus on situatsiooni võimalikkus või vajalikkus, mis põhineb objektiivsetel asjaoludel, mitte välise autoriteedi tahtel.

Mittedeontilist võimalikkust ('välistingimused võimaldavad kellelgi midagi teha') väljendavad üheselt tarindid: a) [TSad] *andma:3sg + Vda*, b) [TOnom] *olema + Vtav/Vmatu*, ühe tõlgendusega tarindid: c) [TSnom] *saama / võima + Vda*, d) [Nad] *olema:3sg + Vda*. Nt

- a. Mul *annab* seda värki tükk aega *seedida*. | Muidugi nii lihtsaid kalkulatsioone ei tehta, sest seda *annab teha* palju keerulisemalt. [a]
- b. See viga on *parandata*v. (= Seda viga on võimalik parandada.) See haigus on *ravimatu*. (= Seda haigust ei ole võimalik ravida.)
- c. (Ilm on ilus.) Me *saame / võime* täna ujuma minna. Selles majas *saab / võib elada* küll. | Hoidsime raha kokku ja nüüd *saame osta* need uued tugitoolid elutuppa. [i] Õde Liine läks välja ning meie *võime* segamata rahus sinu ihu ja hinge salvimisega *alustada*. [i]
- d. Teid *pole* üldse *kuulda*. Mul on elult jälle midagi *loota*. | Tal *pole* suuremat siin *valida* midagi, aga ta tahaks Anneli silmis võimalikult esinduslik näida. [i]

Mittedeontiline võimalikkus järeldub kindla, tingiva ja kaudse kõneviisi isikulise tegumoe 3. pöörde või impersonaali üldisikulisest kasutusest. Nt

Aeda pääses / pääseks / pääsevat tagaukse kaudu. Selle palgaga ära *ei ela*. Vigadest *õpitakse*.

Mittedeontilist vajalikkust ('välistingimused sunnivad tegevus-subjekti midagi tegema') selle nõrgemal kujul väljendavad tarindid: a) [TSad] *kuluma / tasuma / maksma / tarvitsema / pruukima:3sg + Vda*, b) [TSnom] *tarvitsema / pruukima + Vda*. Nt

- a. „Grey anatoomiat” *kuluks vaadata* meie noortel residentidel. [a]
Kodanikel *tasub / maksab* oma õigusi nõuda. *Tarvitseb / pruugib*

mul korra ära käia, kui kõik jääb laokile. Sul ei tarvitse / pruugi seda endale hankida. | Tarvitses ELKil kaitse koomale tõmmata ja kera paaril korral korvi toimetada, kui võrdsus oli jalule seatud. [a]

- b. Ta ei tarvitse / pruugi seda teada. | Talvel ei tarvitse isa metsas sõtkuda, tal on kindel kodulähedane töökoht. [a] Tarvitses Undusk erakonda vahetada, kohe sai prostituudi sildi külge. [a] Vaevalt tarvitsen lisada, et võite ka mind oma usinate lugejate hulka arvata. [a]

Harva esinev verb *kuluma* on modaaltarindis alati jaatavavormiline. Verbid *tarvitsema* ja *pruukima* esinevad nii nominatiivse kui ka adessiivse tegevussubjektiga (*Sa ~ sul ei tarvitse tõusta*), kusjuures eriti nominatiivi korral on selgelt eelistatav (ehkki mitte ainuvõimalik) verbi eitav vorm (Penjam 2011). Verbid *tarvitsema* ja *pruukima* võivad väljendada ka episteemilist modaalsust (→ § 74).

Mõnel juhul annab vajalikkushinnangut edasi ka verb *võima*, mis üldiselt on võimalikkuse väljendaja. Nt

Varakevadel ja hilissügisel soovitab K. M. minna pohlametsa, kus võiks ('tasub, maksab') korjata pohla õisi ja lehti .. [a]

Peale nimetatud verbitarindite võib nõrka mittedeontilist vajalikkust väljendada ka grammatilise subjektiga seostuv verb *tahtma*. Modaalsus on sel juhul orienteeritud sündmusele, grammatiliseks subjektiks on tegevusobjekt; *da*-infinitiivi asemel võib tegevust vormistada ka *mine*-teonimi partitiivis: [TOnom] *tahtma* + *Vda/mine*. Nt

Tööd tahavad teha / tegemist. Ihu tahab harida / harimist. Mul tahab auto parandada / parandamist. | Sest kartul tahtis panna ja aed harida. [a] Mitu kohvritäit märgi dokumente tahavad läbivaatamist. [s]

Tugevamat vajalikkust väljendavad ühe tähendusena tarindid: a) [TSad] *olema*:3sg *vaja* / *tarvis* + *Vda*, b) [TSnom] *pidama* / *olema* *sunnitud* + *Vma*, c) [TSad] *tulema*:3sg + *Vda*, d) *saama* + *Vda*, e) [TSad] *olema*:3sg + *Vda*. Nt

- a. Neil oli *vaja lahkuda*, sest tuul hakkas tõusma. | Niimoodi võib igaüks kirjutada, selleks *pole vaja olla* luuletaja! [i] Koeral on *tarvis sporti teha* ja vaimu *treenida*.
- b. Elu päästmiseks *pidi* ta saarelt *lahkuma*. | Nii Berlusconi kui ka peaminister Massimo D'Alema juhivad ekskommunistid *pidid* aga siiski *loovutama* hääli võrreldes viie aasta taguste eelmiste eurovalimistega. [a] Nad ekslesid sadamaümbruse tänavate-rägistikus, *olles* aeg-ajalt *sunnitud* linna poole tagasi *kõndima* ja nõnda oma eesmärgist uuesti *eemalduma*. [i]
- c. Tal *tuli lahkuda*. | Suure tõenäosusega *tuleb* meeskondadel paremuse selgitamisel laupäevane viies mäng *appi võtta*. [a]
- d. Me *sai*me kõvasti *oodata*. | Teie *saate* veel kaua-kaua tema eest hellalt *hoollitseda*, võite õrnusevarud tervenisti mängu panna. [i]
- e. Meil on ainult paar sammu *astuda*. Tal on suur pere *toita*.

Osalejaväline deontiline modaalsus

§ 73 Osalejaväline deontiline modaalsus on välisautoriteedi tahtel põhinev võimalikkus või vajalikkus.

Deontilist võimalikkust (lubatust) ('tegevussubjektil on lubatud midagi teha') väljendavad konstruktsioonid: a) [TSnom] *tohtima* / *võima* / *saama* + *Vda*, b) [TSad] *sobima* / *kõlbama* / *sündima* / *passima*:3sg + *Vda*. Nt

- a. Sa *tohid* siia *jääda*. Ei *tohi* väiksemaid *kiusata*! Kaasa *saab võtta* ainult 10 kilo. | Sa vist ei tea, et emad *võivad* juba ammu *panna* oma lapse isa nimeks mida tahavad. [i] Kehtivate seaduste alusel *ei saa* riik *keelduda* sellistele ebaaasatele inimestele isegi elamisloa andmisest. [a]
- b. Sul *sobib* / *kõlbab* / on *sobiv* endast *märku anda*. Sellest *ei sünni* / *ei passi* meil praegu *rääkida*.

Verb *tohtima* väljendab deontilist võimalikkust põhitähendusena, *võima* ja harva ka *saama* ühe tähendusena. Verbi *tohtima*

konditsionaalivorm võib kõrvaltähendusena väljendada ka tõenäosust (Penjam 2008: 136) (→ § 74).

Lubatust või selle eitust väljendavad mõistagi ka verbid *lubama* ja *keelama* ise. Nt

Alaealistel pole lubatud / on keelatud alkoholi osta.

Deontilist vajalikkust (kohustust) ('tegevussubjekt on kohustatud midagi tegema') väljendavad ühe tähendusena: a) [TSnom] *pidama* + *Vma*, b) [TSad] *tuleb* + *Vda*, c) [TSad] *olema*:3sg *vaja* ~ *vajalik* / *tarvis* ~ *tarvilik* + *Vda*. Nt

- a. (Jüri ütles, et) *te peate lahkuma*. | *Te peate* viivitamatult koos lastega puu otsa *ronima*. [i]
- b. (Jüri ütles, et) *teil tuleb lahkuda*. | Küll aga *tuleb* teil küsimata *toota* kaupu, millel oleks minekut .. [a]
- c. *Teil on vaja* ~ *vajalik* / *tarvis* ~ *tarvilik* homme ise kohal *olla*.

Sündmusele orienteerituse korral võib *tulema* mõnikord seostuda tegevusobjektilise grammatilise subjektiga (Penjam 2006c: 85–86). Nt

Ja ta otsustas, et mahajäetud Kivimäe ots *tuleb* uuesti põlluks teha, et kivid *tulevad* välja võtta, *tulevad* puruks lasta. [i]

Deontiline vajalikkus (kohustus) järeldeb: a) imperatiivist, b) jussiiivist, c) konstruktsioonist *las* + *V:ind.pr/da*. Nt

- a. *Mine* koju!
- b. Mina *andku* see pakk Juhani kätte.
- c. *Las* see jutt *jääb* / *jääda* meie vahele.

Episteemiline modaalsus

§ 74 Episteemiline ehk tõenäosusmodaalsus on kõneleja hinnang situatsiooni kui terviku esinemise tõenäosuse kohta. Tõenäosushinnang jaguneb astmeteks:

VÕIMALIK	VÄHE TÕENÄOLINE (KAHTLANE)	Vaevalt ta tuleb.
	TÕENÄOLINE (KESKMISE TÕENÄOSUSEGA, USUTAV)	Võib-olla ta tuleb.
	VÄGA TÕENÄOLINE	Ilmselt ta tuleb.
PARATAMATU	TÕSIKINDEL	(Kindlasti) ta tuleb.

Modaliseerimata indikatiivsest lausest (*Ta tuleb*) järeldub öeldu tõsikindlus. Tõsikindlust eraldi markerides (*Kindlasti ta tuleb*) kummutab kõneleja kuulaja võimaliku kahtluse väite tõsikindluse suhtes.

Episteemilist modaalsust väljendatakse peamiselt leksikaalselt – iseseisva predikaadi, predikatiivi või üldlaiendi abil. Modaalhinnangut sisaldavad a) predikaadina toimivad performatiivverbid *tõdema*, *kinnitama*, *teadma*; *arvama*, *oletama*, *uskuma* jt, b) predikatiivina toimivad adjektiivid *ilmne*, *selge*, *kindel*, *paratamatu*; *tõenäoline*, *võimalik*, *usutav* jt ja substantiivid *tõsi*, *õigus*; *vale*, *jama*, *tühi jutt* jt. Hinnangualune propositsioon esineb *et*-kõrvallause või *vat*-tarindi kujul. Nt

- a. *Ma tean / usun*, et ta tuleb. *Arvan* teda tulevat.
- b. *On kindel / tõsi / võimalik / vale*, et ta tuleb.

Verbide *arvama*, *lootma*, *kartma* puhul esineb ka üldisikuline episteemiline predikaat kujul *olema* + *Vda*. Nt

On arvata / loota / karta, et ta hilineb.

Episteemilise üldlaiendina toimivad rõhumäärsõnad, kiillaused, infiniittarindid ja kõrvallaused. Nt

Tõenäoliselt / kindlasti ta hilineb. Ma olen teid *nagu* kuskil näinud. Sina, *tõsi* küll, seekord saalis ei viibinud. Sekretär *minu teada* oskab sõnu seada. Sekretär, *nagu teame*, oskab sõnu seada.

Episteemilisuse ehk tõenäosuse leksikaalgrammatilisteks väljendusvahenditeks on modaalverbid *võima*, *saama* ja *pidama*. Konstruksioon *võima* + *Vda* väljendab keskmist tõenäosust (a), *pidama*

indikatiivvormid + *Vma* paratamatust või suurt tõenäosust (b), *pidama* konditsionaal aga keskmist tõenäosust (c). Harva epistee- milisena kasutatav *saama* + *Vda* väljendab (keskmist) tõenäosust vaid tahte allumatute sündmuste korral (d). Nt

- a. Ilm *võib* veel soojaks *minna*. | Kongressilt *ei võinud* ta Habemikule *meelde jääda*. [i]
- b. Vesi *ei* voolanud ära, pinnas *peab* siin savine *olema*.
- c. Ka isuri keeles *peaks olema* nimetus Linnutee. | Edasi *peaks* Vene- maa tema sõnul *mängima* olulist rolli ka rahvusvahelise rahu- valvejõu koosseisus. [a]
- d. Ootamatusi *saab* alati *juhtuda*. | Too *ei saanud* see olla. [i]

Episteeemilist modaalsust võivad väljendada ka verbid *tarvitsema* ja *pruukima*, mis põhijuhul annavad edasi mitte-episteeemilist osa- lejavälist vajalikkust (→ § 72). Nt

See, et ta on haige, *ei tarvitse* / *pruugi* tõsi olla. Ta *ei tarvitse* / *pruugi* haige olla. Soodne aeg *ei tarvitse* igavesti *kesta*.

Tõenäosust võib kõrvaltähendusena väljendada ka verbi *tohtima* konditsionaalivorm, mis muidu väljendab deontilist võimalikkust (Penjam 2008: 136) (→ § 73). Nt

Neid tuleb tõenäoliselt veel, kuid sellist lumesadu *ei tohiks* enam *tulla*. [a]

Mõningais eitavais ebaõnnestumist väljendavais lauseis (a) ning jaatavais lauseis, millest järeldub ebaõnnestumine (b), väljendab episteeemilist modaalsust verb *tahtma* (Habicht, Penjam, Trägel 2010). Nt

- a. Töö *ei taha edeneda*. Saabas *ei taha* jalga *minna*.
- b. See *tahab* nüüd isa olla! [kellegi kohta, kes on isana ebaõnnestu- nud, sest ei käitu nii nagu isale kohane]

Episteeemiline võimalikkus kaasneb evidentsiaalsusega (a) (→ § 78) ja (konditsionaaliga väljendatud) irreaalse väitega (b) (→ § 82). Nt

- a. Liisa *minevat* mehele. Liisa *olla* mehel. Liisa *pidi olema* mehel. See näib / paistab / tundub olevat hunt, kes need lambad murdis. See peab küll hunt olema, kes need lambad maha murdis
- b. Sellega *tuleks toime* igauks.

Modaalverbide *saama*, *võima* ja *pidama* mitmetähenduslikkus

§ 75 Eelnevast ilmnes, et enamikku modaalverbe kasutatakse rohkem kui ühe modaaltähenduse väljendamiseks. Levinumaid modaalverbe on *saama*, *võima* ja *pidama*, mis esinevad nii dünaamilises, osalejavälises mitte-episteemilises kui ka episteemilises tähenduses – verbid *saama* ja *võima* põhiliselt võimalikkust ning verb *pidama* põhiliselt vajalikkust või paratamatust väljendavana. Nende kesksed tähendused (tabelis varjutatud) on siiski erinevad.

Verbi *saama* kasutatakse ennekõike dünaamilise ja osalejavälise mittedeontilise võimalikkuse väljendajana (a) (Tragel 2001: 104, Penjam 2008: 132–134, Tragel, Habicht 2012). Mõnel juhul võib *saama* saada osalejavälise mittedeontilise võimalikkustõlgenduse asemel vajalikkustõlgenduse (b) (Uuspõld 1989: 474, vt ka Penjam 2008: 133, Kehayov, Torn 2009). Harva väljendatakse *saama* abil deontilist võimalikkust (lubatust) (c) ning episteemilist võimalikkust (tõenäosust) (d). Enamasti on mõlemal juhul võimalik ka mittedeontiline osalejaväline paralleeltõlgendus (e). Nt

- a. Ta ei *saanud* ('suutnud') end rohkem vaos hoida. Korteri *saab* kasumiga maha müüa.
- b. *Sain* oodata, et mine või hulluks. | Teie *saate* veel kaua-kaua tema eest hellalt hoolitseda .. [i]
- c. Kaasa *saab* ('on lubatud') võtta ainult 10 krooni.
- d. Ootamatusi *saab* alati juhtuda. Seda ei *saanud* nemad teha.
- e. Muidugi ei saa teise juttu lihtsalt ümber kirjutada, ainult reaalid asendada. [i] Kui kokkuleppe suhtes tekivad eriarvamused ministrite .. vahel, siis ei saa ka valitsus väga tõhus olla. [i]

Verbi *võima* puhul seevastu domineerib episteemiline kasutus (a), palju on ka deontilist kasutust (b). Osalejavälist mittedeontilist kasutust (c) ning dūnaamilist kasutust (d) esineb harvemini (Penjam 2008: 127–128). Nt

- a. Õösel *võib* vihma sadama hakata. Poiss *võib* pahandust tegema hakata.
- b. Lapsed, te *võite* nüüd koju minna.
- c. „Ma saan kõigest aru,” ütles ta pika vaikimise järel, „aga kas sa puhkepäeval *ei või* minna?” [i]
- d. Kui tahad, *võid* (‘suudad’) sa palju rohkem saavutada.

Pidama-verb väljendab nii dūnaamilist kui ka osalejavälist vajalikkust (a), harva ka episteemilist modaalsust – indikatiivivormilisena paratamatust (b), konditsionaalis tõenäosust (võimalikkust) (c). Tõenäosus järeldub ka evidentsiaalse preteeritumivormi kasutusest (d). Nt

- a. Ma *pean* minema hakkama.
- b. See *peab* õige olema.
- c. Ta *peaks* varsti siin olema.
- d. Ta *pidi* täna tööle olema.

Modaalverbide *saama*, *võima* ja *pidama* mitmetähenduslikkus

MITTE-EPISTEEMILINE (OSALEJAKESKNE)					EPISTEEMI- LINE
		OSALEJASISENE (DÜNAAMI- LINE)	OSALEJAVÄLINE		
			MITTE- DEONTILINE	DEONTI- LINE	
saama	VÕIMALIK	Sina <i>saad</i> mind aidata	Ta <i>saab</i> tulla, sest ilm on ilus	Kaasa <i>saab</i> võtta 10 krooni	Ootamatusi <i>saab</i> alati juhtuda
	VAJALIK		<i>Saime</i> tublisti oodata		

võima	VÕIMALIK	Sina <i>võid</i> mind aidata	Ta <i>võib</i> tulla, sest ilm on ilus	Sina <i>võid</i> koju minna	Sa <i>võid</i> külmetada
	VAJALIK				
pidama	VÕIMALIK				Ilm <i>peaks/ pidi</i> külmaks minema
	vajalik / paratamatu	Ta lihtsalt <i>peab</i> alati vastu vaidlema	Ta <i>peab</i> koju jääma, sest vihma sajab	Sa <i>pead</i> koju minema	See <i>peab</i> õige olema

Modaalverbide grammatiseerumine

§ 76 Episteemilises tähenduses on modaalverbid *võima*, *pidama* ja *saama* muutunud poolabiverbideks. Nende süntaktilisse mõju-
alasse jääb üksnes verb, neist ei olene lause muude moodustajate,
sealhulgas subjekti olemasolu, tähendustüüp ja vorm. Eriti selge
on see *võima* ja *pidama* puhul. Vrd

Ta jääb hiljaks. – Ta *võib* hiljaks jääda. Ta *peaks* hiljaks jääma.

Hakkab sadama. – *Võib* sadama hakata. *Peaks* sadama hakkama.

Töös esineb vigu. – Töös *võib* esineda vigu. Töös *peab* esinema vigu.

Modaalne poolabiverb moodustab koos infinitiivse verbivormiga
liitpredikaadina toimiva ahelverbi (→ § 28), milles subjekti valib
infinitiivivormis verb.

Peale *saama*, *võima* ja *pidama* võivad poolabiverbidena toimida
ka muud episteemilises tähenduses kasutatavad verbid: a) *tohtima*
konditsionaalivorm, b) *tarvitsema* ja *pruukima* eitav vorm ning
c) *tahtma* eitav vorm. Nt

- Täna *ei tohiks* sadama hakata.
- See *ei pruugi / ei tarvitse* õige olla.
- Töö *ei taha* edeneda.

Märkus. Subjektiselektiooni kasutas süntaktilise kriteeriumina täielike modaalverbide määramisel Huno Rätsep (1972, 1978: 36–39). Ta pidas täielikeks modaalverbideks peale verbide *võima* ja *pidama* ka verbe *näima*, *paistma* ja *tunduma* (õigupoolest tulnuks nimetada ka vorme *näikse*, *tunnukse*, *kuulukse*), kui neid laiendab *vat*-partitsiip, vrd *Ta näib / näikse magavat*. – *Näib / näikse hämarduvat*. Siin käsitletakse näimisverbe ennekõike evidentsiaalsuse markeritena (→ § 77), millest järeldub episteemilisus, kuid nende grammatilisuse suhtes ollakse Rätsepaga samal seisukohal. Näimisverbide süntaktiliseks erinevuseks verbidest *võima*, *pidama* ja *saama* on see, et nad võivad esineda ka väljaspool liitpredikaati, iseseisvatena, nt *Elu tundub ilus*. *Näib, et ta magab*.

Kirjandust modaalsuse kohta

HABICHT, KÜLLI 2001. Vanhan kirjajaviron modaallirakenteista. | HABICHT, KÜLLI 2006. Grammatiseerumise ja leksikaliseerumise suhtest eesti vana kirjakeele modaalp artiklite näitel. | HABICHT, KÜLLI, PILLE PENJAM, ILONA TRAGEL 2010. Kas *tahtma* tahab abiverbiks? | KEHAYOV, PETAR 2008. Interactions between grammatical evidentials and lexical markers of epistemicity and evidentiality: a case-study of Bulgarian and Estonian. | KEHAYOV, PETAR, REELI TORN-LEESIK 2009. Modal verbs in Balto-Finnic. | KLETTENBERG, REET 2004. Permissiivkonstruktsioonid vanemas eesti kirjakeeles. | METSLANG, HELLE 1985. Sisukas ja sisutu *nagu*. | METSLANG, HELLE 2000. Estonian *las*: evolution of imperative form into modal particle. | METSLANG, HELLE 2001. Eesti *las*-imperatiivvormist partiklik. | NURMI, TIMO 1991. Nessessiivkonstruktsiooni kasutamine eesti ajalehtede juhtkirjades. | PAJUSALU, RENATE, ILONA TRAGEL, ANN VEISMANN, MAIGI VIJA 2004. Tuumsõnade semantikat ja pragmaatikat. | PENJAM, PILLE 2005. *tulema*-verbi leksikaalsest ja grammatilisest kasutusest ning modaalse funktsiooni kujunemisest eesti kirjakeeles 17.–20. sajandil. | PENJAM, PILLE 2006. Development of the modal function of the verb *tulema* 'come' in Written Estonian. | PENJAM, PILLE 2006. *tulema*-verbi grammatilised funktsioonid eesti kirjakeeles. | PENJAM, PILLE 2006. *tulema*-verbi modaalse funktsiooni kujunemine eesti kirjakeeles. | PENJAM, PILLE 2008. Eesti kirjakeele *da*- ja *ma*-infinitiiviga konstruktsioonid. | PENJAM, PILLE 2011. Eesti kirjakeele subjektilised ja adessiivadverbialiga TARVITSEMA-konstruktsioonid. | RÄTSEP, HUNO 1972. The syntactic characterization of the Estonian modal verbs. |

RÄTSEB, HUNO 1978. Eesti keele lihtlausete tüübid. | TORN-LEESIK, REELI 2007. Voice and modal verbs in Modern Estonian. | TRAGEL, ILONA 2003. Eesti keele tuumverbid. | TRAGEL, ILONA 2004. Tuumverbi ja *da*-infinitiivi ühendid. | TRAGEL, ILONA 2007. Modaalverbide *saama* / *saada* ja *võima* / *voida* vastandkasutus eesti ja soome keeles. | TRAGEL, ILONA, KÜLLI HABICHT 2012. Grammaticalization of the Estonian *saama* 'get'. | UUSPÖLD, ELLEN 1989. Modaalasusest ja modaalsetest predikaadist eesti keeles. | VALDMETS, ANNIKA 2010. Mõne modaalpartikli kujunemine ja kasutamine eesti kirjakeeles alates 1890. aastatest. | VAN DER AUWERA, JOHAN, PETAR KEHAYOV, ALICE VITTRANT 2009. Acquisitive modals. | VAN DER AUWERA, JOHAN, VLADIMIR PLUNGIAN 1998. Modality's semantic map. | ÕIM, HALDUR 1965. *tulema*, *saama* ja *pidama* tähenduste struktuuriline analüüs.

EVIDENTSIAALSUS

Otsene ja kaudne evidentsiaalsus

§ 77 Episteemilise modaalasusega seotud tähendus on **evidentsiaalsus** – keeleliselt vormistuv viide info allikale. Evidentsiaalsus võib olla otsene või kaudne. **Otsene evidentsiaalsus** on viide sellele, et kõneleja on ise olnud sündmuse vahetu tunnistaja (näinud või kuulnud seda). **Kaudne evidentsiaalsus** võib olla **vahendav (refereeriv)** või **järelduslik**. Esimesel juhul väljendab keelevorm, et teade põhineb kõnesituatsiooni välis(t)elt isiku(te)lt saadud infol, st kõneleja vahendab kelleltki kolmandalt saadud infot. Teisel juhul näidatakse, et teade põhineb mingitest tundemärkidest tehtud järeldustel (Willett 1988).

Otsese evidentsiaalsuse väljendamiseks puuduvad eesti keeles grammatilised vahendid. Seda on võimalik markeerida vaid leksikaalselt. Nt

Ma *nägin*, et kass jäi auto alla.

Ka markeerimata indikatiivse lause vaikimisi tõlgendusse kuulub otsene evidentsiaalsus ja tõsikindlus. Nt

Kass *jäi* auto alla.

Kaudset evidentsiaalsust saab väljendada nii grammatiliselt kui ka leksikaalselt. Spetsiaalsed grammatilised vahendid on eesti keeles olemas vahendava evidentsiaalsuse tarvis ning grammatiliselt saab edasi anda ka järelduslikku ja (täpsemalt määramata) kaudset evidentsiaalsust.

Väite vahendatust väljendab spetsiaalne kõneviis – kvotatiiv (→ § 96). Nt

Juhan *olevat* haige. (= Keegi rääkis, et Juhan on haige.)

Peale kaudse kõneviisi väljendavad väite vahendatust predikaadi muudki vormid:

- 1) *da*-tegevusnimi (tänapäeval esineb suhteliselt harva, peamiselt *olema*-verbist). Nt

Ta *olla* (= *olevat*) haige. | Eestlased suurt ei tantsi, jätkas jamaikalane, teil *olla* külm veri. [i] Ütles, et ma *olla olnud* tookord kuskil kolmene. [i] Sugulased *ei tahta* sinna matta [i].

- 2) *pidama*-verbi lihtmineviku vorm koos *ma*-tegevusnimega perifrastilise kvotatiivse verbivormina (a) (Erelt 2001). *Pidi*-vormi kasutatakse vahendavana ainult oleviku tähenduses ning selles tähenduses kasutatakse seda eriti sageli suulises keeles (Toomet 2000). Lihtmineviku asemel esineb ka *pidama*-verbi *vat*-vormi (b) ja harva *da*-infinitiivi (c). Nt

- a. Hoopis suurema huviga ootas Laura uut suurt mitmeosalist filmi, mis *pidi* lähemal päevil *algama*. [i] Nüüd *pidi* ka meil ärist *räägitama*.
- b. Eestis *pidavat* haritud meeste põud *olema*. [a]
- c. Kõige suurem häda *pidada olema* aga praeguste pensionäridega .. nemad jäävad nüüd kahekordse koormusena vaeste noorte paljulapseliste kukile .. [a]

vat-, *da*- ning *pidi*-vorm oleviku tähenduses on vahendava evidentsiaalsuse markerid, mille kasutusest järeldub ka episteemiline modaalsus – mõningane kahtlus teate tõsikindluses (→ § 78). Seevastu *pidi*-vorm mineviku tähenduses, samuti *pidama*-verbi muud

ajavormid väljendavad ennekõike modaalsust, kusjuures episteesmilise modaalsuse puhul suhteliselt suurt tõenäosust. Episteemilise modaalsusega kaasneb väite järelduslikkus. Nt

(Tundemärkide põhjal otsustades) see *pidi* / *peab* küll rebane olema, kes need kanad ära murdis.

Väite vahendatust või järelduslikkust ning sellest tulenevat episteesmilisust näitavad ka osaliselt grammatiseerunud tajuverbid koos põhiverbi *vat*-partitsiibiga (→ § 74) – vahendatust *kuulukse* (a), järelduslikkust *näima* ~ *näikse*, *tundma* ~ *tunnukse*, *paistma* (b). Nt

- a. Siseministerium aga *kuulukse* *tahtvat* seda [Ninase kordonit] avalikule enampakkumisele panna. [a]
- b. Ainus, kes pulbitsevat protsessi vaid kõrvalt *näib* *vaatavat*, on avalik võim. [a] Ta *näikse* *olevat* haige. Tänav *tundub* *olevat* vaiksemaks jäänud. [i] Kevad *tunnukse* *tulnud* *olevat* tolele Poe tänava nurgale Ugandisse. [a]

Kaudset evidentsiaalsust kui sellist annavad edasi indikatiivi personaali või impersonaali ennemineviku ja täismineviku vormid, kui need esinevad lihtmineviku ajalises plaanis. Vahendatuse või järelduslikkuse tõlgendus järeldub verbist või kontekstist. Näiteks suhtlus- või tajuverbide puhul on tavaline vahendatuse tõlgendus nii täis- kui ka ennemineviku korral (a), samas verbide korral, millega väljendatu jätab nähtavaid jälgi, on võimalik nii üks kui teine tõlgendus ja otsustab kontekst (b). Siiski on vahendatus tavalisem tõlgendus ennemineviku puhul, järelduslikkus täismineviku korral. Seejuures ennemineviku vorm on kõige tavalisem vahendava evidentsiaalsuse väljendamise vahend suulises keeles (Toomet 2000). Nt

- a. „Ja välja sõita ma soovitan,” on Leo salapäraselt *sosistanud*. [i] Ta *oli* unes *näinud* surnut, rannas liival kummuli, ja see surnu *oli andnud* Theole musta lille. [i]
- b. Siin on keegi *käinud*. Siin *oli* keegi *käinud*.

Peale kõneviiside ning muude verbi morfoloogiliste või leksikaal-morfoloogiliste vormide võivad definiitsele või indefiniitsele teateallikale osutada ka väljaspool predikaatverbi paiknevad elemendid: referaadi (kaud- või otsekõne) saatelause (a), samuti sellega samas funktsioonis infiniittarind (b), adessiivtarind või kaassõnafaas (c) ning adverbid (d) (vt ka Sang 1978, Kerge 1979, Sepper 2007). Nt

- a. *Mart ütles*, et ta lahkub. | *Ema rääkis*, et mind toideti kitsepiimaga, mis on lehmapiiimast rammusam. [i]
- b. *Mardi arvates* ta lahkub.
- c. *Mardi väitel / meelest* ta lahkub. | *Ristoki hinnangul* peaks järgmisel aastal abi saama 10–15 asulat. [a] *Oma sõnade kohaselt* ei olnud Gabriel terve päeva söönud. [i]
- d. *Väidetavasti* ta lahkub. | Teda raviti kaua ja *kuuldavasti* elas ta veel, aga üksnes naise toel, invaliidina. [i]

Mõnikord kasutatakse koos nende vahenditega ka predikaadi kaudset kõneviisi vm evidentsiaalseid vorme. Nt

Piia ise teatas, et ta *olevat* meile oma käekella maha unustanud. [i] Aegade hämaruses *olevat ajaloolaste sõnul valitsenud* rahumeelne matriarhaat. [a] Siis seletas rannamees veel midagi ja Valter tõlkis – *kuuldavasti tahtvat* üks Soomes sõdinud poiss minema panna, aga see plaan jääb küll suvesse. [i] *Pavliku jutu järgi pidid* sa alles sügisel välja saama. [i]

Kaudkõnelauses, mis algab sidesõnadega *nagu*, *justnagu*, *justkui* või *otsekui*, on verb harilikult konditsionaalis (→ § 82), ehkki täiesti välistatud pole ka kvotatiiv. Nt

Minu naine väidab, *nagu ei oskaks* (?*ei oskavat*) ma naelagi seina lüüa.
| Venemaa väidab, *nagu oleks* Gruusia toetanud tšetšeeni mässulisi. [a]

Refereerida võib ka iseennast, misjuhu pole enam tegemist kaudse evidentsiaalsuse väljendamisega. Iseendale viitamisel puudub ka võimalus kasutada kvotatiivi. Nt

*Ütlesin talle, et sa ootad ukse taga. – *Ütlesin talle, et sa ootavat ukse taga.*

Peale vahendatud väite on eesti keeles grammatiliselt võimalik edasi anda ka **vahendatud käsku**. Evidentsiaalsena võib tõlgendada jussiiiv, eriti kui käsk on suunatud kõnelejale (a) (→ § 94). Kaudkõnelauses vaheldub jussiiiv konditsionaaliga (b). Nt

- a. Me *oodaku* ukse taga.
- b. Te ütlesite, et me *oodaku* = *ootaks* ukse taga.

Evidentsiaalsus ja modaalsus

§ 78 Evidentsiaalsusega kaasneb tavaliselt episteemilismodaalne hinnang lause sisule. Otsene, järelduslik ja vahendav evidentsiaalsus erinevad tõenäosusastme poolest: mida otsesem on infoallikas, seda suurem on kõneleja usk väite tõsikindlusesse (seda tõenäosem on kõneleja arvates situatsioon). Täiesti tõsikindel on väide kõneleja jaoks siis, kui ta on selle vahetu tunnistaja (a), vähem tõenäone siis, kui ta järeldab selle toimumist kaudsete jälgede põhjal (b), ning veel vähem siis, kui ta on kuulnud sellest kelleltki kolmandalt (c). Nt

- a. Ma nägin, et Jaan on haige.
- b. Jaan näikse olevat haige.
- c. Jaan olevat haige.

Kahtlusvarjundi tõttu ongi vahendavat evidentsiaalsust väljendavat kõneviisi kunagi nimetatud kahtlevaks kõneviisiks (Einer 1885). Kaudse kõneviisi kahtlusvarjund tuleb kõige selgemini esile siis, kui väite vahendatus on juba muul viisil väljendatud, näiteks otse- või kaudkõne saatelausega. Nt

Ema ütles, et Jaan olevat haige.

Kaudne kõneviis ja muud vahendava evidentsiaalsuse väljendamise vahendid annavad võimaluse viisakal viisil ilmutada kahtlust

kõnelejale endale või kuulajale suunatud väidete paikapidavuses.
Nt

Mina *olevat* liiga kärsitu. Sina *ei pidavat* tahtma tööl käia.

Kirjandust evidentsiaalsuse kohta

AIKHENVALD, ALEXANDRA 2003. Evidentiality in typological perspective. | EREL, MATI 2001. Some notes on the grammaticalization of the verb *pidama* in Estonian. | EREL, MATI 2002. Evidentiality in Estonian and some other languages: Introductory remarks. | EREL, MATI, HELLE METSLANG, KARL PAJUSALU 2006. Tense and evidentiality in Estonian. | KEHAYOV, PETAR 2002. Typology of grammaticalized evidentiality in Bulgarian and Estonian. | KEHAYOV, PETAR 2004. Eesti keele evidentsiaalsussüsteem mõne teise keele taustal. Morfosüntaks ja distributsioon. | KEHAYOV, PETAR 2004. Eesti keele evidentsiaalsussüsteem mõne teise keele taustal. Semantika. | KEHAYOV, PETAR 2008. An Areal-Typological Perspective to Evidentiality: the Cases of the Balkan and Baltic Linguistic Areas. | KEHAYOV, PETAR 2009. Interactions between grammatical evidentials and lexical markers of epistemicity and evidentiality: a case-study of Bulgarian and Estonian. | KEHAYOV, PETAR, FLORIAN SIEGL 2007. The evidential past participle in Estonian reconsidered. | KERGE, KRISTA 1979. Refereering tänapäeva eesti keeles. | METSLANG, HELLE, KARL PAJUSALU 2002. Evidentiality in South Estonian. | METSLANG, HELLE, KARL PAJUSALU 2002. Evidentsiaalsusest eesti keeles ja Tartu murde *na*-tunnuselisest kaudsest kõneviisist. | NUKKA, EILI 1999. Kaudsuse väljendamisest eesti ja soome keeles. | RÄTSEP, HUNO 1971. Kas kaudne kõneviis on kõneviis? | SANG, JOEL 1978. Teatamislaadid Tammsaare tekstis. | SEPPER, MARIA-MAREN 2002. Evidentsiaalsuse väljendamine eesti kirjakeeles ühe sajandi jooksul. | SEPPER, MARIA-MAREN 2006. Indirektaal eesti 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi aja- ja ilukirjanduskeeles. | SEPPER, MARIA-MAREN 2007. Indirectal in Literary Estonian. | TOOMET, PIRET 2000. Mõnest kaudsuse väljendamise võimalusest tänapäeva eesti keeles. | WILLETT, THOMAS 1988. A cross-linguistic survey of the grammaticalization of evidentiality.

KÕNEVIIS

- § 79 Kõneviis on verbi morfoloogiline kategooria, mis väljendab sündmuse reaalsust või mittereaaalsust, episteemilist või deontilist modaalsust, suhtluseesmärki (väidet, soovi või käsku) ning teate mittevahendatust või vahendatust. Eesti keele kõneviisid on: **kindel kõneviis** ehk **indikatiiv**, **tingiv kõneviis** ehk **konditsionaal**, **käskiv kõneviis** ehk **imperatiiv**, **möönev kõneviis** ehk **jussiiv** ja **kaudne kõneviis** ehk **kvotatiiv**.

Kindel kõneviis

- § 80 Kindel kõneviis ehk indikatiiv on nii sisult kui ka vormilt markeerimata kõneviis. Kui lauses puuduvad muudele kõneviisitähendustele osutavad vormivahendid, siis näitab indikatiivse verbivormi olemasolu lauses vaikimisi siiski seda, et tegemist on reaalse sündmusega, tõsikindla väitega, mittevahendatud teatega. Nt

Juhan sõitis Soome.

Indikatiivi sisuline markeerimatus (sisuline neutraalsus) tähendab seda, et indikatiiv saab esineda sealgi, kus süntaktiliste või leksikaalsete vahendite abil, vahel ka lihtsalt konteksti toel väljendatakse teistele kõneviisidele omaseid tähendusi, mis tühistavad indikatiivi vaikimisi tähendused.

MITTEREAAALNE	Ta on just nagu arust ära
MITTEREAAALNE, VAHENDATUD	Ta arvas, et loodus ei salli tühja kohta.
MITTEREAAALNE, DEONTILINE, KÄSK	Selle mürgli lõpetate nüüd kohe ära.
MITTEREAAALNE, VAHENDATUD, DEONTILINE, KÄSK	Las järgmine tuleb sisse.

Indikatiiv kombineerub kõigi verbi morfoloogiliste kategooriate kõigi liikmetega.

Kindla kõneviisi vormistik

	PERSONAAL		IMPERSONAAL	
	JAATAV	EITAV	JAATAV	EITAV
PREESENS	ma teen sa teed ta teeb me teeme te teete nad teevad	ma/sa/ta/me/ te/nad ei tee	tehakse	ei tehta
PRETEERITUM	ma tegin sa tegid ta tegi me tegime te tegite nad tegid	ma/sa/ta/me/ te/nad ei teinud	tehti	ei tehtud
PERFEKT	ma olen teinud sa oled teinud ta on teinud me oleme teinud te olete teinud nad on teinud	ma/sa/ta/me/ te/nad ei ole teinud ~ pole teinud	on tehtud	ei ole tehtud ~ pole tehtud
PLU(SKVAM)- PERFEKT	ma olin teinud sa olid teinud ta oli teinud me olime teinud te olite teinud nad olid teinud	ma/sa/ta/me/ te/nad ei olnud teinud ~ polnud teinud	oli tehtud	ei olnud tehtud ~ polnud tehtud

Tingiv kõneviis

- § 81** Tingival kõneviisil ehk konditsionaalil on personaalis kaks aega: preesens ja perfekt, kusjuures viimane esineb analüütilisel ja peamiselt kirjalikus keeles ka sünteetilisel kujul. Pöördelõpud võivad kõigis vormides ära jääda, eriti kõnekeeles.

Tingiva kõneviisi vormistik

	PERSONAAL		IMPERSONAAL	
	JAATAV	EITAV	JAATAV	EITAV
PREESENS	ma teeks(in) sa teeks(id) ta teeks me teeks(ime) te teeks(ite) nad teeks(id)	ma/sa/ta/ me/te/nad ei teeks	tehtaks	ei tehtaks
PERFEKT	ma oleks(in) teinud ~ teinuks(in) sa oleks(id) teinud ~ teinuks(id) ta oleks teinud ~ teinuks me oleks(ime) teinud ~ teinuks(ime) te oleks(ite) teinud ~ teinuks(ite) nad oleks(id) teinud ~ teinuks(id)	ma/sa/ta/ me/te/nad ei oleks teinud ~ poleks teinud	oleks tehtud	ei oleks tehtud ~ poleks tehtud

Märkus 1. Sünteetilise minevikuvormi ehk *nuks*-vormi pakkus kirja-keelde Oskar Loorits (1923a,b). Vormil on ka murdetausta Lääne-Mulgi-maal, nt KrK **ollus** *mul oma obene* (Pajusalu 1996: 163). Kuni 1990. aastateni kasutati sünteetilist vormi vähe, seejärel toimus kasutuse järsk tõus (Jõgi 2008). Nt *See ei tähenda, nagu **olnuksid** kõik perekonnad õnnelikud*. [a] *Ehk **pidanuks** tööle tagasi minema?* [i].

Märkus 2. Enamikus eesti murretes pöördelõpud konditsionaalil kas puuduvad üldse või jäetakse fakultatiivselt ära. Kirjakeeles on pöördelõppude ärajätt ametlikult lubatud VÕKi 12. märtsi 1980. a otsusega (KKT 1985, 37–40).

§ 82 Tingiva kõneviisi tähenduses on ühendatud irreaalsustähendus episteemilise võimalikkuse tähendusega. Tingiv kõneviis markeerib sündmuse (või seisundi) mittereaalsust vaatlushetkel ja selle episteemilist võimalikkust (esinemise tõenäosust) mingis

kujuteldavas situatsioonis („võimalikus maailmas”). Tingiva kõneviisi minevik osutab, et sündmus on tegelikkuses jäänud vaatlushetkeks toimumata, kuigi oleks võinud teatud tingimustel aset leida. Nt

Kui tuli *poleks* kõigepealt uksekella juhtmeni *jõudnud*, siis *oleks* küll maja *maha põlenud*.

Tingiva kõneviisi olevik näitab samuti, et sündmus pole vaatlushetkel reaalsuses toimunud, mis aga ei pruugi välistada edaspidist toimumist mingi tingimuse korral. Nt

Ma ei tea, mis ma sulle *annaksin* või sinu heaks *teeksin*. Aga mina tahan, et teie minu käest midagi *ei tahaks*. Kui mul aega *oleks*, *läheksin* kinno.

Konditsionaali kasutatakse irreaalsust markeeriva vahendina harilikult siis, kui sündmuse toimumine seotakse mingi tingimusega ('siis-kui' -tõlgendus), kui sündmuse toimumist üksnes soovitakse, kui sündmus välistatakse mingi teise sündmusega või kui sündmuse toimumine on vaid näiline.

Konditsionaali tüüpilised kasutuskontekstid on (Metslang 1999a, 1999c):

- 1) (irreaalne) tingimus(kõrval)lause (a), ka sellest kujunenud soovlause (b). Nt
 - a. Kui vihma *hakkaks* sadama, saaksime märjaks.
 - b. Kui seda metsa ees *ei oleks!* *Saaks* see möll ükskord läbi!
- 2) tingimuskõrvallause pealause (a), samuti mittelauselise tingimusmäärusega lause (b). Tingimus võib järelduda ka kontekstist või jääda hoopis ebamääraseks (c). Viimasel juhul on tegemist pelga oletuse väljendamisega. Nt
 - a. Sa *aitaksid* mind, kui saaksid.
 - b. Võimaluse korral sa *aitaksid* mind.
 - c. Temast *tuleks* hea korvpallur. Sellest nahast *saaks* ilusa krae.

- 3) komplementlause, mis laiendab tahteavaldust väljendavat predikaati (*soovima, tahtma, paluma, käskima, nõudma, ette panema, soovitama, lootma, ootama* jne) (a), ka komplementlausest kujunenud soovlause (b). Käsu refereerimisel kasutatakse peale konditsionaali ka jussiivi (c) (→ § 94). Nt

- a. Ma tahan, et kõik see kiiremini *lõpeks*. Mare nõudis, et Jüri ta rahule *jätaks*.
- b. Et ta ometi vait *jääks*! (< Ma soovin, et ta ometi vait *jääks*.)
- c. Heli ütles, et sina *tooksid* lapse ~ *toogu* laps lasteaiast ära.

- 4) relatiivlause, mille pealause on tahteavaldusliku sisuga, modaalne, eitav või muul viisil relatiivlause sündmust irrealseks muutev. Konditsionaalse verbivormiga relatiivlause on harilikult restriktiivne ja tema põhi mittespetsiifiline (Pajusalu, Pajusalu 2010). Nt

Tahan naist, kes *oleks* õrn ja hea. Otsi lolli, kes ei *kardaks* kolli. Anna mulle midagi, mis *võtaks* valu ära. Oleksin võinud kellegagi abielluda, kes *oleks* Jorma lapsendanud. Niisugust rongi pole, mis poole kaheksaks Viljandisse *jõuaks*.

- 5) mööndlause. Nt

Ta sõitis ära, kuigi *oleks võinud* veel siia jääda.

- 6) rindosalause, millele on vastandatud teine osalause. Nt

Sööksin veel, aga ei jaksa.

- 7) möönev viisilause, mis algab sidendiga *ilma et*. Nt

Ilma et ta *oleks teadnud*, kes ta ees seisab, oli ta võtnud ebasõbraliku hoiaku.

- 8) otstarbelause. Nt

Katsin suu käega, et teised mu muiet *ei märkaks*.

- g) sidendiga *nagu, kui, justnagu, otsekui, nii kui* algavad kõrvallause – sarnastavad kõrvutuslause (a) ja verbe *näima, paistma, tunduma* jne laiendavad komplementlause (b).

Nt

- a. Kõik läksid rutates, justnagu *oleksid* nad *kartnud* hiljaks jääda.
- b. Näis, nagu *läheks* kõik hästi.

§ 83 Konditsionaali kasutatakse ka väite või tahteavalduse pehmendamiseks, s.o episteemilise võimalikkuse (tõenäosuse) või deontilise vajalikkuse astme alandamiseks.

Ebakindla, kõhkleva väite levinumaid vahendeid on episteemilises tähenduses modaalverbi *pidama* konditsionaalivorm *peaks* (a). Vähem kõhklust on *olema*-verbi konditsionaali sisaldavais väiteis (b). Nt

- a. See *peaks* kaks kilo kaaluma. | Mul *peaks* bussi jagu raha veel olema. [i]
- b. Tähtsamad ärkamisaja tegelased *oleksid* Jakobson ja Hurt.

Soovi, kavatsuse vms pehmendamisel kasutatakse põhiverbi konditsionaali (a), veelgi sagedamini aga *tahtma*-verbi (b) ning (mitte-episteemilises tähenduses) *pidama*-verbi konditsionaalivormi (c).

Nt

- a. Ma *ütleksin* ka omalt poolt paar sõna.
- b. *Tahaksin* teid õnnitleda juubeli puhul.
- c. *Peaks* koju minema hakkama.

Direktiivse kõneakti puhul kasutatakse tavaliselt mitut pehmenemisvahendit korraga: põhiverbi või modaalverbi konditsionaalivormi (*peaks* mitte-episteemilises tähenduses, *võiks, saaks, tuleks, tahaks* jt) sageli koos küsimuse, adressaadi nimetamata jätmise, eituse ja episteemilise modaallaiendiga. Nt

Paluks teid natuke edasi astuda. *Astuksite* natuke edasi. Ehk / võib-olla / äkki *astuksite* natuke edasi. Kui *astuksite* natuke edasi. Kas te ei

astuks natuke edasi. Kas te ei *võiks / saaks / tahaks* natuke edasi astuda.
Peaks vist natuke edasi astuma. *Tuleks* vist natuke edasi astuda.

Kirjandust konditsionaali kohta

ERELT, MATI 1990. Kõneleja ja kuulaja kaudse väljendamise võimalused eesti keeles. | JÕGI, MIRJA 2008. Konditsionaali minevikuvormide kasutus 1930.–1990. aastatel eesti kirjakeeles. | KAUPPINEN, ANNELI 1998. Puhekuviot: tilanteen ja rakenteen liitto. | LOORITS, OSKAR 1923. Eesti keele grammatika. | LOORITS, OSKAR 1923. Tingiva ja kaudse kõneviisi minevik. | METSLANG, HELLE 1999. Is the Estonian and Finnish conditional actually a conditional? | METSLANG, HELLE 1999. Soome konditsionaalivormide vastetest eesti keeles. | METSLANG, HELLE, MARIA-MAREN SEPPER 2010. Mood in Estonian. | PAJUSALU, KARL 1996. Multiple Linguistic Contacts in South Estonian. | PAJUSALU, RENATE, KARL PAJUSALU 2004. The conditional in everyday Estonian : Its form and functions. | PAJUSALU, RENATE, KARL PAJUSALU 2005. Ways of revealing and concealing person: the conditional in Estonian conversation. | PAJUSALU, RENATE, KARL PAJUSALU 2010. Konditsionaal relatiivlauses. | PEEBO, JAAK 1957. Tingiv kõneviis tänapäeva eesti kirjakeeles. | PEEGEL, JUHAN 1957. Tingiva kõneviisi tähenduslikest funktsioonidest ja kohast eesti kõneviiside süsteemis. | SARAPUU, KATHY 2003. Konditsionaali modaalsed funktsioonid juhtkirjades. | TOOMET, PIRET 2000. Mõnest kaudsuse väljendamise võimalusest tänapäeva eesti keeles. | UUSPÖLD, ELLEN 1983. Tänapäeva eesti kirjakeele grammatilise vormistiku mõningaist arenguist.

Käskiv kõneviis

§ 84 Käskiv kõneviis ehk imperatiiv väljendab põhitähendusena käsku – kategoorilist käsku, nõuet, üleskutset, palvet, luba, eituse puhul keeldu (→ § 100). Imperatiivne verbivorm kujundab käsklause. Käsu tähenduses sisaldub ühelt poolt deontilise vajalikkuse modaaltähendus, teiselt poolt aga direktiivsus – taotlus, et käsu adressaat verbiga väljendatud tegevuse sooritaks või sooritamata jätaks (eitava käsu ehk keelu korral). Imperatiivi suhtluseesmärk on seega taotluslik. Käsk on alati suunatud tulevikku, mistõttu põhitähenduses kasutatud käskival kõneviisil on ainult (tulevikuliselt mõtestuva) preesensi vormid.

Käskiva kõneviisi vormistik

	PERSONAAL		IMPERSONAAL	
	JAATAV	EITAV	JAATAV	EITAV
PREESENS	– sa tee ta tehku tehkem te tehke nad tehku	– sa ära tee ta ärgu tehku ärgem tehkem te ärge tehke nad ärgu tehku	tehtagu	ärgu tehtagu

Märkus. Vormide *tehkem* ja *ärgem tehkem* asemel kasutatakse harilikult vorme *teeme* (→ § 87) ning *ärme teeme* või *ärme tee* (→ § 100).

Kuivõrd käsk paneb käsu adressaadi teadlikult tegutsema, siis käsklause subjekt ei saa üldjuhul väljendada elutut objekti ega käsklause predikaat protsessi või seisundit, mida subjektsis ei kontrolli, nt **Lõpe!* **Ole pikka kasvu!* Erandiks on isikustamisjuhtumid, nagu *Lõpe, lõpe, päevakene! Laula, laula, suukene!*

- § 85** Imperatiiv on kõneviisi seas erandlik oma isikuvormide mittehomogeensuse poolest. 2. isiku pöörded, nt *Kutsu arst!* *Kutsuge arst!* on imperatiivi paradigma kesksed liikmed, sest nende taga on loomulik käsusituatsioon: kõneleja on käsu allikas, kuulaja käsu adressaat ja ühtlasi kästava toimingut sooritaja (tegevussubjekt). 1. ja 3. isiku korral selline vastavus puudub. Mitmuse 1. pöörde korral, nt *Hoidkem tervist!*, on teistsugune nii kõneleja suhtlusroll kui ka semantiline roll: olles küll siingi käsu allikas, on ta samas ka üks käsu adressaate ja tegevussubjekte. Ainsuse 1. pööre aga puudub üldse, sest käsu allikas ei saa (vähemasti eesti keeles) samal ajal olla ainus käsu adressaat ja tegevussubjekt. 3. pöörde korral, nt *Peeter kutsugu arst*, on teistsugune kuulaja suhtlusroll ning semantiline roll. Kuulaja pole käsu adressaat ega tegevussubjekt, vaid üksnes käsu vahendaja. Käsu adressaadiks ja tegevussubjektiks on hoopis keegi kolmas, kõnesituatsiooniväline isik, käesolevas näites Peeter.

§ 86 Ainsuse ja mitmuse 2. pöörde vormid väljendavad põhitähendusena otseselt kuulaja(te)le suunatud käsku. Sekundaarselt võib imperatiivi 2. pöördel olla mõõnev (a) või optatiivne – kas mitte-deontilise vajalikkuse (b) või soovi (c) tähendus. Soovi tähenduse puhul võib imperatiivivormis predikaat väljendada ka protsessi või seisundit, mida subjektsik ei kontrolli. Sageli on selline predikaat seisundipassiivne. Nt

- a. *Pinguta* palju tahad, tööga sa rikkaks ei saa. *Ole* sa pealegi noor ja rumal, oma tegude eest tuleb ikka vastust anda.
- b. Aasta lõpus läheb kiireks, muudkui *käi* jõulupidudel ja *lõpeta* tegemata töid. Lukk ei tööta. *Keera* jälle torutangidega südamik lahti. (= Peab jälle torutangidega südamiku lahti keerama.)
- c. *Ela* hästi! *Saa* õnnelikuks! *Kasva* suureks! *Võida* reis Kanaari saartele! *Ole* sa tänatud! *Olge* tervitatud! Kella kümneks *ole* pestud ja kammitud!

Nende sekundaarsete tähenduste poolest sarnaneb imperatiivi 2. pöörde vorm jussiiviga (→ § 92–93) ja mõnikord ongi viimasega vahelduv. Vrd a–c ja d–f. Nt

- d. Sina *pingutagu* palju tahad, tööga ikka rikkaks ei saa.
- e. Mina *keeraku* jälle torutangidega südamik lahti.
- f. *Saagu* sa õnnelikuks!

Jussiivi asemel kasutatakse imperatiivi 2. pööret eriti suulises keeles (Metslang, Sepper 2010). Kõrvallauses on see võimalik ka jussiivi evidentsiaalse tõlgenduse puhul, mis on kooskõlas üldise tendentsiga kasutada suulise keele kaudkõnes otsekõnele iseloomulikku verbivormi. Nt

Ta ütles meile, et *tulge* jälle.

§ 87 Mitmuse 1. pööre. Tänapäeva eesti keeles kasutatakse *gem-/kem-*tunnuselist imperatiivi mitmuse 1. pööret eelkõige juhul, kui tahetakse rõhutada kõneleja kesket rolli verbiga väljendatud tegevuses. Kõneleja kutsub kuulajat üles kõneleja tegevuses

kaasa lööma. Pragmaatiline eesmärk võib seejuures olla a) enda rolli vähendamine kuulaja kaasatõmbamise kaudu või b) kuulajale suunatud käsu leevendamine endale põhivastutuse võtmise teel. Mõlemal juhul on tegemist positiivse viisakusstrateegiaga. Nt

- a. Kuid *rõhutagem* veel kord – ajalooteadmisel on kaugelt rohkem tarbijaid kui teadlased ise, publikuks on tegelikult terve ühiskond. [a]
- b. *Õppigem* kõigepealt selgeks oma keel ja omad laulud, siis suudame ka muu maailma kultuuriväärtusi paremini mõista. [a] *Osakem* seda hinnata! [i]

gem-/kem-imperatiiv on tüüpiline oraatoriimperatiiv, eriti pidulik-üleva retoorika puhul. See on formaalse registri nähtus ega esine spontaanses kõnes.

Pragmaatiliselt markeerimata käsu väljendajaks on kujunenud indikatiivi mitmuse 1. pööre. Nt

Kutsume arsti!

Oma esmatähenduses vormistab see väidet, kus kõneleja on teate allikas, kuulaja teate adressaat ning kõneleja koos kuulajaga (inklusiiivse 'meie'-vormi korral) või kellegi kolmandaga (eksklusiiivse 'meie'-vormi puhul) on tegevussubjektiks. Nihe imperatiivi funktsioonis toob kaasa teate muutumise käsuks ning kõneleja lülitamise käsu adressaatide hulka. Tegelikus kasutuses, kus kõneleja ja kuulaja arutavad oma ühist tegutsemist, on üsna tavalised üleminekujuhumid, mida võib mõista nii üksnes kaalutlemisena-arutlemisena, s.o väitena, kui ka tegutsemisele kutsuvana, seega käsuna. Nt

Mida teha, kui palavik ei alane? – *Kutsume arsti.*

Erinevalt *gem-/kem*-imperatiivist ei eelda imperatiivi tähenduses kasutatud indikatiivi mitmuse 1. pööre kõneleja liidrirolli – kõneleja ja kuulaja on pigem võrdväärsed partnerid verbiga väljendatud tegevuses. Indikatiivivormiline imperatiiv erineb *gem-/*

kem-vormilisest imperatiivist veel sellegi poolest, et seda ei saa erinevalt viimasest kasutada teadmises- ja tundmisverbide puhul. Vrd

Tõdegem aga seda, et narkootikumiprobleem on meile ikkagi uus.
[a] – **Tõdeme* aga seda, et narkootikumiprobleem on meile ikkagi uus. *Osakem* Riviera-meeste pingutusi hinnata. [a] – **Oskame* Riviera-meeste pingutusi hinnata.

me- ja *gem-/kem*-tunnuselise vormi süntaktiline erinevus avaldub neid laiendava täisobjekti käändevormis. Kui imperatiivi korral on ainsuslik täisobjekt nominatiivis (a), siis imperatiivne indikatiivivorm on säilitanud indikatiivile omase genitiivse objektireksiooni (b), mis näitab, et funktsiooninihe (regrammatikaliseerumine) ei ole veel jõudnud oma lõppfaasi. Nt

- a. Viigem *poiss* (NOM) koju!
- b. Viime *poisi* (GEN) koju!

Märkus 1. Murretest võib siiski leida näiteid, kus indikatiivikujuline imperatiivi mitmuse 1. pööre on muutunud ka objektikasutuse poolest imperatiivi paradigma osaks, nt *Panem uks kinni* (Hää) (Juhkam, Sepp 2000: 55). Nihke levikuala suhtes puudub selgus. Villem Grünthal (1941: 27, 42) pidas kõnealust nähtust lõunaestiliseks. Karl Kondi (1963: 145–146) väitel leidub seda teisteski murretes üle kogu Eesti, nt *Võtame lehm ka kaasa* (Mih), samuti 19. sajandi murdemõjulises kirjakeeles, nt *Noh, pojuke, viime nüüd kuusk koju!* (J. Kunder, Muru Miku meelehaigus. 1882). Evi Juhkam ja Aldi Sepp (2000: 55) vähendavad levikuala taas, pidades selle lääne- ja Mulgi murdega. Andrus Saareste (1937: 43) ei pidanud erinevalt Johannes Aavikust (1936: 121) nominatiivset objekti imperatiivse indikatiivi korral võimatuks kirjakeeleski, soovitades objektireegleid painutada nii, et lubatud oleksid ka laused nagu *Võtame see mees kaasa!*

Märkus 2. Eesti keeles toimunud funktsiooninihke taga on needsamad tegurid, mis on võimaldanud kasutada indikatiivi mitmuse 1. pöörde oleviku- või tulevikuvormi imperatiivi mitmuse 1. pöörde vormina väga paljudes teistes keeltes (vt nt Hrakovski 1992, Bybee jt 1994: 240),

sealhulgas eesti keele kontaktkeeltes saksa ja vene keeles, nt *Setzen wir uns!*, *Посидим!* Viimaste mõju võib olla olnud muutust võimendavaks asjaoluks. Need tegurid on järgmised: 1) indikatiivi inklusiivse mitmuse 1. pöörde olevikuvormi primaarse kasutuse (vestluskaaslasele enda ja tema praeguse või tulevase tegevuse kirjeldamise) sage ebainformatiivsus, 2) ühise tegevuse kavandamise ja ühisele tegutsemisele kutsumise funktsionaalne lähedus, 3) imperatiivi mitmuse 1. pöörde tähenduse ebatüüpilisus (käsu andja ja käsu adressaadi kokkukuulumine pole käsule tema põhitähenduses omane), 4) püüd rõhutada kõneleja kokkukuuluvust ja solidaarsust kuulajaga taotletavas sündmuses: indikatiiv mõtestab kõneleja ja kuulaja võrdväärsete tegijatena.

§ 88 Ainsuse ja mitmuse 3. pööre väljendab põhijuhul kõneolukorra välis(t)ele osalis(t)ele suunatud käsku. Nt

Peeter *viigu* oma naine haiglasse.

Adressaadi kaudsuse tõttu on imperatiivi 3. isiku direktiivsus suhteliselt nõrk. Enamasti selgub alles kontekstist, kas tegemist on täitmiseks mõeldud käsuga või üksnes sooviga, et midagi tehtaks või juhtuks, seega optatiivses tähenduses jussiiviga (→ § 92).

Erijuhul võib imperatiivi 3. pöördega väljendada ka kõnesituatsiooni osalistele (kuulajatele) suunatud käsku (b). Seda võib käsitada negatiivse viisakusstrateegia avaldusena – kuulaja poole otsese pöördumise vältimisena. Nt

Ants ja Jüri *jäägu* siia, teised võivad ära minna.

§ 89 Impersonaaliga väljendatakse kõnesituatsiooni välisele indefiniitsele isikule suunatud käsku. Nt

Viidagu see risu siit *minema!*

Impersonaali kasutamine otseselt kuulajale suunatud käsu väljendamiseks ei ole tavaline, ehkki päris võimatu pole tõlgendada ülaltoodud lauset ka kuulajaid hõlmavana. Seevastu täiesti tavaline on kuulajatele suunatud (enamasti kategoorilise) käsu väljendamine

imperatiivse **seisundipassiiviga** (a), nagu ka muude tuleviku seisundit väljendavate predikatiivitarinditega (b). Nt

- a. *Olgu see risu siit homseks minema viidud! Saagu see töö teil homseks tehtud! Jäägu ebaoluline märkimata.*
- b. *Olgu see risu siit homseks kadunud! Homseks olgu plats puhas!*

§ 90 Peale käskiva kõneviisi ja osaliselt grammatiseerunud indikatiivi mitmuse 1. pöörde vormi võivad (peamiselt otsest, vahel ka kolmandale isikule suunatud) käsku väljendada muudki konstruktsioonid.

Imperatiiviga võrreldes kategoorilisemat käsku väljendab: a) *da*-infinitiiv, b) indikatiivi olevik (koos käsklause intonatsiooniga), c) verbi puudumine lausest (verbita vaeglause).

- a. *Jutt jätta! Mitte ära hirmutada, valida lihtsamaid sõnu, rääkida aeglaselt ja rahulikult.*
- b. *Sa jätad oma hädaldamise! Poisid viivad lehma karjamaale.*
- c. *Kiiresti siia! Suu kinni! Mulle ka veini! Stopp!*

Pehmemat käsku väljendavad deontilismodaalsed verbid *pidama, võima, tulema, maksma* jt kas konditsionaalis (a) või indikatiivis (b). Pehmet käsku võib edasi anda ka põhiverbi enda konditsionaalivorm (c). Sageli esinevad need vahendid koos muude direktiivsust vähendavate vahenditega – küsimuse, eituse, adressaadi nimetamata jätmise, episteemiliste modaallaienditega (d) (→ § 83). Nt

- a. *Me peaks(ime) nüüd koju minema. Kõrvalisel isikul ei maksaks oma nina igale poole toppida!*
- b. *Võite minna! Sul tuleb tuba ära koristada.*
- c. *Koristaksid oma toa ära.*
- d. *Kas te ei võiks natuke wait olla! Peaks vist koju minema hakkama.*

Imperatiivi 3. pöörde tähendust, s.o kõnesituatsiooni välisele osalisele suunatud käsku, võib väljendada ka *las*-tarind (→ § 95). Nt

Las Peeter kutsub arsti.

Käsku võib vormistada ka väljaspool (põhi)predikaati performatiivlausena. Nt

Ma nõuan, et te lahkuksite.

Kirjandust käskiva kõneviisi kohta

AAVIK, JOHANNES 1936. Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. | EREL, MATI, HELLE METSLANG 2004. Grammar and pragmatics: Changes in the paradigm of the Estonian imperative. | EREL, MATI, HELLE METSLANG 2007. Nihetest eesti imperatiivi paradigmas. | GRÜNTAL, VILLEM 1941. Itämerensuomalaisten kielten yksikön nominatiivi objektin edustajana aktiivin yhteydessä. | HRAKOVSKI, VIKTOR 1992 = B. C. Храковский (отв. ред.), Типология императивных конструкций. | LESKINEN, HEIKKI 1970. Imperatiivin muodostus itämerensuomalaisissa kielissä I. | METSLANG, HELLE 2000. Reflections on the development of a particle in Estonian. | METSLANG, HELLE 2001. Eesti *las* – imperatiivivormist partiklaks. | METSLANG, HELLE 2004. Imperative and related matters in everyday Estonian. | METSLANG, HELLE 2006. Imperatiivist ja direktiivsusest ning nende dünaamikast eesti ja soome keeles. | METSLANG, HELLE, MARIA-MAREN SEPPER 2010. Mood in Estonian. | MÄGISTE, JULIUS 1940. Kagu-eesti murde eitavast *k*-aineseta imperatiivist. | MÄGISTE, JULIUS 1976. Viron imperatiivin preteriti. | RAUDSEPP, V. 1971. Käskiv kõneviis ja käsu-keelu väljendamine käesoleva sajandi eesti kirjakeeles. | ROOS, AARAND 1982. Imperatiivi *mina*-vormist ja optatiivist. | VALMET, AINO 1981. Der Imperativ in der ältesten estnischen Schriftsprache (16. und 17. Jahrhundert).

Möönev kõneviis

- § 91 Möönev kõneviis ehk jussiiv on *gu-/ku*-tunnuseline kõneviis, millel on personaalis ja impersonaalis kolm aega – preesens, preteeritum (imperfekt) ja perfekt, kusjuures preteeritum on mineviku partitsiibi kujuline.

Möönva kõneviisi vormistik

	PERSONAAL		IMPERSONAAL	
	JAATAV	EITAV	JAATAV	EITAV
PREESENS	ma/sa/ta/ me/te/nad tehku	ma/sa/ta/ me/te/nad ärgu tehku	tehtagu	ärgu tehtagu
PRETEERITUM	–/sa/te/ –/te/nad teinud	–	tehtud	–
PERFEKT	ma/sa/ta/ me/te/nad olgu teinud	ma/sa/ta/ me/te/nad ärgu olgu teinud	olgu tehtud	ärgu olgu tehtud

Jussiivi vormidel on a) optatiivne ehk sooviv, b) kontsessiivne ehk möönev või c) evidentsiaalne tähendus.

§ 92 Optatiivse tähenduse korral teatab kõneleja kuulajale, et peab sündmust (kevade tulekut, poliitikute mõtlemist rahva peale jne) vajalikuks ja soovitatavaks. Nt

Tulgu juba kevad! Poliitikud *mõelgu* rohkem rahva peale! Kui minu valu sind aitaks, siis *saagu* ma haiget. Uks *olgu* kinni. | *Olgu* siis vähemalt õiglane, *õelgu* mis südamel, *ärgu mängigu* inglit! [i]

Samas ei allu see sündmus kõneleja mõjule, tähenduses puudub erinevalt imperatiivist direktiivsus – see on ainult informeeriv ega ole suunatud täitmisele. Sündmuse teostumine võib olla nii tege-
likkuses võimalik kui ka võimatu.

Jussiivi preteeritum on alati optatiivse tähendusega. Peale jaatavate vormide kohtab kõnekeeles ka üksikuid eitavaid vorme. Nt

Õelnud siis kohe, et sa tulla ei saa. Eks *mindud* siis õigel ajal magama. *Ärnud* siis *käinud* Ansipi sahvris moosivargil. [G]

Märkus 1. Kuigi on levinud arvamus, et *gu-/ku-*tunnuseline paradigma on kujunenud imperatiivi 3. isiku vormi üldistumise teel teistesse isikutesse, on tõenäolisem siiski vastupidine areng. Seda seisukohta toetavad nii eesti keele enda kui ka teiste keelte andmed. Tunnus *-gu/-ku* lähtub

optatiivitunnusest *-ko(-kö) (vt nt Laanest 1975: 154). Optatiivi tunnuse ja optatiivse tähendusega täisparadigma esines juba rahvalaulude keeles, nt *Saagu sa soossa surema*, / *kännu otsa känguma*, ning ka 17. sajandi grammatikates, nt *Sago minna*, *piddago minna* / *sinna* / *temma* / (Hornung 1693: 76). Teistest keeltest võib leida väga palju näiteid selle kohta, et optatiivi kasutatakse imperatiivi funktsioonis või optatiivist ongi kujunenud imperatiivi vorm (vt nt Hrakovski 1992). Imperatiivi 3. isik on selleks siirdekohaks kõige sobivam, sest siin on käsk suunatud kõnesituatsiooni välisele isikule, keda vahetult mõjutada ei saa. Funktsioonimuutus seisneb direktiivsuse tekkes, kuulaja muutub pelgast ärakuulajast käsu vahendajaks. Enamikku 3. isiku kasutusi, nt *Kes rahul ei ole*, *küsigu kaebuste raamatut*, saab tõlgendada üleminekujuhtudena, kus soov või vajadus, et midagi peaks kellegi kolmandaga seoses toimuma, on esiplaanil.

Esimestes eestikeelsetes eesti keele grammatikates (Veske 1879: 71, 74, Hermann 1884: 99) nimetataksegi *gu-/ku*-täisparadigmat ilmselt nii tähendust kui ka tunnuse päritolu silmas pidades optatiiviks ehk soovivaks kõneviisiks. Hiljem on sellele võimalusele osutanud ka Aarand Roos (1982). Kuivõrd tänapäeval esineb puhast optatiivset tähendust siiski üsna harva, puhtaimal kujul sajatustes (ja seejuures mitteagentiivsete sündmustega seoses), nagu *Vajugu ta maa alla!*, siis kõneviisi nimetuseks optatiiv enam hästi ei sobi.

Märkus 2. Jussiivi preteeritumist on enamik grammatikuid mööda vaa-danud. Mineviku partitsiibi sellist kasutust on siiski märganud Andrus Saareste (1952: 37), Fanny de Sivers (1969: 76–77) ning Julius Mägiste (1976), kes on käsitlenud neid imperatiivi minevikuvormidena, Karl Pajusalu (1989, 1996), kes vastavaid murdevorme nimetabki jussiivi preteeritumi vormideks, ka Liena Muižniece, Helle Metslang ja Karl Pajusalu (1999b: 147–148), kelle järgi on 2. isiku puhul tegu imperatiiviga, 3. isiku puhul aga jussiiviga. Siinset käsitlust on põhjendanud Mati Erelt (2002a: 115–116).

§ 93 **Möönva** ehk **kontsessiivse** tähenduse puhul väljendab kõneleja oma leppimist (negatiivne suhtumine) või nõustumist (neutraalne suhtumine) sellega, mida muuta ei saa. Lauses aitavad seda väljendada partiklid *pealegi*, *kas* või jm. Nt

Vaelgu nad pealegi, küll nad ükskord ära tüdinevad. Sadagu homme kas või lund, me läheme siiski matkama. Olgu ma pealegi noor ja rumal, küll ma kasvan!

Möönväs tähenduses on jussiivi minevikuajaks perfekt, mida kasutatakse väga harva, eriti eitavana. Nt

(Ta on teid juba pool tundi oodanud.) – *Olgu ta pealegi pool tundi oodanud. Ärgu olgu ta pealegi seda ise teinud*, kiitust väärib ta ikkagi.

Möönev tähendus on andnud ka kõneviisile tema praeguse eesti-keelse nime (Viitso 1976).

Märkus. Tee optatiivist kontsessiivi on üsna hõlbus, tegevusstruktuur on peaaegu sama: kõneleja teatab kuulajale oma suhtumisest sündmusse, kus tegijaks on kes tahes isik peale kuulaja enda. (Kuulaja korral kasutatakse möönväs tähenduses imperatiivi: *ole sa pealegi noor ja rumal ..* (→ § 86)) Nagu optatiivigi korral, ei allu sündmus kõneleja mõjule. Muud modaalsed karakteristikud aga erinevad: sündmus toimub paratamatult ja kõneleja suhtumine on negatiivne või neutraalne.

§ 94 Evidentsiaalse ehk evidentsiaal-imperatiivse tähenduse (→ § 77) puhul osutavad jussiivi vormid sellele, et käsu allikas on keegi muu kui kõneleja – kas kolmas isik (a) või kuulaja (b). Käsu allikas võib jääda ka väljendamata (c). Käsu adressaadiks on lause alusega vormistatud tegevusobjekt ja selleks võib olla kes tahes isik. Nt

- a. *Arst ütles, et Ott oodaku ukse taga. | Ja lisas, et ärgu nähku ma vaeva, kuna tsivilisatsiooni saatus on juba otsustatud. [i] Ta ütles, et see on tema viimane raha, aga ärgu sa muresegu, ta teenib kohe juurde. [i] Ja too lahke mees andiski loa, et pangu tüdruk selga mis tahes, vaadaku ainult et ei külmeta. [i]*
- b. *Te ütlesite, et me oodaku ukse taga.*
- c. *Sina oodaku ukse taga. ('Keegi käskis sul oodata ukse taga')*

Eksplitsiitse käsuallika puudumise korral on evidentsiaalne tõlgendamine (viide implitsiitsele käsuallikale) siiski tõenäolisem

1. ja 2. isiku puhul kui 3. isiku puhul, sest langeb ära otsese käsu võimalus.

Märkus. Üleminekut optatiivsusele evidentsiaalsusele soodustab vajaduse tähendus – ebamäärane vajadus, nt *Poliitikud mõelgu rohkem rahva peale!*, kehastub situatsiooniväliselt allikalt tulevaks sunniks (deontiline modaalsus), nt *Valijad nõudsid, et poliitikud mõelgu rohkem rahva peale!* Teine soodustav tegur on see, et tegijaks võib nii optatiivse kui ka evidentsiaalse tähenduse korral olla kes tahes isik.

Nagu otsese imperatiivi korral, nii ka evidentsiaalselt tõlgenduva jussiivi puhul minevikuaegu ei kasutata.

Kõrvallauses võib jussiivi asemel kasutada konditsionaali. Nt

Te ütlesite / ta ütles, et me *oodaku* / *ootaksime* ukse taga.

Kõneleja ei saa *ku-/gu-*vormi abil evidentsiaalsena vormistada iseenda antud käsku (a). Kõneleja saab iseennast refereerida imperatiivi või konditsionaali vormis. *gu-/ku-*vorm on sellises kontekstis imperatiivi, mitte jussiivi vorm (b). Nt

- a. **Ma ütlesin, et sa oodaku* ukse taga.
- b. *Ma ütlesin, et sa oota / ootaks(id)* ukse taga. *Ma ütlesin, et ta / nad oodaku / ootaks* ukse taga.

§ 95 Jussiivile on funktsioonidelt lähedane **las-tarind** (vt Metslang 2000b, 2001a). Selle põhi- ja lähtetähenduseks pole küll optatiivsus, vaid permissiivsus (deontiline modaalsus: lubatavus) (a), millest aga on välja arenenud kontsessiivne tähendus (b) ja evidentsiaalne tähendus (c). Lisaks kasutatakse *las-tarindit* ka 3. isiku imperatiivi funktsioonis (d) (→ § 90). Nt

- a. *Las* ma *magan* veel natuke.
- b. *Las* nad *vaidlevad* pealegi, küll nad ükskord ära tüdivad.
- c. Arst ütles, et *las* Ott *ootab* ukse taga. Te ütlesite, et *las* me *ootame* ukse taga.
- d. *Las* Peeter *kutsu*b arsti.

Kirjandust mõõnva kõneviisi kohta

ERELT, MATI 2002. Does the Estonian have the jussive? | ERELT, MATI, HELLE METSLANG 2004. Grammar and pragmatics: Changes in the paradigm of the Estonian imperative. | KLAAS, BIRUTE 2002. Reported commands in Lithuanian compared to Estonian. | METSLANG, HELLE 2000. Reflections on the development of a particle in Estonian. | METSLANG, HELLE, MARIA-MAREN SEPPER 2010. Mood in Estonian. | MÄGISTE, JULIUS 1976. Viron imperatiivin preteriti. | PAJUSALU, KARL 1989. Suhtlustaotlused inimkeelt muutmas. | PENJAM, PILLE 2005. Jussiivi kasutusest eesti vanemas kirjakeeles. | ROOS, AARAND 1982. Imperatiivi *mina*-vormist ja optatiivist. | RÄTSEP, HUNO 1971. Kas kaudne kõneviis on kõneviis? | SIVERS, FANNY DE 1969. Analyse grammaticale de l'estonien parlé. | VIITSO, TIIT-REIN 1976. Eesti muutkondade süsteemist.

Kaudne kõneviis

§ 96 Eesti keele tähelepandavamaid erijooni on spetsiaalse evident-siaalse kõneviisi – **kaudse kõneviisi** ehk **kvotatiivi** olemasolu. Kaudses kõneviisis realiseerub **vahendav** ehk **refereeriv evident-siaalsus** (→ § 77). Kaudse kõneviisi vormid osutavad alati sellele, et teate allikas on keegi muu kui kõneleja.

Kvotatiivil on personaalis ja impersonaalis kaks aega – preesens (a) ja perfekt, kusjuures perfekt esineb analüütilisel kujul (*olevat* + mineviku partitsiip) (b), mineviku partitsiibi kujul (ainult jaatavas kõneliigis) (c) ning personaalis harva ka sünteetilise *nuvat*-vormina (d).

Kaudse kõneviisi vormistik

	PERSONAAL		IMPERSONAAL	
	JAATAV	EITAV	JAATAV	EITAV
PREESENS	ma/sa/ta/ me/te/nad tegevat	ma/sa/ta/ me/te/nad ei tegevat	tehtavat	ei tehtavat
PERFEKT	ma/sa/ta/ me/te/nad olevat teinud ~ teinud ~ teinuvat	ma/sa/ta/ me/te/nad ei olevat teinud ~ polevat teinud ~ ei teinuvat	olevat tehtud ~ tehtud	ei olevat tehtud ~ polevat tehtud

- a. Tõrva elanike seas liiguvad kõiksugu hirmujutud: rahapuudusel *pandavat* kinni kohalik gümnaasium, linnavalitsuse ametkond *saadetavat* sundpuhkusele, öine tänavavalgustus *jäävat* edaspidi ära, talvel teid enam lumest ei *puhastatavat*, kütmist *polevat* tänavu talvel üldse loota. [a]
- b. Marta *olevat* kapist võõra mantli *võtnud* ja selga *pannud*. [i] Pühajões *olevat tehtud* ka veeproovi, et kui põhja ei vaju, siis hoiab teda saatana käsi. [i]
- c. Strasbourg'i otsus on temagi meelest õige, ise *olnud* ta noor ja otsinud hellust, mida vend *ära kasutanud*. [a] .. praeguse „Kännu Kuke” nimelise restorani kohal aga *püütud* kala. [i]
- d. See *olnuvat* esimene sõna, mida portugallased 1520. a siia saabusdes kuulsid. [a] *Polnuvat* õige aeg – laulsid nad ühest suust. [a]

Üksik mineviku partitsiip ja vorm *olevat* + mineviku partitsiip on võrdväärsed paralleelvormid. Enamasti on nendega samatähenduslik, st vahendava tähendusega ka lihtminevikuliselt mõtestuv ennemineviku vorm *oli* + *Vnud/tud*, millel on siiski võimalik ka järelduslik või määramata kaudne tõlgendus (→ § 77). Sama ajatähendusega, kuid stiililt markeeritud ning harva kasutatav on keeleuuenduslik *nuvat*-vorm. Peale nende minevikuvormide kohtab vahel ka kahest mineviku partitsiibist (*olnud* / *oldud* + *Vnud/tud*) koosnevaid vorme. Nt

Pidu *olnud kestnud* juba omajagu, *oldud tantsitud* ja *laule lauldud*. [a]
 Lääneriikidega püüti luua paremaid suhteid, kui seda *oli oldud tehtud* siinamaani. [a]

Partitsiibi topeldamisega suurendab kõneleja distantssi enda ja lausega esitatu vahel, vähendades vastutust öeldu eest. Abiverbi partitsiip toimib niisugusel juhul distantsimarkerina (Kehayov 2004a: 820). Kahest mineviku partitsiibist koosneva vormi korral võib olla tegu ka retrospektiiviga. Sel juhul on põhiverbi partitsiip seisunditähenduses ja *olnud* / *oldud* = *olevat olnud* / *oldud* (→ § 52, § 65). Nt

Raamatukogu *olnud suletud* (= *olevat olnud suletud* / *kinni*).

Märkus. Kaudse kõneviisi minevikuaegade suhtes on grammatikud olnud erisugustel seisukohtadel. Osa grammatikuid alates Hans Einerist (1885), hilisemal ajal nt Johannes Valgma ja Nikolai Rimmel (1968), Karl Mihkla ja Aavo Valmis (1979) eristavad kaudses kõneviisis kindla kõneviisi eeskujul kolme minevikuaega. Üksikut mineviku partitsiipi (*näinud, nähtud*) on peetud lihtmineviku vormiks, vormi *olevat + Vnud/tud (olevat näinud / nähtud)* täismineviku vormiks ning kahe mineviku partitsiibiga vormi (*olnud näinud / oldud nähtud*) ennemineviku vormiks. Ilmselt on nii toimitud puhtvormilistest kaalutlustest lähtudes, sisulist ajasamasust arvestamata. Osa grammatikuid alates Elmar Muugist (1927) räägivad ainult ühest minevikuajast, nimetades seda enamasti täisminevikuks.

Keeleuuenduslik *nuvat*-vorm, mille pakkus kirjakeelde Oskar Loorits (1923a,b), ei tulnud esialgu üldse kasutusse. Selle kasutus hakkas pisut suurenema 1960. aastatest alates (Uuspõld 1983b: 66–67), olles siiski praegugi väga harv. Helle Metslangi (1991a) arvates võiks kasutust soodustada asjaolu, et sünteetilise (ühesõnalise) vormina on ta isomorfne kvotatiivi mineviku sisulise üheplaanisusega. Kuid kuna kvotatiivsena kasutatakse ka mineviku partitsiipi ennast, siis ei pääse see asjaolu mõjule.

vat-kvotatiivi asemel kasutatakse muidki grammatiseerunud evidentsiaalsuse väljendusvahendeid (→ § 77), eriti *pidama*-verbi preteritumi (a) ja *da*-infinitiivi (b) (peamiselt *olema*-verbi puhul). Nt

- a. Tagavälja Johanna, kes *pidi olema* lapse ristiema, sasis poisikesel turjast kinni ning siplev ja täiest kõrist röökiv Heinrich tiriti tuppa .. [i]
- b. Neiu tõrkus algul jubedalt vastu, itsitas ja ütles, et *olla* abielus. [i]
Ta *olla* ju ka naise *võtnud*, aga naine olevat niisugune .. [i]

Kaudse kõneviisi tekkest ja levikust

- § 97 *vat*-tunnuseline kaudne kõneviis pärineb Lõuna-Eesti murretest. Kirjakeeles muutus see üldiseks alles 1920.–1930. aastatel. Vane-
mas kirjakeeles kasutati kvotatiivses tähenduses *peab*-tarindit, 19. sajandi teisel poolel hakkas järjest rohkem levima *da*-infinitiivne

kvotatiiv, sajandi lõppkümnendel lisandus sellele *vat*-kvotatiiv ning infinitiivne kvotatiiv hakkas taanduma. *vat*-kvotatiivi kasutust soodustas ühelt poolt asjaolu, et *vat*-vorme saab moodustada nii personaalis kui ka impersonaalis, teiselt poolt aga Johannes Voldemar Veski ja Elmar Muugi keelekorralduslik tegevus (Kask 1984: 244–251).

Kirjakeeles on kaudne kõneviis seega suhteliselt hiline nähtus. Murretes esines seda ühel või teisel kujul märksa varem, Andrus Saareste arvates (Raun, Saareste 1965) on see tekkinud XVI–XVII sajandil. Väidetavasti on *vat*-tunnuseline kaudne kõneviis tekkinud kõnelemis- ja tajuverbe (*verba dicendi et sentiendi*) laiendavast oleviku partitsiibi partitiivvormist selle regrammatiseerumisel finiitvormiks, mida algul kasutati kõrvallauses, hiljem ka iseseisvas lauses (nt Ikola 1953: 41–43, Hakulinen, Leino 1987, Campbell 1991: 285–288), nt *Ta kuulis seal ühe mehe elavat* → *Ta kuulis, (et) seal üks mees elavat* → *Seal elavat üks mees*.

Kaudse kõneviisi partitsiibikujuliste minevikuvormide (*lugenud, loetud*) päritolu suhtes ühtne seisukoht puudub. On kaalutud kolme võimalust: a) *vat*-vormiga analoogiline areng: *Ta kuulis seal ühe mehe elanud* → *Ta kuulis, et seal üks mees elanud* → *Seal elanud üks mees* (Raun, Saareste 1965, Campbell 1991, Alvre 1993a, Künnap 1994), b) *olema*-verbi ellips kas kvotatiivse implikatsiooniga indikatiivi liitajavormist (*Seal oli elanud üks mees* → *Seal elanud üks mees*) või juba välja kujunenud kvotatiivi vormist (*Seal olla / olevat elanud üks mees* → *Seal elanud üks mees*) (Ikola 1953, Kask 1984, Künnap 1992, 1994, Metslang 1994e, Kehayov, Siegl 2007), c) algse (abiverbita) partitsiippredikaadi regrammatiseerumine finiitseks kvotatiivseks predikaadiks (Grünthal 1941, Muižniece, Metslang, Pajusalu 1999a, 1999b).

Kirjandust kvotatiivi kohta

AIRILA, MARTTI 1935. Viron kielen oratio obliqua'sta. | ALVRE, PAUL 1993. Anmerkungen zum obliquen Modus im Estnischen und Livischen. | CAMPBELL, LYLE 1991. Some grammaticalization changes in Estonian and their implications. | EREL, MATI 2001. Some notes on the grammaticalization of the verb *pidama* in Estonian. | EREL, MATI 2002. Evidentiality in Estonian and some other languages: Introductory remarks. | EREL, MATI, HELLE METSLANG, KARL PAJUSALU 2006. Tense and evidentiality in Estonian. | GRÜNTAL, VILLEM 1941. Itämerensuomalaisten kielten yksikön nominatiivi objektin edustajana aktiivin yhteydessä. | HAKULINEN, AULI, PENTTI LEINO 1987. Finnish participial construction from a discourse point of view. | IKOLA, OSMO 1953. Viron ja liivin modus obliquuksen historiaa. | KASK, ARNOLD 1983. Kaudse kõneviisi päritolust eesti keeles. | KASK, ARNOLD 1984. Eesti murded ja kirjakeel. | KEHAYOV, PETAR 2002. Typology of grammaticalized evidentiality in Bulgarian and Estonian. | KEHAYOV, PETAR 2004. Eesti keele evidentsiaalsussüsteem mõne teise keele taustal. Morfosüntaks ja distributsioon. | KEHAYOV, PETAR 2004. Eesti keele evidentsiaalsussüsteem mõne teise keele taustal. Semantika. | KEHAYOV, PETAR 2008. An Areal-Typological Perspective to Evidentiality: the Cases of the Balkan and Baltic Linguistic Areas. | KEHAYOV, PETAR, FLORIAN SIEGL 2007. The evidential past participle in Estonian reconsidered. | KLAAS, BIRUTE 1997. The quotative mood in the Baltic Sea areal. | KÜNNAP, AGO 1992. Elanud kord .. | KÜNNAP, AGO 1994. On the Uralic indirectal. | METSLANG, HELLE 1994. Temporal relations in the predicate and the grammatical system of Estonian and Finnish. | METSLANG, HELLE, MARIA-MAREN SEPPER 2010. Mood in Estonian. | MUIŽNIECE, LIENA, HELLE METSLANG, KARL PAJUSALU 1999. Eesti ja läti keele mineviku partitsiibi finiidistumine. | MÄGISTE, JULIUS 1952. Eesti nn. *da*-infinitiivilise kaudse kõneviisi selgituseks. | NUKKA, EILI 1999. Kaudsuse väljendamisest eesti ja soome keeles. | RÄTSE, HUNO 1971. Kas kaudne kõneviis on kõneviis? | SEPPER, MARIA-MAREN 2007. Indirectal in Literary Estonian. | TOOMET, PIRET 1999. Kaudne kõneviis tänapäeva eesti keele suulistes tekstides. | TOOMET, PIRET 2000. Mõnest kaudsuse väljendamise võimalusest tänapäeva eesti keeles. | UUSPÖLD, ELLEN 1983. Tänapäeva eesti kirjakeele grammatilise vormistiku mõningaist arenguist. | VIITSO, TIIT-REIN 1976. Eesti muutkondade süsteemist.

EITUS

Üldist

§ 98 Eitus ja jaatus on **kõneliigi** ehk **polaarsuse** kategooria liikmed. Eitus on lause tähenduskomponent, mis a) kummutab mingite asjaolude tõlevastavuse või b) keelab mingi tegevuse. Nt

- a. Täna ajalehed *ei ilmu*.
- b. Ära tee rumalusi!

Lause jaatava sisu märkimiseks ei kasutata tavaliselt spetsiaalseid vormivahendeid. Kui need esinevad, siis väljaspool öeldist. Jaatust märkivad rõhumäärsõnad võivad esineda üksnes vastuses küsimusele. Nt

Kas sa täna kinno lähed? – *Jah.* / *Jaa.* / *Jah* lähen. / *Lähen jah.* / *Lähen küll.* / *Lähen tõesti.*

Seetõttu kõneliigist kui öeldisverbi grammatilisest kategooriast rääkides peetakse silmas eeskätt eitust.

Mõjuala järgi liigitub eitus **lauseeituseks** ja **moodustajaeituseks**. Lauseeituse mõjualas on lause tervikuna (tema põhi-propositsioon) ja üldjuhul markeeritakse seda eesti keeles predikaatverbi juures, nagu eespool lauseis (a) ja (b). Vormistuslikult on lauseeitus seega ennekõike verbieitus. Lauseeitus võib olla küll fookustatud mingile muule lauseelemendile, mille markeerimiseks kasutatakse muu hulgas spetsiaalset eitusmarkerit *mitte*, kuid üldjuhul ei tühistata see verbieitust. Nt

Ta ei lähe *mitte koju*, *vaid tööle*.

Märkus. Iseseisva väitlause fookustamata lauseeitust nimetatakse vahel **standardeituseks** (Payne 1985, Miestamo 2005).

Moodustajaeituse mõjualas on üksnes lause moodustaja. Moodustajaeitusest ei olene (liitlause pealause või lihtlause enda)

predikaatverbi jaatav või eitav vorm ning seda vormistatakse ainult selle moodustaja juures. Nt

Jüri kartis, et Mare *ei tule*. – Jüri *ei kartnud*, et Mare *ei tule*. Ta püüdis end *mitte lasta* segada naaberkorterist kostvast lärmist. Ta lahkus sõnagi *lausumata*. Juhtum oli *ebatavaline*. Jüri käitus *ebaviisakalt*.

Märkus. Moodustajaeituseks on mõnikord nimetatud peale moodustajasise eituse ka mingile moodustajale fookustatud lauseeitust.

Lauseeitus

Eitav verbivorm

§ 99 Eesti kirjakeeles väljendatakse eitust muutumatu eituspartikli *ei* abil, mis eelneb eitusele omasele verbivormile – **konnegatiivile** või mineviku partitsiibile (liht- ja ennemineviku korral), moodustades koos sellega verbi eitava liitvormi, nt *ei tee*, *ei ole teinud*, *ei teinud*, *ei olnud teinud* jne).

Verbil *olema* on kaks eitavat vormi: *ei ole* ja *pole* (< *ep* + *ole*), minevikus *ei olnud* / *ei oldud* ja *polnud* / *poldud*. Nt

Ta *ei ole* = *pole* rumal.

Ta *ei olnud* kodus = *polnud* kodus.

Põhiline *olema* eitusvorm on *ei ole*. On kontekste, kus *pole* kasutus on ebaharilik, nt lakoonilised vastuslaused (a). Seevastu eitust tagaplaanile suruv rõhutu *pole* sobib hästi siis, kui eitus on fookustatud mingile muule lauseosale kui *olema*-verb (b) (vt ka Hennoste 2009). Nt

a. Kas sa söönud oled? – *Ei ole* / *?pole*.

b. Ma *pole* seda KUULNUDKI.

Partikkel *ei* on ajalooliselt endise eitusverbi ainsuse 3. pöörde vorm. Eitussõna *ei* on kaotanud kõik oma kunagised verbi omadused ja paikneb normaaljuhul lauses vahetult õeldisverbi ees, teda ei saa sellest lahutada muude sõnadega (a). Erandiks on juhtum, kus

ei on lause algul ja eituse fookuses on subjekt või muu nominaalne lauseliige (b) (→ § 102). Nt

- a. Ma homme *ei tule*. – *Ma *ei homme tule*.
- b. *Ei MINA seda tee*.

Märkus 1. Eituskonstruktsioon partikkel + konnegatiivne põhiverb on üsna üldine ka Eesti murretes. Kirderannikumurdes ja idamurdes (Kodaveres) on siiski säilinud ka soomepärase eitustarind: muutuv eitusverb + konnegatiivne põhiverb (*en enna, et 'pelgä, ei tule* jne). Tartu murdes esineb eitustarindit partikkel + muutuv põhiverb (*me ei sööme*).

Märkus 2. Ka enamikus murretes paikneb eitussõna põhiverbi ees. Võru murdes esineb siiski ka tagaeitust, nt *olõ_ei*, 'ei ole', *olõ_es* 'ei olnud', idaosas on seejuures tavaline eitussõna klitiseerumine (Lindström 1997), eitus on seega lähedane afiksaalsele eitusele. Tagaeitust esineb ka Kihnu murrakus, kus *-s* on mineviku kliitiline eituspartikkel (Koit 1963, Sang 1975), nt *joud akkas piäle enäm kellegil* 'jõud ei hakanud enam peale kellegi'; *meitel olõs* ('ei olnud') *siokest viletsust ennemä olagi*.

§ 100 Eitavat käsku ehk **keeldu** väljendab muutuv eitusabiverb koos põhiverbi käskiva kõneviisi vormiga: *ära tee (ärge tehke, ärgem tehkem, ärgu tehku)* (a). Mitmuse 1. pöördes kasutatakse keelu väljendamiseks käskiva kõneviisi vormi asemel enamasti siiski kindla kõneviisi vormi, kusjuures pöördelõpp liitub nii eitusverbile kui ka põhiverbile (*ärme teeme*), kõnekeeles tihti peale ainult eitusverbile, misjuhul põhiverb jääb väitlause konnegatiivi kujuliseks (*ärme tee, ärme lähe*) (b). Nt

- a. *Ära homme tule. Ärgu ta homme tulgu. Ärgem tehkem* ka voli-kogust kummitemplit! [a]
- b. *Ärme teeme* Eestist Kreekat. [a] *Ärme tee* majanduskasvust eba-jumalat. [a] Palun *ärme lähe* lapsikuks, räägime asjast. [N]

Eitussõna *ära* suuremat verbilisust eituspartikliga *ei* võrreldes näitab peale pöördumise ka see, et ta võib olla põhiverbist lahutatud muude sõnadega. Nt

- Seda ei ole, et kuulge, *ärme* täna proovi *teeme*, ei viitsi! [a]

Eituslause omadusi

§ 101 Peale eituse enda on eituslausel mõningaid muid iseärasusi jaatuslausetega võrreldes. Esiteks, eitus tühistab lauses totaalsuse ja partsiaalsuse vahelduse. Üldjuhul on eituslauses partitiivis nii eksistentsiaal- ja omajalause subjekt (a), objekt (b) kui ka objek-tikujuline kvantumimäärus (viimasele lisandub eituse korral liide -gi/-ki tähenduses 'vaevalt') (c). Nt

- a. Hoovis on *koer*. – Hoovis ei ole *koera*. Juhanil on *naine*. – Juhanil ei ole *naist*.
- b. Ma ehitasin *paadi* / *paati*. – Ma ei ehitanud *paati*.
- c. Me ootasime *aasta*. – Me ei oodanud *aastatki*.

Teiseks, leidub **eituslembeseid** sõnu ja väljendeid, mis esinevad ainult või eelistatavalt eitavas lauses (Sang 1983: 119–134): adverbid *veel* (vs. *juba*), *enam* (vs. *veel*) jne, verbid *parata*, *tarvitsema*, *tasuma*, *maksma*, *pruukima*; *kõssama*, *iitsatama*, *viitsima*, *passima*, *söandama* jne, pronoomenid ja proadverbid *ükski*, *iialgi*, *ealeski*, *sugugi*, *teragi*, *põrmugi*, *ühtigi* jne. Nt

Lõuna ei ole (*on) *veel* valmis. Vanaema ei ole (*on) *enam* noor. | Euroopa ei saa sinna mitte midagi *parata*, kui immigrandid tulevad paremat elu otsima. [a] Perele ma sellest esiotse *ei kõssanudki*. [a] Kõik vallad ei saa *iialgi* päästekomandosid. [a]

Samas on ka **jaatuslembeseid** sõnu ja väljendeid (Sang 1983 : 119–134), mis ei saa kunagi esineda või esinevad harva eitavas lauses: *juba* (vs. *veel*), *alles*, *veel(gi)* (vs. *enam*), *aina*, *üha*, *vaevalt*, *hädavaevalt*, *äärepealt*, *üle noatera*, *ligikaudu*, *keskeltläbi*, *umbes* jne. Nt

Vanaema on (*ei ole) *juba* vana. Haige jäi (*ei jäänud) *aina* jõuetu-maks.

Lauseeituse erijuhtumeid

Partikkel *ei* lause algul

§ 102 Eituspartikkel *ei* paikneb tavaliselt lause keskel vahetult verbi ees. Mõnel juhul, peamiselt suulises keeles võib eitussõna olla tõstetud lause algusesse – kas koos verbiga (a) või verbist lahku (b). Viimasel juhul nihkub verb enamasti päris lause lõppu. Lausealguline eitus on harilikult afektiivne fookustatud lauseeitus, kus eituse fookus on ühtlasi hüüu fookus. Nt

- a. *Ei lähe* MINA neid õpetama!
- b. *Ei* MINA seda tee! *Ei* SELLEST POISIST töömeest saa! *Ei* MEIE siia tule! – *Ei* me SIA tule!

Pronoomenid ja proadverbid lauseeituse fookuses

§ 103 Lauseeituse fookuses võivad esineda indefiniitsed asesõnad ja määrsõnad *keegi*, *miski*, *mingisugune*, *kuski*, *üldse* jne. Osa neist esinebki ainult eitavas lauses: *ükski*, *iialgi*, *ealeski*, *sugugi*, *teragi*, *ühtigi*, *põrmugi* jne. Fookustajana toimib partikkel *mitte*. Täislause on *mitte* fakultatiivne. Tema puudumisel näidatakse eituse fookusesse kuulumist pelgalt rõhutamise teel. Verb on mõlemal juhul eitavas vormis. Nt

Mind *ei* häiri (*mitte*) *miski*. Ta *ei* käi (*mitte*) *kuski*. Sa *ei* armasta mind (*mitte*) *üldse*.

Verbita vastuslauses on eituspartikkel obligatoorne, kusjuures peale *mitte* on siin kasutusel ka *ei*-partikkel. Nt

- Kes siin istus? – *Mitte* / *ei keegi*.
- Kus sa käisid? – *Mitte* / *ei kuski*.

Märkus. Kõnealuste pronoomenite ja adverbide ühendeid partikliga *mitte* (*mitte keegi*, *mitte kuski* jne) ning eituslembeseid asendavaid sõnu nii koos eituspartikliga kui ka ilma selleta (*mitte sugugi*, *sugugi*) on peetud ka eitavateks pronoomeniteks ja proadverbideks (nt Rajandi 1967b,

EKG II 1993). Nagu Joel Sanga uurimuses (1983) nii ka siin käsitletakse partiklit *mitte* neis ühendes siiski ennekõike eituse fookustajana.

Üldise sisuga intensiivistav adverb (*üldse, sugugi* jne) võib mõnes kontekstis ka ise puududa, misjuhul kasutatakse partiklit *mitte* ennast verbi eitust tugevdava elemendina. Nt

Ma kohe *mitte üldse / üldse / mitte ei tahaks* seda lubada. | Ja me *ei pea mitte* kartma, et meid ei mõisteta. [a] *Mitte ei taha* toriseda ega viriseda, aga nii hästi kukub välja. [a] Ma *ei tee* seda *mitte!* Ära *mitte proovigi* ära kaduda! [a] Alkohol ja pumppüss *ei sobi* kohe *mitte* kokku.[a]

Eitus rindtarindis

Eitus vastandava rinnastuse korral

§ 104 Vastandava rinnastuse korral markeerib eituse fookust samuti partikkel *mitte*. **Korrigeeriva** vastanduse puhul on eitav kas ees- või järelliige. Esimesel juhul on tegemist *mitte X, vaid Y* -vastandusega, teisel juhul *Y, mitte X* -vastandusega. *Mitte X, vaid Y* -vastanduse korral jääb ka verb tavaliselt eitavasse vormi. Lauseis, kus fookus paikneb verbi järel, on siiski võimalik ka jaatav verbivorm (b), kuid siingi on topelteitus ehk „eituse ühildumine” märksa tavalisem (a). Topelteitus on obligatoorne, kui fookuses on öeldisverb ise (c) või kui see fookus paikneb enne öeldist (d). Nt

- Laps *ei vaja mitte* maiustusi, vaid armastust.
- Laps *vajab mitte* maiustusi, vaid armastust.
- Kass *mitte ei maga*, vaid on surnud. – *Kass *mitte magab*, vaid on surnud.
- Mitte* isa *ei lähe* reisima, vaid ema. – **Mitte* isa *läheb* reisima, vaid ema.

Fookustada võib ka pelgalt rõhutamise abil, partiklit *mitte* kasutamata. Verb on niisugusel juhul obligatoorselt eitavas vormis. Nt

Laps *ei vaja* maiustusi, vaid armastust.

Eitava eesliikmega tarindid on pööratavad *Y, mitte X* -tarinditeks.
Nt

- a. Laps vajab armastust, *mitte* maiustusi.
- b. Kass on surnud, *mitte ei maga*.
- c. Reisima läheb ema, *mitte* isa.

Korrigeeriva lauseeituse puhul ei kehti tavalisele lauseeitusele omane partiaalsuspiirang. Võimalik on kasutada nii totaalset subjekti (a), objekti (b) kui ka kvantumimäärust (c). See kehtib ka „pööratud” konstruktsioonide kohta (d). Nt

- a. Juhanil *ei ole mitte naine, vaid* tulehark.
- b. Peeter ei ostanud *mitte auto, vaid korteri*.
- c. Me ei oodanud *mitte kaks nädalat, vaid kaks kuud*.
- d. Peeter ostis *korteri, mitte auto*.

§ 105 Partiklit *mitte* kasutatakse ka **mittekorrigeeriva** vastanduse järel liikmes. *Mitte* asendab siin eeskätt eitavat verbivormi (a), ehkki võib ühtlasi olla ka fookustav partikkel (b). Erinevalt korrigeerivast vastandusest kehtivad sellistes lausetes eituslause piirangud, nt osasihitis lause (b) järellauses. Fookustatud eituse korral nagu lauses (b) on eituspartikkel tavaliselt fookuse järel, mitte ees. Ka tõlgenduselt erineb fookustatud mittekorrigeeriv eituse korrigeerivast. Kui viimasel juhul on eeldatud ainult ühe võimaluse kehtimist, siis mittekorrigeeriva eituse puhul selline eeldus puudub, nt lause (b) puhul ongi loomulikum eeldus, et Peeter oleks võinud osta nii korteri kui ka auto. Nt

- a. Täna on ta tööl, (aga) homme *mitte* (= *ei ole*).
- b. Peeter ostis *korteri, (aga) autot mitte*.

Implitsiitselt vastandavad on ka *mitte*-vastuslaused. Nt

Kas sa meile tuled? – Täna *mitte*. [= Võib-olla kunagi hiljem, aga mitte täna / täna mitte.]

Eitus ühendava rinnastuse korral

§ 106 Kui lauseeituse mõjualasse jäävad ühendavalt rinnastatud moodustajad, pannakse rindtarindi viimase liikme ette eitav sidesõna *ega*, kui tahetakse näidata, et eitus käib iga rindliikme kohta eraldi (a), ning *ja*, kui rindliikmeid vaadeldakse koos (b). Nt

- a. Seal *polnud* enam loomi *ega* linde. Ma *ei* tahtnud süüa *ega* juua.
- b. Loomi *ja* linde seal *polnud*. Süüa *ja* juua ma *ei* tahtnud.

Tavalise lauseeituse korral pole eraldi- ja koosvaatluse eristus siiski enamasti kuigi oluline ja sidesõna valik on seetõttu kõikuv. Eraldivaatlus tuleb selgemini esile rindtarindi fookustamise puhul. Selleks pannakse rindtarindi ette eituspartikkel *ei*. Nt

Seal *polnud* enam *ei* loomi, linde *ega* inimesi. Ma *ei* tahtnud *ei* süüa *ega* juua.

Kui tahetakse näidata, et loend jääb lahtiseks, pannakse eituspartikkel *ei* iga rindliikme ette. Nt

Ta *ei* söö *ei* liha, *ei* kala, *ei* puuvilja. Ma *ei* tahtnud *ei* süüa, *ei* juua, *ei* ..

Rinnastav sidesõna *ega* lähtub eitussõna ja konnektiivse partikli ühendist *ei ka > eiga > ega* (Metslang, Habicht, Pajusalu 2011). See lähtetähendus on sidesõnas aga sel määral kustunud, et partikli *ka* võib lisada ka *ega*'le. Nt

Ma *ei* tahtnud süüa *ega ka* juua.

§ 107 Finiitsete verbitarindite rinnastust saab enamasti tõlgendada osalausete rinnastusena. Ühe osalause kõneliik ei olene teise kõneliigist. Kui mõlemad osalaused ongi eitavad, siis kummalgi juhul on tegemist sõltumatu lauseeitusega. Kuid järelliikme eitus on siingi tavaliselt *ega*-eitus, seda nii eitava (a) kui ka jaatava (b) eesliikme korral. Mõlemal juhul on *ega* asemel võimalik ka *ja ei* – eitava eesliikme puhul vähem kasutatava ja keelekorralduslikult halvemaks peetava variandina, jaatava eesliikme korral samaväärsena. Nt

- a. Ta *ei* hooli sinust *ega* / *ja ei* mõtle ka oma perele.
- b. See, mis oli, *on* möödas *ega* = *ja ei* tule enam kunagi tagasi.

Ega-lauses toimib eitussõnana kas *ega* üksi (a) või koos partikliga *ei* (b). Nt

- a. Väikeinvestor peab mõtlema rahulikult *ega* tohi tormata. [a]
- b. Ei ole see siin mingi foorum *ega ei* saa ka seda olema. [N]

***Ega* pealause algul**

§ 108 Pealause algul paiknev eituspartikkel *ega* võib täita mitut funktsiooni.

- 1) *Ega*-lause võib õigustada millegi eelnevat eitust (millegi toimumata jäämist), leevendada ootusvastasust vms (a, b). Konnegatiivile lisandub harilikult partikkel *ei* (a), kuid see võib ka puududa (b). Suulises keeles või suulise keele taolises kirjalikus ajakirjandus- või netikeeles kasutatakse seda tüüpi partiklit *ega* tihti peale ka jaatava verbivormiga (c) (Metslang, Habicht, Pajusalu 2011). Nt

- a. *Ega* see toit suurem asi *polnud*. [a] *Ega* ma kuigi palju teilt *ei küsiks*. [a] Mitte keegi pole seda varem teinud. *Ega* ma *poleks* vist lasknud ka. [a]
- b. Tema elu on voolanud nagu vaikne ojake – *ega* ta *oleks* tahtnudki paremat. [a]
- c. Aga mis seal salata, *ega* ma söön ka täna ainult Rakvere tooteid. [a] *Ega* selles on politsei ju ise süüdi, kui korralikud kodanikud palusid see ausammas ära viia. [a]

- 2) Lausealguline *ega* võib toimida eitava hüüupartiklina. Partikkel *ei* on verbi juures fakultatiivne. Nt

Ega MINA seda (*ei*) *tee*! | Mis te karjute, *ega* ma kurt *ole*! [a] *Ega* ma mingi invaliid või vaimselt alaarenenud *pole*, et mind aitama peaks!” [a]

- 3) Partiklit *ega* kasutatakse ka eitava küsipartiklina. Verbi juures on sel juhul enamasti partikkel *ei* (a), ehkki välistatud pole ka pelgalt konnegatiivi kasutus (b). Eitussõna *ei* ärajätt on seda loomulikum, mida afektiivsem on küsimus (c). Eitava küsipartikliga lause puhul on eitus tegelikult neutraliseerunud, st eitavavormilisel lausel on jaatav sisu (→ § 111). Nt

- a. *Ega te ei käinud seal?* | *Ega te ei lubaks mind läbi?* [a]
- b. *Ega te mu naist ole möödumas näinud?* [a]
- c. *Ega te ometi minu peale vihane ole?* [a]

Märkus 1. Suulises keeles kasutatakse partiklit *ega* ka küsijätkuna, enamasti ühendis *ega ju* või ka üksi, nt *Sa pole vastu, ega ju?* [N].

Märkus 2. Eitussõna on lähtekomponendiks ka emfaatilises kinnitavas partiklis *eks* (< *ei* + küsipartikkel *ko* + kinnitav kliitik -s) (Neetar 1966, Metslang, Habicht, Pajusalu 2011). Sellega seletub konnegatiivi kasutus ka *eks*-sõnaga algavates lausetes, nt *Eks ta natuke imelik lugu ole.* [a] *Eks me näe.* Aga *eks see jää igäihe enda otsustada, kas ta soovib enam silmailu või paremaid tulemusi.* [a] Et tänapäeval *eks*-sõnal eitavat sisu enam ei ole, siis asendatakse eitusvorm tihti peale pöördvormiga, nt *Kuid eks iga peremees otsustab ise, millal maaharimisega alustada.* [a] Nagu *ega* nii ka partikkel *eks* on olnud ka eitav küsipartikkel. Nüüdseks on see lause algul aga oma küsiva funktsiooni kaotanud, toimides selles tähenduses vaid lauselõpulise küsijätkuna, kas üksi või ühendeis *eks ole, eks ju*, nt *Te kohtusite mõnes pealinna baaris, eks?* [i] *Ma tahtsin pilada ennast selle viimase ütlemisega, eks ju?* [i] (Neetar 1966, Metslang, Habicht, Pajusalu 2011). Viimasel ajal on ta kaotamas sedagi positsiooni ühendile *on ju*.

Moodustajaeitus

- § 109 Moodustajaeitus on eitus, mille mõjualas on üksnes moodustaja, mitte lause tervikuna. Moodustajaeitus ei mõjuta predikaatverbi kõneliigi valikut – verb võib olla nii jaatavas kui ka eitavas vormis (a, b), *ega* tingi ka lauseeitusele omaseid süntaktilisi omadusi – partitiivsust (c) ja eituslembeste üksuste (d) kasutust). Nt

- a. Ma teadsin / ei teadnud, et sa ei armasta mind.
- b. Juhtum oli / ei olnud ebatavaline.
- c. Ta võttis raamatu (*raamatut) emalt luba küsimata.
- d. Peeter juba (*veel) teadis, et Mari ei tule.

Samas annab moodustaja eitamine tihtipeale sisu poolest lause-eitusega sama tulemuse. Nt

Ma tahan, et sa ära ei läheks. – Ma ei taha, et sa ära läheksid.

Ta paistab sellest mitte hoolivat. – Ta ei paista sellest hoolivat.

See on ebasobiv. – See ei ole sobiv.

Eituseluseks moodustajaks võib olla kõrvallause, infiniittarind, adjektiivi-, substantiivi- või adverbifraas. Kõrvallause eitus ei erine pealause eitusest, muude moodustajate eitus aga küll, kusjuures olenevalt moodustaja tüübist vormistatakse eitust erinevalt.

Infinitiivi- ja konverbitarindite kui suhteliselt kõrge lauselisusastmega tarindite puhul on võimalik eitust väljendada partikliga *mitte*, mis paigutatakse infiniitse verbivormi ette, harilikult vahe-tult (a–d). Seejuures konverbide (d) puhul lisandub teise võimalusena *ma*-infinitiivi abessiiv (*mata*-vorm), mõnikord koos kaassõnaga *ilma*. Nt

- a. Palun teid *mitte karjuda*! | Kui sul on ohtis, siis kõige parem on seda *mitte näppida* ja kindlasti *mitte katki pigistada*. [a]
- b. Ta veenis mind *mitte loobuma* oma põhimõtetest. | Kui teda on õpetatud *mitte kartma*, siis ta ei karda. [a]
- c. Ta paistab sellest *mitte hoolivat*.
- d. *Mitte hoolides* sõpradest, kaotame nende usalduse. Me õpime aja jooksul asju tegema neile tähelepanu *pööramata*. [a] Ta valitseb kogu maailma üle, midagi ei saa *ilma tema teadmata* või *lubamata* sündida. [a]

Nii atributiivse kui ka predikatiivse partitsiibi eitust vormistab samuti *mitte*. Kuid see võib olla nii iseseisev partikkel kui ka pre-fiks, kusjuures kasutus on kõikuv ja oleneb mitmetest asjaoludest. Nt

Ostukorvis olevate, kuid maksmiseks *mitte kinnitatud* tellimuste nimekirja võib leida rubriigis „Tellimused”. [a] – *Mittekinnitatud* andmetel on maailma vanimaks inimeseks aga hoopis Kasahstanis elanud naine Sakhan Dosova. [a]

seadust *mitte arvestav* ja teise inimesse küüniliselt suhtuv ametnik [a] – vabatahtlik, vaba tahet *mittearvestav* ja tahtmatu eutanaasia [a]

See õpetaja lihtsalt on liiga pealetükkiv ning teistega *mitte arvestav*. [a] – Riiklik diskontomäär on tavaliselt ühtne ja riske *mittearvestav*. [a]

Mineviku partitsiipide eitava vastena toimib ka *mata*-vorm, atributtarindis paralleelselt partikliga *mitte* (a), retrospektiivses predikatiivitarindis (b) ja verbide *jääma* ja *jätma*, *ununema* ja *unustama* laiendina ainuvõimaliku moodustajaeituse vormina (c).
Nt

- a. *Nende algul avanemata* (~ *mitte avanenud*) tagamaade ulatuses ja ilmes ongi luule ühiskondlik funktsioon. [a] Meie poolel teel oleku ja *lõpetamata* (~ *mitte lõpetatud*) remondi sümboliks saab Tallinna lennujaam. [a]
- b. Tööd *olid tehtud* / *tegemata*. Mul on seal juba *käidud* / *veel käimata*.
- c. Tööd *said tehtud* / *jäid tegemata*. Tööd *saadi tehtud* / *jäeti tegemata*. Tööd *ununesid* / *unustati tegemata*.

Adjektiveerunud partitsiipide ja adjektiivide eitust väljendab lisaks a) partiklile *mitte* (*mittesöödav*, *mittesoovitav*; *mitteteadlik*, *mittelõplik*, *mittetõine*) vähem regulaarselt ka b) prefiks *eba-* (*ebameeldiv*, *ebasoovitav*, *ebausutav*, *ebapäisiv*) ning c) karitiivisufiks *-tu* (*käändumatu*, *talumatu*; *arutu*, *andetu*, *lootusetu*, *õnnetu*). Karitiivisufiksiline *v-* või *tav*-partitsiibi eitus (*matu*-eitus) on modaalne (*talumatu* 'võimatu taluda'). Nt

- a. Vilja *mittesöödav* kest on sile ja umbes 5 mm paks. [a] Mäng on alaealistele *mittesoovitav*. [a] .. osa seltskonnast saab *mittetõist* tulu. [a]

- b. Nii et tervikuna on Malviuse versioon „Chessist” *ebaühtlane* ja *ebaveenev*. [a] Elu oli *ebakindel*, ent läks edasi. [a]
- c. Olukord on *talumatu*. Lotila on Urmeti kõrval *andetu* käpard. [a]

Substantiivide puhul väljendab eitust eelkõige a) abesiivi lõpp *-ta* (vahel koos kaassõnaga *ilma*), mõnevõrra ka prefiks b) *eba-* (*eba-tõde*, *ebaviisakus*) ja c) *mitte-* (*mitte-eestlane*, *mittesuitsetaja*). Nt

- a. 1971/72. aasta talv oli *lumeta*, kuid külm. [a] Seal lihtsalt elati *ilma armastuse*ta, üksteist vihates .. [i]
- b. Olen alati arvanud, et enamus ajakirjanduses antud kaalust alla võtmise soovitusi on pehmelt öeldes *ebatõde*. [a] Valetamine on viisakus, ja ausus – matslik *ebaviisakus*. [a]
- c. Lahkemad pistiseandjad on noored ja mitte-eestlased. [a]

Tuletuslike eitusmarkerite kasutus ja nende omavahelised suhted ei ole aga regulaarsed, olenedes alussõna tähendusest ja tavast. Mida väiksem on moodustaja lauselisuse aste, seda ebaregulaarsem eitusmarkerite kasutus on ja seda vähem on nende kirjeldamine süntaksi ülesanne.

Märkus. Ilmselt vene keele mõjul on hakatud mõnevõrra kasutama mitteprefiksaalset *mitte*-partiklit moodustajaeituse markeerimiseks ka väljaspool infiniittarindeid. Keelekorraldus on sellist kasutust tauninud, soovitades selle asemel kasutada lauseeitust. Vrd *Me oleme täna mitte viimased*. → *Me ei ole täna viimased*. *Angolas ma olen mitte esimest korda*. → *Angolas ei ole ma esimest korda*. See projekt *läheb mitte* sotsiaalministeeriumi kaudu. → See projekt *ei lähe* sotsiaalministeeriumi kaudu. Seadet *kasutatakse mitte* täie võimsusega. → Seadet *ei kasutata* täie võimsusega. See *on mitte* minu arvamus. → See *ei ole* minu arvamus.

Lauseeitus ja moodustajaeitus samas lauses

- § 110 Kui lauses on nii lauseeitus kui ka moodustajaeitus, siis üks harilikult tühistab teise ja lause tervikuna on sisult jaatav (a). See ei kehti kontraarse (vastupidise) vastanduse liikme eituse korral, kus

omaduse eitus hõlmab vaid selle piirastet, mitte vaheastmeid (b).
Nt

- a. Meie tegevus *ei jäänud märkamata* ka kohalikele võimudele. [a] (~ Meie tegevust märkasid ka kohalikud võimud.) Kahjuks *ei kulgenud* raamatukogu arengutee raskuste ja seisakuteta. [a] (~ Kahjuks kulges raamatukogu arengutee raskuste ja seisakutega.) Eurosooni murenemine *ei ole võimatu*. [a] (~ Eurosooni murenemine on võimalik.) Ma arvan, et elu *ei ole ebaõiglane*. [a] (~ Ma arvan, et elu on õiglane.)
- b. Juhan *ei ole andetu*. (≠ Juhan on andekas.)

Kuid ka juhul, kus kahekordne eitus võrdub semantiliselt jaatusega, ei pruugi see nii olla pragmaatiliselt. Näiteks eituslause *Meie tegevus ei jäänud märkamata ka kohalikele võimudele* eeldab jaatuslausest selgemini, et kohalikud võimud tavaliselt ei märka meie tegemisi.

Sisu ja vormi mittevastavusi eituse ja jaatuse väljendamisel

§ 111 Eitavate ja jaatavate lausete piir ei ole terav. On vormilt eitavaid lauseid, millel on jaatav sisu, ja vormilt jaatavaid lauseid, millel on eitav sisu. Sisule vastav on tihtipeale ka jaatuslembeste ja eituslembeste sõnade ja väljendite kasutus. Sellised laused on enamasti küsilauseid.

Retooriline küsilause väljendab esiletõstetuna väidet, mis on eituse-jaatuse poolest vastupidine sõnastatule (Metslang 1981: 105–109). Nt

- a. Kas tema *ei olegi* naine? (~ Tema on ju samuti naine!) | Kes siis seda *ei tea*, see on ju kooskäimise ja pidude panemise koht. [G]
- b. Kas ma *olen* siis lesbi? (~ Ma ei ole ju lesbi!) | Kes siis tänapäeval *enam* passi kasutab .. [D] Kas sa *oleksid ealeski arvanud*, et sa nii kaugele jõuad? [G]

Kahtlusküsilause on eituse-jaatuse suhted analoogilised retoorilise küsilausega (Metslang 1981: 98–101). Nt

- a. Kas ta *ei ole* juba küllalt kannatanud? (~ Arvatavasti on ta juba küllalt kannatanud.)
- b. Kas nad siinilmas *enam kohtuvadki*? (~ Arvatavasti nad siinilmas enam ei kohtugi.) Kas ta *maldab oodata*? (~ Arvatavasti ta ei malda oodata.)

Käskküsilausetest väljendavad eitavavormilised üldküsilause jaatavavormilistega võrreldes enamasti pehmemat (viisakamat) käsku või palvet (a). Vormilt eitavad eriküsilause kujulised käskküsilause väljendavad käsku, st on sisult jaatavad (b), vormilt jaatavad aga keeldu, st on sisult eitavad (c) (Metslang 1981: 109–111). Nt

- a. Kas te *ei lubaks* mind läbi? (~ Palun lubage mind läbi!)
- b. Miks sa mind *ei kallista*? (~ Kallista mind!)
- c. Kuhu sa *tormad*? (~ Ära torma!) Mis sa *naerad*? (~ Ära naera!)

Viisakusvahendina on eitus kasutusel ka tavalise, s.o mittekäskiva üldküsimuse korral. Nt

Ega teil külm ei ole?

§ 112 Mõnel juhul võib jaatava sisu edastamiseks kasutada nii jaatavat kui ka eitavat verbivormi, nt mööndlauseis (a) ja *kuni*-ajalauseis (b). Nt

- a. Mida sa ülemusest ka *arvad* = *ei arva*, käsu pead ikka täitma.
- b. Arstid streigivad, kuni ministeerium *on rahuldanud* nende nõudmised = *pole rahuldanud* nende nõudmisi.

§ 113 Vormilt jaatavale lausele võib anda eitav-kahtleva sisu rõhumäärsõna *vaevalt* (a), samuti lause algul fookustatuna sõnad *tuhkagi*, *tühjagi*, *sittagi* jms, mis muidu esinevad ainult eituslauses (b). Ka rõhumäärsõna *küll* kasutusest võib järelduda eitus (c).

- a. *Vaevalt* oskas 1992. aastal keegi ennustada, et saavutatakse niivõrd kiire areng. [a] Järgmised põlvkonnad *vaevalt* seda kuulevad, sest ilmuvad uued põlvkonnad uute ideedega. [a]
- b. *Tuhkagi* ta (seda) teab! ('Ei pea paika, et ta (seda) teab.') – Vrd: Ta ei tea *tuhkagi*. ('Ta ei tea mitte midagi') | Aga *tühjagi* ta uuesti tuli, see uni! [i] Ehitad interface'i ümber ja *sittagi* nad sind enam kätte saavad. [i]
- c. Usun ma sind *küll!* Tuleb ta sul *küll!*

Kirjandust eituse kohta

DAHL, ÖSTEN 2010. Typology of negation. | EREL, MATI 1977. Ühest eitamise viisist. | HENNOSTE, TIIT 2009. *Ei ole* ja *pole* kasutus suulises spontaanses eesti keeles. | KEHAYOV, PETAR 2009. Taboo intensifiers as polarity items: evidence from Estonian. | KOIT, ENN 1963. Eitus saarte murdes. | KÜNNAP, AGO 2001. *Es piab pidama*. | LINDSTRÖM, LIINA 1997. Eitus Võru murde suulises kõnes. | METSLANG, HELLE, KÜLLI HABICHT, KARL PAJUSALU 2011. Developmental paths of interrogative particles: the case of Estonian. | MIESTAMO, MATTI 2005. Standard Negation. | NEETAR, HELMI 1966. *eks*-laused. | PALDRE, LEHO 1998. Eitustundlikud üksused eesti keeles. | RAJANDI, HENNO 1967. Some general properties of Estonian negation system. | PAYNE, JOHN R. 1985. Negation. | PENJAM, PILLE 2010. Eituskategooria Heinrich Stahli eesti keeles. | SANG, JOEL 1975. Eitus Kihnu murrakus. | SANG, JOEL 1983. Eitus eesti keeles. | SAVIJÄRVI, ILKKA 1977. Itämerensuomalaisten kielten kieltoverbi I: Suomi. | SAVIJÄRVI, ILKKA 1988. Kieltoverbialkuiset lauseet itämerensuomalaisissa kielissä. | ZIEGELMANN, KATJA 2008. Eitusest eesti vanas kirjakeeles. | TAMM, ANNE 2011. Cross-categorial spatial case in the Finnic nonfinite system: Focus on the absentive TAM semantics and pragmatics of the Estonian inessive *m*-formative nonfinites. | UUSPÖLD, ELLEN 1978. Atributiivsete partitsiipkonstruktsioonide eitavad vasted. | UUSPÖLD, ELLEN 1983. Sanajärjestyksestä viron ja suomen kielteisessä lauseessa. | VIITSO, TIIT-REIN 2003. Põhiverbi muutumine eitussõna järel, *lingua franca* ja algkeel.

ISIK JA ARV. ÖELDISE ÜHILDUMINE ALUSEGA

Üldist

§ 114 Keeltele on omane alati näidata, kes sündmuse osalistest on ühtlasi kõnesituatsiooni osaline, s.o **kõneleja** ehk **esimene isik** või **adressaat** ehk **teine isik**, ja kes kõnesituatsioonist väljapoole jääv **kõnealune isik** ehk **kolmas isik**. Seda tehakse ennekõike isikuliste asesõnade abil, s.o leksikaalselt. Osaliselt dubleerib seda infot verbi morfoloogiline **isiku-** ja **arvukategooria** ehk **pööre**. Osaliselt sellepärast, et kui isikuline asesõna näitab mis tahes süntaktilises positsioonis olles oma referendi rolli kõnesituatsioonis (ka näiteks määrusena: ***Mul** tuleb ära minna*), siis pöördelõpp näitab (harvade eranditega) vaid lause täisalusega tähistatu rolli kõnesituatsioonis (nt ***Ma** pean koju minema*).

Süntaktilisest aspektist on isiku- ja arvuvormi olemasolu öeldisverbil verbi **ühildumine** täisalusega. Täisalus toimib ühildumise kontrollijana, öeldisverb sihtmärgina ning pöördelõpp ühildumise markerina. Kuna eesti keeles on sõnajärg vaba, siis puhtsüntaktiliselt pole verbiühildumine liiane nähtus, vaid vajalik täisaluse identifitseerimiseks. Ka lauseis, kus alus puudub, ei osuta pöördelõpp mitte igasugusele referendile, vaid üksnes niisugusele, mis sobivail tingimusil võinuks saada nominatiivse grammatilise subjekti vormi. Nt

Ehitan maja. – *Ma ehitan maja.* Ehita! maja. – *Sa ehita! maja.* Oma tööd peab armastama. – *Oma tööd peab igaüks armastama.*

Pöördekategoorial on distributiivseid ja semantilisi piiranguid. Pöördekategooria puudub eitava kõneliigi vormides (v.a imperatiiv) ning kvotatiivi ja jussiivi puhul ka jaatava kõneliigi vormides. Loetletud vormide korral võib subjekti isik ja arv väljenduda üksnes leksikaalgrammatiliselt, s.o aluseks oleva pronoomeni või

noomeni kaudu. Pöördekategooriat ei pruugi esineda ka konditsionaali jaatava kõneliigi vormides (→ § 81).

Osa verbe on semantilistel põhjustel **vaegpöördelised**. Kuivõrd kõneleja on inimene, kuulaja elusolend, siis ei kasutata 1. ja 2. pöördes verbe, mis väljendavad ainult elutu objektiga toimuvaid protsesse, nt *esietenduma*, *laekuma*, *avarduma*, *pimenema* jne (*Tuba pimenes.* – **Mina pimenesin.*) Stilistiliselt markeeritud kontekstis või personifikatsiooni korral võivad mõned niisugused verbid siiski 1. ja 2. pöördes esineda. Nt

Saja, saja, vihmakene. Kuhu sa *vulised*, ojakene? „Mina *tiksun* oma tiksumisi ega hooli teie rabelemisest”, ütles seinakell.

Mitmeid loodushäali või somaatilisi protsesse kirjeldavad verbid on inimtegevusele kohaldatavad, kuid seejuures lisandub harilikult tugev pejoratiivne värving. Nt

Mis sa *krigised*? Mis asja sa *sügeled* siin päevad läbi ringi, istu rahulikult paigal!

On ka vaegpöördelisi verbe, mis normaaljuhul esinevad ainult ainsuse 3. pöörde vormis. Need kirjeldavad tegijata looduslikke protsesse või inimese füsioloogilisi seisundeid, samuti niisuguseid loodusilminguid, mis on seotud üheainsa kindla loodusliku esemega. Nt

Eile *müristas* kõvasti. Kas täna *sajab* jälle? *Iiveldab*. Päev *koidab* juba. Päike *loojus* metsa taha.

Nihkunud leksikaalse tähenduse korral võivad sellisedki verbid esineda kõigis pöördeis. Nt

Poisid *müristasid* täiest kõrist naerda. *Sadasin* sealt katuselt alla, ilma et oleksin jõudnud appigi karjuda. Tema peas *koitsid* juba uued ja üha kummalisemad ideed.

Pöörete tähendused

Pöörete põhitähendused

§ 115 **Ainsuse 1. pööre** (1sg) väljendab seda, et subjektisik on identne kõnelejaga. Nt

(*Ma*) sõidan Tartusse.

Mitmuse 1. pööre (1pl) väljendab seda, et subjektisikuid on kaks või enam ja üks neist on identne kõnelejaga. Nt

(*Me*) sõidame Tartusse.

Kui teiseks subjektisikuks on kuulaja, on tegemist **inklusiivse mitmuse 1. pöördega**. Alati inklusiivne on käskiva kõneviisi mitmuse 1. pööre. Nt

Sõitkem Tartusse.

Ainsuse 2. pööre (2sg) väljendab seda, et subjektisik on identne kuulajaga. Nt

(*Sa*) sõidad Tartusse.

Peale põhitähenduse võib 2sg väljendada ka üldisikut (→ § 116).

Mitmuse 2. pööre (2pl) väljendab seda, et subjektisikuid on mitu ja vähemalt üks neist on kuulaja, mitte ükski aga kõneleja. Nt

(*Te*) sõidate Tartusse.

Mitmuse 3. pööre (3pl) väljendab seda, et subjektisikuid on vähemalt kaks, kuid ei kõneleja ega kuulaja ei kuulu nende hulka. Nt

Nad elavad meie lähedal. Metsas kasvavad *puud*. *Aknad* avanevad aeda.

Ainsuse 3. pööre (3sg) näitab üksnes seda, et subjektisik pole ei kõneleja ega kuulaja, andmata subjektisiku kohta konkreetsemat infot. 3sg on pöördekategooria kõige neutraalsem (markeerimata)

liige. See võib esineda küll vastandatuna 3pl-le siis, kui subjektisikuid on üks:

Ta elab meie lähedal. Metsas kasvas kuusepuu,

kuid peale selle kasutatakse teda ka üldisikulises lauses (→ § 116).

Üld- ja umbisikule viitavad pöörded

§ 116 Üldisikuline 3sg. 3sg kui markeerimata isikuvorm võib esineda üldisikulises lauses, kus tegevussubjekti eksplitsiitse väljenduse puudumine näitab, et tegevussubjekt võib olla kes tahes inimene (või personifikaat). Nt

Selle töö *teeb* ('kes tahes, igaüks') ära poole tunniga.

Üldisikulisele tegevussubjektile ei pruugi spetsiifilise isikuga täislauses tingimata vastata (täis)alus. Selleks võib olla ka muus funktsioonis ja vormis tegevussubjekt, näiteks adverbiaal adessiivis (a) või allatiivis (b), kogejalauses ka objekt (c):

- a. Siin *on igav* olla. – Siin *on teil igav* olla. Siin *tuleb ettevaatlik* olla. – Siin *tuleb inimestel ettevaatlik* olla. Pole põhjust loengut ära jätta. – Neil pole põhjust loengut ära jätta.
- b. *Paistab*, et loeng jääb ära. – *Mulle paistab*, et loeng jääb ära.
- c. *Üllatab*, et maakera on ümmargune. – *Mind üllatab*, et maakera on ümmargune.

Üldisikuline 3sg-lause väljendab potentsiaalset (irreaalset) sündmust ja selle predikaadiks on sageli mitte-episteemilise tähendusega modaalverb (a). Lauseis, mille üldisikulisele subjektile vastab täislause grammatiline subjekt, saab modaalse tõlgenduse ka muu verb (b). Nt

- a. Seda *võib / saab / tuleb / on vaja / maksab* teha / *peab* tegema.
- b. Selle töö *teeb* ära (= võib ära teha) poole tunniga. Nooruses *omandab* kõike kergesti. Seal *kuuleb* huvitavaid asju.

Üldisikuline 3sg erineb tähenduselt üldisikulisest impersonaalist, millel puudub modaalne tõlgendus (→ § 131). Nt

- a. Leib söödi kohe ära.
- b. Eestis süüakse musta leiba.

Süntaktiliselt erineb üldisikuline 3sg impersonaalist muu hulgas selle poolest, et täisobjekt ei ole nominatiivis, vaid genitiivis. Nt

Nooruses õpitakse *võõrkeel* kergemini selgeks. – Nooruses õpib *võõrkeele* kergemini selgeks.

§ 117 Üldisikuline 2sg. Üldisikuliselt võidakse tõlgendada ka ainsuse 2. isiku pronoomenit ja 2. pööret. Erinevalt üldisikulisest 3sg-st ei pruugi selline lause olla modaalne. Nt

(*Sa*) teed tööd ja näed vaeva, kuid kasu ei mingit. Kelle leiba (*sa*) sööd, selle laulu (*sa*) laulad.

§ 118 Umbisikuline 3pl. Mitmuse 3. pöörde vorme kasutatakse vahel indefiniitse isiku ehk umbisiku väljendamiseks, s.o impersonaali sünonüümina. See kehtib eriti verbi *rääkima* kohta, mille 3pl kasutatakse indefiniitsele teateallikale viidates. Kuid mõnel määral esineb muudegi verbide 3pl vormi umbisikulist kasutust, nt indefiniitsele võimule viidates. Nt

Räägivad = *räägitakse*, et tänavu tuleb külm talv. *Tahavad* mind (= mind *tahetakse*) sõjaväkke võtta. | Väga tahaks sinuga Prahast jalgutada. Üldse Tšehhoslovakkias ringi sõita. *Räägivad*, et on ilus maa. [i] Selge, et invaliidsuspensioniga endal kokka ei pea ja kauaks seda pensioni ikka on, arvata, et aasta pärast *võtavad* ära. [i]

Kõneleja ja kuulaja kaudne väljendamine

§ 119 Dialoogis on kõnelejale iseloomulik vältida peamiselt viisakuskaalutlustel otsest viidet iseendale või kuulajale, varjata iseenda või kuulaja „nägu”. Põhilised viisakusstrateegiad on kõnelejat ja kuulajat lähendav ehk positiivne strateegia ning distantseeriv ehk negatiivne strateegia. Esimesel juhul kaasab kõneleja näiliselt kas kuulaja iseenda tegevusse, nt (juuksur kliendile:) *Kuidas me lõikame?*, või iseenda kuulaja tegevusse, nt (arst patsiendile:) *Teeme suu lahti*. Teisel juhul seob kõneleja iseenda või kuulaja justnagu kõnesituatsiooni väliste ebamääraste isikutega, nt *Kuidas te end tunnete?* Viisakuspragmaatikat vormistab mitmuse kasutamine ainsuse asemel – meietamine ja teietamine, 3. isiku kasutamine 1. ja 2. isiku asemel või isiku väljendamatata jätmine.

Lähendav strateegia avaldub meietamisena. Seda kasutatakse põhiliselt teenindaja ja kliendi, samuti lektori ja kuulajate suhtluses. Iseennast meietab kõneleja oma tegevuse kirjeldamisel või soovi esitamisel (a), vestluspartnerit peamiselt käsu või ettepaneku tegemisel (b). Nt

- a. (Lektor kuulajatele:) *Kirjutame* tahvlile järgmise valemi. (Ostja müüjale:) *Võtame* ühe „Värska”.
- b. (Arst patsiendile:) *Teeme* nüüd suu lahti! (Õpetaja õpilastele:) *Avame* õpikud leheküljelt 238!

Distantseeriv strateegia on lähendavast strateegiast märksa rohkem levinud ja kasutab kõiki loetletud vahendeid.

- 1) Ilmselt venemõjulist distantseerivat (kuulajat mittekaasavat) meietamist kasutab kõneleja iseendale osutamisel mõnikord teaduskeeles (a). Tänapäeval kasutatakse seda järjest vähem ning alati polegi selge, kas rakendatud on distantseerivat või hoopis lähendavat strateegiat. Klassikaline distantseeriv meietamine on ilukirjandusest tuntud nn majesteedimitmus (b). Nt

- a. Artiklis *vaatleme* puukborrelioosi põhisümptomeid. *Meil* õnnestus avastada seda haigust tekitavad bakterid.
 - b. *Meie*, tsaar Nikolai I, *käsime* ..
- 2) Hoopis rohkem on levinud teietamine, s.o ainsuse asemel mitmuse 2. isiku vormi kasutamine kuulaja väljendamisel, ehkki seegi on hakanud asenduma solidaarsussinatisega. Nt

Te olete nii tagasihoidlik. Teed soovite? Palun *istuge!* *Teist* räägiti eile raadios.

Erinevalt teistest siin vaadeldavaist distantseerimisvahendeist on pronoomen *teie* ja mitmuse 2. isiku vormid muutnud oma tähendust – saanud mitmusliku põhitähenduse kõrvale „viisaka ainsuse” tähenduse, muutunud ainsuse 2. isiku (kuulaja) (leksikaal)grammatilisteks viisakusvormideks. Uuele tähendusele vastab ka nende süntaktiline käitumine. Erinevalt põhitähenduses kasutatud vormidest ei nõua nad mitte öeldistäite mitmust, vaid ainsust (nt *Te olete tubli.*).

- 3) Teadusstiilis ja mujalgi võib kõneleja osutada iseendale või rühmale, kuhu ta kuulub, *mina / ma* või *meie / me* asemel sageli kirjeldavate nimisõnafraasidega, nagu *siinkõneleja(d)*, *siinkirjutaja(d)*, *käesoleva artikli autor(id)*, *teie ees seisja(d)*, *teie alandlik teener* jms. Nt

Niisiis on olemas mitmeid arvamusi, kuid *siinkirjutaja lähtub* eelkõige sellest viimasest seisukohast. [t]

Kirjeldavat substantiivifraasi, nime, tiitlit vms kasutatakse lauses ka osutamaks kuulajale või rühmale, kuhu kuulaja kuulub. Nt

(Teenindaja kliendile:) Mida *härä* soovib? Kas *Mart* on Saaremaalt? Kes *siinolijatest* on Jaan Tamm?

Tavalisem on siiski nime, tiitli vms vormistamine üttena ja lauses 2. isiku pronoomeni kasutamine. Nt

Mart! Kas *te* olete Saaremaalt?

Varem kasutati 3. isiku väljendusvahendeid 2. isiku väljendamiseks rohkem. Kõnes oli tavaline ka 3. isiku pronoomeni kasutamine viisaka pöördumisvormina. Nt

Mis tööd *ta* teeb?

- 4) Levinud distantseerimisvõte on isiku varjamine, s.o väljendamata jätmine. Ilma subjektita 3sg kasutatakse kokkulepetes inklusiivse *meie* asemel (Lindström 2010: 107). Nt

et siis *võtab* ühendust kahe nädala pärast kui sa tagasi oled.
(= võtame siis ühendust ..) [s]

Üldisikulist 3sg kasutatakse kõneleja osutamiseks emotsiooni, võimaluste-vajaduste (modaalsuse) või soovi väljendamisel (a) ning kuulajale viitamiseks modaalse käsu, keelu või loa korral (b). Üldisikulist 2sg kasutatakse kõneleja viitamiseks (c). Nt

- a. *Hämmastab*, kui sarnased nad on. Kuhu selle *võib panna?*
Paistab, et varsti *võib* hakata sadama. Mõnikord *tekib tahtmine*
kõik nurka visata.
- b. *Peab* rohkem sööma! *Võib* tulla! *Ei tohi* niimoodi rääkida!
- c. Mõnikord *tahad* kõik nurka visata.

Märkus. Tavaline vahend kõneleja või kuulaja varjamiseks on ka impersonaal, seda nii kanoonilisel kujul kui ka oma perifrastilistes variantides, nt *Käesolevas töös vaadeldakse* (= *ma vaatlen / meie vaatleme*) *tigude paljunemist*. Mis siin *tehakse* (= *sa teed / teie teete*)? *Eile sai* kõvasti tööd *tehtud* (= *egin / tegime*) jne (→ § 131).

Neil juhtudel, kus verbil puudub pöördelõpp, nt eituse ja konditsionaali puhul, varjatakse kõnesituatsiooni osalisi ka pelgalt pronoomeni ärajätu abil (Lindström 2010). Kõneleja viitab hrl väitlause (a), kuulajale aga küsimus, käsk või keeld (b). Nt

- a. Ei lugenud kuskilt välja, et palju siis hinnaks ka tuleb asjal? [s]
- b. Uusi ei taha osta? [s]

Väga tavaline on pöördelõpu puudumisel 1. isiku pronoomeni väljajätt juhul, kui pronoomenit laiendab refleksiivpronoomen *ise*, mis toimib vastandavas tähenduses lisandina (a). Harva esineb sellisel juhul ka 2. isiku pronoomeni väljajätu (b) (Lindström 2010). Nt

- a. suht rets, *ise* küll ei läheks sinna. [s]
- b. Odavalt lihtne asi see faili krüpteerimine, kas *ise* ei oska või? [s]

Isikuühildumine

§ 120 Kui täisaluseks on 1. või 2. isiku asesõna, siis pöördemuudetega kõneviisides on öeldisverb vastavalt 1. ja 2. pöördes, 3. isiku asesõna või substantiivi korral 3. pöördes. Nt

Ma loen. Sa loed. Ta loeb. Me loeme. Te loete. Poiss loeb. Nad loevad. Poisid loevad.

Kui täisalusteks on rinnastatud isikulised asesõnad või ase- ja nimisõna(d), siis määrab öeldisverbi isikuvormi harilikult isikuhierarhias kõrgemal paiknev asesõna:

ISIKUHIERARHIA: 1. isik > 2. isik > 3. isik

Mina ja sina loeme. Sina ja tema loete. Mina ja Peeter loeme. Sina ja Peeter loete. | See tähendab seda, et selle raha oleme *mina ja sina* leiavapoes kinni maksnud. [a] Tunnistad, et *sina ja Tatjana tegite* mulle sarved pähe. [i] Ja veel ütlen ma sulle seda, et mul ei oleks parteisse astumise vastu midagi, aga niikaua kui seal *oled sina ja teised sinu-sugused*, ma küll ei lähe. [i]

Kui rindühendis on peale 1. või 2. isiku pronoomeni 3. isiku pronoomen või nimisõna, mis paikneb verbile lähemal kui 1. või 2. isiku pronoomen, võib verb olla ka 3. pöördes. Seega ühildaja valikul võib niisugusel juhul rakenduda isikuhierarhia põhimõtte asemel lähimuse põhimõte. Nt

Ma näen, kuidas *mina ja mu lapsed saavad* vabaks jõude-elust [a] .. *sina ja su pere austavad* meid iga päev sellega, et usaldavad meie kanda oma tagumikud! [i] Hea küll, otseselt ei allugi, aga kaudselt *alluvad nii meie asutus kui ka mina ise* sulle. [i] No mulle väga meeldivad paljad naised, aga ma hakkasin mõtlema, et miks *mina või üldse keegi seal peab* plaate mängima. [a]

Arvuühildumine

- § 121 Kui 3. pöörde vaegisikulised kasutused kõrvale jätta, siis oleneb õeldisverbi arvuvormi valik subjekti vormist või sisust. Kui aluse peasõnaks on loendatav (jaotamatu) sõna, s.o sõna, mille puhul ainsuslikku sisu annab edasi ainsuse vorm ja mitmuslikku mitmuse vorm (nt *poiss – poisid*), siis on õeldisverbi arvuvorm alati vastavuses aluse arvuvormiga. Nt

Ta / poiss loeb. – Nad / poisid loevad. Raamat oli igav. – Raamatud olid igavad.

Kõikuvusi verbi arvuvormi valikul esineb subjektide puhul, mille sisu ja vorm ei ole kooskõlas, s.o subjektide puhul, millel on mitmuse vorm, kuid ainsuslik sisu (nt mitmussõnad, üksikobjektide mitmuslikud nimed), või ainsuse vorm, kuid mitmuslik sisu (nt kollektiivsubstantiivid ja hulgafraasid), samuti siis, kui subjektiks on rindtarind või komitatiivtarind.

Õeldise arvuvorm, kui alus on mitmuse vormis, kuid sisult ainsuslik

- § 122 Mitmuse vormis, kuid ainsusliku sisuga sõnade puhul määrab õeldisverbi arvuvormi tavaliselt aluse arvuvorm, st ühildumine on vormiline (süntaktiline). Eriti kehtib see päris mitmussõnade ehk *plurale tantum* -sõnade puhul, nagu *püksid, käärid, sarlakid, pulmad*. Nt

Püksid läksid katki. Pulmad olid suurejoonelised.

Kui aluseks on üksikobjekti mitmuslik pealkiri või nimi, siis võib öeldis olla nii mitmuses (ühildub süntaktiliselt) kui ka ainsuses (ühildub semantiliselt). Nt

„*Suvitajad*” mõjutasid Eesti filmi arengut. – „*Suvitajad*” (= film „*Suvitajad*”) valmis poole aastaga. | Nõmme linnaosa vanema Rainer Vakra sõnul ei saa linnaosavalitsus nõustuda tegevusega, mis rabateid ja sealset keskkonda kahjustada võiks, *kirjutasi* Nõmme Sõnumid. [a] Mitmed Nõmme linnaosavalitsuse poole pöördunud elanikud on kurnanud, et onkoloogiahaigla patsiendid käivad haigla riietes piirkonna terviseradadel jalutamas, *kirjutab* Nõmme Sõnumid (= *ajaleht Nõmme Sõnumid*). [a]

Öeldise arvuvorm, kui alus on ainsuse vormis, kuid sisult mitmuslik

§ 123 Vormilt ainsusliku, kuid sisult mitmusliku aluse puhul esineb kõikuvust öeldisverbi arvuvormi valikul rohkem.

Kollektiivsubstantiivid *rahvas, seltskond, kamp, rühm* jms väljendavad üldjuhul (s.o omaette, väljaspool hulga fraasi esinedes) kollektiivi kui piiritletud hulka (tervikut). Neil on nii ainsuse kui ka mitmuse vorm ning nad käituvad nagu loendatavad nimisõnad – verbi arvuvorm oleneb sellest, kummas arvus kollektiivsubstantiivi parajasti kasutatakse. Vrd

Rahvas elab hästi. – Rahvad tahavad rahu.

Kollektiivne indefiniitpronoomen *kõik* tingib kord öeldisverbi mitmust, kord ainsust, olenevalt sellest, kuidas mõtestub see fraas või sõna, mida ta asendab – kas distributiivset või koguhulka tähistavana. Vrd

Kõik (= kõik inimesed) *said* oma osa: noor naine, kes imetas last, mõned täiskasvanud tüdrukud ja üsna pisikesed poisid-plikad. [i] – Sasiga varustatud ase, sellel olev vaip, lina, püksid, jänesevillast padi – *kõik* (= kõik see) *võtab* kohe tuld. [i]

Hulgafraasist aluse puhul oleneb öeldisverbi arvuvorm kõigepealt hulgasõna laiendist. Kui selleks on **loendamatu** nimisõna (nt *suhkur, vesi, rõõm*), on öeldisverb alati ainsuses. Nt

Moosile *kulus kilo suhkrut. Osa / enamik / muist suhkrut jäi kasutamata.*

Kui hulgasõna laiendiks on **loendatav** nimisõna (nt *inimene, maja, mägi*), siis oleneb öeldisverbi vorm hulgasõnast, lausetüübist ja hulgafraasi definiitsusest.

Adverbid *palju, vähe, natuke* tingivad verbi ainsuse vormi oma kvantitatiivse ebamäärasuse tõttu. Nt

Trammis *oli palju / vähe inimesi.*

Osa väljendavad substantiivid *osa, enamik, muist*, harva ka üldisema hulgatähendusega kollektiivsubstantiivid *hulk, rühm, kamp, jõuk* jms nõuavad eksistentsiaal- ja omajalause (a) verbi ainsust, normaallause (b) lubavad ka mitmust. Nt

- a. Koolis *oli osa / enamik õpilasi. Lähedal lõhkes mitu kuuli. Mul oli vaid osa selle sarja raamatuid. Mul oli kodus hulk vanu raamatuid.*
- b. *Osa / enamik / muist õpilasi sai (~ said) kahed. | Hirvuäratavalt suur hulk inimesi joob end jaaniõhtul ühekorraga täis! [a] Suurem hulk inimesi eraldavad nähtavasti vähe tähelepanu mõtisklusele surmast .. [a] Kamp poisse tegeles ilmselt millegi keelatuga. Kamp mehi istuvad ja joovad laua ääres .. [a]*

Pronumeraalide *paar, mitu, tosin* (a) ja põhiarvsõnade (b) puhul kasutatakse nii verbi mitmuse kui ka ainsuse vormi. Nt

- a. *Paar selles piiripunktis olnud inimest arvavad, et saateauto katusel on kaks sinist vilkurit. [a] Paar sõnavõtjat rõhutas, et majanduslikult tugevate riikide investeeringute puhul nii öelda nõrgematesse on kaks takistust. [a] Seinte ääres seisid vaid paar viljasalve, mis lõhnasid meeldivalt .. [i] Möödus veel paar päeva. Mitu Pärnu hotelli taotlevad endale tärne juurde .. [a] Mitu tunnistajat aga väidab, et auto lähenes suure kiirusega .. [a] XX sajandi lõpus olid*

konkureerimas juba mitu majandusdünastiat .. [i] Ühe pildi peal istus mitu naist ümber väikese laua .. [i]

- b. Kuid rohkem ta tulistada ei saanud, sest *kolm meest kargasid* talle kallale ja paiskasid pikali maha. [i] *Kolm vene fraktsiooni liiget jäi* erapooletuks. [a] Pöösaste varjus *seisid kolm meest*, vennad Roostepõllu metsatalust. [i] Tartu nahahaiguste kliinikus *võtab* iga päev suguhaiguse kahtlusega inimesi *vastu kolm arsti*. [a]

Põhiarvsõna puhul eelistatakse normaallauses siiski ülekaalukalt mitmust. Ainsus domineerib seevastu eksistentsiaallauses, seda iseäranis siis, kui arvsõnafraas väljendab ebamäärast hulka. Nt

Koosseis on aastast aastasse kahanenud, kuid viimati *istus* laua taga siiski veel *ligi kümme ätti-mutti*. [a]

Kui arvsõnafraasil on määratlev või mis tahes mitmuslik täiend, siis on õeldis mitmuses. Nt

Need / kõik kümme poissi meie klassist *astusid* ülikooli. *Esimesed kaks meest hakkasid* odadega seppa torkima. *Tulid ka teised neli*. *Ülejäänud viis-kuus õpilast võivad* koju minna. *Viimased kaks aastat möödusid* kiiresti. *Järgnevad paar suvekuud kujunesid* mul üsna pingelisteks. | .. nendega *olid* kaasas veel *mingid kolm poissi*. [G]

Omajalauses tingib lauselõpuline arvsõnafraas alati öeldise ainsuse vormi. Nt

Neil *oli* mitu / kolm koera.

Märkus. Vormilt ainsusliku, kuid sisult mitmusliku aluse puhul võib täheldada nihet öeldisverbi ühildumise süntaktilisuse, s.o vormilisuse suunas. Kui tänapäeval on öeldisverbi ainsus kollektiivsubstantiivi puhul üldine, siis 1890. aastate kirjakeeles ei olnud niisugusel juhul haruldane ka mitmuse kasutus, seda eriti sõna *rahvas* puhul. TÜKKi 1890. aastate allkorpuse põhjal esines ligi veerand sõna *rahvas* kasutustest mitmusliku öeldisega, nt *Selle peale tuli vaheaeg, kus siis rahwas koolimaja õuel asusid, et seal lahkes looduses pidu edasi pidada* [a]. Veel 1930. aastatel pidas Johannes Aavik oma õigekeelsusgrammatikas (1936: 82) vajalikuks

märkida: „Vältida tuleb ka niisuguseid ütlusi kui 'rahvas *räägivad* (pro *räägib*)', kuigi niisugune mitmuse tarvitamine esineb rahvamurdeis.” Verbiühildumise suuremat süntaktilisust tänapäeval näitab seegi, et mitmuse tarvitamine hulgafraasi korral on selgelt vähenenud. 1890. aastatel oli TÜKKis hulgafraasi puhul mitmusevormilist verbi tervelt 85,3% (87 juhul 102-st), ainsusevormilist aga 14,7%, 1980. aastatel aga oli mitmuse ja ainsuse kasutus umbes võrdne (Erelt 2000: 187–188).

Öeldisverbi arvuvorm, kui alus on rindtarind

§ 124 Rinnastatud ainsuslike aluste puhul on öeldis põhijuhul mitmuses. Nt

Jüri ja Peeter astusid ülikooli. Jürit-Marit läksid kalabaari. Eesti ja Soome president kohtusid Helsingis. Roheline ja punane kleit meeldisid Marile hallist rohkem. | Ma tahtsin, et mina ja sina usuksime, et kooselu, et abielu on püha ega katke enne surma. [i] .. pealegi käituvad tema ja teine kahtlusalune I. T. kummaliselt. [a]

Ainsus markerib enamasti kas seda, et rindliikmete referente vaadeldakse distributiivselt, s.o üksaaval, eri sündmuste osalejatena, või vastupidi – et referente vaadeldakse kui sama sündmuse tiheidalt kokku kuuluvaid osalisi.

Nii nõuab distributiivse tõlgenduse tõttu öeldisverbi ainsust rindtarind, milles rindliikmeid laiendab pronoomen *iga*. Nt

Iga mees ja (iga) naine peab teadma oma õigusi. | Seesuguse organisatsiooni loomine, kus iga üksus ja üksikisik oma ülesandeid teab ja täidab, peab olema ja on kaitseministeeriumi eesmärk .. [a]

Distributiivne ja öeldisverbi ainsust nõudev on ka tarind, mille liikmed on välistavas *kas ... või* seoses (a). Mittevälistava tõlgenduse korral, s.o kui *või* = *ja*, on võimalik ka mitmus (b). Nt

- a. Seda tegi *kas Jaan või Peeter*. | Kui *tema või tema partei* parlamenti jõuab, hakkab ehk ka väiketalunike arvamus midagi maksma. [a]

Paar pintsli tõmmet, ja enam ei olnud sugugi kindel, kas maalil olen mina või see neetud prantslane. [i]

- b. Siilats seevastu eitab, et tema või Kuning oleksid Viking Motorsi vastast lobby-tööd teinud. [a]

Ainsus võib, ehkki ei pruugi kasutatud olla, kui rindliikmed märgivad sündmuse seisukohalt tihedalt seotud asju või nähtusi. Sagedamini on sel juhul tegemist abstraktnimisõnadega. Ainsust soosivaks teguriks on reema positsioon. Nt

Kus oli ~ olid nüüd ta au ja hiilgus? Keda küll huvitab ~ huvitavad sinu tikkimine ja kudumine? Sind hoiab ~ hoiavad su ema mõte ja talisman su kaelas. Sauna juurde kuulub ~ kuuluvad mullivann ja puhkeruum. | Aga kuhu jäävad au ja kuulsus? [a] .. ent au ja kuulsus jääb algatajatele. [a] .. minu lapsepõlve söögilaul oli vaid silk ja kartul .. [a] .. leiva kõrval olid alati silk ja kartul .. [a]

Ainsus on obligatoorne sisulise ainsuse korral, kui rindliikmed tähistavad üht ja sama referenti. Nt

Siin seisab ≠ seisavad mu juht ja õpetaja.

Suhteliselt sageli kasutatakse ainsust (a) ka rindtarindite puhul, mille liikmeid seob ühendav sidend *nii* .. *kui* (*ka*), ehkki tavaline on mitmus (b). Nt

- a. Veebruaris kasvas *nii kaupade eksport kui ka import*. | Kui meie „Estonia” põhja läks, siis järgmisel päeval nägid mitmed filmilõiku kapten Aavo Pihtiga, kuid peatselt *oli kadunud nii Piht kui ka filmikaadrid temast*. [i]
- b. Kuid et peremees ükskord ikkagi tuleb, seda *uskusid nii Liia kui ka Harald* päris kindlasti. [i] See oleks avalik allavandumine, tingimusteta kapituleerumine, mille üle *nii Manda kui ka Kustu* ainult rõõmustaksid. [i]

Nagu hulga fraasi *nii ka rindühendi* puhul on õeldis alati ainsuses omajalauses. Nt

Tal oli poeg ja tütar.

§ 125 Rindtarind, mille liikmed on **osalt ainsuses, osalt mitmuses**, nõuab tavaliselt öeldisverbi mitmust (a). Eksistentsiaallauses sündmuse seisukohalt tihedalt seotud asju või nähtusi tähistavate rindliikmete puhul on siiski võimalik ka öeldisverbi ainsus, kui ainsuslik rindliige on öeldisele lähemal kui mitmuslik liige (b). Nt

- a. *Põrand, seinad ja lagi olid kaetud nõega.*
- b. *Sel aastal ilmus ~ ilmusid talt romaan ja mõned novellid.* Kuid: *Sel aastal ilmusid talt mõned novellid ja romaan.* | *Sellega jälle olin mina ja kõik teised harjunud.* [i]

Öeldisverbi arvuvorm, kui alus on komitatiivtarind

§ 126 Rindtarindile on lähedane **komitatiivtarind**, s.o konstruktsioon, milles nimisõnaga või isikulise asesõnaga seostub talle vahetult järgnev komitatiivne kaasnemismäärus. Erinevalt päris rindtarindist määrab öeldisverbi arvuvormi harilikult siiski nominatiivis olev nimi- või asesõna, mitte tarind tervikuna.

Ainsusliku nimisõna puhul on öeldisverb enamasti ainsuses (a), rinnastusele omase mitmuse kasutus on erandlik (b). Nt

- a. *President Arnold Rüütel koos proua Ingrid Rüütliga käis visiidil Soomes.* | *S. kardab küll, et Elli koos Tirtsukese ja Kivilillega tuleb talle kunagi Tallinnas või ei tea kus vastu.* [a]
- b. *Riias toimusid Läti Vabariigi 75. aastapäeva pidustused, millest võtsid osa ka Eesti president Lennart Meri koos abikaasaga ..* [a].

Kuivõrd isikuline asesõna on harilikult juba ise mitmuses, hõlmates inklusiivsena nii põhi- kui ka kaasosalist, siis öeldisverbi mitmusel pole siin alternatiivi. Nt

Meie sinuga / naisega läheme reisima (pro ?*Mina sinuga / vennaga lähen reisima*). Meie rahvad on sõjajalal, *meie sinuga* aga seisame siin sabas kui võrdsed. [a]

Kirjandust isiku ja arvu kohta

EREL, MATI 1990. Kõneleja ja kuulaja kaudse väljendamise võimalused eesti keeles. | EREL, MATI 1999. Agreement in Estonian. | EREL, MATI 2000. Arvuühildumisest tänapäeva eesti kirjakeeles. | EREL, MATI 2008. Concerning the relationship of the comitative construction to the coordinating construction in Estonian. | JOKELA, HANNA 2006. Geneerinen nollasubjektilause suomes ja virossa. | KALMUS, MERVI 2009. Isikuühildumine eesti murretes. | KEEVALLIK, LEELO 1999. The use and abuse of singular and plural address forms in Estonian. | KEEVALLIK, LEELO 2005. Politeness in Estonia: A Matter of fact style. | LINDSTRÖM, LIINA 2010. Kõnelejale ja kuulajale viitamise vältimise strateegiaid eesti keeles. | LINDSTRÖM, LIINA, MERVI KALMUS, ANNELIIS KLAUS, LIISI BAKHOFF, KARL PAJUSALU 2009. Ainsuse 1. isikule viitamine eesti murretes. | LINDSTRÖM, LIINA, VIRVE VIHMAN 2010. *Ise ise*. | MIHKLA, KARL 1962. Öeldis ja selle ühildumine alusega tänapäeva eesti kirjakeeles. | NEETAR, HELMI 1963. Ühest aluse ja öeldise ühildumise juhust eesti keeles. | NEETAR, HELMI 1964. Aluse ja öeldise ühildumine eesti murretes. | NEETAR, HELMI 1964. Aluse ja öeldise ühildumist mõjutavatest teguritest eesti murretes. | NEETAR, HELMI 1965. Aluse (kollektiivsubstantiivi) ja öeldise ühildumisest eesti murretes. | NEETAR, HELMI 1965. Aluse ja öeldise ühildumise seaduspärasustest eesti murretes. | SEPAMAA, HENRIK 1959. Öeldise ainsusest ja mitmusest arvsõnalise aluse puhul. | VALGMA, JOHANNES 1963. Aluse ja öeldise kongruentsist eesti kirjakeeles.

TEGUMOOD

Üldist

§ 127 **Tegumood** on verbi grammatiline (morfoloogiline või perifrastiline) kategooria, mis näitab nominaalsete lauseliikmete ja nende semantiliste funktsioonide (osaliste rollide) vahekorda. Markeerimata kategoorialiige osutab tavapärasest erinevale vahekorrale. Sama lause tegumoolised variandid tähistavad üht ja sama situatsiooni, erinev on argumentstruktuuri lauseliikmeline kujundus. Selle poolest erineb tegumood derivatiivsest kategooriast, mis hõlmab kausatiivi, antikausatiivi ja refleksiivi (→ § 147–153).

Põhiliselt märgitakse verbi morfoloogilise või perifrastilise vormiga lause aluse ja sihitise vahekorda tegevussubjektiga, s.o lausega

tähistatava situatsiooni aktiivseima osalisega, ja tegevusobjektiga. Tegumoe kategooria liiget, mis tüüpjuhul markeerib olukorda, et tegevussubjekt on aluse positsioonist välja tõrjutud – muudetud kas tegijamääruseks või üldse välja jäetud – ja aluseks on ülen-datud muidu sihitisena vormistuv tegevusobjekt, nimetatakse **passiiviks**. Passiivile vastanduvat markeerimata kategoorialiiget nimetatakse **aktiiviks**. Passiivseks saab muuta ainult sihitisega lau-set, st passiivivorm on ainult transitiivverbidel. Niisugune passiiv on iseloomulik paljudele keeltele, nt inglise keelele:

AKTIIV: He (TS:ALUS) wrote some letters (TO:SIHITIS)

PASSIIV: Some letters (TO:ALUS) were written by him (TS:MÄÄRUS)

Passiivile lähedane on maailma keeltes mõnevõrra harvemini esinev, kuid eesti ja teiste läänemeresoome keelte põhiline mar-keeritud tegumood – **impersonaal** ehk **umbisikuline tegumood**, millele vastandub markeerimata lähtetegumoena **personaal** ehk **isikuline tegumood**.

PERSONAAL: Ta *loeb* raamatut.

IMPERSONAAL: *Loetakse* raamatut (= Keegi loeb raamatut).

Nagu passiivi nii ka impersonaali puhul on lausestruktuuri seman-tiliselt olulisim, esilduv argument – tegevussubjekt grammatilise subjekti positsioonist välja tõrjutud. Kuid erinevalt passiivist seis-neb see väljatõrjumine üksnes aluse referendi muutmises inde-finiitseks, mitte aluse osatäitja väljavahetamises. Pealegi võib indefiniitseks muuta mitte ainult tegevussubjekti, vaid lause-struktuuris, kus tegevussubjekti pole, ka esilduvat tegevusobjekti (→ § 129). Et impersonaali põhiline eripära on personaalist erinev isikutõlgendus, mitte niivõrd teistsugune argumentstruktuur, siis on verbi impersonaalivormi peetud ka 4. isiku vormiks (Harms 1962: 129 jj.).

Märkus. Laiem tegumoe käsitus (nt Comrie 1977) peab passiivi põhi-tunnuseks ainult tegevussubjekti tõrjumist grammatilise subjekti

positsioonist, millega ilmtingimata ei pea kaasnema tegevusobjekti ülen-damine aluseks. Sellise tõlgenduse kohaselt on impersonaal passiivi ala-liik – impersonaalne passiiv. Impersonaali käsitlemine passiivi alaliigina on olnud traditsiooniline tegumoe-käsitus ka eesti (ja üldse läänemere-soome) keeleteaduses. Selliselt on tegumoodi käsitletud ka EKG II 1993 (30–31) ja soome ISK 2004 (1254 jj). Siinne, sellest kitsam passiivikäsi-tus lähtub eesti lingvistikas ennekõike Henno Rajandilt (1968/1999) ning seda aktsepteerib enamik tänapäeva eesti tegumoeuurijaid.

Impersonaal

§ 128 Impersonaali ehk umbisikulise tegumoe vormid on nii sihilistel kui ka sihitutel verbidel:

	SIHILINE VERB	SIHITU VERB
OLEVIK	<i>Loetakse</i> raamatut	<i>Joostakse</i>
LIHTMINEVIK	<i>Loeti</i> raamatut	<i>Joosti</i>
TÄISMINEVIK	<i>On loetud</i> raamatut	<i>On joostud</i>
ENNEMINEVIK	<i>Oli loetud</i> raamatut	<i>Oli joostud</i>

Kuivõrd impersonaal ei kujunda ümber personaali argument-struktuuri, jääb sihiliste verbide puhul impersonaalilauses objekt alles ja säilib ka täis- ja osaobjekti vastandus (a). Nagu personaali-lauses nii ka impersonaalilauses muudab eitus täissihitise osa-sihitiseks (b). Nt

- a. *Lapsi / lapsed* saadetakse kooli.
- b. *Lapsi* ei saadeta kooli.

Ka personaali subjekt ei kao impersonaalis jäägitult, vaid säilitab implitsiitsenagi viiteseose refleksiiv- ja retsiprookpronoomenitega (Kaiser, Vihman 2007). Nt

Tuldi kokku, *osteti oma* vähesed asjad ja mindi rõõmsalt laiali. [a]
 Enne kojuminekut *pesti ennast* muidugi puhtaks .. [i]
Üksteist hoiti asjade käiguga kursis.

Impersonaal ja lause põhitüübid

§ 129 Impersonaalis muutub implitsiitseks personaali semantiliselt esilduv alus. Semantiliselt esilduvaks argumendiks on tegevussubjekt (a), selle puudumisel tegevusobjekt. Tegevusobjekt esildub verbi-dega *kaaluma*, *jääma* jms lauseis, kus tegevussubjekti olla ei saa (b), samuti seisundipassiivsetes lausetes (→ § 134), kus tegevussubjekt kas puudub või on tõrjutud tuumstruktuurist perifeeriasse (c). Nt

- a. *Poiss* (TS) *loeb* raamatut (TO). – *Loetakse* raamatut.
Poiss (TS) *jookseb*. – *Joostakse*.
- b. *Poiss* (TO) *kaalub* 50 kilo. – *Kaalutakse* 50 kilo.
- c. *Nad* (TO) *olid* võimude poolt (TS) Siberisse *saadetud*. – *Oldi* võimude poolt Siberisse *saadetud*.
Nad (TO) *said* isa käest (TS) *riielda*. – *Saadi* isa käest *riielda*.

Sellised laused on ennekõike normaallauseid. Impersonaalne eksistentsiaallause on loomulik juhul, kui selle predikaat ei väljenda ainult olemasolu, vaid ka mingit tegevust või protsessi. Nt

Seal elab keegi. = *Seal elatakse*. Väljas *hüütakse* appi.
Seal on keegi. ≠ *Seal ollakse*.

Impersonaliseerida ei saa eksistentsiaallauses olemasolu eitust väljendavat verbi *puuduma* (erinevalt normaallauses esinevast verbist *puuduma* 'poppi viskama'), samuti ainult eksistentsiaallauses esinevaid olemasoluverbe *leiduma*, *piisama* ja *jätkuma*. Nt

Lätis puudub *karismaatiline president*. – *Lätis *puudutakse*. (Vrd: Koolist *puudutakse* palju.)
Teda jätkus kõikjale. – **Jätkuti* kõikjale.
Eestis *leidub* *andekaid noori*. – *Eestis *leidutakse*.

Muudes lausetüüpides võib takistada impersonaali moodustust asjaolu, et semantiliselt esilduv tegevussubjekt ei ole alus, vaid adverbiaal või objekt. Alus, kui see lauses üldse esineb, on

mitteesilduv tegevusobjekt. Seetõttu pole võimalik impersonaliseerida omajalauseid, kus tegevussubjektiks on adverbiaal, alus aga vormistab tegevusobjekti (a). Kumbagi argumenti pole võimalik indefiniitseks muuta. Küll aga saab impersonaliseerida normaalauseid, kus omamist väljendab spetsiaalne omamisverb *omama* (b), sest siin vormistub omajast tegevussubjekt alusena. Nt

Tal on head sõbrad. ≠ *Ollakse head sõbrad.* – **Tal ollakse.*

Ta omab häid sõpru. – *Omatakse häid sõpru.*

Analoogiliselt käituvad kogejalauseid. Nii on võimalik umbisikustada näiteks vajalikkust väljendava predikaadiga *vajama* lauseid, sest tegevussubjekti vormistab siin alus, mitte aga lauseid predikaadiga *olema vaja*, mis nõuab adessiivset tegevussubjekti. Nt

Nad vajavad müüjat. – *Vajatakse müüjat.*

Neil on vaja müüjat. – **Ollakse vaja müüjat.*

Nii nagu *on vaja* nõuavad alati adessiivset argumenti ka modaalverbid *olema tarvis* ja *tulema* ning seetõttu ei oma impersonaali vorme. Nt

Neil tuleb lahkuda. – **Tullakse lahkuda.*

Neil on tarvis müüjat. – **Ollakse tarvis müüjat.*

Märkus. Adessiivset tegevussubjekti eelistavad ka modaalverbide *tarvitsema* ja *pruukima* jaatavad vormid, mistõttu nende impersonaalivorm on võrdlemisi haruldane. Lausa võimatu alus ja impersonaal siiski pole (Penjam 2011). Seevastu *tarvitsema* ja *pruukima* eitavad vormid esinevad grammatilise subjektiga üsna sageli ja on tavalised ka impersonaalis. Nt *X-teega võib liitunud olla tuhandeid andmekogusid, millest sugugi kõiki igas portaalis ei tarvitseta kasutada.* [t]

Impersonaliseerida ei saa ka tulemuslauseid, mille tegevussubjekt on elatiivadverbiaal, küll aga samasisulist normaallauseid. Nt

Poistest *kasvasid* mehed. – *Poistest *kasvati*.

Poisid *kasvasid* meesteks. – *Kasvati* meesteks.

Ka kogejalauset, mille grammatiliseks subjektiks pole mitte kogeja-, vaid stiimulargument, pole harilikult võimalik umbisikustada, sest tavaliselt tõlgendatakse just kogejat protsessi aktiivsema poolena, seega tegevussubjektina. Täiesti välistatud on impersonaal näiteks verbi *huvitama* puhul (Rajandi 1968/1999: 88). Nt

Tüdrukud *huvitavad* poisse. – **Huvitatakse* poisse.

Verbide *vihastama*, *rõõmustama*, *kurvastama* jne puhul on impersonaliseerimine võimalik ainult sel juhul, kui subjektisik tõlgendub tahtlikult toimivana, seega agendina, mitte stiimulina. Nt

Tüdrukud *vihastavad* / *rõõmustavad* / *kurvastavad* poisse. – *Vihastatakse* / *rõõmustatakse* / *kurvastatakse* poisse.

Mõne kogemispredikaadi, nagu *meeldima* ja *meenuma* puhul võib ilmselt mõnikord harva ka stiimul tegevussubjektina tõlgenduda ja verbi umbisikulisust lubada, eriti retsiprookses konstruktsioonis (Torn 2009: 81). Nt

Kerge keerutamine, et ma ise peaks ka hakkama huvi tundma, ja kui on juba näha, et *meelditakse* üksteisele, pole mõtet enam keerutada.
[N]

Ja siis astutakse tuppa ja vaadatakse üksteist kui võõraid. Ühel hetkel aga *meenutakse* üksteisele.

Impersonaali isikutõlgendus

§ 130 Impersonaali indefiniitne referent (umbisik) on tüüpjuhul inimene. Vahel võib selleks siiski olla ka muu elusolend. Seda niihästi siis, kui sellele on tüüpiline sama tegevus mis inimesele (söömine, magamine, jooksmine vm) (a), kui ka siis, kui tegemist on tegevusega, mis inimesele kas üldse või kuigi tavaline pole (b). Nt

- a. Keegi jääb huntide kätte ja *siüüakse* ära. [a] Poegade arv on seega väga väike – reeglina alla kümne järglase ühe emase elevandi elu jooksul, kuid iga järglase eest *hoolitsetakse* ülipõhjalikult. [t]

Suurem osa kutsikaid jätkab sama tegevust, mis uru juures – *ronitakse* keset välja asetseva külmakerke künka otsa ja *üritatakse* üksteist sealt alla nügida. [t]

- b. Meie külas olen veel mõnda koera näinud, suuremates linnades – ka Naganos – *haugutakse* haruharva [a]. *Pesitsetakse* [roosakajakas] kas üksinda või enamasti kuni 5 paariliste kolooniatena. [t] Munad *munetakse* [kiilid] veetaimede vartele, vastseiga kestab ühe aasta. [t] Teises akvas 24 C° juures *kooruti* [kuldkalad] eile ehk neljandal päeval. [t]

Impersonaal puudub verbidel, mille vastav argument ei saa tähistada elusolendit, nt verbil *kestma* ja *sujuma*. Vrd

Viimane kursus *kestis* nädala ja oli seni toimunutest kõige põhjalikum. – **Kesteti* nädal ja oldi seni toimunutest kõige põhjalikum.

Impersonaali referentide hulka laiendab isikustamine ehk personifikatsioon, mis võimaldab inimestele ainuomast tegevust või protsessi üle kanda nii teistele olenditele kui ka mitte-olenditele. Peale loomade (a) personifitseeritakse loodusjõude või loodusprotsesside oletatavaid „sooritajaid” (b) ning keerulisi seadmeid (justnagu inimese pädevusega toimivaid seadmeid, „mõtlevaid masinaid”) (c). Nt

- a. Metsas *peeti* lõvi eesistumisel koosolekut.
- b. Laev *paisati* kaldale. Puud *kisti* juurtega maast välja. | Sellel suvel oli Eestimaal suur torm, *murti* maha palju puid ning *laastati* kasvuhooneid. [a] Sidrunimahlas leiduvad happed reageerivad rasvaga ja selle tulemusena moodustuvad vesilahustuvad keemilised ühendid – estrid, mis veega loputamisel ära *uhutakse*. [a] Vaheosakestel saab selline seos kehtida vaid juhul, kui tema tekke- ja kaduprotsessides *rikutakse* energia jäävuse seadust. [a]
- c. Word jaotab arvutisse sisestatud teksti lehekülgedeks vastavalt lehekülje mõõtmetele. Kui üks lehekülg on tekstiga täidetud, *alustatakse* uuega. [a]

Võimalik on ka vastupidise suunaga metafoorne ülekanne – muudele elusolenditele omase tegevuse omistamine inimesele. Nt

Briti parlamendis hüütakse, naerdakse, *määgitakse* rääkijale vahele. [a]

§ 131 Impersonaali indefiniitne isik, s.o kuulaja jaoks tuvastamatu isik võib olla **geneeriline** ehk **üldisik** ('kõik', 'igaüks') (a) või **mittegeneeriline** ehk **umbisik** (b–d). Umbisik võib olla kas spetsiifiline (kindel isik, ehkki kuulaja jaoks tuvastamatu) (b) või mittespetsiifiline ('kes tahes') (c). Umbisiku erijuhtum on **korporatiivne isik**, s.o organisatsioon, institutsioon või selle esindaja (d) (Torn, Vihman 2010). Nt

- a. Enne sööki *pestakse* käsi. Vigadest *õpitakse*.
- b. Turul *müüdi* täna lambaliha.
- c. Siberist *on leitud* kulda.
- d. Eestis *makstakse* Euroopa kehvemaid pensione. [a]

Mõnikord kasutatakse impersonaali ka **definiitsele isikule** viitamiseks, et vältida isiku otsest nimetamist (negatiivne viisakusstrateegia). Isik võib seejuures olla nii kõneleja (a), kuulaja (b) kui ka kolmas juuresolija, nt varem esinenud ettekandja (c). Nt

- a. Minu kirjutises *käsitletakse* lause sõnajärge. (= Oma kirjutises käsitlen ma lause sõnajärge.)
- b. Kas veini *soovitakse*? (= Kas te veini soovite?)
- c. Head arupärijad! Kuna küsimused *loeti* kõik ette, siis ei ole mul mingit tarvidust neid uuesti kordama hakata. [s:RK] (Torn, Vihman 2010)

Spetsiifilisena tõlgenduv impersonaal jätab referentide arvu lahtiseks, st verbivormist endast ei selgu, kas tegu on ühe või mitme referendiga. Lauset *Turul müüdi täna lambaliha* on sobiv kasutada nii siis, kui müüjaid oli mitu, kui ka siis, kui müüs üksainus. Predikatiiviga lauses on võimalik referentide mitmuslikkust ühemõtteliselt näidata predikatiivi mitmusevormiga. Nt

Sellel jõuluõhtul *oldi vaiksed* ja *kurvad*, sest isa surm rõhus kõiki.

Impersonaalilause tegevussubjekt

§ 132 Hoolimata sellest, et impersonaalile on olemuslik subjektsiku ebamäärastamine, võib transitiivses impersonaalilauses teatud juhtudel siiski esineda ka tegevussubjekti väljendav agentadverbiaal, valdavalt kujul *Ngen + poolt*. See esineb eelkõige kollektiivse (sh korporatiivse) tegevussubjekti korral, mida väljendab mitmuslik nimisõna, kogunimisõna, organisatsiooni või institutsiooni märkiv nimisõna ja kollektiivi esindajat märkiv nimisõna (a) (Torn 2006c). Sageli jääb tegevuse tegelik teostaja kollektiivse tõlgenduse puhul ikkagi ebamääraseks ('keegi neist'). Ebamäärasusele osutab seegi, et kogumit, organisatsiooni või institutsiooni märkiva *poolt*-adverbiaali saab tihtipeale asendada kohakäändelise adverbiaaliga (b). Nt

- a. Üks miilitsatöötaja *tapeti meeleavaldajate poolt* vintpüssiga .. [a] Nii Nadji kui ka Pepeljajevi etendused *võeti publiku poolt* kuumalt vastu. [a] Mõelge, kui koledaid visioone *loodi* selleks vanasti *kiriku poolt* sama eesmärgi saavutamiseks! [a] Ülemkohtu liikmed *nimetatakse* ametisse *presidendi poolt* eluks ajaks. [a] Viimane investeerimisettepanek *tehti* paar kuud tagasi *Lõhmuse, Haaveli ja Viisemanni poolt* .. [a] Beria tagandati *Hruštšovi poolt*. [a]
- b. Parandusettepanekud *lükati Riigikogu poolt* ~ *Riigikogus* tagasi. [a]

Poolt-adverbiaali ei kasutata sihitu verbiga lauses.

Impersonaali liitaegades, s.o perfektiivse tähenduse korral võib tegevussubjekti mõnikord väljendada ka adessiivne adverbiaal (a), mis tavaliselt esineb seisundipassiivis (→ § 135). Erinevalt *poolt*-adverbiaalist paikneb see harilikult teemana lause algul. Et tegemist on impersonaaliga, mitte seisundipassiiviga, seda näitab objekti partsiaalsus. Impersonaali lihtaegades adessiivadverbiaal tegevussubjektile osutada ei saa, näiteks lauses (b) väljendab see omajät. Nt

- a. *Aga Eval on midagi veel krõbedamat minu jaoks varutud.* (Lindström, Tragel 2007: 546) *Meil ei ole veel tehtud süvaanalüüsi, aga .. Kui kellelgi magu üles ütleb, siis mul on Rennie tablette ostetud.* (Lindström, Tragel 2010: 382)
- b. *Mul viidi ema haiglasse.*

Märkus. Henno Rajandi (1968/1999: 81) adessiivse tegevussubjekti võimalust impersonaalis ei näinud, nagu ka enamik hilisemaid tegumoeuurijaid. Selline võimalus järeldeb Lindströmi ja Trageli (2007, 2010) näidetest. Küll aga on Rajandi pidanud impersonaallauses võimalikuks elatiivset agentadverbiaali, nt *Frakk pureti koidest auklikuks*. Korpusest selliseid näiteid leida ei õnnestunud ja ka Rajandi näide tundub kunstlikuna. Elatiivne adverbiaal on loomulik seisundipassiivi korral, nt *See olevat küll paarist kohast koidest puretud ja luitunud ning aja jooksul kokku tõmbunud nagu kõik riideesemed mida ei kanta*. [a] (→ § 135).

Tegevussubjekti määramispiirkonda võib väljendada lokatiivne adverbiaal (a–c), mõningate suhtlusverbide puhul ka separatiivne adverbiaal (d). Enamasti paikneb ka see teemana lause algul. Sellistele impersonaallauselele on sageli tähenduselt lähedased, kuid siiski mitte identsed (puudub kohatõlgendus) personaallaused, milles adverbiaali asemel on täisalus. Institutsiooni väljendav kohamäärus on transitiivses lauses tihtipeale asendatav *poolt-agentadverbiaaliga* (c). Nt

- a. *Eestis streigitakse harva.* – *Eestlased streigivad harva.*
- b. *Meil tarvitatakse liiga palju suhkrut.* – *Me tarvitame liiga palju suhkrut.*
- c. *Riigikogus lükati parandusettepanekud tagasi.* – *Riigikogu lükkas parandusettepanekud tagasi.* – *Riigikogu poolt lükati parandusettepanekud tagasi.*
- d. *Ministeeriumist teatati, et programmi arutamine toimub nädala pärast.* – *Ministeerium teatas, et programmi arutamine toimub nädala pärast.*

Impersonaali ühisjooni passiiviga

§ 133 Vaatamata sellele, et impersonaali ei saa käsitada passiivi alltüübina, on eesti keele transitiivsel impersonaalil siiski mitmeid passiivile omaseid jooni.

Olulisim sarnasus on see, et impersonaali objektil, eriti täisobjektil, on mõningaid subjekti omadusi. Täisobjekt on impersonaali korral nimetavas, mitte omastavas, seega subjektile omases markeerimata käändes (a, b). Enneminevikus võib öeldisverb ühilduda ja enamasti ühildubki täisobjektiga arvus (b). Ühildumine täisobjektiga on küll võimalik ainult 3. pöördes, kuna 1. ja 2. isiku pronoomenid ei saa olla täisobjektina nimetavas. Rinnastuse puhul võib eelneva osalause subjekt kontrollida impersonaali täisobjekti väljajätku (c). Nt

- a. *Külaline pandi* magama isa kabinetti.
- b. *Raamatud oli(d)* läbi loetud.
- c. *Pehka* tegi viienda vea ja _ *saadeti* platsilt minema.

Märkus 1. Impersonaali partitiivobjekt võib omakorda kontrollida partitiivsubjekti väljajätku, nt *Eestis kasvab _ ja süüakse kukeseeni*, mis näitab partitiivsubjekti lähedust partitiivobjektile.

Märkus 2. Mis puutub sageli esitatud väitesse, et impersonaalilause täisobjekti sarnastab subjektiga ka see, et ta on sageli topikaliseeritud ja paikneb lause algul, siis see ei pea paika. Täisobjekti lausealguline positsioon ei ole impersonaalilauses sugugi domineeriv ning asendi poolest ei erine täisobjekt osaobjektist (Nurme 2012). Pealegi ei ole eesti keeles sõnajärjel subjektilisuse hindamise seisukohast kuigi suurt tähtsust, erinevalt nt inglise keelest, kus subjekt paikneb alati lause algul.

Sarnasust passiiviga näitab seegi, et *poolt*-agentadverbiaal on peale institutsioonide mõnevõrra kasutusel ka mitteinstitutsionaalsete konkreetsete isikute puhul (Torn 2006c). Nt

- 9.–11. detsembrini korraldab Kai Liiva näituse „Keraamika” Pariisi saatkonnas. *Tema poolt* finantseeritakse ka kataloog. [a] Tõmbelukueellane leiutati juba 1851 ameeriklase *Elias Howe’ poolt*. [a]

Eri impersonaalilauseil on passiivi omadusi erineval määral. Passiivsuse aste oleneb eelkõige transitiivsusest ja perfektivsusest. Passiivist eristuvad selgemini sihitu verbiga laused, kus puudub nii aluse kandidaat kui ka agentadverbiaal (**Vaieldi õhtuni asjaosaliste poolt*). Passiivikauged on ka osasihitise laused, kuna osasihitisel puuduvad aluse omadused ning ka tegijamäärus esineb suhteliselt harva. Kõige rohkem sarnanevad passiivilausetega täissihitist sisaldavad laused, mille verb on mineviku liitaja vormis. Selliste lausete täissihitisel on üsna palju subjekti omadusi ning ka agentadverbiaal esineb neis suhteliselt sageli. Ainsaks erinevuseks prototüüpselt passiivist jääb impersonaalile omane elusa subjekti piirang.

Passiiv

- § 134 Impersonaalsed laused nagu *Uksed oli(d) suletud kell kuus* väljendavad ennekõike mineviku tegevust. Selle tegevuse tulemus – tegevusobjekti seisund olevikus on vaid võimalik järeldus. Lauses *Uksed olid suletud juba pikemat aega* on seevastu esiplaanil oleviku seisund, taustaks tegevus, mis selle seisundi on tekitanud. Tegemist on **resultatiivse seisundipassiiviga** ehk aspektitähenduse seisukohast **passiivse retrospektiiviga** (→ § 52). Passiivsetes lausetes on lausealguline moodustaja selgelt alus, millega *olema*-verb obligatoorselt ühildub. Seda nii arvus kui ka isikus, sest subjektina saavad esineda ka 1. ja 2. isiku pronoomenid, nt *Ma olin / sa olid otsustamisest kõrvale jäetud*. Partitsiibil on predikatiivi omadusi, mistõttu seisundipassiivil on impersonaaliga võrreldes teistsugune ajavormide paradigma. Vrd

	IMPERSONAAL	PASSIIV
OLEVIK	Uksed suletakse	Uksed on suletud (~ kinni)
LIHTMINEVIK	Uksed suleti	Uksed olid suletud (~ kinni)
TÄISMINEVIK	Uksed on suletud	Uksed on olnud suletud (~ kinni)
ENNEMINEVIK	Uksed oli(d) suletud	Uksed olid olnud suletud (~ kinni)

Tabelist nähtub, et impersonaali täisminevik langeb vormilt kokku passiivi olevikuga, impersonaali arvus ühilduv enneminevik aga passiivi lihtminevuga.

Et objektist on saanud subjekt, seda näitab ka see, et eitus ei muuda alust partitiivseks. Seisundilisusele-resultatiivsusele osutab aga võimalus kasutada paralleelselt *ei*-eitusega *mata*-eitust. Nt

Tööd *ei olnud* veel lõpetatud. – Tööd *olid* lõpetamata. | Siis olid inimesed veel tsivilisatsioonist ja kunstist rikkumata, ehedad ja siirad. [a]

Passiivilause tegevussubjekt

§ 135 Erinevalt impersonaalist ei pruugi seisundipassiiv osutada inimegijale ega ka muule elusolendile (b). Tõrjutud tegevussubjekti väljendatakse küll harva, kuid selleks on suurem valik vahendeid kui impersonaali puhul. Peale *poolt*-agentadverbiaali (a) võib seisundit põhjustavat tegevussubjekti vormistada elatiivne adverbiaal (b). Tüüpiline tegevussubjekti väljendav laiend on genitiivlaiend, kuid seda mitte lause vahetu liikmena, vaid partitiivtarindi kui sekundaartarindi koosseisus (c). Tegevussubjekti saab esindada ka adessiivadverbiaal, nt lauses (d) kontrollib adessiivadverbiaal tegevussubjektile omaselt refleksivatsiooni. Nt

- a. Ülesanded olid *meie poolt* lahendatud.
- b. Õunapuud olid *külmast* kahjustatud.
- c. Maja oli *Mardi* ehitatud.
- d. *Mul* on *oma* kodutööd juba tehtud.

Märkus. Lindströmi ja Trageli (2007, 2010) arvates ei ole *tud*-partitsiibi ja agendile (TS) osutava topikaliseeritud adessiivadverbiaaliga laused, nagu *Mul on auto pestud* (ka lause d) seisundipassiivsed, vaid esindavad omaette konstruktsiooni, mida nad eriti Heine ja Kuteva (2006: 140–182) eeskujul nimetavad possessiivseks perfektiks. Algselt olevat selline konstruktsioon väljendanud kahte sündmust, nt lause *Mul on auto pestud* puhul: I *Mul on auto*; II *Auto on pestud*. Esimesest pärineb possessiivsus, teisest perfektivsus. Hiljem kujunes sellest ühtainsat sündmust väljendav

konstruktsioon, milles omaja on ühtlasi agent ja konstruktsiooni ülesandeks sai väljendada agendi tegevuse lõpetatust, agendi seisundit, mitte patsiendi (TO) seisundit nagu algselt passiivi puhul (*Auto on pestud*). Patsienti ei pruugi konstruktsioonis ollagi – tarind on ilmselt transitiivse vaheastme kaudu laienenud ka intransitiivsetele verbidele, nt *Mul on magatud*. *Mul on poes käidud*.

Lindströmi-Trageli käsitlus jätab infostruktuurile konstruktsioonide eristamisel tavatult suure rolli. Nii tuleb selle kohaselt pidada lauset *Mul on auto pestud* possessiivseks perfektiks, lauset *Auto on mul pestud* aga seisundipassiiviks. Teisalt, kuivõrd Lindströmi-Trageli järgi saab patsient possessiivse perfektiga olla ainult subjekt, jäävad analoogilised perfektiiused impersonaallauseks, nagu *Mul pole sulle lille ostetud* (→ § 132) kui selge objektiga laused possessiivse perfektiga ilmselt välja, kuigi nende sarnasus subjektiga lausetega on nii possessiivsuse kui ka perfektiiivsuse aspektist üsnagi suur. Neid asjaolusid arvestades ongi siinses töös käsitletud adessiivadverbialiga lauseid siiski passiivi ja perfektiiivse impersonaali alljuhtumitena, mitte omaette tarindina.

Passiivi partitsiip kui predikatiiv

§ 136 Kui impersonaalis on *tud*-partitsiibil selgelt verbi omadused, siis passiivi puhul on samal partitsiibil nii adjektiiv kui ka verbi omadusi. Nagu adjektiiv esineb ka partitsiip siin predikatiivina, seostudes ka lihtaegades *olema*-verbiga, mida elusa subjekti korral on võimalik impersonaliseerida (a). Adjektiiviga seob partitsiipi passiivi korral ka mõningane kompareerimisvõimalus (b). *tud*-partitsiibi käsitlemist verbina toetab aga selliste laiendite esinemise võimalus, mis iseloomustavad pigem tegevust kui selle tulemust – tegijamäärused, viisi- ja ajamäärused (c). Nt

- a. Ta on üllatatud. → Oldi üllatatud.
- b. Nende liikumisvabadus on piiratum kui teistel.
- c. See töö on nende poolt küll väga kiirustades tehtud.

Lõppkokkuvõttes on passiivi korral partitsiip pigem adjektiivi ja verbi piirijuhtum kui üks neist. Henno Rajandi (1968/1999) on nimetanud seisundipassiivi passiivseks adjektivatatsiooniks ja käsitlenud seda omakorda predikativatsiooni alljuhtumina, pidades silmas just *tud*-partitsiibi esinemist predikatiivina, mitte tema täielikku üleminekut adjektiiviks. Predikatiivina kasutatud olla ja seega osaliselt adjektiveeruda võivad mitte ainult *tud*-partitsiibid, vaid kõik partitsiibid ja nende eitavad vasted.

Mitteresultatiivne seisundipassiiv

- § 137 Mitteresultatiivse seisundipassiivi saab moodustada vaimset seisundit väljendavatest verbidest, nagu *armastama*, *vihkama*, *põlgama*, *kartma*, *tundma*, *hindama* jms.

AKTIIV: Kõik *armastavad* / *vihkavad* suurt juhti.

PASSIIV: Suur juht *on* kõigi poolt *armastatud* / *vihatud*. | .. paljud praegused töötud kultuuriloojad *olid* ikkagi nimelt nõukogude ajal eriti populaarsed ja *rahva poolt armastatud olnud*. [i] Lõtkini teadustööd *on mongolistidest kolleegide poolt hinnatud* tänini. [t] On kauge planeet, kus 6 km sügavusel intelligentsed eluvormid, *on* auahne ja *kõigist vihatud* reporter, kes kõiki reegleid eirates neid uurima läheb. [G]

Seisund ei ole siin mingi eelneva tegevuse või protsessi tulemus, vaid seisund kogu aeg. Mitteresultatiivse seisundipassiivi puhul ei kasutata *mata*-eitust ning tegevussubjekt esineb ainult kujul Ngen + *poolt*, harva ka Nel.

Perifrastiline passiiv ja impersonaal

- § 138 Peale morfoloogilise impersonaali ja seisundipassiivi on eesti keeles perifrastilisi passiivi- ja impersonaalkonstruktsioone, mida esindavad eelkõige *saama*-verbi ühendid põhiverbi *tud*-partitsiibi või *da*-infinitiiviga ning *olema*-verbi ühendid *da*-infinitiiviga.

saama-seisundipassiiv

§ 139 Resultatiivse seisundipassiivi perifrastiline erikuju on konstruktsioon TO:subjekt *saama* + *tud*-partitsiip (a) ja selle eitav vaste TO:subjekt *jääma* + *mata*-vorm (b). Nt

- a. Lauad *saavad kaetud*. | Ma tahan tänada kõiki neid, tänu kellele see töö on *saanud tehtud*. [s:RK]
- b. Lauad *jäävad katmata*. | Maja oli puuehitus, mida ilmselt oli kavatsatud ka kunagi krohvida, kuid see *oli jäänud tegemata*. [a]
Paljud asjad *jäid korraldamata*, paljud avastused *tegemata*, kavan-
datud suurejooneline pilt aastatest ja ühiskonnast *loomata*. [i]

Erinevalt *olema*-verbiga moodustatud seisundipassiivist, mis väljendab seisundis olemist, annab *saama*- / *jääma*-passiiv edasi seisundisse jõudmist või jõudmata jäämist. Tegevussubjekt võib siingi esineda *poolt*-agentadverbiaalina (a) või elatiivse adverbialina (b), kusjuures *jääma*-konstruktsioonis võib elatiiv vormistada ka elusat tegevussubjekti (c). Ka adessiivadverbiaal võib osutada tegevussubjektile (d). Nt

- a. Kõikide kommunikatsioonide liitumised *saavad tehtud meie poolt*, otsad korterisse toodud, mõõdikud paigaldatud. [a]
- b. Näis, et ka ta pikad tumedad juuksed *jäid tasasest kõrbetuulest puutumata* ning et isegi ta riidevoldid olid tardunud. [a]
- c. *Minust jääb* see liigutus *tegemata*. [N]
- d. *Isal sai* töö varsti *tehtud*. *Isal jäi* töö *tegemata*. | *Mul said* asjad kiiresti *aetud* ja mõtlesin, et läheks teeks aega parajaks kusagil ilusalongis. [N] Aga ma olen ja olin tollal lühinägelik, paljud iseloomulikud detailid *jäävad mul märkamata*. [i]

Märkus 1. *Jääma*-verb annab intransitiivsete verbidega ka aktiivseid retrospektiivseid *mata*-ühendeid, nt *jääksid olemata* / *tulemata* / *toimumata* jne (→ § 52).

Märkus 2. *Saama*-verb jääb samale kujule ka kausatiivsena, s.o seisundipassiivse lause kausatiivses vastes, nt *Isal sai* töö varsti *tehtud* → *Isa sai*

töö varsti tehtud, verb jääma aga asendub verbiga jätmata, nt *Isal jäi töö tegemata* → *Isa jättis töö tegemata*.

saama-tegevuspassiiv

§ 140 Konstruktsioon TO:subjekt *saama* + *da*-infinitiiv esindab tegevusliku sisuga passiivi. Nt

Poiss sai isa käest *noomida*. Ta sai jalast *haavata*. | Poiss sai raskesti *vigastada* ja ta viidi ravile Tallinna lastehaiglasse. [a] Pille on oma postiljonistaaži ajal vaid korra koeralt *hammustada saanud*. [a] Need, kes läksid sellest lavastusest filosoofiat otsima, *said petta*. [a] „Ja selle eest *sai*me turvameestelt *peksa*,” muigab Tolk nukralt. [a] Neljandik vaatluse all olnud ajalooõpetajatest (11 õpetajat) *said* ideoloogilise kasvatus eest *kiita*. [t]

Tegevussubjekt vormistub enamasti agentadverbiaalina kujul Ng + käest või Nabl. Põhiverbina esinevad põhiliselt kannatuse põhjustamist väljendavad verbid: *noomida, riielda, söimata, tõrelda, näägutada, tänitada, laita, võtta, karistada, nahutada, tuuseldada, tapelda, tutistada, sugeda, nuhelda, tappa, lüüa, pureda, küüinistada, kõrvetada, haavata, pista, põrutada, vigastada, raputada, loksutada, petta, tõmmata, pügada, nühhkida, lüpsa*. Mõne verbi puhul on infinitiiv lühenenud ja leksikaliseerunud: *peksa, parki, lakki, tuupi, kolki*. Positiivset tegevust väljendavatest verbidest esineb selles konstruktsioonis *kiita*.

Sisult on neile lauseile lähedased tegevussubjektilise alusega aktiivilaused, mis sisaldavad mittekasatiivseid kannatust ja proovimist väljendavaid verbe: *kannatama, maitsma, proovima, katsuma*, ning taju ja teadmist väljendavaid verbe: *nägema, kuulma, tundma, teadma*. Sisult negatiivse situatsiooni korral väljendab *saama*-verb selles konstruktsioonis enamasti (v.a *teadma*-verbi puhul) deontilist vajalikkust ('pidama', 'sunnitud olema'), positiivse situatsiooni korral deontilist võimalikkust. Nt

Sõja ajal *sai* Tallinn tugevasti *kannatada*. Poiss *sai* püksirihma *maitsta*. Poissid *said näha* kõvasti vaeva. (= Poissid *pidid nägema* kõvasti vaeva.) Ta *sai tunda* austust ja lugupidamist (= Tal *oli võimalik tunda* austust ja lugupidamist). | Kõigest sellest *said* poisid *teada* alles järgmisel hommikul .. [i] Oma nime tõeliselt kaunist kõla *said kuulda* üliõpilased, kellel oli seal pikki täishäälikuid, *ü*-sid või *ä*-sid. [i]

saama-impersonaal

- § 141 Siia kuuluvad umbisikulised konstruktsioonid *saama*:3sg + *tud*-partitsiip ja *saama*:3sg + *da*-infinitiiv. *tud*-partitsiibiga *saama*-konstruktsiooni kasutavad kõnelejad harilikult endale viitamiseks, et umbisikustamisega vältida iseenda liigset esiletõstu. Tegemist on seega negatiivse viisakusstrateegia väljendusvahendiga. Nt

Täna *sai* kõvasti trenni *tehtud*, *magatud* ka. [s] Alustuseks *sai katsetatud* töötegemist basseini ääres lamamistoolis. [s] Nagu saates *sai öeldud* – ei lahenda see klubi probleeme kaugeltki. [s]

da-infinitiivne konstruktsioon esineb *tud*-konstruktsiooniga päris sünonüümsena harva. Nt

Kui me kunagi alustasime, siis aegajalt *sai mõelda* (= *mõeldud*), et kohtaks kedagi, kes räägiks n.ö telgitagustest ja nii saaks arengus teha paariaastase hüppe. [a]

Tavalisem on *da*-infinitiivi puhul *saama*-verbi modaalne ja üldisikuline kasutus (→ § 75). Nt

Ja see meeldis mulle – meeldis isegi väga, sest vähemalt *sai mõelda* (= *oli võimalik mõelda*) millestki muust kui Miroslav ja surm. [i]

Impersonaal / passiiv

- § 142 Mõningad psühhoverbid, nagu *nägema*, *kuulma*, *märkama*, *tundma*, *kartma*, *arvama*, *lootma*, *ootama*, moodustavad *da*-infinitiivina *olema*-verbiga ühendi, mis esineb nii impersonaali- kui

ka passiivilauseid meenutavate lausete predikaadina. Enamasti on tegevusobjekt küll sihtis ja lause impersonaalne (a). Kuid mõnel juhul võib tegevusobjekt olla ka alus ja lause passiivne (b), kusjuures tihtipeale puudub neil variantidel selge sisuline erinevus (c). Ainus verb, mille tegevusobjekt realiseerub alati grammatilise subjektina, on *teadma* (d). Nt

- a. Ühtegi hinge *polnud näha*. Telefonis *oli kuulda* hingeldust. | Juba kaugelt *oli tunda* suitsulõhna. [a] Esialgu oli kõik vaikne ja kala liikumist *polnud märgata*. [a] Muidugi, meelega Kärt teda välja ei annaks, seda *polnud karta*. [i]
- b. Osa probleemi oli kindlasti minus, kuid osa ka bändis, *see oli näha* ka sellest, et nad finaali ei pääsenud. [N] *Leegid olid näha* juba kaubamaja tagant. [a] *Priimäe käekiri on tunda* ka Keskerakonna rusikaid rõhutavas noortekampaanias. [a]
- c. *Seda maja ~ see maja on* siit hästi *näha*. *Seda ~ see oli arvata*, et temast ei saa asja.
- d. *See on teada*, et ta on haige.

Passiivi korral võib vahel esineda tegevussubjekt allatiivis või ades-siivis. Nt

- a. Kogumikus on ka mõned tõigad, mis *mulle on teada* mõnevõrra teistsugustena. [a]
- b. Reinola tähendas, et *tal on teada* kolme võimaliku sundlikvidee-rija nimed. [a]

Verbi *teadma* puhul on konstruktsioon mittemodaalne, ülejäänud verbide puhul on konstruktsioonil aga modaalne (osalejavälise mittedeontilise võimalikkuse) tähendus. Seejuures passiivi puhul saab *da*-infinitiivi mõnikord asendada modaalse *tav*-partitsiibiga. Nt

See maja on siit hästi *näha ~ nähtav*.

Impersonaliseerimise erijuhtumeid

- § 143** Personaalist impersonaali moodustamise tingimuseks on see, et personaalilause grammatiline subjekt peab väljendama olendit. Selle tingimuse täidetud olles saab impersonaliseerida ka passiivseid personaalilauseid – nii *olema*- kui ka *saama*- / *jääma*-verbiga. Nt

Ta on üllatatud. → *Ollakse* üllatatud. Nad saavad karistada. → *Saadakse* karistada. Nad saavad karistatud. → *Saadakse* karistatud. Nad jäävad karistamata. → *Jäädakse* karistamata. Nad olid hästi näha. → *Oldi* hästi näha.

Impersonaliseerida on mõistagi võimalik ka adjektiveerunud *nud*-partitsiibiga aktiivilauseid. Nt

Ta on üllatunud. → *Ollakse* üllatunud.

Samas ei piirdu impersonaliseerimise võimalused ainult adjektiveerunud *nud*-partitsiipi sisaldavate konstruktsioonidega. Esineb lauseid, kus impersonaliseeritud on liitaja koosseisu kuuluv *olema*-verb (Pihlak 1993, Viitso 2005). Nt

Nad on korduvalt petnud oma kaaslasi. → *Ollakse* korduvalt *petnud* oma kaaslasi.

Pole päris selge, kas konstruktsioonid *ollakse petnud* (*kedagi*) ja *on petetud* (*kedagi*) erinevad ka sisuliselt või on nad vaid vormilised variandid, kus ühel juhul kannab impersonaali vormitunnust partitsiip, teisel juhul *olema*-verb (Pihlak 1993). Võib vaid nentida, et ilmselt on eesti liitaegade ja muude analüütiliste või perifrastiliste vormide seisundikomponent, mida väljendab *olema* vm abiverb, niivõrd selgelt omaette, et seda on alati võimalik põhitegevusest eraldi vaadelda ja eraldi impersonaliseerida.

- § 144** Lisaks neile juhtumitele, mida ühendab see, et lausest kaotatakse grammatiline subjekt, leidub ka juhtumeid, kus impersonaali-

transformatsiooni on rakendatud lausetele, kus grammatilist subjekti polegi – lausetele, mis on juba impersonaalsed. Sellist topeltimpersonaali ehk impersonaaliühildumist esineb nii sihiliste kui ka sihitute verbide puhul. Seejuures sihiliste verbide puhul on objekt alati partitiivis. Nt

Teda *oldi* korduvalt *pildistatud*. | Nende kodukandis *oldi* harjutud muusikat seostama Bachi nimega. [a]

Märkus. Topeltimpersonaal ei ole uus nähtus eesti keeles, selle kasutust on märganud ja tauninud juba Aavik (1936). Ka hiljem on topeltimpersonaali vorme käsitletud enamasti ebakorrektsete vormidena (Pihlak 1993, Erelt 2003 ja Viitso 2005). Neutraalsemalt ning ühtlasi põhjalikumalt on vaadelnud transitiivset topeltimpersonaali Virve-Anneli Vihman (2007). Ta on seletanud topeltimpersonaali kasutust *tud*-partitsiibi semantilise pleekimisega, mis nõuab impersonaalsuse kinnitust väljaspool partitsiipi.

Passiivi ja impersonaali omadustega konstruktsioone

Progressiivne / prospektiivne ja ingressiivne perifrastiline passiiv: *olema* + *Vmisel* ja *minema* / *tulema* + *Vmisele*

§ 145 Aspektilt progressiivseid või prospektiivseid passiivitarindeid moodustab verb *olema* koos adessiivis teonimega (a), ingressiivseid (tegevuse algust väljendavaid) konstruktsioone verbid *tulema* ja *minema* koos allatiivse teonimega. (b) Harvemini esineb *mine*-vormi asemel *us*-deverbaal (c) (Sahkai 2005). Nt

- a. Kava on koostamisel. Maja on lammutamisel. | Opelit juhtinud isik on väljaselgitamisel. [a] Sõmerpalus on avamisel sisekrossihall. [a] Arutamisel on tubakatoodete direktiivi muutmine. [a]
- b. Kava tuleb koostamisele. Maja läheb lammutamisele. | Kaalumisele tuleb ettepanek moodustada Kriminaalpreventsiooni Nõukogu juurde töörühm .. [a] Töölepingu seadus läheb muutmisele. [a]
- c. Arutusel on Euroopa Liidu ühtne välis- ja julgeolekupoliitika. [a] Berlusconi kohtuasi tuleb arutusele aprillis. [a]

Konstruktiooni *olema* + *Vmisel* prospektiivne (situatsiooni eel-
faasi, imminentsuse) tähendus tuleb ilmsiks kestuseta sündmuse
(sh seisundimuutust) väljendavate verbide (*avama* jms) korral.

Teonimelise perifrastilise passiivi *tud*-passsiivist erinev aspekti-
tähendus võimaldab passiivilauses edasi anda aspektivastandusi.
Nt

Suur osa keskturu avatud müügiplatsist *on* tänaseks *kaetud* või *katmi-
sel* katusegaleriiga. [a] .. need programmid *on loodud* või *loomisel*. [a]

Tegevussubjekti esitatakse konstruktsioonis harva. Seda võib väl-
jendada adverbiaal kujul *Ngen* + *poolt* (a) või ka adessiivne raam-
adverbiaal (b). Nt

- a. *Euroopa Komisjoni poolt on koostamisel* mahukas juhend .. [a]
Vastav konkureeriv eriala *on avamisel* EPMÜ poolt. [a]
- b. *Jean Nouvelil on ehitamisel* „müstiline prisma” Kopenhaageni uues
piirkonnas Örestadis .. [a]

Teonime käsitlemist vaadeldavais tarindeis perifrastilise verbi-
vormi osana, mitte adverbiaalina toetab teonime laiendite distri-
butsioon ja teonime tähendus (Sahkai 2005: 795–797). Nii võib
verb *olema*, *minema* või *tulema* paikneda teonime ja selle laiendi
vahel, mis näitab, et teonime laiend on pigem verbi ja teonime
ühendi laiend kui pelgalt teonime enda laiend. Vrd

Eesti keelde on tõlkimisel kaks raamatut. – **Eesti keelde valiti tõlki-
miseks* kaks raamatut.

Teonimevorme ei saa neis konstruktsioonides käsitada seisun-
dimäärusena. Neil vormidel on siin dünaamiline tähendus, mis
võimaldab neil ka *olema*-verbi puhul seostuda dünaamiliste adver-
bidega (a). Osa verbide teonimevorm võib toimida ka komple-
mentlause põhjana (b), mis seisundimääruse korral oleks võimatu.
Nt

- a. Süüdlased *on tasapisi tuvastamisel*.
- b. Samuti *on uurimisel* / *tuleb uurimisele*, kes tekitas õlireostuse.

Üldjuhul ei saa teonime käsitada ka koha- või otstarbemääрусena. Nt

Maja on lammutamisel. – **Kus maja on?* **Milleks maja on?*

Maja läheb lammutamisele. – **Kuhu maja läheb?* **Milleks maja läheb?*

Vaadeldavad konstruktsioonid on siiski perifrastiliste verbivormide ning verbi ja adverbialaali ühendite piiiril ning osal juhtudel võib neid pidada pigem viimasteks. Teonimevormi võib pidada määрусeks siis, kui konstruktsiooniga väljendatud tegevus sisaldab ka objekti referendi koha muutmist. Kui lauses puudub muu kohamääрус, tõlgendub kohamääрусena teonimi (a). Kui aga lauses on muu kohaadverbiaal olemas, tõlgendub teonimevorm otstarbemääрусena (b). Nt

a. *Auto on lammutamisel.* – *Kus auto on?*

b. *Auto läheb töökotta lammutamisele.* – *Milleks auto töökotta läheb?*

Pigem adverbialina kui perifrastilise verbivormi osana käitub teonimevorm ka siis, kui nominatiivse subjekti asemel on konstruktsioonis partitiivne nimisõnafras. Lause tõlgendub sellisel juhul eksistentsiaallausena ja partitiivne fras osaalusena. Nt

Ehitamisel on suuri ja ilusaid maju. Koostamisel on *plaan*e, mis häärmastavad oma suurejoonelisusega.

Kui teonimevormi pidada perifrastilise verbivormi osaks, tuleks partitiivset fraasi käsitleda sihtisena ja konstruktsiooni mitte passiivi, vaid hoopis impersonaalina.

Peale vaadeldud teonimeliste konstruktsioonide esineb verbide *olema*, *minema* ja *tulema* mõnevõrra leksikaliseerunud passiivseid ühendeid ka muude tegevust väljendavate nimisõnadega. Nt

olema müügil / kasutusel / rendil / hoiul / ravil / remondis

tulema müügile / kasutusele; minema remonti / trükki

käima / toimuma / juhtuma + deverbaalsubstantiiv

§ 146 Tegemist on vormilt personaalse tarindiga, milles leksikaalse verbi asemel on tugiverb *käima*, *toimuma* või *juhtuma* ja tegevust ennast väljendab lause alusena toimiv teonimi vm tegevust või protsessi väljendav deverbaal (vt Muischnek 2006a). Nt

Seal käib kõva töö. Siin käivad läbirääkimised. Kuukulguri juhtimine toimub otse Maalt. Mul juhtus õnnetus.

Sisu poolest vastab selline tarind enamasti impersonaalsele tarindile. Nt

Seal käib kõva töö. – Seal tehakse kõvasti tööd. Seal töötatakse kõvasti.

Nagu päris impersonaali puhul võib sellegi konstruktsiooni implitsiitne subjekt mõtestuda nii mittegeneeriliselt kui ka geneeriliselt. Nt

Kuukulguri *juhtimine toimub* otse Maalt (a.'Keegi juhib parajasti kuukulurit otse Maalt'; b. 'Üldiselt juhitakse kuukulurit otse Maalt')

Kuid erinevalt impersonaalist võib indefiniitseks tegevussubjektiks vabalt olla ka mitte-inimene. Nt

Kõikjal *toimub* pidev liikumine ja muutumine. | .. arvestatakse ka seda, kuidas käib vihmavee äravool. [a] Mõne minuti pärast käis *plahvatus* ja laev kaldus ühele küljele .. [a].

Tegevussubjekt on kõige sagedamini deverbaali genitiivatribuut (a) või deverbaalist põhjaga liitsõna täiendosis (b). Nt

- a. ERA Panga peahoone viiendal korrusel käib *pankrotitoimkonna* koosolek.
- b. Pae tänaval toimus järjekordne *pommiplahvatus*.

Kollektiivne tegevussubjekt võib mõnikord olla väljendatud ka *poolt*-agentadverbiaali kujul. Nt

Kuid eestikeelse poliitikategemise varjus käib *ettevalmistus* võimule pääsemiseks ka *jõudude poolt*, kes on teenimatult varju jäänud. [a]

Tegevussubjekti võib väljendada ka adessiivne adverbiaal. Nt

Suurte nimede tekitamine käis Turul lihtsalt. [a]

Enamasti väljendab adessiivadverbiaal siiski pigem tegevussubjekti määramispiirkonda kui otseselt tegevussubjekti ennast, võimaldades kontekstist olenevalt tegevussubjektilise tõlgenduse kõrval ka lokaalset või kollektiivset tõlgendust. Nt

Meil toimub parajasti suurpuhastus. | Ma tean küll, kuidas *neil* see raamatupidamine käib. [a]

Nii toimumiskoha kui ka kollektiivi või institutsiooni tõlgendust võimaldab sageli ka inessiivne raamadverbiaal. Nt

Eesti Panga juhtkonnas käis tõsine arutelu. | [a] Aga mida head on selles, kui *peres* käib tüli? [a] *Ajalehtedes* käis hädaldamine, et kunstis pole juurdetulijaid. [a]

Kui deverbaal väljendab retsiprookset tegevust, väljendatakse selle sooritajat sageli kaassõnalise *vahel*-tarindiga. Nt

Tootjate vahel käib tihe rebimine Ameerika Ühendriikide uue raudteevõrgustiku pärast .. [a]

Kolmest tugiverbist on universaalsed *käima* (a) ja *toimuma* (b), mida kasutatakse mis tahes tegevuste ja protsesside puhul. Verb *toimuma* ongi täielikult spetsialiseerunud tugiverbiks, seda kasutatakse palju kantseliidis. Verb *toimuma* on sageli asendatav väljendverbiga *aset leidma* (d). Verbi *juhtuma* kasutatakse tugiverbina ainult momentaansete sündmuste korral (c) (Muischnek 2006a). Nt

- a. Piimatootjate vahel aga käib *hinnasõda*. Selleks *käivad läbirääkimised* uute investoritega.
- b. Kuukulguri *juhtimine toimus* otse Maalt. Kõige traumeerivam *plahvatus toimus* tookord Saint-Micheli metroojaamas. Boksis *toimub sagimine ja rabelemine*.
- c. Mul *juhtus õnnetus*. *Siin *juhtus pidu*.
- d. Mainitud *kohtumine leidis aset* Pariisis.

Kirjandust tegumoe kohta

ALVRE, PAUL 1993. Mõningaist passiivi erijoontest. | BLEVINS, JAMES 2003. Passives and impersonals. | EREL, MATI 1979. Eesti lihtlause probleeme. | EREL, MATI 1977. Заметки о пассиве в эстонском языке. | HIIETAM, KATRIN, SATU MANNINEN 2005. Some thoughts on Balto-Finnic passives and impersonals. | HOLVOET, A. 2001. Impersonals and passives in Baltic and Finnic. | KAISER, ELSI, VIRVE-ANNELI VIHMAN 2007. Invisible arguments: Effects of demotion in Estonian and Finnish. | KONT, KARL 1963. Käändsõnaline objekt läänemeresoome keeltes. | LINDSTRÖM, LIINA, ILONA TRAGEL 2007. Eesti keele impersonaali ja seisundipassiivi vahekorrast adessiivargumendi kasutamise põhjal. | MUISCHNEK, KADRI 2005. Eesti keele tugiverbid ja nende mõju lause ehitusele. | MUISCHNEK, KADRI 2006. Tugiverbist üldiselt ja intransitiivsest tugiverbikonstruktsioonist lähemalt. | NURME, MAILI 2012. Impersonaali objekt. | PIHLAK, ANTS 1993. A Comparative Study of Voice in Estonian. | RAJANDI, HENNO 1966. Arutlusi eesti impersonaali üle. | RAJANDI, HENNO 1967. Passiivne *tud*-adjektivisatsioon. | RAJANDI, HENNO 1968/1999. Eesti impersonaali ja passiivi süntaks. | SAKKAI, HEETE 2005. Teonimi perifrastilises verbivormis. | SHORE, SUSANNA 1988. On the so-called Finnish passive. | TOMMOLA, HANNO 1993. Ambipersonainen suppressiivi: diateesista suomessa ja virossa. | TORN, REELI 2002. The status of the passive in English and Estonian. | TORN, REELI 2006. The Estonian periphrastic passive. | TORN, REELI 2006. *poolt*-tarind eesti keele impersonaalis ja passiivis. | TORN-LEESIK, REELI 2007. Voice and modal verbs in Estonian. | TORN-LEESIK, REELI 2009. The voice system in Estonian. | TORN-LEESIK, REELI, VIRVE-ANNELI VIHMAN 2010. The uses of impersonals in spoken Estonian. | VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2002. Nothing personal. Some detransitivizing devices in Estonian. | VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2002. Impersonalized impersonals. Argument structure and language change. | VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2002. Middle voice in Estonian. | VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2004. Valency Reduction in Estonian. | VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2002. The return of the actor. Effects of construction-level grammaticalization. | VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2007. Impersonaliseeritud impersonaal kui konstruktsioonitasandi grammatiseerimine. | VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2008. Construction-based interpretation of implicit arguments. | VIITSO, TIIT-REIN 2005. Eesti tegusõna tüpoloogiat.

KAUSATIIV, ANTIKAUSATIIV JA REFLEKSIIV

§ 147 Mõningaid argumentstruktuuri kujundusi ehk argumentkonstruktsioone saab markeerida verbis muutelõppude asemel tule-tussufiksiga. Erinevalt tegumoest, mille puhul markeerimata konstruktsioon ja markeeritud konstruktsioon tüüpjuhul ei erine ei predikaadi valentsilt ega argumentide semantilistelt funktsioonidelt, on tuletuslikele (derivatiivseile) argumenttarindeile iseloomulikud just seda tüüpi suhteliselt regulaarsed erinevused. Sellised tüüpjuhul tuletusliku (liitelise) vormistusega verbikategooriad ja vastavad argumenttarindid on **kausatiiv**, **antikausatiiv** ehk **inhoatiiv** ja **refleksiiv**. Kausatiivil ja antikausatiivil on seejuures paralleelselt võimalik ning tuletuslikust levinumgi ka perifrastiline vormistus. Argumentstruktuuride tuletuslikud kujundused ja nende perifrastilised vasted on võrreldes muitemorfoloogiliselt markeeritud tegumoeliste kujundustega siiski vähem regulaarsed, olenedes predikaatverbi leksikaalsest tähendusest.

Kausatiiv

§ 148 Kausatiivtarind ehk kausatiiv on lausekonstruktsioon, mille liht- või liitpredikaat väljendab ühtaegu nii põhjustamist kui ka selle tulemust, nagu lauseis (a), kus verb *käivitama* ja liitpredikaat *pani käima* kannavad tähendust 'põhjustas käivitumise'. Kausatiivi deontilismodaalseks eriliigiks on (verbis ainult perifrastiliselt vormistuv) **permissiiv** (b), mille kausatiivsus seisneb tulemus-sündmuse toimumise lubamises, mittetakistamises. Nt

- a. Mees *käivitas* auto. Mees *pani* auto *käima*.
- b. Ta *laskis* lapsel *mängida*.

Kausatiivtarind seob niisiis kokku kaks sündmust – kauseeriva ehk põhjustava sündmuse ja kauseeritava ehk tulemus-sündmuse, vormistades need ühes lekseemis ja (elementaar)lauses.

Kausatiivtarindina ei käsitata kausaalse sisuga komplekslauseid, kus kauseerivat tegevust ja selle tegevuse tulemust väljendatakse kahe leksikaalselt sisuka ja süntaktiliselt iseseisva predikaadiga – konkreetset põhjustamistegevust näiteks verbidega *käskima*, *paluma*, *lubama*, põhjustatavat sündmust aga sellise verbi komplemendina toimiva lause või infiniititarindiga:

Ma *palusin*, et ta *tervitaks* oma vanemaid.

Ma *palusin* tal *tervitada* oma vanemaid.

Kahe sündmuse ühendamist kausatiivtarindi moodustamisel käsitatakse seetõttu predikaadi valentsi suurendava ja argumentstruktuuri muutva operatsioonina. Kauseeritavat sündmust väljendav struktuur on lähtestruktuur, kausatiivne struktuur aga tuletatud struktuur. Lisanduv uus argument – **kauseerija** ehk **põhjustaja** hõivab kausatiivtarindi subjekti positsiooni, lähtetarindi subjekt hakkab kausatiivtarindis täitma **mõjutatava** argumenti funktsiooni ning degradeerub subjektist a) intransitiivse lähtestruktuuri korral objektiks, b) transitiivse lähtestruktuuri puhul kas b) objektiks või c) adverbiaaliks. Nt

a. *Ukseklaas* [SUBJEKT] purunes. →

Mees [PÕHJUSTAJA:SUBJEKT] purustas *ukseklaasi* [MÕJUTATAV:OBJEKT].

b. *Lapsed* [SUBJEKT] lahendavad ülesandeid [OBJEKT]. →

Õpetaja [PÕHJUSTAJA:SUBJEKT] pani *lapsed* [MÕJUTATAV:OBJEKT] ülesandeid lahendama.

c. Ma [SUBJEKT] *nägin* *tema maja* [OBJEKT]. →

Ta [PÕHJUSTAJA:SUBJEKT] näitas *mulle* [MÕJUTATAV:ADVERBIAAL] oma maja.

Põhjustajaks võib olla kas põhjustava sündmuse osaline või see sündmus ise (ka asjaolu, omadus vms). Kauseeriv osaline võib olenevalt predikaadi tähendusest olla kas agent (teadlikult tegutsev osaline) (a, b) või jõud (harilikult elutu osaline, või ka elus, kuid oma toimet mitteteadvustav osaline) (c). Põhjustajaks võib saada ka vahend, mis muidu ei kuulu konstruktsiooni tuuma, vaid

adverbiaalina vormistudes perifeeriasse, ja ka kausatiivtarindi subjektiks topikaliseerituna eeldab varjatud agendi olemasolu (d). Kauseerivat sündmust (omadust vms) saab tõlgendada ja vormistada nagu osalist, näiteks nagu vahendit (e) või stiimulit (f). Kausatiivtarindi mõjutatav argument võib täita tulemussündmuses eri semantilisi rolle, nt agenti, kogejat või patsienti. Nt

- a. *Mees* [PÕHJUSTAJA:AGENT] purustas *ukseklaasi* [MÕJUTATAV:-PATSIENT]
- b. *Ülemus* [PÕHJUSTAJA:AGENT] jooksutas *alluvaid* [MÕJUTATAV:-AGENT]
- c. *Tuul* [PÕHJUSTAJA:JÕUD] purustas *ukseklaasi* [MÕJUTATAV:-PATSIENT].
- d. *Kivi* [PÕHJUSTAJA:VAHEND] purustas *ukseklaasi* [MÕJUTATAV:-PATSIENT] (← Keegi purustas ukseklaasi *kiviga*)
- e. *Mehe rusikahoop* [PÕHJUSTAJA:VAHEND] purustas *ukseklaasi* [MÕJUTATAV:PATSIENT]. (← *Mees* purustas *ukseklaasi rusikahoobiga*)
- f. *Mehe käitumine* [PÕHJUSTAJA:STIIMUL] üllatas *naist* [MÕJUTATAV:KOGEGA].

Kausatiivse predikaadi vormistus võib olla sünteetiline (liiteline) ehk derivatiivne (tuletuslik), nagu *käivitama* puhul, või perifrastiline, nagu *käima panema* puhul, kus täistähenduslikule lekseemile *käima* lisandub üldise põhjustamistähendusega poolabiverb *panema*, mis koos moodustavad lause keskmene toimiva liitpredikaadi. Peale selle võib üldisel põhjustamistähendusel olla ka supletiivne vormistus. See ilma grammatilise markerita väljendusviis, nt *tapma* 'põhjustama surma', jääb siinsest käsitlusest välja.

Märkus. Grammatiliselt markeerimata verbide erijuhtumiks on labiilsed verbid, mis esinevad samakujulistena nii kausatiivses kui ka mittekausatiivses tähenduses. Rohkesti on selliseid verbe nt inglise keeles (vrd *John opened the door* – *The door opened*). Eesti keeles on vaid üksikuid labiilseid kausatiivverbe, nt *ehmatama* (*Hobune ehmatas last* – *Laps ehmatas*) ja *vi hastama* (vt Kehayov, Vihman ilnumas).

Derivatiivne kausatiiv

§ 149 Kõige kindlamalt seovad tulemusprotsessi või -seisundi ja selle põhjustamise üheks tegevuseks verbile, noomenile või adverbile liituvad kausatiivsed tuletusliited, milleks eesti keeles on *-ta-*, *-da-*, *-t-*, *-sta-*, *-nda-*, *-lda-* (vt Kasik 1996). Konstruktsiooni predikaat vormistub lihtpredikaadina. Nt

Mees *käivitas* auto. Päike *sulatab* lume. Mees *puhastas* auto.

Tuletuslik kausatiiv moodustatakse peamiselt intransitiivsest lähtetarindist. Nt

Lumi *sulab*. – Päike *sulatab* lume. Hobune *jookseb*. – Mees *jooksutab* hobust.

Transitiivtarinditest võivad tuletusliku kausatiivtarindi lähtetarin-dina toimida üksnes mitteagentiivsed, harilikult kogejasubjektiga tarindid. Nt

Ma *nägin* tema maja. – Ta *näitas* mulle oma maja. Ma *teadsin* vastust. – Ta *teatas* mulle vastuse.

Mitteagentiivse transitiivse lähtekonstruktsiooni subjekt vormis-tub tuletuslikus kausatiivtarindis alati (allatiivse) adverbiaalina, sest ühel predikaadil ei saa kaht objekti olla.

Transitiivse tegevuse põhjustamist ehk **kuratiivkausatiivsust** saab väljendada üksnes perifrastiliselt (→ § 150–151).

Märkus. Soome keeles on võimalik tuletada kuratiivkausatiive ka agen-tiivsetest transitiivverbidest, nt *Työnmiehet sulattivat lumen* → *Kau-punkinhallitus sulatutti lumen palkkamillaan työnmiehillä* (Kytömäki 1978, Kasik 2001: 90–94).

Perifrastiline kausatiiv

§ 150 Põhjustamise ja tulemusündmuse ühtsus avaldub mõnevõrra nõrgemini perifrastilise kausatiivi korral. Üldist põhjustamistähendust väljendavad:

- 1) *ma*-infinitiiviga ahelverbe moodustades kausatiivsed poolabiverbid *panema*, *ajama* ja *saama*, *da*-infinitiivi juures verb *laskma*. Verbi *panema* puhul võib põhjustajaks olla nii mitte-agent (a) kui ka agent (b), *ajama* puhul on valdav mitte-agentiivne tõlgendus (c), agentiivne tõlgendus on mõeldav üksnes intransitiivsete verbidega seoses, sedagi vaid teisese tõlgendusena (d). Transitiivverbidega seostuv *ajama* on leksikaalne verb, millel erinevalt poolabiverbist on kohaargument (f). Osal juhtudel on *panema* ja *ajama* võrdvõimalikud (e) (Kasik 2001).
Nt

- a. Päike *pane*b jäälilled *säde*lema.
- b. Mees *pani* auto *käi*ma.
- c. Su jutt *ajab* mind *naer*ma.
- d. Ma *ajasin* ta meelega *nut*ma.
- e. Lugemine *pane*b = *ajab* mu pea *valut*ama.
- f. Isa *ajas* poisid (kuuri) puid *ladu*ma.

Saama moodustab resultatiivseid kausatiivtarindeid. Nt

Ta *sai* mootori *käi*ma. Ta *sai* vankri *pid*ama.

Laskma on kahetähenduslik: direktiivne, s.o käsku, korraldust või palvet väljendav (a), ja permissiivne ehk lubav, st näitab tulemusündmuse toimumise mittetakistamist (b). Nt

- a. Ta *lasi* endale uue ülikonna *õmmel*da.
 - b. Ta *lase*b majal *lagu*ned.
- 2) noomeni või adverbiga seostuvad kausatiivverbid: *tegema* (*puhtaks*, *avalikuks*, *lihtsaks*, *rõõmu*), *ajama* (*paljaks*, *kinni*, *püsti*), *andma* (*vabaks*, *õnnistust*, *laenu*), *valmistama* (*kurbust*, *mõnu*, *rõõmu*), *tekitama* (*hirmu*, *kahju*, *rõõmu*), *muutma* (*kurvaks*,

tugevamaks), *laskma* (*vabaks*), *tooma* (*kahju*, *õnnistust*) jt. Adjektiiv on harilikult translatiivis (*teeb rõõmsaks*), substantiiv partitiivis (*teeb rõõmu*). Nt

Mees *tegi* auto *puhtaks* / *klaasi puruks*. Sinu edusammud *teevad* mind *rõõmsaks* / *teevad* mulle *rõõmu*.

Verbe *panema*, *ajama*, *saama*, *laskma* ühendab abiverbidega enne- kõike põhjustamistähenduse abstraktsus (üldisus), mis teeb nende ühendid infinitiiviga tähenduslikult lähedasteks, vahel koguni samatähenduslikeks vastavate tuletistega (kui need on olemas), nt *pani käima* = *käivitama*. Üldise tähendusega kausaalne verb ei ole sisuliselt iseseisev, vaid eeldab enda kõrval täistähenduslikku lekseemi. Samas pole aga nende ühendite argumentstruktuur siiski päris jagamatu. Erinevalt tuletuslikust kausatiivist, milles transitiivse lähtelause subjekt vormistub alati adverbialina, sest ühel predikaadil ei saa olla kahte objekti (a), ei muudeta transitiivse tegevuse põhjustamist väljendava perifrastilise kausatiivtarindi moodustamisel transitiivlause subjekt mitte adverbialiks, vaid objektiks (b). Nt

- a. Ta näitas *mulle* (**mind*) oma maja.
- b. Ta pani *mind* lund rookima. Su jutt ajab *mind* kukalt kratsima.

Niimoodi on kausatiivsel verbil ja infinitiivil kummalgi oma objekt, mis viitab kausatiivse verbi ja infinitiivi kokkukuuluvuse nõrkusele. Perifrastilised kausatiivid moodustavad seega vaid lõdva liitpredikaadi. Lõdva ühendina on käsitletavad ka kausatiivverbi ja noomeni / adverbi ühendid. Sellele osutab muu hulgas asjaolu, et kui sellise (semantilise) predikaadi komponendiks on objektikäändes substantiiv, siis käitub viimane sel määral nagu objekt, et nõuab lähtelause subjekti muutmist teise objekti asemel allatiivseks adverbialiks. Vrd

Ma rõõmustan. – Keegi / miski rõõmustab *mind*. Keegi / miski teeb *mind* rõõmsaks. Keegi / miski teeb *mulle* rõõmu.

Seega lähtelause subjekti käänet hakkab kausatiivtarindis mõjutama kausatiivne verb (siinses näites *tegema*) üksi.

§ 151 Perifrastiline moodustus on derivatiivsega võrreldes kaugelt produktiivsem. Paljudel perifrastilistel kausatiividel pole tuletuslikku vastet, nt *ajab nutma*, *paneb magama*, vastupidist esineb harva. Mõlema võimaluse olemasolul on tuletis perifrastilisest paarikust enamasti tähenduslikult mõnevõrra erinev. Perifrastiliselt on võimalik moodustada nii **otsest** kui ka **kaudset põhjustamist** väljendavaid kausatiive, samas kui tuletised väljendavad ainult otsest põhjustamist. See on keeletüpoloogiast tuntud ikoonilisustendentsi (Haiman 1983) avaldus: mida vahetum on põhjustamine, seda tihedam on kausatiivtarindi vormiline lõimumine. Otseste põhjustamise puhul on põhjustaja tulemusündmuse vahetu, sageli füüsiline tekitaja ja toimib kogu tulemusündmuse toimumisaja jooksul. Kaudne põhjustamine on omaette protsess, mis üksnes käivitab tulemusprotsessi ega mõjuta oluliselt selle edasist kulgu. Põhjustamist protsessi käivitamisena väljendab näiteks (a), kogu protsessi haaravana aga (b). Nt

- a. Ta *pani* toa *tuulduma*.
- b. Ta *tuulutas* tuba.

Perifrastiline ja tuletuslik kausatiiv on samatähenduslikud eelkõige momentaansete sündmuste korral. Sellised on näiteks tunde-kausatiivid *paneb ehmuma* – *ehmatama*, *ajab vihale* – *vihastama* jne. Põhjustamise kaudsus avaldub eriti selgelt siis, kui tulemusündmus on tegevus, st tulemusündmuse tegevussubjektiks on agent (a–c). Niisugusel juhul annab põhjustaja vastutuse täitmise eest üldjuhul üle täitjale, kusjuures põhjustamine ja selle tulemus võivad olla ajalisel eraldatud. Teiste hulgas kuuluvad siia kuratiiv-kausatiivid (b) ja permissiivid (c). Nt

- a. Õpetaja *pani* poisid *jooksma*.
- b. Ma *panin* nad homme külalisi *vastu võtma*.
- c. Ma *lubasin* tal koju *minna*.

Mõjutamise kaudsusega on seotud mõjutatava mõjutatuse aste, millest omakorda oleneb tema otsene või kaudne vormistus. Nõrk mõjutatus tähendab seda, et osalist tajutakse mitte niivõrd mõjutamise objektina, kuivõrd infinitiiviga väljendatud tulemus-sündmuse tegevussubjektina. Eesti keeles vormistatakse sellist tegevussubjekti üldjuhul adessiivi käändega. Siiski on kausatiivtarindis adessiivne vormistus võimalik üksnes *laskma*-verbi puhul, seda nii tema permissiivses kui ka direktiivses tähenduses. Nt

Õpetaja *laskis* ('lubas / käskis') *poisil* vead ära parandada.

Märkus. Adessiivse adverbiaali ja objekti vahetõrje ning vaheldusvõimalused tulevad paremini välja komplekslauses, kus põhjustamine ja selle tulemus avalduvad selgemini omaette sündmustena, nt *Ta käskis mul / mind koju minna.*

Antikausatiiv

§ 152 Antikausatiivtarind ehk **inchoatiiv**tarind on kausatiivtarindile vastupidine konstruktsioon, milles on markeeritud tulemus-sündmust – põhjustatud seisundimuutust väljendav predikaat. Nt

Klaas *purunes*. Uks *sulgus*.

Antikausatiiv rõhutab protsessi mitteagentiivsust, automatiivsust, spontaansust. Agendi tagaplaanile jätmise poolest sarnaneb see (seisundi)passiiviga. Sellel on ühisjooni ka refleksiiviga (→ § 153), sest protsess toimub tegevussubjekti endaga. Seetõttu kasutatakse paljudes keeltes antikausatiivsuse väljendamiseks osalt refleksiiviga ühiseid liiteid.

Antikausatiivi moodustust on peetud valentsi vähendavaks protsessiks, mis seisneb agendi eemaldamises kausatiivsest lähtestruktuurist, selle muutmist intransitiivseks. Nt

Mees *purustas* klaasi. → Klaas *purunes*.

Märkus. Selle näitepaari võib samahästi pöörata kausatiivi moodustust esindama. Kui kausatiivi ja antikausatiivi vastanduse puhul on verbis markeeritud mõlemad vastanduse liikmed (*puru-sta-s* : *puru-ne-s*), siis ongi protsessi suund pigem kirjeldusobjekti valikust tingitud kui olemuslik.

Kuna antikausatiivsesse konstruktsiooni on aga võimalik lisada põhjustavat sündmust väljendav elatiivne adverbiaal, siis võiks antikausatiivi lähtetarindiks pidada põhjuslähtest kausatiivi ning käsitada antikausatiivi moodustust pigem põhjuse-vahendi degradeerimisena. Nt

Mehe tugev löök *purustas* klaasi. → Klaas *purunes* mehe tugevast löögist.

Eesti keeles kasutatakse antikausatiivsuse markeerimiseks refleksiiviga ühist liidet *-u-*, nt *ärrituma*, *huvituma*, *kivistuma* jm. Kuid on olemas ka spetsiaalne liide *-ne-*, nt *noorenema*. Enamikul juhtudel oleneb liite valik kas alussõna ehitusest või juhusest, üksnes omadussõnast lähtuvate verbide puhul väljendatakse *ne*-liitega pikaajalist muutust, *u*-liitega aga lihtsalt muutust, nt *mustenema* – *mustuma* (vt Kasik 1996).

Peale tuletusliku vormistuse kasutatakse antikausatiivi puhul ka perifrastilist vormistust. Üldise muutumistähendusega verbid *muutuma*, *jääma*, *saama*, *minema* ja *tulema* esinevad eelkõige noomenite ja adverbide juures, mõnel juhul ka poolabiverbidena infinitiivi juures (Pajusalu, Tragel jt 2004). Ühise muutumistähenduse raames on neil verbidel mõningaid erinevaid semantilisi ja pragmaatilisi nüansse.

MUUTUMA: Olukord *muutus* raskeks. Ingel *muutus* saatanaks.

JÄÄMA: Laps *jäi* haigeks. Isa *jäi* vanaks. Mees *jäi* purju. Kõneleja *jäi* vait. Laps *jäi* magama. Rong *jäi* seisma.

SAAMA: Laps *sai* terveks. Mees *sai* kaineks. Laulja *sai* kuulsaks. Töö *sai* valmis. Mõte *sai* teoks. Vang *sai* põgenema.

MINEMA: Kõht läks tühjaks. Käed läksid mustaks. Elu läks raskemaks.

Klaas läks katki. Ta läks närvi, pabinasse. Taevas läks pilve. Tuli läks põlema. Koera karv läks läikima.

TULEMA: Pettus tuli avalikuks. Haige tuli teadvusele. Opositsioon tuli võimule.

Verb *jääma* erineb muudest muutusverbidest selle poolest, et ta võib väljendada nii muutust kui ka mitteootuspärasest püsimist. Kuivõrd viimane on kõrvalekaldumine ootuspärasest seisundist, nt *Mees kukkus katuselt alla, kuid jäi terveks* (ootuspärane oleks, et mees saanuks viga), siis saab püsimist tõlgendada suhtelise muutusena.

Refleksiiv

- § 153 Refleksiivtarindiks nimetatakse lausekonstruktsiooni, mille predikaat markerib mitte-tegevussubjekti samaviitelisust tegevussubjektiga, s.o seda, et tegevussubjekti tegevus on suunatud tegevussubjektile endale. Refleksiivsust näitab refleksiivtarindis verbiliide *-u-*. Nt

Poiss *riietub*.

Refleksiivsust on võimalik edasi anda ka väljaspool verbi – refleksiivpronoomeniga. Nt

Poiss riietab *ennast*.

Märkus. Paljudes keeltes lähtub refleksiivi tunnus diakrooniliselt refleksiivpronoomenist. Nii on see nt vene *-sja* puhul.

Tuletuslik refleksivatsioon on erinevalt pronominaalsest valentsi vähendav protsess, kuid seda ainult vormilisest aspektist, sisuline valents ei muutu. Refleksiivi, s.o refleksiivverbiga konstruktsiooni, ja refleksiivpronoomeniga konstruktsiooni vahel puudub ühene vastavus. Refleksiiv markerib üksnes (otse)objekti samaviitelisust tegevussubjektiga, refleksiivpronoomen võib asendada

teisigi lauseelemente, sh atribuute ning võib esineda ka intransitiivses lauses. Nt

Ma ostsin *endale* uue ülikonna. Ta tegeleb ainult *iseendaga*. Ma läksin *oma* vennaga kinno.

Refleksiivi ja antikausatiivi vahel puudub terav piir, sest alati pole selge, kas tegu on agentiivse enesemuutmisega või mitteagentiivse spontaanse protsessiga. Kui seda sisulist ebamäärasust toetab ühine vormiline tunnus, nagu eesti keele puhul liide *-u-*, siis pole alusetu üritada neile kahele kategooriale ühist nimetajat leida. Selliseks ühisnimetajaks on peetud **mediaali**, seda ka eesti keele puhul (Vihman 2002b, 2003). Siiski on raske põhjendada selgelt agentiivse refleksiivi (nagu *Poiss riietub*) lahutamist pronominaalset (*Poiss riietab ennast*). Seletada refleksiivset tõlgendust spontaansuse edasiarenguna on ilmselt keerulisem kui spontaansust refleksiivsuse arenguna.

Kirjandust kausatiivi, antikausatiivi ja refleksiivi kohta

HASPELMATH, MARTIN, THOMAS MÜLLER-BARDEY 2004. Valency change. | KASIK, REET 1991. Derivatiivsetest laenudest. *u*-liitelised verbid eesti ja soome keeles. | KASIK, REET 1996. Eesti keele sõnatuletus. | KASIK, REET 2001. Analytic causatives in Estonian. | PIHLAK, ANTS 1992. U-verbid ja enesekohasus eesti keeles. | VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2002. Middle voice in Estonian. | VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2003. Estonian middle semantics with evidence from discourse.

KASUTATUD KIRJANDUSE LÜHENDID

ESA	Emakeele Seltsi aastaraamat
ESUKA	Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri
KK	Keel ja Kirjandus
KKIU	Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused
LU	Linguistica Uralica
NK	Nõukogude Kool
NÕ	Nõukogude Õpetaja
SV	Sirp ja Vasar
СФУ	Советское финно-угроведение
EKI	Eesti Keele Instituut
EKSA	Eesti Keele Sihtasutus
KKI	Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

KASUTATUD KIRJANDUS

- AAVIK, JOHANNES 1924. Keeleuuenduse äärmised võimalused. Tartu: Kirjastus „Istandik”.
- AAVIK, JOHANNES 1935. Tuleviku väljendamine eesti keeles II. – Uus Eesti 56.
- AAVIK, JOHANNES 1936. Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus.
- AIKHENVALD, ALEXANDRA 2003. Evidentiality in typological perspective. – Studies in Evidentiality. Eds. A. Aikhenvald, R. M. W. Dixon (= Typological Studies in Language 54.) Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 1–32.
- AIKHENVALD, ALEXANDRA Y. 2004. Evidentiality. Oxford: University Press.
- AIKHENVALD, ALEXANDRA Y., ROBERT M. W. DIXON (eds.) 2001. Non-canonical Marking of Subjects and Objects. (= Typological Studies in Language 46.) Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- AIKHENVALD, ALEXANDRA, ROBERT M. W. DIXON (eds.) 2003. Studies in Evidentiality. (= Typological Studies in Language 54.) Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- AIRILA, MARTTI 1935. Viron kielen oratio obliqua'sta. (= Suomi V 17.) Helsinki: SKS.
- ALVRE, PAUL 1993a. Anmerkungen zum obliquen Modus im Estnischen und Livischen. – LU 29: 2, 95–104.
- ALVRE, PAUL 1993b. Mõningaist passiivi erijoontest. – KK 7, 404–409.
- ARISTE, PAUL 1975. Eesti keelel leeb tulevik. – SV 4.4.1975
- BLEVINS, JAMES 2003. Passives and impersonals. – Journal of Linguistics 39: 3, 473–520.
- BOLAND, ANNERIEKE 2006. Aspect, Tense and Modality: Theory, Typology, Acquisition. Vol. I. Academish proefschrift. Universiteit van Amsterdam.

- BROWN, KEITH, JIM MILLER (eds.) 1999. *Concise Encyclopedia of Grammatical Categories*. Amsterdam etc.: Elsevier.
- BROWN, PENELOPE, STEPHEN C. LEVINSON 1987. *Politeness: Some Universals in Language Universals*. (= *Studies in Interactional Sociolinguistics* 4.) Cambridge: University Press.
- BYBEE, JOAN, REVERE PERKINS, WILLIAM PAGLIUCA 1994. *The Evolution of Grammar. Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- CAMPBELL, LYLE 1991. Some grammaticalization changes in Estonian and their implications. – *Approaches to Grammaticalizations*. Vol. 1. Eds. E. C. Traugott, B. Heine (= *Typological Studies in Language* 19: 1.) Amsterdam: John Benjamins, 285–299.
- CHAFE, WALLACE, JOHANNA NICHOLS (eds.) 1986. *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*. (= *Advances in Discourse Processes* 20.) Norwood: Ablex.
- COMRIE, BERNARD 1976. *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: University Press.
- COMRIE, BERNARD 1977. In defense of spontaneous demotion: The impersonal passive. – *Grammatical relations*. Eds. P. Cole, J. M. Sadock. (= *Syntax and semantics* 8.) New York: Academic Press, 47–58.
- COMRIE, BERNARD 1985. *Tense*. Cambridge: University Press.
- CROFT, WILLIAM 2001. *Radical Construction Grammar. Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford: University Press.
- CROFT, WILLIAM 2003. *Typology and Universals*. Second edition. Cambridge: University Press.
- DAHL, ÖSTEN 1985. *Tense and Aspect Systems*. Oxford: Blackwell.
- DAHL, ÖSTEN 2010. *Typology of negation*. – *The Expression of Negation*. Ed. L. R. Horn. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 9–38.
- DAHL, ÖSTEN (ed.) 2000. *Tense and Aspect in the Languages of Europe*. (= *Empirical Approaches to Language Typology* 20. EURO TYP 6.) Berlin: Mouton de Gruyter.
- DAHL, ÖSTEN, MARIA KOPTJEVSKAJA-TAMM (eds.) 2001. *The Circum-Baltic Languages. Typology and Contact*. Vol. 1: Past and Present. Amsterdam: John Benjamins.

- DAHL, ÖSTEN, MARIA KOPTJEVSKAJA-TAMM (eds.) 2001. The Circum-Baltic Languages. Typology and Contact. Vol. 2: Grammar and Typology. Amsterdam: John Benjamins.
- DIK, SIMON 1997a. The Theory of Functional Grammar. Part 1: The Structure of the Clause. Second, revised edition. Ed. Kees Hengeveld. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- DIK, SIMON 1997b. The Theory of Functional Grammar. Part 2: Complex and Derived Constructions. Ed. Kees Hengeveld. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- DIXON, ROBERT M. W., ALEXANDRA Y. AIKHENVALD (eds.) 2000. Changing Valency: Case Studies in Transitivity. Cambridge: University Press.
- EINER, HANS 1885. Lühikene Eesti keele õpetus rahvakoolidele. Tartu: A. Grenzstein.
- EKG I 1995 = Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare. Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus. Trükki toimetanud Mati Erelt (peatoimetajana), Tiiu Erelt, Henn Saari ja Ülle Viks. EKI. Tallinn.
- EKG II 1993 = Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri. Trükki toimetanud Mati Erelt (peatoimetajana), Tiiu Erelt, Henn Saari ja Ülle Viks. KKI. Tallinn.
- EKK 2007 = Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross. Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: EKSA.
- EKLP I 1974 = Karl Mihkla, Lehte Rannut, Elli Riikoja, Aino Admann. Eesti keele lauseõpetuse põhijooned I. Lihtlause. Toim. Ernst Nurm. KKI. Tallinn: Valgus.
- ERELT, MATI (ed.) 2003. Estonian Language. (= Linguistica Uralica. Supplementary Series 1.) Tallinn: Estonian Academy Publishers; Second Edition 2007.
- ERELT, MATI 1977a. Ühest eitamise viisist. – KK 7, 435–436.
- ERELT, MATI 1977b. Заметки о пассиве в эстонском языке. – СФУ 4, 169–175.

- ERELT, MATI 1977c. Ebamäärasusest sõnade liigitamisel. – KK 9, 525–528.
- ERELT, MATI 1978. Märkmeid partsiaalsubjekti kohta eesti keeles. – Keel ja struktuur 10. Tartu Riiklik Ülikool. Tartu, 3–9.
- ERELT, MATI 1979. Eesti lihtlause probleeme. KKI. Tallinn: Eesti Raamat.
- ERELT, MATI 1980. Some notes on the classification of words and the transposition of adjectives in Estonian. – Grammar and Semantics. KKI. Tallinn: Valgus, 50–72.
- ERELT, MATI 1984. *da*-infinitiivi süntaktilised funktsioonid tänapäeva eesti keeles. Soome-eesti kontrastiivseminar (Helsingi, 17.–20.10.84.). (= Preprint KKI-24.) Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ühiskonnateaduste Osakond. Tallinn.
- ERELT, MATI 1985. *ma*-, *mas*- ja *mast*-infinitiivist eesti keeles. – Ars Grammatica 1985. KKI. Tallinn: Valgus, 4–22.
- ERELT, MATI 1986. Eesti lauseõpetuse põhimõtteid. (= Preprint KKI-43.) Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ühiskonnateaduste Osakond. Tallinn.
- ERELT, MATI 1987. Sekundaartarindid eesti keeles. (= Preprint KKI-50.) Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ühiskonnateaduste Osakond. Tallinn.
- ERELT, MATI 1989. Eesti lauseliikmeid (grammatika marginaale). (= Preprint KKI-61.) Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ühiskonnateaduste Osakond. Tallinn.
- ERELT, MATI 1990. Kõneleja ja kuulaja kaudse väljendamise võimalused eesti keeles. – KK 1, 35–39.
- ERELT, MATI 1996. Relative words in Estonian relative clauses. – Estonian: Typological Studies I. Ed. M. Erelt. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 4.) Tartu, 9–23.
- ERELT, MATI 1997. Reduplication in Estonian. – Estonian: Typological Studies II. Ed. M. Erelt. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 8.) Tartu, 9–41.
- ERELT, MATI 1999. Agreement in Estonian. – Estonian: Typological Studies IV. Ed. M. Erelt. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 11.) Tartu, 7–46.
- ERELT, MATI 2000. Arvuühildumisest tänapäeva eesti kirjakeeles. – KK 3, 180–189.

- ERELT, MATI 2001. Some notes on the grammaticalization of the verb *pidama* in Estonian. – Estonian: Typological Studies V. Ed. M. Erelt. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 18.) Tartu, 7–25.
- ERELT, MATI 2002a. Does the Estonian have the jussive? – LU 38: 2, 110–117.
- ERELT, MATI 2002b. Evidentiality in Estonian and some other languages: Introductory remarks. – LU 38: 2, 93–97.
- ERELT, MATI 2003. Syntax. – Estonian Language. Ed. M. Erelt. (= Linguistica Uralica. Supplementary Series. Vol. 1.) Tallinn: Estonian Academy Publishers, 93–129. Second edition 2007.
- ERELT, MATI 2004a. Lauseliigendusprobleeme eesti grammatikas. – Lauseliikmeist eesti keeles. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli preprintid I.) Tartu, 7–15.
- ERELT, MATI 2004b. Märkmeid eesti komplekslause kohta. – KK 6, 401–413.
- ERELT, MATI 2005a. Some features of Estonian syntax. – Les langues ouraliennes aujourd’hui. The Uralic languages today. Éd. M. M. J. Fernandez-Vest (= Bibliothèque de l’École des Hautes Études Sciences Historiques et Philologiques. Tome 340.) Paris: Librairie Honoré Champion, Editeur, 233–247.
- ERELT, MATI 2005b. Source-marking resultatives in Estonian. – LU 41: 1, 20–29.
- ERELT, MATI 2008a. Concerning the relationship of the comitative construction to the coordinating construction in Estonian. – LU 44: 2, 97–107.
- ERELT, MATI 2008b. Veel kord vaegomadussõnadest. – KK 6, 442–449.
- ERELT, MATI 2008c. Intensifying reduplication in Estonian. – LU 44: 4, 268–277.
- ERELT, MATI 2009a. Prospektiiv ja retrospektiiv eesti keeles. – ESA 54 (2008), 44–53.
- ERELT, MATI 2009b. Typological overview of Estonian syntax. – Estonian in Typological Perspective. Ed. H. Metslang. (= Language Typology and Universals. Sprachtypologie und Universalienforschung (STUF) 62: 1/2.) Berlin: Akademie Verlag, 6–28.

- ERELT, MATI 2010. Vastandavatest sidesõnadest eesti keeles. – Keele rajad. Pühendusteos professor Helle Metslangi 60. sünnipäevaks. (= ESUKA 1–2.), 55–68.
- ERELT, MATI 2011. Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused. Kolmas, täiendatud trükk. Emakeele Selts. Tallinn.
- ERELT, MATI 2012. Lisandusi tegumoe käsitlesele. – ESA 57 (2011), 25–34.
- ERELT, MATI, HELLE METSLANG 1998. Oma või võõras? („Muutuv keel”) – KK 10, 657–668.
- ERELT, MATI, HELLE METSLANG 2003. Case marking of the predicative in Estonian. – LU 39: 3, 166–174.
- ERELT, MATI, HELLE METSLANG 2004. Grammar and pragmatics: Changes in the paradigm of the Estonian imperative. – LU 45: 3, 161–178.
- ERELT, MATI, HELLE METSLANG 2006. Estonian clause patterns – from Finno-Ugric to Standard Average European. – LU 42: 4, 254–266.
- ERELT, MATI, HELLE METSLANG 2007. Nihetest eesti imperatiivi paradigmas. – Grammatika és kontextus – új szempontok az uráli nyelvek kutatásában. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Finnugor Tanszék. Budapest, 2004. április 4–7. Szerk. Márta Csepregi, Virpi Masonen. (= Urálistizikai tanulmányok 17.) Budapest, 76–87.
- ERELT, MATI, HELLE METSLANG 2008. Kogea vormistamine eesti keeles: nihkeid SAE perifeerias. – ESA 53 (2007), 249–256.
- ERELT, MATI, HELLE METSLANG 2009. Some notes on proximative and avertive in Estonian. – LU 45: 3, 178–191.
- ERELT, MATI, HELLE METSLANG, KARL PAJUSALU 2006. Tense and evidentiality in Estonian. – Topics in Subjectification and Modalization. Eds. B. Cornillie, N. Delbecque. (= Belgian Journal of Linguistics 20.) Amsterdam: John Benjamins, 125–136.
- ESLON, PILLE 2004. Mõningatest korrelatsioonidest eesti ja vene verbi-süsteemis. – Toimiv keel II. Töid rakenduslingvistika alalt. (= Tallinna Pedagoogikaülikooli eesti filoloogia osakonna toimetised 3.) Tallinn: TPÜ Kirjastus, 103–122.
- ESLON, PILLE 2004. О грамматикализации аналитических глаголов эстонского языка. – LU 40: 2, 95–107.

- FOX, BARBARA, PAUL J. HOPPER (eds.) 1994. Voice: Form and Function. (= Typological Studies in Language 27.) Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- GOLDBERG, ADELE E. 1995. Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure. Cognitive Theory of Language and Culture. Chicago: University Press.
- GRÜNTAL, VILLEM 1941. Itämerensuomalaisten kielten yksikön nominatiivi objektin edustajana aktiivin yhteydessä. Lauseopillinen tutkimuskoe. Helsinki: SKS.
- HABICHT, KÜLLI 2001. Infinite Konstruktionen in der estnischen Schriftsprache der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts. – LU 37: 4, 245–269.
- HABICHT, KÜLLI 2001. Vanhan kirjaviron modaalirakenteista. – Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum 7.–13.8.2000 Tartu. Pars IV. Dissertationes sectionum: Linguistica I. Redegit Tõnu Seilenthal. Curaverunt: Anu Nurk, Triinu Palo. Tartu, 268–276.
- HABICHT, KÜLLI 2006. Grammatiseerumise ja leksikaliseerumise suhtest eesti vana kirjakeele modaalpartiklite näitel. – *Finest Linguistics. Proceedings of the Annual Finnish and Estonian Conference of Linguistics*. Tallinn, May 6–7, 2004. Eds. K. Kerge, M.-M. Sepper. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 159–178.
- HABICHT, KÜLLI 2009. Heinrich Stahli eripäraseid modaalverbid. – KK 8–9, 608–619.
- HABICHT, KÜLLI, PILLE PENJAM, ILONA TRAGEL 2010. Kas *tahtma* tahab abiverbiks? – Keele rajad. Pühendusteos professor Helle Metslangi 60. sünnipäevaks. (= ESUKA 1–2.), 115–146.
- HAIMAN, JOHN 1983. Iconic and economic motivation. – *Language* 59: 4, 781–819.
- HAKULINEN, AULI, FRED KARLSSON 1979. Nykysuomen lauseoppia. Helsinki: SKS.
- HAKULINEN, AULI, PENTTI LEINO 1987. Finnish participial construction from a discourse point of view. – *Ural-Altaische Jahrbücher* 59, 35–43.
- HARMS, ROBERT 1962. Estonian Grammar. Bloomington.
- HASPELMATH, MARTIN 2001. Non-canonical marking of core arguments in European languages. – *Non-canonical Marking of Subjects and*

- Objects. Eds. A. Y. Aikhenvald, R.M.W. Dixon. (= Typological Studies in Language 46.) Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 53–83.
- HASPELMATH, MARTIN 2005. Negative indefinite pronouns and predicate negation. – The World Atlas of Language Structures Online. <http://Wals.info/feature/115>
- HASPELMATH, MARTIN, THOMAS MÜLLER-BARDEY 2004. Valency change. – Morphology: A Handbook on Inflection and Word Formation. Vol. 2. Eds. G. Booij, C. Lehmann, J. Mugdan (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft.) Berlin: de Gruyter, 1130–1145.
- HASSELBLATT, CORNELIUS 1990. Das estnische Partikelverb als Lehnübersetzung aus dem Deutschen. (= Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 31.) Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- HEINE, BERND, HIROYUKI MIYASHITA 2008. Accounting for a functional category: German *drohen* ‘to threaten’. – Language Sciences 30: 1, 53–101.
- HEINE, BERND, TANIA KUTEVA 2002. World Lexicon of Grammaticalization. Cambridge: University Press.
- HEINE, BERND, TANYA KUTEVA 2006. The Changing Languages of Europe. Oxford: University Press.
- HENNOSTE, TIIT 2002. Suulise kõne uurimine ja sõnaliigi probleemid. – Teoreetiline keeleteadus Eestis. Toim. R. Pajusalu, I. Tragel, T. Hennoste, H. Õim. (= Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 56–73.
- HENNOSTE, TIIT 2004. *Et*-komplementlause kesksete põhivervide funktsioonid eestikeelses vestluses. – KK 7, 504–523; 8, 590–609.
- HENNOSTE, TIIT 2009. *Ei ole* ja *pole* kasutus suulises spontaanses eesti keeles. – ESA 54 (2008), 72–93.
- HERMANN, KARL AUGUST 1884. Eesti keele grammatik. Koolide ja iseõppimise tarvis. Tartu: Wilhelm Just.
- HIETAM, KATRIN 2003. Definiteness and Grammatical Relations in Estonian. PhD dissertation. University of Manchester.
- HIETAM, KATRIN, SATU MANNINEN 2005. Some thoughts on Balto-Finnic passives and impersonals. – Working Papers in English

- Linguistics 5. Eds. E. Klingvall, F. Heinat. Lund: Lund University, 65–90
- HINT, MATI 1969. Eesti grammatikakirjanduse põhimõttelised ja konkreetsed probleemid. – KK 6, 327–341; 7, 399–412.
- HOLVOET, AXEL 2001. Impersonals and passives in Baltic and Finnic. – *The Circum-Baltic Languages. Typology and Contact. Vol. 2: Grammar and Typology*. Eds. Ö. Dahl, M. Koptjevskaja-Tamm. Amsterdam: John Benjamins, 363–389.
- HOLVOET, AXEL 2007. Mood and Modality in Baltic. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- HOPPER, PAUL J., ELIZABETH CLOSS TRAUGOTT 1993. *Grammaticalization*. Cambridge: University Press.
- HORNUNG, JOHANN 1693. *Grammatica Esthonica*. Riga.
- ХРАКОВСКИ, ВИКТОР 1992 = В. С. Храковский (отв. ред.), *Типология императивных конструкций*. Санкт-Петербург: Наука.
- IKOLA, OSMO 1953. Viron ja liivin modus obliquuksen historiaa. – *Suomi* 106: 4. Helsinki: SKS.
- ISK 2004 = Auli Hakulinen (päätoimittaja), Maria Vilkkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen, Irja Alho, Iso suomen kielipöytä. Helsinki: SKS.
- ITKONEN, ESA 2001. Maailman kielten erilaisuus ja samuus. (= Yleisen kielitieteen julkaisu 4.) Turun yliopisto. Turku.
- JOKELA, HANNA 2006. Geneerinen nollasubjekttilause suomessa ja virossa. – *Finest Linguistics. Proceedings of the Annual Finnish and Estonian Conference of Linguistics*. Tallinn, May 6–7, 2004. Eds. K. Kerge, M.-M. Sepper. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- JUHKAM, EVI, ALDI SEPP 2000. Läänemurde tekstid. EKI. Tallinn.
- JÕGI, MIRJA 2008. Konditsionaali minevikuvormide kasutus 1930.–1990. aastatel eesti kirjakeeles. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. Käsikiri eesti keele osakonnas.
- KAISER, ELSI, VIRVE-ANNELI VIHMAN 2007. Invisible arguments: Effects of demotion in Estonian and Finnish. – *Demoting the Agent: Passive, Middle and Other Voice Phenomena*. Eds. B. Lyngfelt, T. Solstad. (= *Linguistik Aktuell / Linguistics Today* 96.) Amsterdam: John Benjamins, 111–141.

- KAISER, ELSI, VIRVE-ANNELI VIHMAN 2010. On the referential properties of Estonian pronouns and demonstratives. – Memory, Mind and Language. Ed. H. Götzche. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 193–205.
- KALMUS, MERVI 2009. Isikuühildumine eesti murretes. Magistritöö. Tartu Ülikool. Käsikiri eesti keele osakonnas.
- KANGASNIEMI, HEIKKI 1992. Modal Expressions in Finnish. (= Studia Fennica. Linguistica 2.) Helsinki: SKS.
- KARLSSON, FRED 2002. Üldkeeleteadus. Tõlkinud ja kohandanud R. Pajusalu, J. Valge, I. Tragel. Tallinn: EKSA.
- KASIK, REET 1991. Derivatiivsetest laenudest. *u*-liitelised verbid eesti ja soome keeles. – KK 8, 466–476.
- KASIK, REET 1996. Eesti keele sõnatuletus. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 3.) Tartu.
- KASIK, REET 2001. Analytic causatives in Estonian. – Estonian: Typological Studies V. Ed. M. Ereht. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 18.) Tartu, 77–122.
- KASK, ARNOLD 1984. Eesti murded ja kirjakeel. (= Emakeele Seltsi toimetised nr 16.) Tallinn: Valgus.
- KASK, ARNOLD 1985. Kaudse kõneviisi päritolust eesti keeles. – ESA 29 (1983), 5–11.
- KAUPPINEN, ANNELI 1998. Puhekuviot: tilanteen ja rakenteen liitto. Helsinki: SKS.
- KEEM, HELLA 1997. Võru keel. Emakeele Selts. Tallinn.
- KEEVALLIK, LEELO 1999. The use and abuse of singular and plural address forms in Estonian. – International Journal of the Sociology of Language 130, 125–144.
- KEEVALLIK, LEELO 2001. Estonian reduplication in action sequences. – Nordic and Baltic Morphology: Papers from a NorFa Course. Tartu, June 2000. Eds. J. Niemi, J. Heikkinen. (= Studies in Languages 36.) University of Joensuu, Faculty of Humanities. Joensuu, 23–33.
- KEEVALLIK, LEELO 2005. Politeness in Estonia: A matter of fact style. – Politeness in Europe. Eds. L. Hickey, M. Stewart. Clevedon: Multilingual Matters, 203–217.

- KEEVALLIK, LEELO 2009a. The grammar-interaction interface of negative questions in Estonian. – SKY Journal of Linguistics 22, 139–173.
- KEEVALLIK, LEELO 2009b. Social action of syntactic reduplication. – Journal of Pragmatics 42: 3, 800–824.
- KEEVALLIK, LEELO 2011. The contemporary pragmatics of the Estonian clause combiner and particle *ega*. – Congressus XI Internationalis Fenno-Ugristarum. Piliscsaba 9–14.8.10. Pars VI. Eds. S. Csúcs, N. Falk, V. Tóth, G. Zaicz. Piliscsaba: 197–205.
- KEHAYOV, PETAR 2002. Typology of grammaticalized evidentiality in Bulgarian and Estonian. – LU 38: 2, 126–144.
- KEHAYOV, PETAR 2004a. Eesti keele evidentsiaalsussüsteem mõne teise keele taustal. Morfosüntaks ja distributsioon. – KK 11, 812–829.
- KEHAYOV, PETAR 2004b. Eesti keele evidentsiaalsussüsteem mõne teise keele taustal. Semantika. – KK 12, 895–914.
- KEHAYOV, PETAR 2008. An Areal-Typological Perspective to Evidentiality: the Cases of the Balkan and Baltic Linguistic Areas. (= Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis 10.) Tartu: Tartu University Press.
- KEHAYOV, PETAR 2009a. Interactions between grammatical evidentials and lexical markers of epistemicity and evidentiality: a case-study of Bulgarian and Estonian. – Lexikalische Evidenzialitäts-Marker in slavischen Sprachen. Eds. V. Plungian, B. Wiemer. (= Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 72.) München–Wien: Otto Sagner, 165–201.
- KEHAYOV, PETAR 2009b. *Olema*-verbi ellipsist eesti kirjakeeles. – ESA 54 (2008), 107–152.
- KEHAYOV, PETAR 2009c. Taboo intensifiers as polarity items: evidence from Estonian. – Estonian in Typological Perspective. Ed. H. Metslang. (= Language Typology and Universals. Sprachtypologie und Universalienforschung (STUF) 62: 1/2.) Berlin: Akademie Verlag, 140–164.
- KEHAYOV, PETAR, FLORIAN SIEGL 2007. The evidential past participle in Estonian reconsidered. – Études finno-ougriennes 38. Paris, 75–117.
- KEHAYOV, PETAR, HELLE METSLANG, KARL PAJUSALU 2012. Evidentiality in Livonian. – LU 48: 1, 41–54.

- KEHAYOV, PETAR, LIINA LINDSTRÖM, ELLEN NIIT 2011. Imperative in interrogatives in Estonian (Kihnu), Latvian and Livonian. – LU 47: 2, 81–93.
- KEHAYOV, PETAR, REELI TORN-LEESIK 2009. Modal verbs in Balto-Finnic. – Modals in the Languages of Europe. Eds. B. Hansen, F. de Haan. (= Empirical Approaches to Language Typology 44.) Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 363–401.
- KEHAYOV, PETAR, VIRVE-ANNELI VIHMAN 2014. The lure of lability: A synchronic and diachronic investigation of the labile pattern in Estonian. – Linguistics: An Interdisciplinary Journal of the Language Sciences. [ilmumas]
- KERGE, KERGE 1980. Tingiva kõneviisi vormistikust. – NÕ 1. mai.
- KERGE, KRISTA 1979. Refereering tänapäeva eesti keeles. Diplomitöö. Tartu Ülikool. Käsikiri eesti keele osakonnas.
- KILGI, ANNIKA 2010. Tuleviku tulekust: tulevikulisuse väljendamisest meie esimestes piiblitõlgetes. – Keele rajad. Pühendusteos professor Helle Metslangi 60. sünnipäevaks. (= ESUKA 1–2.), 163–186.
- KINDLAM, ESTER 1964. Tulemused sõltuvad meetodist. – KK 1, 56–59.
- KINDLAM, ESTER 1976. Meie igapäevane keel. Tallinn: Valgus, 82–91.
- KKT 1985 = Kirjakeele teataja 1979–1983. Õigekeelsuskomisjoni otsused. Tallinn: Valgus.
- KLAAS, BIRUTE 1992. Vaba daativi väljendusvõimalustest Balti keele-arealis. – Lähivertailuja 6. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Mekrijärvellä 10.–11.4.1992. Toim. H. Remes. (= Kieli-tieteellisiä tutkimuksia 27.) Joensuu yliopisto. Humanistinen tiedekunta. Joensuu, 36–44.
- KLAAS, BIRUTE 1994. Adressaatobjekt Balti keelearealis. – Lähivertailuja 7. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Tammi-vaikamassa 5.–7.5.1993. Toim. K. Pajusalu, V. Yli-Vakkuri. (= Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 44.) Turku, 52–64.
- KLAAS, BIRUTE 1997. The quotative mood in the Baltic Sea areal. – Estonian: Typological Studies II. Ed. M. Ereht. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 8.) Tartu, 73–97.

- KLAAS, BIRUTE 2002. Reported commands in Lithuanian compared to Estonian. – LU 38: 2, 118–125.
- KLETTENBERG, REET 2007. Permissiivkonstruktsioon eesti kirjakeeles. Magistritöö. Tartu Ülikool. Käsikiri eesti keele osakonnas.
- KOIT, ENN 1963. Eitus saarte murdes. – Nonaginta. Johannes Voldemar Veski 90. sünnipäevaks 27. juunil 1963. (= Emakeele Seltsi toimetised 6.) Tallinn, 136–147.
- KOKS, HELEN 2004. Subjekti ja objekti käitumisreeglid komplekslauses. – Lauseliikmeid eesti keeles. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli preprintid I.) Tartu, 34–39.
- KONT, KARL 1959. Lause eitavast sisust sõltuv objekt läänemeresoome keeltes. – ESA IV (1958), 233–246.
- KONT, KARL 1963. Käändsõnaline objekt läänemeresoome keeltes. (= KKIU IX.) Tallinn.
- KUIDAS KÄSITADA SÕNALIIGI MÕISTET? (Diskussiooni materjale.) – KK 1977: 9, 520–537.
- KURE, KRISTJAN 1956. Tegusõna „olema” funktsioonidest ja tähendus-test. – ESA II (1956), 124–137.
- KUTEVA, TANIA 1998. On identifying an evasive gram: Action narrowly averted. – Studies in Language 1, 113–160.
- KUTEVA, TANIA 1999. TAM-auxiliation, and the avertive category in Northeast Europe. – Grammaticalisation aréale et sémantique cognitive: les langues fenniques et sames. Sous la direction de M. M. Jocelyne Fernandez-Vest. (= Oural-Ural 1.) Tallinn: EKSA 27–41.
- KUTEVA, TANIA 2001. Auxiliation. An Enquiry into the Nature of Grammaticalization. Oxford: University Press.
- KÜNNAP, AGO 1992. Elanud kord ... – KK 4, 209–215.
- KÜNNAP, AGO 1994. On the Uralic indirectal. – Ural-Altaische Jahrbücher N.F. 13. Wiesbaden, 18–27.
- KÜNNAP, AGO 2001. *Es piab pidama*. – KK 8, 579–582.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1978. Kuratiivikausatiivit. – Rakenteita. (= Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6.) Turku, 129–150.

- LAANEST, ARVO 1975. Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse. KKI. Tallinn.
- LAITINEN, LEA 1992. Vältämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nessesiiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia. Helsinki: SKS.
- LAITINEN, LEA 1995. Nollapersoona. – *Virittäjä* 99: 3, 337–358.
- LAMBRECHT, KNUD 1994. Information Structure and Sentence Form. Topic, Focus and the Mental Representations of Discourse Referents. Cambridge: University Press.
- LANDER, YURY, VLADIMIR A. PLUNGIAN, ANNA YU. URMANCHIEVA (eds.) 2004. Irrealis and Irreality. (= Studies in the Theory of Grammar 3.) Russian Academy of Sciences, Institute of Oriental Studies, Institute of Linguistics, Research Group „Theory of Grammar”. Moscow: Gnosis.
- LEHMANN, CHRISTIAN 2006. Participant roles, thematic roles and syntactic relations. – Voice and Grammatical Relations. Festschrift for Masayoshi Shibatani. Eds. T. Tsunoda, T. Kageyama. (= Typological Studies in Language 65.) Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 167–190.
- LESKINEN, HEIKKI 1970. Imperatiivin muodostus itämerensuomalaisissa kielissä I. (= *Suomi* 115: 2.) Helsinki: SKS.
- LEVIN, BETH, MALKA RAPPAPORT HOVAV 2005. Argument Realization. Cambridge: University Press.
- LINDSTRÖM, LIINA 1997. Eitus Võru murde suulises kõnes. – Läänemeresoome lõunapiir. Toim. K. Pajusalu, Jyvä S. (= Võro Instituudi toimõtisõq 1.) Võro, 143–154.
- LINDSTRÖM, LIINA 2001. Grammaticalization of *või/vä* questions in Estonian. – Papers in Estonian Cognitive Linguistics. Ed. I. Trägel. (= Publications of the Department of General Linguistics 2.) Tartu, 90–118.
- LINDSTRÖM, LIINA 2005. Finiitverbi asend lauses. Sõnajärg ja seda mõjutavad tegurid suulises eesti keeles. (= Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 16.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- LINDSTRÖM, LIINA 2006. Infostruktuuri osast eesti keele sõnajärje muutmisel. – KK 11, 875–888.
- LINDSTRÖM, LIINA 2010. Kõnelejale ja kuulajale viitamise vältimise strateegiaid eesti keeles. – ESA 55 (2009), 88–118.
- LINDSTRÖM, LIINA 2012. Tundekausatiivkonstruktsioon eesti moodi. – KK 1, 30–47.
- LINDSTRÖM, LIINA 2013. Between Finnic and Indo-European: Variation and change in the Estonian experiencer-object construction – Diachronic typology of non-canonical subjects. Eds. I. Seržant, L. Kulikov. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. [ilmumas]
- LINDSTRÖM, LIINA, ILONA TRAGEL 2006. *Mul on saba*. Adessiivsest omajakonstruktsioonist. – *Finest Linguistics. Proceedings of the Annual Finnish and Estonian Conference of Linguistics*. Tallinn, May 6–7, 2004. Eds. K. Kerge, M.-M. Sepper. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 386–399.
- LINDSTRÖM, LIINA, ILONA TRAGEL 2007. Eesti keele impersonaali ja seisundipassiivi vahekorra adessiivargumendi kasutamise põhjal. – KK 7, 532–553.
- LINDSTRÖM, LIINA, ILONA TRAGEL 2010. The possessive perfect construction in Estonian. – *Folia Linguistica* 44: 2, 371–399.
- LINDSTRÖM, LIINA, MERVİ KALMUS, ANNELIIS KLAUS, LIISI BAKHOFF, KARL PAJUSALU 2009. Ainsuse 1. isikule viitamine eesti murretes. – ESA 54 (2008), 159–185.
- LINDSTRÖM, LIINA, VIRVE-ANNELI VIHMAN 2010. *Ise ise*. – *Keele rajad. Pühendusteos professor Helle Metslangi 60. sünnipäevaks*. (= ESUKA 1–2.), 219–241.
- LOORITS, OSKAR 1923a. Tingiva ja kaudse kõneviisi minevik. – *Eesti Keel I* (1922), 170–173.
- LOORITS, OSKAR 1923b. Eesti keele grammatika. Tartu: Odamees.
- MANDRA, KATRIN 2007. Deontiline modaalsus eri tekstiliikides. Magistritöö. Tartu Ülikool. Käsikiri eesti keele osakonnas.
- MANDRA, KATRIN 2008. Deontiline modaalsus poliitikute arvamusedes. – KK 3, 178–193.

- MASING, UKU 1963. Võimalikkust eitav adjektiiv. – Nonaginta. Johannes Voldemar Veski 90. sünnipäevaks 27. juunil 1963. (= Emakeele Seltsi toimetised 6.), 195–205.
- MERIRAND, LAURA 2003. *pidama*-verbi grammatikaliseerunud kasutusest vanemas kirjakeeles. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. Käsikiri eesti keele osakonnas.
- METSLANG, HELLE 1978. Keeleüksuste infostruktuurist. – KK 7, 410–418.
- METSLANG, HELLE 1981. Küsilause eesti keeles. KKI. Tallinn: Valgus.
- METSLANG, HELLE 1985. Sisukas ja sisutu *nagu*. – Ars Grammatica 1985. KKI. Tallinn: Valgus, 48–61.
- METSLANG, HELLE 1991a. Ajast ja tema vormist verbitarindeis. – KK 3, 163–168.
- METSLANG, HELLE 1991b. Die temporale Bedeutung der Verbalkonstruktionen im Estnischen. (= Preprint KKI-69.) Estnische Akademie der Wissenschaften. Tallinn.
- METSLANG, HELLE 1993a. Kas eesti keeles on olemas progressiiv? – KK 6, 326–334; 7, 410–416; 8, 468–476.
- METSLANG, HELLE 1993b. Verbitarind ajatähendust väljendamas. – Virittäjä 97: 2, 203–221.
- METSLANG, HELLE 1993c. Viron aika – muoto, merkitys, ikonisuus. – Studia comparativa linguarum orbis Maris Baltici 1. Tutkimuksia syntaksin ja pragmasyntaksin alalta. Toim. V. Yli-Vakkuri. (= Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 43.) Turku, 24–40.
- METSLANG, HELLE 1994a. Eesti ja soome – futuurumita keeled. – KK 9, 534–547; 10, 603–616.
- METSLANG, HELLE 1994b. Kielet ja kontrastit. – Virittäjä 98: 2, 203–226.
- METSLANG, HELLE 1994c. Grammatikalseerumisest eesti ja soome keeles. – Lähivertailuja 7. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Tammivalkamassa 5.–7.5.1993. Toim. K. Pajusalu, V. Yli-Vakkuri. (= Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 44.) Turku, 9–32.
- METSLANG, HELLE 1994d. Mõnda ajast eesti ja soome keeles. – Lähivertailuja 8. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari

- Hailuodossa 7.–9.5. 1994. Toim. H. Sulkala, H. Laanekask. (= Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 40.) Oulu: Oulun yliopisto, 62–73.
- METSLANG, HELLE 1994e. Temporal Relations in the Predicate and the Grammatical System of Estonian and Finnish. (= Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 39.) Oulu: Oulun yliopisto.
- METSLANG, HELLE 1995. The progressive in Estonian. – Temporal Reference, Aspect and Actionality. Vol. 2: Typological Perspectives. Eds. P. M. Bertinetto, M. Squartini, V. Bianci. Torino: Rosenberg & Seller, 169–183.
- METSLANG, HELLE 1996a. The developments of the futures in Finno-Ugric languages. – Estonian: Typological Studies I. Ed. M. Ereht. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 4.) Tartu, 123–144.
- METSLANG, HELLE 1996b. Evolutsioonilised ja revolutsioonilised uuen-dused grammatikas. – Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum. Jyväskylä 10.–15.8.1995. Pars IV. Sessiones sectionum. Syntaxis et semantica & contactus linguistici et status hodiernus linguarum & cetera linguistica. Red. H. Leskinen, S. Maticsák, T. Seilenthal. Jyväskylä: Moderatores, 87–92.
- METSLANG, HELLE 1997a. Eesti prefiksaaladverbist *ära* soome keele taustal. – Lähivertailuja 9. Suomalais-virolainen kontrastiiviseminaari 3.–5.5.1996. Lammi. Toim. R. Grünthal, R. Kasik. (= Castrenianumin toimitteita 53.) Helsinki, 31–46.
- METSLANG, HELLE 1997b. Eesti keele ja teiste soome-ugri keelte futuuri arenguid. – KK 4, 226–231.
- METSLANG, HELLE 1997c. On the use of the Estonian past tense forms during the last century. – Estonian: Typological Studies II. Ed. M. Ereht. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 8.) Tartu, 98–145.
- METSLANG, HELLE 1997d. Unterschiedene Tendenzen in den grammatischen Systemen des Estnischen und des Finnischen. – Finnisch-ugrische Sprachen in Kontakt. Vorträge des Symposiums aus

- Anlass des 30-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen 21.–23. November 1996. Hrsg. S.-L. Hahmo, T. Hofstra, L. Honti, P. van Linde, O. Nikkilä. Maastricht: Shaker Publishing, 165–175.
- METSLANG, HELLE 1999a. Is the Estonian and Finnish conditional actually a conditional? – Estonian: Typological Studies III. Ed. M. Ereht. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 11.) Tartu, 97–127.
- METSLANG, HELLE 1999b. Püsiv ja muutuv grammatika. = Stable and changing grammar. – Artikleid ja arhivaale II. = Articles archives II. Toim. Helgi Vihma. (= Keeleuenduse kirjastik B3.) Johannes Aaviku Selts. Tallinn, 21–29.
- METSLANG, HELLE 1999c. Soome konditsionaalivormide vastetest eesti keeles. – Lähivertailuja 10. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Tampereella 14. toukokuuta 1998. Toim. L. Vaba, H. Hurtt. (= Folia Fennistica & Linguistica 23.) Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos. Tampere, 47–60.
- METSLANG, HELLE 2000a. Analytism and synthetism in the development of tense and aspect systems of literary Estonian. – Grammaticalisation aréale et sémantique cognitive: les langues fenniques et sames. Sous la direction de M. M. Jocelyne Fernandez-Vest. (= Oural – Ural 1.) Tallinn: EKSA, 119–133.
- METSLANG, HELLE 2000b. Reflections on the development of a particle in Estonian. – Estonian: Typological Studies IV. Ed. M. Ereht. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 14.) Tartu, 59–86.
- METSLANG, HELLE 2001a. Eesti *las* – imperatiivivormist partikliks. – Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum 7.–13.8.2000 Tartu. Pars V. Dissertationes sectionum: Linguistica II. Red. T. Seilenthal. Tartu, 372–377.
- METSLANG, HELLE 2001b. On the development of the Estonian aspect: The verbal particle *ära*. – The Circum-Baltic Languages. Typology and Contact. Vol. 2: Grammar and Typology. Eds. Ö. Dahl,

- M. Koptjevskaja-Tamm. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins, 443–479.
- METSLANG, HELLE 2004a. Eesti keele keerukohti. – Virsu II. Suomi ja viro kohdekielinä. Lähivertailuja 15. Toim. H. Sulkala, H. Laane-kask. (= Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 24.) Oulu, 71–82.
- METSLANG, HELLE 2004b. Imperative and related matters in everyday Estonian. – LU 40: 4, 243–256.
- METSLANG, HELLE 2006a. Imperatiivist ja direktiivsusest ning nende dünaamikast eesti ja soome keeles. – Lähivertailuja 16. Soome-eesti kontrastiivseminar 8.–9.05.2004 Männikul. Toim. H. Metslang, S. Soidro. (= Tallinna Ülikooli eesti filoloogia osakonna toimetised 7.) Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 111–134.
- METSLANG, HELLE 2006b. Predikaat ajastut kogemas. – KK 9, 714–727.
- METSLANG, HELLE 2006c. Grammatiseerumise teooria tänase pilguga. – Teoreetiline keeleteadus Eestis II. Toim. I. Tragel, H. Öim. (= Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 7.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 176–195.
- METSLANG, HELLE 2007a. Translatiivi ja essiivi kasutusest eesti ja soome keeles. – Merkityksen ongelmasta vähemmistökielten oikeuksiin. Juhlakirja professori Helena Sulkalan 60-vuotispäivänä. Toim. H. Mantila, M. Karjalainen, J. Sivonen. (= Acta Universitatis Ouluensis, B Humaniora 79.) Oulu: Oulun yliopisto, 143–164.
- METSLANG, HELLE 2007b. Predicates in Estonian sentences: contact-induced developments? – Combat pour les langues du monde = Fighting for the world's languages. Hommage à Claude Hagège. Textes réunis par M. M. J. Fernandez-Vest. (= Collection Grammaire & Cognition 4.) Paris: L'Harmattan, 363–375.
- METSLANG, HELLE 2008. Püsiv ja muutuv ajavormistik. – Õiguskeel 2005–2007. Artiklikogumik. Juura keeleraamat. Tallinn: Juura, 215–218.
- METSLANG, HELLE 2009. Estonian Grammar between Finnic and SAE. – Estonian in typological perspective. Ed. H. Metslang. (= Language Typology and Universals. Sprachtypologie und

- Universalienforschung (STUF) 62: 1/2.) Berlin: Akademie Verlag, 49–71.
- METSLANG, HELLE 2010. Isepäine üldküsilause. – *ESA* 55 (2009), 119–137.
- METSLANG, HELLE, HANNU TOMMOLA 1995. Zum Tempussystem des Estnischen. – *Tense Systems in European Languages II*. Ed. R. Thieroff. (= *Linguistische Arbeiten* 338.) Tübingen: Niemeyer, 229–326.
- METSLANG, HELLE, INGRID KRALL, RENATE PAJUSALU, KRISTI SAARSO, ELLE SÖRMUS, SILVI VARE 2003. Keelehärm: Eesti keele probleemseid piirkondi. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus.
- METSLANG, HELLE, KARL PAJUSALU 2002a. Evidentiality in South Estonian. – *LU* 38: 2, 98–109.
- METSLANG, HELLE, KARL PAJUSALU 2002b. Evidentsiaalsusest eesti keeles ja Tartu murde *na*-tunnuselisest kaudsest kõneviisist. – Väikeisi kiili kokkupuutmisõq. Väikeste keelte kontaktid. Toim. K. Pajusalu, J. Rahman. (= Võro Instituudi toimõndusõq 14.) Võro, 161–177.
- METSLANG, HELLE, KÜLLI HABICHT, KARL PAJUSALU 2011. Developmental paths of interrogative particles: the case of Estonian. – *Folia Linguistica Historica* 32, 149–188.
- METSLANG, HELLE, MARIA-MAREN SEPPER 2010. Mood in Estonian. – *Mood in the Languages of Europe*. Eds. B. Rothstein, R. Thieroff. (= *Studies in Language Companion Series* 120.) Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 528–550.
- MIESTAMO, MATTI 2005. *Standard Negation*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- MIHKLA, KARL 1962. Õeldis ja selle ühildumine alusega tänapäeva eesti kirjakeeles. – *KK* 12, 723–733.
- MIHKLA, KARL, AAVO VALMIS 1979. *Eesti keele süntaks kõrgkoolidele*. Tallinn: Valgus.
- MUISCHNEK, KADRI 2004. Verbi ja noomeni püsiühenditest eesti keeles. – *KK* 8, 574–589.
- MUISCHNEK, KADRI 2005. Eesti keele tugiverbid ja nende mõju lause ehitusele. – *ESA* 50 (2004), 11–38.
- MUISCHNEK, KADRI 2006a. Tugiverbist üldiselt ja intransitiivsest tugiverbikonstruktsioonist lähemalt. – *Lause argumentstruktuur*. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli preprintid 2.) Tartu, 48–70.

- MUISCHNEK, KADRI 2006b. Verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles. (= Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 17.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- MUISCHNEK, KADRI, HEETE SAHKAI 2010. Liitpredikaadid leksikoni-grammatika kontinuumil: konstruktsioonide produktiivsusest verbiga *minema* moodustatud liitpredikaatide näitel. – Keele rajad. Pühendusteos professor Helle Metslangi 60. sünnipäevaks. (= ESUKA 1–2.), 295–316.
- MUIŽNIECE, LIENA, HELLE METSLANG, KARL PAJUSALU 1999a. Eesti ja läti keele mineviku partitsiibi finiidistumine. – KK 8, 522–534.
- MUIŽNIECE, LIENA, HELLE METSLANG, KARL PAJUSALU 1999b. Past participle finitization in Estonian and Latvian. – Estonian: Typological Studies III. Ed. M. Erelt. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 11.) Tartu, 128–157.
- MUUK, ELMAR 1927. Eesti keeleõpetus I. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus.
- MÄGISTE, JULIUS 1936. Eesti *saama*-futuuri algupärase ja tarvitamiskõllikkusest. – Eesti Keel 3, 65–92.
- MÄGISTE, JULIUS 1940. Kagu-eesti murde eitavast *k*-aineseta imperatiivist. – Eesti Keel 6, 169–189.
- MÄGISTE, JULIUS 1952. Eesti nn. *da*-infinitiivilise kaudse kõneviisi selgituseks. – Tulimuld 6, 357–361.
- MÄGISTE, JULIUS 1976. Viron imperatiivin preteriti. – Virittäjä 70: 1, 48–51.
- NEDJALKOV, VLADIMIR P. (ed.) 1983. Владимир П. Недялков (ред.), Типология результативных конструкций. Ленинград: Наука, 1983.
- NEETAR, HELMI 1963. Ühest aluse ja öeldise ühildumise juhust eesti keeles. – Nonaginta. Johannes Voldemar Veski 90. sünnipäevaks 27. juunil 1963. (= Emakeele Seltsi toimetised 6.) Tallinn, 217–223.
- NEETAR, HELMI 1964a. Aluse ja öeldise ühildumine eesti murretes. Kandidaadiväitekiri. KKI. Tallinn. Käsikiri.
- NEETAR, HELMI 1964b. Aluse ja öeldise ühildumist mõjutavatest teguritest eesti murretes. – ESA X (1964), 151–166.
- NEETAR, HELMI 1965a. Aluse (kollektiivsubstantiivi) ja öeldise ühildumist eesti murretes. – ESA 11 (1965), 185–193.

- NEETAR, HELMI 1965b. Aluse ja öeldise ühildumise seaduspärasustest eesti murretes. – KK 1, 25–29.
- NEETAR, HELMI 1966. *eks*-laused. – ESA 12 (1966), 119–124.
- NEETAR, HELMI 1988. Mõnest teonimetarindist eesti murretes. – ESA 32 (1986), 36–45.
- NEMVALTS, PEEP 1980. Eesti keele lauseliigenduse põhialustest. – KK 2, 82–88; 3, 153–160.
- NEMVALTS, PEEP 1983. Tegusõnafraas (1.). – NK 6, 27–29.
- NEMVALTS, PEEP 2000. Aluse sisu ja vorm. Tallinn: EKSA.
- NUKKA, EILI 1999. Kaudsuse väljendamisest eesti ja soome keeles. Baka-laureusetöö. Tartu Ülikool. Käsikiri soome-ugri osakonnas.
- NURME, MAILI 2012. Impersonaali objekt. – KK 5, 335–345.
- NURMI, TIMO 1991. Nessessiivikonstruktsiooni kasutamine eesti aja-lehtede juhtkirjades. – KK 12, 732–742.
- OINAS, ZSUZSANNA 1993. Mõnest eesti ja soome possessiivtarindist. – KK 9, 537–542.
- OJUTKANGAS, KRISTA 1998. Asyndeettisistä verbi-ilmaisista suomalais-ugrilaisissa kielissä. – Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta. Toim. A. Pajunen. (= Suomi 185.) Helsinki: SKS.
- PAI, KRISTINA 2001a. Essiivne ja translatiivne predikatiivadverbiaal. – Keele kannul. Pühendusteos Mati Ereli 60. sünnipäevaks. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 17.) Tartu, 232–249.
- PAI, KRISTINA 2001b. Translatiivne predikatiivadverbiaal eesti kirjakeeles. Tartu. Magistr töö. Tartu Ülikool. Käsikiri eesti keele osakonnas.
- PAJUSALU, KARL 1989. Suhtlustaotlused inimkeelt muutmas. Tähelepanekuid eesti murrete verbimorfoloogiast. – KK 3, 142–149.
- PAJUSALU, KARL 1996. Multiple Linguistic Contacts in South Estonian: Variation of Verb Inflection in Karksi. (= Publications of the Department of Finnish and General Linguistics of the University of Turku 54.) Turku.
- PAJUSALU, KARL, LIENA MUIŽNIECE 1997. Mineviku partitsiibi grammatikaliseerumisest lõunaeesti murretes. – Õdagumeresoomõ lõunapiir. Läänemeresoome lõunapiir. Toim. K. Pajusalu, Jüvä S. (= Võro Instituudi toimetisõq 1.) Võro, 96–101.

- PAJUSALU, RENATE 1999. Deiktikud eesti keeles. (= Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 8.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- PAJUSALU, RENATE 2009. Sõna ja tähendus. Tallinn: EKSA.
- PAJUSALU, RENATE, ILONA TRAGEL, ANN VEISMANN, MAIGI VIJA 2004. Tuumsõnade semantikat ja pragmaatikat. (= Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 5.) Tartu.
- PAJUSALU, RENATE, KARL PAJUSALU 2004. The conditional in everyday Estonian: Its form and functions. – LU 40: 4, 257–269.
- PAJUSALU, RENATE, KARL PAJUSALU 2005. Ways of showing and concealing the person: The conditional in Estonian conversation. – From utterance to uttering and vice versa. Multidisciplinary views on deixis. Eds. D. Monticelli, R. Pajusalu, A. Treikelder. (= Studia Romanica Tartuensia IVa.) Tartu: Tartu University Press, 67–79.
- PAJUSALU, RENATE, KARL PAJUSALU 2010. Konditsionaal relatiivlauses. – Keele rajad. Pühendusteos professor Helle Metslangi 60. sünnipäevaks. (= ESUKA 1–2.), 243–254.
- PALDRE, LEHO 1998. Eitustundlikud üksused eesti keeles. Magistritöö. Tartu Ülikool. Käsikiri eesti keele osakonnas.
- PALMER, FRANK R. 1994. Grammatical Roles and Relations. Cambridge: University Press.
- PALMER, FRANK R. 2001. Mood and Modality. Second edition. Cambridge: University Press.
- PAYNE, JOHN R. 1985. Negation. – Language Typology and Syntactic Description. Vol. I: Clause Structure. Ed. T. Shopen. Cambridge: University Press, 197–242.
- PAYNE, THOMAS E. 1997. Describing Morphosyntax: A Guide for Field Linguists. Cambridge: University Press.
- PEEBO, JAAK 1957. Tingiv kõneviis tänapäeva eesti kirjakeeles. Diplomitöö. Tartu Riiklik Ülikool. Käsikiri eesti keele osakonnas.
- PEEGEL, JUHAN 1957. Tingiva kõneviisi tähenduslikest funktsioonidest ja kohast eesti kõneviiside süsteemis. – ESA III (1957), 49–71.
- PEEGEL, JUHAN 1958. Ääremärkusi pöörete kasutamisest. – KK 8, 488–492.
- PENJAM, PILLE 2005. Jussiivi kasutusest eesti vanemas kirjakeeles. – ESA 50 (2004), 68–92.

- PENJAM, PILLE 2005. *tulema*-verbi leksikaalsest ja grammatilisest kasutusest ning modaalse funktsiooni kujunemisest eesti kirjakeeles 17.–20. sajandil. Magistritöö. Tartu Ülikool. Käsikiri eesti keele osakonnas.
- PENJAM, PILLE 2006a. Development of the modal function of the verb *tulema* 'come' in written Estonian. – LU 40: 3, 167–191.
- PENJAM, PILLE 2006b. *tulema*-verbi grammatilised funktsioonid eesti kirjakeeles. – KK 1, 33–41.
- PENJAM, PILLE 2006c. *tulema*-verbi modaalse funktsiooni kujunemine eesti kirjakeeles. – Lause argumentstruktuur. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli preprintid 2.) Tartu, 71–98.
- PENJAM, PILLE 2008. Eesti kirjakeele *da*- ja *ma*-infinitiiviga konstruktsioonid. (= Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 23.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- PENJAM, PILLE 2010. Eituskategooria Heinrich Stahli eesti keeles. – ESA 55 (2009), 138–160.
- PENJAM, PILLE 2011. Eesti kirjakeele subjektilised ja adessiivadverbiaaliga *tarvitsema*-konstruktsioonid. – KK 7, 505–525.
- PIHLAK, ANTS 1985a. Eesti ühendverbid ja perifrastilised verbid aspektitähenduse väljendajana. – Ars Grammatica 1985. KKI. Tallinn: Valgus, 62–93.
- PIHLAK, ANTS 1985b. Tähelepanekuid kursiivsusest ja terminatiivsusest eesti keeles. – KK 3, 149–158.
- PIHLAK, ANTS 1992. U-verbid ja enesekohasus eesti keeles. – KKI. Tallinn.
- PIHLAK, ANTS 1993. A comparative study of voice in Estonian. (= Eesti Sisekaitse Akadeemia Toimetised. Vihik 1.) Tallinn.
- PLADO, HELEN 2010. Eesti keele *da*-infinitiivis öeldisverbiga tingimused. – Keele rajad. Pühendusteos professor Helle Metslangi 60. sünnipäevaks. (= ESUKA 1–2.), 255–272.
- PLUNGIAN, VLADIMIR A. 1999. A typology of phasal meaning. – Tense-Aspect, Transitivity and Causativity. Eds. W. Abraham, L. Kulikov. (= Studies in Language Companion Series 50.) Philadelphia: John Benjamins, 311–321.

- PLUNGIAN, VLADIMIR A. 2003. = Владимир А. Плунгян, Общая морфология. Издание второе, исправленное. Москва: Едиториал УРСС.
- PRASS, KERLI 2012. *Saama-* ja *hakkama-*tulevik tänapäeva eesti kirjakeeles. – Oma Keel, 39–47.
- PRIMUS, BEATRICE 1999. Cases and Thematic Roles: Ergative, Accusative and Active. Tübingen: Niemeyer.
- PÕLMA, VALVE 1967. Onomatopoeetilised verbid eesti kirjakeeles. Kandiadaiväitekiri. KKI. Tallinn.
- PÄLL, EDUARD 1956. Infinitiiv alusena ja öeldisena eesti keeles. – KKIU I. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 60–71.
- QUIRK, RANDOLPH, SIDNEY GREENBAUM, GEOFFREY LEECH, JAN SARTVIK 1985. A Comprehensive Grammar of the English Language. London: Longman.
- RAJANDI, HENNO 1966. Arutlusi eesti impersonaali üle. – KK 9, 538–548; 10, 612–616.
- RAJANDI, HENNO 1967a. Passiivne *tud*-adjektivisatsioon. – KK 4, 218–223; 5, 286–291.
- RAJANDI, HENNO 1967b. Some general properties of Estonian negation system. – СФУ 1, 11–21.
- RAJANDI, HENNO 1968/1999. Eesti impersonaali ja passiivi süntaks. (= Eesti Keele Instituudi toimetised 3.) Tallinn.
- RAJANDI, HENNO 1978. Funktsionaalsus ja ülevaatlikkus keelekirjelduses. – KK 11, 649–657; 12, 726–732.
- RAJANDI, HENNO, HELLE METSLANG 1979. Määramata ja määratud objekt. KKI. Tallinn: Valgus.
- RANNUT, LEHTE 1969. Eksistentsiaallausest ja aluse juurdemõtlemisest. – KK 11, 671–674.
- RANNUT, LEHTE 1974. Konditsionaallausest ja selle piirimaadest. – Centum. Johannes Voldemar Veski 100. sünniaastapäeva tähistades. (= Emakeele Seltsi toimetised 9.) Tallinn: Valgus, 258–266.
- RAUDSEPP, V. 1957. Käskiv kõneviis ja käsu-keelu väljendamine käesoleva sajandi eesti kirjakeeles. Diplomitöö. Tartu Riiklik Ülikool. Käsikiri eesti keele osakonnas.

- RAUN, ALO, ANDRUS SAARESTE 1965. Introduction to Estonian Linguistics. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- REILA, HEIKI 2009. Potentsiaalivormidest eesti piiblitõlgetes. – KK 8–9, 668–678.
- ROOS, AARAND 1982. Imperatiivi *mina*-vormist ja optatiivist. – Finsk-ugriska småskrifter 5. Lund, 3–13.
- ROSS, KRISTIINA 2009. Kirjaliku eesti lause poole: tähelepanekuid paari käändelise verbivormi ja neid sisaldavate tarindite kirjakeelde sügenemisest. – KK 12, 889–907.
- RÄTSEB, HUNO 1957. Aspektikategooriast eesti keeles – ESA III (1957), 72–77.
- RÄTSEB, HUNO 1969. Ühendverbide reksioonistruktuuri iseärasustest eesti keeles. – ESA 14–15 (1968–1969), 59–77.
- RÄTSEB, HUNO 1971. Kas kaudne kõneviis on kõneviis? Verbivormide situatsioonianalüüsist. – Keel ja struktuur 5. Tartu Riiklik Ülikool. Tartu, 45–69.
- RÄTSEB, HUNO 1972. The syntactic characterization of the Estonian modal verbs. – Generatiivse grammatika grupi koosolek 1972. Teesid. Tartu Riiklik Ülikool. Eesti keele kateeder. Tartu, 26–30.
- RÄTSEB, HUNO 1973. Eesti keele väljendverbide olemusest. – KK 1, 25–30.
- RÄTSEB, HUNO 1978. Eesti keele lihtlausete tüübid. (= Emakeele Seltsi toimetised 2.) Tallinn: Valgus.
- RÄTSEB, HUNO 1981. Eesti keele lihtlausete põhitüübid kontensiivse tüpologia vaatekohast. – Töid eesti filoloogia alalt VIII. (= TRÜ toimetised 574. Eesti keele grammatika probleeme.) Tartu, 35–50.
- RYTKÖNEN, AHTI 1937. Koloratiivinen konstruktio. – Virittäjä 41, 95–104.
- SAARESTE, ANDRUS 1937. Eesti õigekeelsuse päevaküsimustest. Johannes Aaviku „Eesti õigekeelsuse õpiku ja grammatika” ilmumise puhul. (= Eesti Keele Arhiivi toimetised nr. 9.) Tartu.
- SAARESTE, ANDRUS 1952. Kaunis emakeel. Lund: Eesti Kirjanike Koopératiiv.
- SAARI, HENN 1976. Keele kultuurikihist, 3: Quale verbum est futurum: *leema!* – KK 4, 217–224.
- SAHKAI, HEETE 2005. Teonimi perifrastilises verbivormis. – KK 10, 790–807.

- SAHKAI, HEETE 2011. Eesti genitiivse agendifraasi süntaks. – KK 1, 12–30.
- SANDS, KRISTINA, LYLE CAMPBELL 2001. Non-canonical subjects and objects in Finnish. – Non-canonical Marking of Subjects and Objects. Eds. A. Y. Aikhenvald, R. M. W. Dixon. (= Typological Studies in Language 46.) Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 251–305.
- SANG, JOEL 1975. Eitus Kihnu murrakus. – KK 3, 155–162.
- SANG, JOEL 1978. Teatamislaadid Tammsaare tekstis. – KK 2, 80–86.
- SANG, JOEL 1983. Eitus eesti keeles. KKI. Tallinn: Valgus.
- SARAPUU, KATHY 2003. Konditsionaali modaalsed funktsioonid juhtkirjades. – Tekstid ja taustad II. Toim. R. Kasik. Tekstianalüüsi vaatepunkte. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 26.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 136–149.
- SAVIJÄRVI, ILKKA 1977. Itämerensuomalaisten kielten kieltoverbi I: Suomi. Helsinki: SKS.
- SAVIJÄRVI, ILKKA 1988. Kieltoverbialkuiset lauseet itämerensuomalaisissa kielissä. – Kielikontakteja I. Toim. M. Ojanen, I. Savijärvi. Joensuu, 33–78.
- SEILENTHAL, TÖNU 1988. Aspektist ja muust eesti ja soome keeles. – Lähivertailuja 3. Suomalais-virolainen virheanalyysiseminaari Hailuodossa 15.–16.5.1987. Toim. P. Nemvalts, P. Rintala. (= Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 34.) Turku, 52–59.
- SEPAMAA, HENRIK 1959. Õeldise ainsusest ja mitmusest arvsõnalise aluse puhul. – KK 2, 110–111.
- SEPPER, MARIA-MAREN 2002. Evidentsiaalsuse väljendamine eesti kirja-keeles ühe sajandi jooksul. – Väikeisi kiili kokkopusmisõq. Väikeste keelte kontaktid. Toim. K. Pajusalu, J. Rahman. (= Võro Instituudi toimõndusõq 14.) Võro, 185–206.
- SEPPER, MARIA-MAREN 2004. Verbi *näima* sisaldavad predikaadid. – Lauseliikmeist eesti keeles. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli preprintid 1.) Tartu, 66–74.
- SEPPER, MARIA-MAREN 2006. Indirektaal eesti 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi aja- ja ilukirjanduskeeles. Magistritöö. Tallinna Ülikool. Käsikiri eesti ja rakenduskeeleteaduse osakonnas.

- SEPPER, MARIA-MAREN 2007. Indirectal in Literary Estonian. – *Trames* 11: 3, 299–323.
- SEREBRENNIKOV, BORISS 1959. Pluskvamperfekti ja perfekti päritolu probleemist läänemeresoome keeltes – *ESA IV* (1959), 249–255.
- SEREBRENNIKOV, BORISS 1963. = Б. А. Серебренников, Категории времени в прибалтийско-финских языках. – *Eesti keele süntaksi küsimusi*. (= KKIU VIII.) KKI. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 426–515.
- SHOPEN, TIMOTHY (ed.) 2007a. *Language Typology and Syntactic Description*. Vol. I: Clause Structure. Second edition. Cambridge: University Press. (First edition 1985.)
- SHOPEN, TIMOTHY (ed.) 2007b. *Language Typology and Syntactic Description*. Vol. II: Complex Constructions. Second edition. Cambridge: University Press. (First edition 1985.)
- SHOPEN, TIMOTHY (ed.) 2007c. *Language Typology and Syntactic Description*. Vol. III: Grammatical Categories and the Lexicon. Second edition. Cambridge: University Press. (First edition 1985.)
- SHORE, SUSANNA 1988. On the so-called Finnish passive. – *Word* 39: 3, 151–176.
- SIEWIERSKA, ANNA 2004. *Person*. Cambridge: University Press.
- SIVERS, FANNY DE 1969. *Analyse grammaticale de l'estonien parlé*. Clermont-Ferrand.
- SIVERS, FANNY DE 1997. Eesti keeles kasutatavast mediafoorset kõneviisist. – *KK* 12, 812–815.
- SONG, JAE JUNG 1996. *Causatives and Causation: A Universal-Typological Perspective*. London: Longman.
- SULKALA, HELENA 1996. Expression of aspectual meanings in Finnish and Estonian. – *Estonian: Typological Studies I*. Ed. M. Ereht. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 4.) Tartu, 165–225.
- ZIEGELMANN, KATJA 2008. Eitusest eesti vanas kirjakeeles. – *Koolitus ku keele ja kultuuri umamoodu hoitja. Haridus keele ja kultuuri omapära hoidjana*. (= Võru Instituudi toimetised 22.) Võro, 84– 96.
- TAEL, KAJA 1988. Infostruktuur ja lauseliigendus. – *KK* 3, 133–143.

- TAMM, ANNE 2011. Cross-categorial spatial case in the Finnic nonfinite system: Focus on the absentive TAM semantics and pragmatics of the Estonian inessive *m*-formative nonfinites. – *Linguistics* 49: 4, 835–944.
- TAULI, VALTER 1966. *Structural Tendencies in Uralic Languages*. (= Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series. Vol. 17.) The Hague: Mouton & Co.
- TAULI, VALTER 1980. *Eesti grammatika II. Lauseõpetus. Finsk-ugriska institutionen*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- TOMMOLA, HANNU 1984. On the aspectual significance of „phase meanings”. – *Aspect Bound: A Voyage into the Realm of Germanic, Slavonic and Finno-Ugric Aspectology*. Eds. C. de Groot, H. Tommola. Dordrecht: Foris Publications, 111–132.
- TOMMOLA, HANNU 1992. The marking of future time reference in Estonian. – *EUROTYP Working Papers. Series VI. No. 2. European Science Foundation*. Stockholm, 12–28.
- TOMMOLA, HANNU 1993. *Ambipersoonainen suppressiivi: diateesista suomessa ja virossa*. – *Studia comparativa linguarum orbis Maris Baltici* 1. Toim. V. Yli-Vakkuri. (= Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 43.) Turku, 41–96.
- TOMMOLA, HANNU 2000. Progressive aspect in Baltic Finnic. – *Tense and Aspect in the Languages of Europe*. Ed. Ö. Dahl. (= *Empirical Approaches to Language Typology* 20. EUROTYP 6.) Berlin: Mouton de Gruyter, 655–692.
- TOOMET, PIRET 1999. *Kaudne kõneviis tänapäeva eesti keele suulistes tekstides*. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- TOOMET, PIRET 2000. Mõnest kaudsuse väljendamise võimalusest tänapäeva eesti keeles. – *KK* 4, 251–259.
- TORN, REELI 2002. The status of the passive in English and Estonian. – *RCEAL Working Papers in English and Applied Linguistics* 7. Ed. H. Hendriks. Cambridge: Research Centre for English and Applied Linguistics, 81–106.
- TORN, REELI 2006a. Oblique dependents in Estonian. An LFG perspective. – *The Proceedings of the LFG06 Conference*. Konstanz,

- Germany, 10.–13.07.2006. Eds. M. Butt, T. Holloway King. CSLI Publications, 504–515.
- TORN, REELI 2006b. The Estonian periphrastic passive. – *Finest Linguistics. Proceedings of the Annual Finnish and Estonian Conference of Linguistics*. Tallinn, May 6–7, 2004. Eds. K. Kerge, M.-M. Sepper. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 73–92.
- TORN, REELI 2006c. *poolt*-tarind eesti keele impersonaalis ja passiivis. – Lause argumentstruktuur. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli preprintid 2.) Tartu, 108–121.
- TORN-LEESIK, REELI 2007. Voice and modal verbs in Estonian. – *LU* 43: 3, 173–186.
- TORN-LEESIK, REELI 2009. The voice system of Estonian. – *Estonian in Typological Perspective*. Ed. H. Metslang. (= *Language Typology and Universals. Sprachtypologie und Universalienforschung* (STUF) 62: 1/2.) Berlin: Akademie Verlag, 72–90.
- TORN-LEESIK, REELI, VIRVE-ANNELI VIHMAN 2010. The uses of impersonals in spoken Estonian. – *SKY Journal of Linguistics* 23, 301–343.
- TRAGEL, ILONA 2001. Eesti *saama* ja *võima* ning soome *saada* ja *voida*: tähendused ja vastavused kognitiivse grammatika vaatenurgast. – *KK* 2, 99–110.
- TRAGEL, ILONA 2003a. Eesti keele seriaalkonstruksioonist. – *KK* 12, 919–934.
- TRAGEL, ILONA 2003b. Eesti keele tuumverbid. (= *Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis* 3.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- TRAGEL, ILONA 2004. Tuumverbi ja *da*-infinitiivi ühendid. – *Lauseliikmeist eesti keeles*. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli preprintid 1.) Tartu, 75–85.
- TRAGEL, ILONA 2007. Modaalverbide *saama* / *saada* ja *võima* / *voida* vastandkasutus eesti ja soome keeles. – *Grammatika és kontextus – új szempontok az uráli nyelvek kutatásában*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Finnugor Tanszék, Budapest, 2004. április 4–7. Szerk. Csepregi M., V. Masonen. Eötvös Loránd University, 331–338.
- TRAGEL, ILONA, KÜLLI HABICHT 2012. Grammaticalization of the Estonian *saama* ‘get’. – *The Art of Getting: GET Verbs in European*

- Languages from a Synchronic and Diachronic Point of View. Eds. A. Lenz, G. Rawoens. (= Linguistics 50: 6. Special Issue.), 1371–1412.
- TRAGEL, ILONA, MARGIT MIKKILÄ 1994. Suomen ja viron *saada*- ja *voida*-verbien vertailua kognitiivisesta näkökulmasta. – Lähivertailuja 8. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Hailuodossa 7.–9.5.1994. Toim. H. Sulkala, H. Laanekask. (= Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 40.) Oulu, 114–123.
- TÖRNUDD-JALOVAARA 1988. *Skulle* in expressions with propensitive and progressive aspect. – Papers from the 10th Scandinavian Conference of Linguistics. Vol. 2. Bergen.
- USTAL, ÜLLE. 1981. Perfekti kasutamise semantilistest tingimustest tänapäeva eesti keeles – Eesti keele grammatika probleeme. (= TRÜ toimetised 574. Töid eesti filoloogia alalt VIII.) Tartu, 80–96.
- UUSPÖLD, ELLEN 1978. Atributiivsete partitsiipkonstruktsioonide eitavad vasted. – Keel ja struktuur 10. Tartu Riiklik Ülikool. Tartu, 66–80.
- UUSPÖLD, ELLEN 1983a. Sanajärjestyksestä viron ja suomen kielteisessä lauseessa. – Folia Fennistica & Linguistica. Suomalais-virolainen virheanalyysiseminaari Summasaaressa 18. ja 19. toukokuuta 1983. Toim. V. Yli-Vakkuri, H. Remes. (= Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 10.) Tampere, 20–24.
- UUSPÖLD, ELLEN 1983b. Tänapäeva eesti kirjakeele grammatilise vormistiku mõningaist arenguist. – Kirjakeel 1983. Tallinn: Valgus, 62–79.
- UUSPÖLD, ELLEN 1989. Modaalsusest ja modaalsest predikaadist eesti keeles. – KK 8, 468–477.
- VALDMETS, ANNIKA 2010. Mõne modaalpartikli kujunemine ja kasutamine eesti kirjakeeles alates 1890. aastatest. Magistritöö. Tartu Ülikool. Käsikiri eesti keele osakonnas.
- VALGMA, JOHANNES 1963. Aluse ja öeldise kongruentsist eesti kirjakeeles – Eesti keele süntaksi küsimusi. (= KKIU VIII.) KKI. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 390–425.
- VALGMA, JOHANNES, NIKOLAI REMMEL 1968. Eesti keele grammatika. Käsiraamat. Tallinn: Valgus.

- VALMET, AINO 1981. Der Imperativ in der ältesten estnischen Schriftsprache (16. und 17. Jahrhundert). – Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum: Budapestini habitus 9.–15 Septembris 1975. Pars 3: Acta sectionis linguisticae. Red. Gy. Ortutay. Budapest, 317–319.
- VAN DER AUWERA, JOHAN, PETAR KEHAYOV, ALICE VITTRANT 2009. Acquisitive modals. – Cross-linguistic Semantics of Tense, Aspect and Modality. Eds. L. Hogeweg, H. de Hoop, A. Malchukov. Amsterdam: John Benjamins, 271–302.
- VAN DER AUWERA, JOHAN, VLADIMIR PLUNGIAN 1998. Modality's semantic map. – Linguistic Typology 2, 79–124.
- VAN VALIN, ROBERT D. JR. 2001. An Introduction to Syntax. Cambridge: University Press.
- VAN VALIN, ROBERT D. JR. 2005. Exploring the Syntax-Semantics Interface. Cambridge: University Press.
- VELDI, ENN 1986. On the onomatopoeitic predicate in Estonian. – Methodica 15. (= TRÜ toimetised 747.) Tartu, 13–16.
- VESKE, MIHKEL 1879. Eesti keele healte õpetus ja kirjutuse viis. Tartu.
- WIEDEMANN, FERDINAND JOHANN 1875. Grammatik der Ehstnischen Sprache, zunächst wie sie in Mittelehstland gesprochen wird, mit Berücksichtigung der anderen Dialekte. St. Pétersbourg. (Eesti keeles: Ferdinand Johann Wiedemann. Eesti keele grammatika. Tõlkinud Heli Laanekask. Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts. Tallinn 2011.)
- VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2002a. Impersonalized impersonals. Argument structure and language change. – Proceedings of the 2002 TAAL Postgraduate Conference. – <http://222.ling.ed.ac.uk/~pgc/>.
- VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2002b. Middle voice in Estonian. – Transactions of the Philological Society. Vol. 100: 1, 131–160.
- VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2002c. Nothing personal. Some detransitivizing devices in Estonian. 5. April 2004. – <http://www.ling.ed.ac.uk/~pgc/archive/2002/vihmano2.pdf>.
- VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2002d. The return of the actor. Effects of construction-level grammaticalization. – RRG 2004. Book of

- Proceedings. October 2004. Linguistic Theory and Practice. Description, Implementation and Processing. 2004 International Role and Reference Grammar Conference. Dublin, Ireland. Institute of Technology Blanchardstown, 324–336. – <http://linguistics.buffalo.edu/research/rrg/RRG2004-Book-of-Proceedings.pdf>.
- VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2003. Estonian middle semantics with evidence from discourse. – Proceedings of the 19th Scandinavian Conference of Linguistics: Finnic. Ed. A. Dahl, P. Svenonius. Special issue of *Nordlyd* 31, 623–638.
- VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2004. Valency Reduction in Estonian. Ph.D. dissertation. University of Edinburgh.
- VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2007. Impersonaliseeritud impersonaal kui konstruktsioonitasandi grammatiseerimine. – *ESA* 52 (2006), 158–178.
- VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2008. Construction-based interpretation of implicit arguments. – *CSL 40: The Panels (2004): Annual Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Eds. N. Adams, A. Cooper, F. Parrill, T. Wier. Chicago: University Press, 225–239.
- VIITSO, TIIT-REIN 1976. Eesti muutkondade süsteemist. – *KK* 3, 148–162.
- VIITSO, TIIT-REIN 2003. Põhiverbi muutumine eitussõna järel, *lingua franca* ja algkeel. – *KK* 1, 24–31.
- VIITSO, TIIT-REIN 2005. Eesti tegusõna tüpoloogiat. – *KK* 3, 182–194.
- VILKUNA, MARIA 1996. Suomen lauseopin perusteet. (= Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90.) Helsinki: Edita.
- WHALEY, LINDSAY J. 1997. Introduction to Typology: The Unity and Diversity of Language. London, New Delhi: SAGE.
- WILLET, THOMAS 1988. A cross-linguistic survey of the grammaticalization of evidentiality. – *Studies of Language* 12: 1, 51–97.
- ÕIM, HALDUR 1965. *tulema, saama ja pidama* tähenduste strukturealne analüüs. – *Keel ja struktuur*. Tartu Riiklik Ülikool. Tartu, 27–45.
- YLİKOSKI, JUSSI 2003. Havaintoja suomen ns. viidennen infinitiivin käytöstä. – *Sananjalka* 45, 7–44.